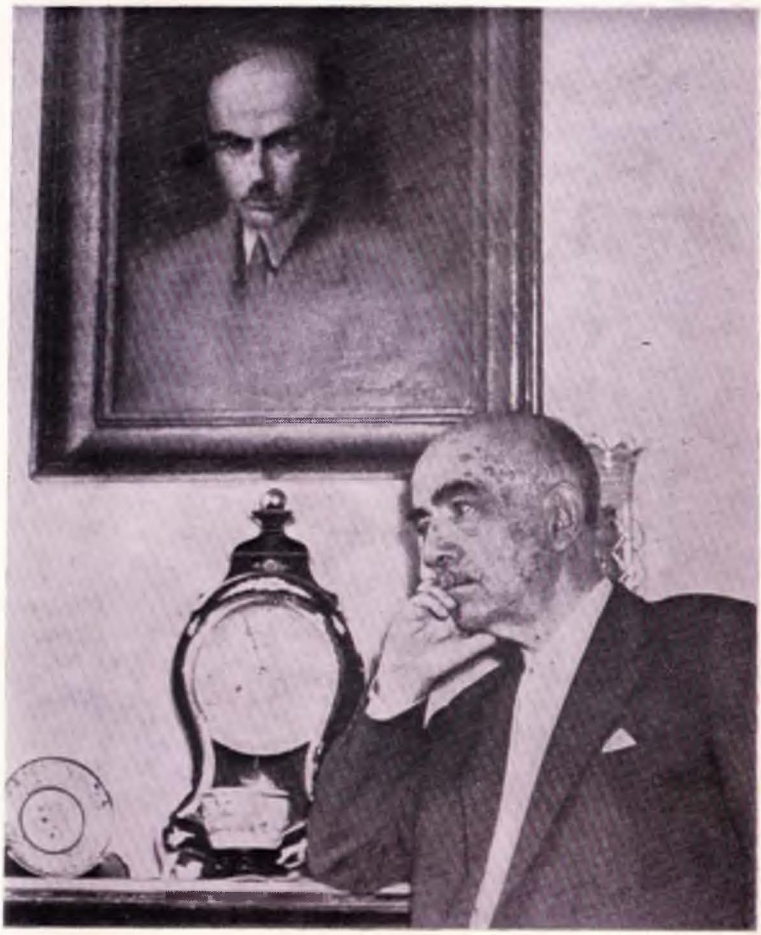
YAKUP KADRİ
KARAOSMANOĞLU

GENÇLİK VE EDEBİYAT HATIRALARI

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI : 77
DENEME, ANI DİZİSİ: 16

Birinci Basım
Ağustos 1969

BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi 8
Tlf. : 17 74 03 - 12 50 67
Yenişehir, Ankara

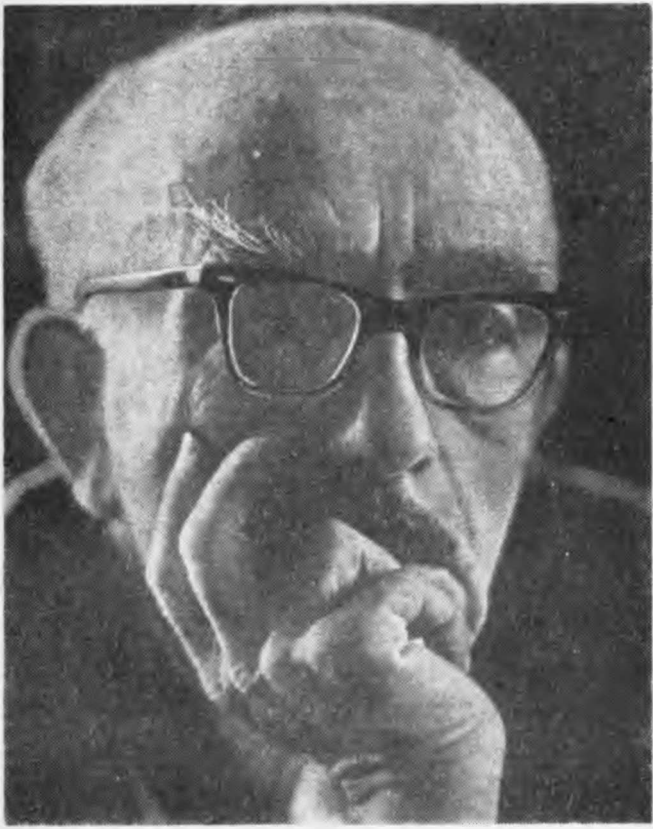
YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

GENÇLİK VE EDEBİYAT HATIRALARI

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni: Ozan SAĞDIÇ

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1969

Yakup Kadri Karaosmanoğlu
(1964)

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Mehmet Rauf	13
Şahabettin Süleyman	27
Refik Halit	57
Ahmet Haşim	95
Yahya Kemal	139
Cenap Şahabettin	185
Süleyman Nazif	213
Abdülhak Hâmid	237
Tevfik Fikret	267
Abdülhak Şinasi Hisar	295
Halide Edip Adıvar	321

ÖNSÖZ

Tövbe yâ Rabbi hatâ râhına gittiklerime
Bilüb ettiklerime bilmeyüb ettiklerime

Hatıralarımın başına geçirdiğim bu beyit yerine aziz dostum Ahmet Haşim'in:

Bize bir zevk-i tahattur kaldı
Bu sönen, gölgelenen dünyada

mısralarını koyabilirdim ama, şu var ki, arkamda bıraktığım uzak geçmişi hayalimde tekrar yaşarken «zevk» diyebileceğim bir şey duymamaktayım. Hattâ, tam tersine, hayıflanmaya, yerinmeye ya da hayal kırıklığına benzer birtakım yürek sıkıntılarına kapılmaktayım. Çünki, o geçmişte birçok yanlış davranışlar, kaçırılmış fırsatlar, erişilmemiş amaçlar görmekteyim.

Gerçi, bunun vebali yalnız benim boynumda değildir. On beş on altı yaşımda tek başıma hayata atıldığım zaman, Paul Verlaine'in *Zavallı Gaspard* manzumesindeki bahtsız öksüzden hiç farkım yoktu. Türlü engeller ve kaderin türlü terslikleriyle bir *labirent* halini almış olan yolumu kendi kendime sökmüştüm. Nereye gitmek için? Onu da bana gösteren olmamıştı. Dante'nin sık bir ormana benzettiği hayatta insanlar birer ağaç gibi ilgisiz ve duygusuzdu.

Onun içindir ki, insanlarda bulamadığımı, pek

genç yaşımdan beri kitaplarda aramağa başlamıştım. Türkçe, fransızca edebî ve felsefî elime ne geçerse okuyordum ve bu suretle yalnızlıktan, kimsesizlikten kurtulmaya çabalıyordum. Kitaplar benim için hem birer dost, hem birer rehber yerini tutuyordu. Ama, ne dereceye kadar iyi dost, ne dereceye kadar gerçek rehber? Doğrusu, orasını pek kestiremiyordum. Çok sonradan anladığım bir şey vardır ki, o da iyi veya kötü, gerçek veya düzme, hepsinin birden bana soyut bir dünya görüşü vermiş olmalarıydı. Ben bu çeşit dünya görüşünden, yani bu fikir macerasından ancak hayatın realiteleriyle doğrudan doğruya temas ettikten sonra kurtulabilecektim.

Kurtulmak dedim; ama bu sözü ne kadar yerinde kullandığımı bilmiyorum. Kurtulmak eğer bir selâmete ermek eylemi ise oldukça yanlış bir ifadede bulunmuş olduğuma hükmetmek lâzım gelir. Bu da tamamıyle ayrı bir çözümleme ve eleştirme konusu teşkil eder.

Oysa, ben, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* adını taktığım bu yazılara ne bir hayat felsefesi, ne de bir otobiyografya niteliği vermek niyetindeyim. Hele, bunlarda elli altmış yıllık fikir ve edebiyat tarihimiz üzerinde bir deneme yapmak hiç aklımdan geçmiyor. Göreceksiniz ki, o devir boyunca tanıdığım şair ve yazarları anlatırken kronolojik bir sıra bile takip etmemişimdir; kendimi hafızamın serbest seyrine bırakmışımdır.

Yakup Kadri
(1914)

MEHMET RAUF

MEHMET RAUF

İlk gençlik çağımda, beni en derin bir tesir altında bırakan kitaplardan başlıcası, Edebiyatı Cedide romancılarından Mehmet Rauf'un *Eylül* romanı olmuştur. Bunun sebebi de —şimdi yaptığım ruh tahliline göre— hayalimde yaşadığım büyük aşklardan birinin en tipik örneğini bu romanda buluşumdur. Kaldı ki, Halit Ziya ve Hüseyin Cahit gibi üstadlar *Eylül*'ü bir şaheser ve yazarını bir dâhi olarak ilân etmekte birbirleriyle âdeta yarışa girmiş idiler.

Burada bir «mazi sıygası»nı kullanıyorum; çünki, ben bu yazarları okumağa başladığım zamanlarda onların sesleri sadaları, Sultan Hamit'in bir iradesiyle, çoktan işitilmez olmuştu ve bu hale girişleri ise benim gözümdeki itibarlarını büsbütün arttırmıştı. Başta Mehmet Rauf olmak üzere, her biri bana birer efsane kahramanı gibi görünüyordu. Onun için, İstanbul'a ilk gidişimde, ilk işim kendilerini, hiç değilse uzaktan görmek imkânını aramak olmuştu. Bu imkânı da ancak İzmir İdadisi arkadaşlarımdan Şahabettin Süleyman'ın yardımıyle bulabileceğimi düşünerek hemen ona başvurmuştum.

Şahabettin Süleyman, o sıralarda Mülkiye Mektebi'nde yüksek tahsilini yapmakta idi ve kendisi de benim gibi Edebiyatı Cedide'nin bu üç kutbunun

hayranlarındandı. Hattâ, biliyordum ki, iki üç yıl önce, Halit Ziya'ya bu hayranlığını ifade eden bir mektup yazıp göndermiş ve büyük üstad tarafından pek nezaketli bir cevap almıştı. Buna rağmen, kendisine arzumu söyler söylemez, yüzünü buruşturmuş ve «Çok zor bir iş bu, çok zor...» diye mırıldanmıştı. Şahabettin Süleyman'a göre, hepsinin peşinde bir hafiye varmış. Bu yüzden şehirde serbestçe dolaşmaktan çekinirler ve kimseyle temas etmek istemezlermiş.

Lâkin, —ne garip tesadüf!— çocukluk arkadaşımla bu görüşmemizin üstünden birkaç gün geçmeyecekti ki, Tepebaşı anfitiyatrosunda verilen bir operet matinesinde, tıknaz ve cüce denilecek kadar kısa boylu bir adam gelip bizim önümüzdeki sıraya oturacak; Şahabettin Süleyman da, kulağıma eğilerek: «İşte, Mehmet Rauf bu.» diyecekti.

Hangi Mehmet Rauf? *Eylül* romanını yazan Mehmet Rauf mu? O benim hayalimde, bu romanın kahramanından, Edebiyatı Cedide deyimlerine göre, «latif, zarif, müstesna ve mutarrâ» Suat Hanımın âşıkı ince duygulu Necip'ten başka biri değildi ve o Necip'in Suat Hanım gibi iffetli, temkinli bir genç kadının gönlünü çelebilmesi için, ruhî asaleti kadar birtakım bedenî meziyetlere de sahip olması lâzım gelirdi. Oysa, önümüzde oturan adamda bu meziyetleri boş yere arıyor ve ona arkadan, enseden, yandan her bakışımda, hayalimdeki Mehmet Rauf'tan uzaklaştıkça uzaklaşıyordum.

Bununla beraber, onda aradığımı bulmaktan henüz umudumu kesmiş değildim. Belki yüzünün ifadesinde, bakışlarında, konuşmasında zekâdan gelen bir

Mehmet Rauf
(1914)

pırıltı, bir çekicilik vardır diye düşünüyordum. Nitekim, bu düşüncenin sevkiyledir ki, tiyatrodan çıkar çıkmaz onun peşine düşecek ve Şahabettin Süleyman'ın girginliği sayesinde, Tünel başında onunla birkaç dakika görüşmek fırsatını yakalayacaktım. Ama, asıl o zaman ben kendi hesabıma tam bir hayal kırıklığına uğrayacaktım. Mehmet Rauf, dudaklarının arasından anlaşılmaz bazı sözler mırıldanmış, kalın gözlük camlarının arkasından bize hiç bir şey ifade etmeyen bakışlarla bakmış, sonra, âdeta bizden kaçarcasına sıvışıp gitmişti.

Acaba, Şahabettin Süleyman'ın tahmin ettiği gibi, bizi «hafiye» mi sanmıştı? Benim, henüz terleyen bıyıklarımı ve on yedi yaşının bütün toyluğu, sıkılganlığı ile böyle bir tesir yapmama imkân yoktu ama, benden en az dört yaş büyük olan Şahabettin Süleyman burma bıyıkları, burundan takma gözlüğü, cerbezeli tavırlarıyle zavallı Mehmet Rauf'ta belki bir hafiye ürküntüsü uyandırmış olabilirdi. Fakat, şu da var ki, Şahabettin Süleyman yalnız bu nitelikriyle göze çarpan bir kimse değildi. *Eylül* yazarı ona dikkatle bakmış olsaydı, Lavallier kravatıyle kırmızı yeleğini de görecek ve bir hafiyenin ne kadar zıddı bir tip karşısında bulunduğunu sezecekti. Zira, bu biçim kravatların ve bu renkte yeleklerin o devir Batı âleminde Bohem artistler veya anarşist gençler tarafından takılıp giyildiğini onun da en az bizim kadar bilmesi lâzım gelirdi. Çünki, Mehmet Rauf, Edebiyatı Cedideciler içinde Batı kültürüne ve Batı âdetlerine en çok yaklaşmış olanlardan biriydi. Fransızca'dan gayri İngilizce'yi de bilmesi (Mehmet Rauf Bahriye Mektebi'nden yetişmiştir) ona, bu kültürün ışığını

öbürleri gibi yalnız bir değil, iki pencereden almak imkânını vermişti. Bundan başka Mehmet Rauf, soluğunu Batı müziğinden alan bir melomandı. Nitekim, Halit Ziya «Rigoletto» operasından esindiği *Mösyö Kanguru* adlı bir uzun hikâyesini —hatırımda kaldığına göre— «*Bu eserimi hayranı olduğum dehayı sanatına ithaf ediyorum*» sözleriyle ona adamıştır.

Bir vakitler, *Eylül* yazarında sanat dehası bulan ve ona hayranlığını ifade eden yalnız Halit Ziya değildi. Başta bu yazarın en yakın arkadaşı Hüseyin Cahit olmak üzere, Edebiyatı Cedide okulunun kurucusu ve önderi Tevfik Fikret de onu aynı derecede beğenip överlerdi. Sonradan ne olmuş bilmiyorum; zavallı Mehmet Rauf'un yıldızı birden bire sönmeğe başlamıştır. Bunun sebebini ise, özel hayatındaki derbederlikte ve avarelikte arayıp bulmak mümkündür sanırım.

Nitekim, Şahabettin Süleyman'ın bana anlattığına göre Mehmet Rauf, türlü gönül maceraları içinde çalkanıp duran bir adammış. Tevfik Fikret'in delâletiyle kurduğu bir aile ocağını, ilk yılından itibaren bir harabeye çevirmiş, genç karısını küçücük çocuğuyla ortada bırakarak o kadından bu kadının peşinde dolaşmağa başlamış ve bu sıralarda İstanbul'un güzelliği, zarifliği, kibarlığıyla tanınmış hanımlarından birine âdeta karasevda denilecek bir aşkla tutulup meramına eremeyince intihara kalkışmıştır.

Bu intihar teşebbüsünü, yine Şahabettin Süleyman bana şu şekilde hikâye etmişti: Mehmet Rauf, kendini öldürmeğe karar veriyor; fakat, bu kararını yerine getirmeden bir gün önce, dost ve arkadaşlarına veda

etmeyi unutmuyor. Bunun üzerine kendisine henüz ilgi göstermekte olan Hüseyin Cahit'le Serveti Fünun dergisi sahibi Ahmet İhsan koşup* Büyükada'daki evine geliyorlar ve Mehmet Rauf'u pencereleri sımsıkı kapalı, havası kömür kokularıyle zehirlenmiş bir odada yatağına uzanmış buluyorlar.

Bundan ötesini anlatmaya hacet yok. Bittabiî, hemen pencereleri açıyorlar, odanın ortasındaki yarı yanmış kömürle dolu mangalı dışarıya çıkarıyorlar ve bu suretle Mehmet Rauf da ölümden kurtulmuş oluyor.

Fakat, sert bir ahlâk hocası olan Tevfik Fikret'le hayatını bir kronometre gibi kurmayı kendine prensip edinmiş Uşşakîzâde Halit Ziya Beyefendi için baştankaraya vurmuş bu eski dostun ölümden kurtuluşu pek mutlu bir hadise teşkil etmemiş olsa gerektir. Zira, her ikisi de, yine Şahabettin Süleyman'ın bana anlattığına göre, yukarıda yazdığım sebepler dolayısıyle Mehmet Rauf'tan, zati selâmı sabahı kesmiş bulunuyorlardı.

Çok geçmeyecek, geriye kalan birkaç arkadaşı da onu kendi haline, kendi kaderine bırakıp birer birer yanından uzaklaşacaklardı. Nitekim, onu,

* Çok hesaplı ve işini bilir bir adam olan Ahmet İhsan bu münasebetle pek tuhaf bulduğu şu fıkrayı "Bir ev nasıl bir kostüm haline inkılâp eder" mukaddemesiyle bize şöyle anlatırdı: "Mehmet Rauf", derdi, «o hanım uğruna yalnız canını fedaya kalkışmakla yetinmemiştir. Dünyada yegâne varlığı olan evini de satmış; bu suretle eline geçen paranın büyük bir kısmını az zamanda harcadıktan sonra, geriye kalanla bir piyano almış; daha sonra piyanoyu da satıp kendine şık bir kostüm yaptırmıştır.»

Tünel başında tanıdığım tarihten iki üç yıl sonra, bu kaderin karartısı içinde yolunu büsbütun şaşırmış, nereye gideceğini, ne yapacağını şaşırmış bir adam durumunda bulacaktım. Meşrutiyet ilân edilmiş, basın, hürriyetine kavuşmuş, Mehmet Rauf'un eski dost ve arkadaşlarının her biri kendine göre refah veya ikbal merdivenlerini çıkmaya başlamış ve meselâ bir vakitler, ondan hep «Kardeşim Rauf» diye bahseden Hüseyin Cahit iktidar partisinin organı «Tanin» gazetesinin başına geçmiş; Halit Ziya Beyefendi Padişahın Başkâtibi olmuş; Tevfik Fikret'in manevî otoritesi memleket çapında genişlemiş ve... evet, ve onun diğer bir yakın arkadaşı olan Selânik Mebusu Cavit Bey Maliye Nezaretinin en gözde namzetlerinden biri mertebesine erişmiş bulunduğu halde Mehmet Rauf, vaktiyle «dehayi sanatı» bunların hepsini hayran etmiş, *Eylül* ve *Siyah İnciler* yazarı Mehmet Rauf, basın âlemine henüz ayak basmış bir edebiyat heveslisi gibi, yazılarını yayınlayabilmek için, Babıâli caddesindeki gazete ve dergi idarehanelerinin önünde sıra bekliyordu ve buna muvaffak olamayınca, kim bilir nerelerden tedarik ettiği beş on lirayla, ömrü birkaç ay bile sürmeyen dergiler çıkarıyordu.

İşte, bu çaresizlik ve yoksunluk içindedir ki, Edebiyatı Cedide'nin en temiz, en «hissî» aşk romanını yazan Mehmet Rauf, günün birinde *Zambak* adlı yarı pornografik bir roman neşretmek zorunda kalacak ve bu roman edebiyat-dışı büyük bir rağbet kazanacaktı. O zaman işittiğime göre, Mehmet Rauf da bundan kendine epeyce mühim bir maddî fayda sağlamıştır. Fakat, çok geçmeden *Zambak* âmme ah-

lâkına aykırı görülerek toplattırılmış, yazarı da —bunu anonim olarak yayınladığı halde— yakalanıp mahkemeye verilmiş ve hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

Mehmet Rauf, ne kadar zaman hapiste kaldı, hatırlamıyorum. Ama, o sıralarda eski arkadaşı Hüseyin Cahit'in ona, bir yardım olsun diye, «Tanin» de Mehmet Nafiz imzasıyle birtakım edebî yazılar yazmak imkânını verdiğini biliyorum.

Bu elîm hadise üstünden birkaç zaman geçecek, ona, bir gün, İzmir'de Frenk mahallesinde, Abajoli denilen bir Fransız kitapçısında rasgelecek ve halinden, tavrından, itinalı giyinişinden iyi bir durumda olduğunu sezecektim. Meğer, bu sezimişimde pek haklı imişim. *Zambak* romanını okuyan zengince bir aile kızı, Mehmet Rauf'a mektupla evlenme teklifinde bulunmuş. O da kalkıp hemen İzmir'e gelmiş, şimdi baş üstünde tutulan bir içgüveysi olarak rahat bir ömür sürmekte imiş.

Fakat, ne yazık ki, bu nisbî rahatı ve refahı çok uzun sürmeyecek; düzenli bir aile hayatından tekrar derbederliğe dönecekti. Ama, bu sefer kabahat onda değildir. Ayrılma, sanırım, karısı tarafından istenmiştir.

Tekrar derbederliğe dönmek. Bu, geçim dertleri içinde kırkını boylamış bir adam için pek hoş olmasa gerektir. Elverir ki, genç ve vefalı bir arkadaş ona destek olsun. Nitekim, Mehmet Rauf, böyle bir arkadaşı, böyle bir desteği —eserlerini okumak suretiyle ona gönül vermiş— yirmi iki yirmi üç yaşlarında bir öğretmen kızda bulmuştur. Bu kız güzel miydi? Çirkin miydi? Bilmiyorum. Bir gün, Kadıköy'ün bir sokağından, onu, *Eylül* yazarının kolunda mutlu bir eda

ile geçerken görmüştüm. Bu çifte, bir müddet, başımı çevirip arkadan baktım. Her ikisi de, birbirine öylesine sokulmuştu ki, nice genç sevdalılar onların haline imrenebilirdi. Oysa, ben, yalnız derin bir hayrete kapılmıştım. Zira, son zamanlarda, Mehmet Rauf'un inmeli olduğunu işitmiş bulunuyordum.

Nitekim, hasta *Eylül* yazarı, bir gün, yeni bir romanını tefrika ettirmek için yanında taze eşiyle «Akşam» idarehanesine gelmiş ve onu «Bu, benim yalnız karım değil, aynı zamanda sağ kolumdur» diye takdim etmişti ve bu sözüyle inmeli tarafının sağ kolu olduğunu anlatmak istemişti. Demek ki, o durumunda, karısının yardımıyle hâlâ çalışmakta devam ediyordu.

Mehmet Rauf, bu zorlu yaşama şartına kaç zaman dayandı, hatırlamıyorum. Fakat, Ankara'da kendisinden aldığım iki mektup, bana, denize düşmüş bir kimsenin imdat işaretleri gibi görünmüştü. Aynı mektupları Falih Rıfkı ile Ruşen Eşref'e de yazdığını sanıyorum. Zira, hükümetten dilediği yardımı rica etmek için İsmet Paşanın yanına girdiğim zaman bu iki arkadaşımın aynı maksatla orada bulunduklarını görmüştüm. İsmet Paşa vaktiyle Mehmet Rauf'un *Eylül*'ünü okuyup pek beğendiğini söylemiş ve bu sözüne «O, *Zambak* diye bir fena eser de yazdı ama, *Eylül* bu günahının kefaretidir» mütalaasını ekleyerek Mehmet Rauf'a son günlerini nispî bir rahat içinde geçirebilmek çaresini sağlamıştı.

Ondan sonra, «latif, zarif, müstesnâ ve mutarrâ» Suat Hanımın «şeydâ» âşıkını artık hiç görmedim ve herkes gibi ben de ölüm haberini Ankara'ya gelen iki günlük İstanbul gazetelerinden aldım. Bu

haber, beş on satırı geçmiyordu. Cenaze töreninde ise kaç kişi bulunduğunu bilmiyorum. Yalnız, edebiyat meraklısı İzmirli Hüseyin Rıfat'ın o törene ait bir müşahedesi hiç hatırımdan çıkmamıştır. Mehmet Rauf'un ölümünden bir yıl sonra rasgeldiğim bu zat bana demiştir ki: «Genç karısı gözleri tabuta dikili olarak tâ önde yürüyordu ve o tabutu sanki bu gözlerden çıkıp uzanan bir sevgi ışığı taşıyor gibiydi.»

ŞAHABETTİN SÜLEYMAN

ŞAHABETTİN SÜLEYMAN
ve
FECRİ ÂTİ

Mehmet Rauf'un hemen ardından niçin Şahabettin Süleyman'ı anıyorum? O ki, Edebiyatı Cedide okulundan değildir; ne de eserlerinin *Eylül*'e benzer tarafı vardır. Bundan başka *Eylül* yazarına benim kadar kapılmış olduğunu da sanmıyorum. Benim ona kapılışımın sebebi romanesk aşkın en güzel, en ince tahlilini yapmış olmasıdır. Oysa, Şahabettin Süleyman birçok şeyler gibi aşka da inanmazdı. Daha doğrusu aşka inanmadığını söyler ve yazardı. Freud'dan bir tek satır okumamıştı ve «libido» nazariyesi hakkında hiç bir bilgisi yoktu ama, insandaki bütün manevî değerlerin ve yüksek telâkki ettiğimiz bütün hislerin kaynağını cinsî güdülerde aramaktan büyük bir zevk duyardı. Bu bakımdan, onca, bülbüllerin çiftleşme mevsimlerindeki şakımaları ne ise, şairlerin aşk şiirleri de oydu.

Şahabettin Süleyman her şeyi inkârda o kadar ileri giderdi ki, aslında iyi kalpli bir insan ve vefalı bir dost olmasına rağmen, kendini bütün ahlâk kaideleri dışında yaşayan bir kimse gibi göstermeye kadar varırdı, «Ben, paradan başka mabut tanımam, yalnız ona taparım ve onun yolunda, onu elde etmek için her hareketi mubah telâkki ederim» derdi ve bu

düsturu ne büyük bir sadakatle tatbik ettiğini belirtmek istercesine, bir dergi sahibine bir yazı verip karşılığında iki üç mecidiye aldı mı, ya da Babıâli caddesindeki tâbilerden birine bir kitabını sattı mı «Herifi kafese koydum» diye öğünürdü. Fakat, gerçekte, kafese konulanın asıl kendisi olduğunu biz pek iyi bilirdik. Zira, onun, her vakit «âcil» bir para ihtiyacı içinde kıvrandığını anlamış bulunan o dergi sahipleriyle tâbilerin onu Babıâli basın âleminin zencisi haline soktukları yalnız bizce değil herkesçe bilinen bir hakikattı ve Şahabettin Süleyman bu yüzden, Frenklerin «kara bohem» dedikleri bir hale düşmüştü. Nerede yatıp kalktığı, ne yiyip içtiği belli değildi. Mülkiye Mektebi'nde iken, hiç değilse, Beyoğlu'nun arka sokaklarındaki evlerinden birinde oturan Anjel adında bir Rum kızının odasını ve yatağını paylaşır; Anjel de, kendisine karşı herhangi bir gönül ilgisi göstermeyen ve bazı geceler başkalarıyle münasebette bulunuşlarına karşı tamamıyle lâkayt kalan bu acayip dostunu el üstünde tutar; esvaplarını temizler, çamaşırlarını yıkar, söküğünü diker ve Şahabettin Süleyman derslerine çalışır ya da bir yazı yazarken, onun sükûn ve huzuru üzerine kanat germiş bir koruyucu melek gibi yanıbaşında sessiz sessiz otururdu.

Fakat, bir gün gelecek, Meşrutiyet inkılâbının rüzgârı onu alıp sokağa, halk yığınlarının içine sürükleyecek ve artık bir kere daha Anjel'in yanına dönmeyecekti. Bu rüzgârın ilk esintilerini ona ben Mısır'da temasta bulunduğum Jöntürkler çevrelerinden getirmiştim. Şöyle ki, iki üç yıldan beri Mısır'la İzmir arasındaki gidip gelişlerimde bavul eş-

Şahabettin Süleyman

yalarımın altında taşıdığım gazete, broşür, beyanname ve kitapların büyük bir kısmını tatil münasebetiyle İzmir'de bulunan Şahabettin Süleyman'a verirdim. O da, tatil sonunda, hepsini alıp İstanbul'a götürür ve Mülkiyei Şahane arkadaşlarına dağıtırdı. Hattâ, Meşrutiyet'ten bir yıl önce, yine İzmir'de buluşuşumuzda, İttihad ve Terakki cemiyetinin İstanbul'da bir nüvesi kurulduğunu ona ben haber vermiştim. Onun da ilk işi, İstanbul'a gider gitmez bir yolunu bulup buna girmek olmuştu.

Meşrutiyetin ilânında halk gösterilerine katılışı ve elde bayrak bu gösterilerin önünde yürüyüşü mizacının coşkunluğu kadar içinde bulunduğu ihtilâl teşkilâtında faal bir vazife almasından ileri geliyordu. Fakat, hatırladığıma göre, Şahabettin Süleyman'ın bu ihtilâlcilik faaliyeti, İzmir'de Vilâyet Maiyeti memurluğuna tayini üzerine, yarıda kalmış, uzunca bir müddet sesi sedası işitilmez olmuştu.

Meğer, o sıralarda, Şahabettin Süleyman hiç de tek durmamakta imiş. Ne sebeple hatırlamıyorum, memuriyetinden ayrılarak, İzmir gazetelerinde Vali aleyhine şiddetli bir kampanya açmış, vuryansın ediyormuş. Birkaç zaman sonra İstanbul'da buluştuğumuzda o mücadelesini bana bizzat kendisi anlatacaktı. Fakat, bunu bir kahramanlık gibi övüne övüne anlatmasına rağmen, sözlerinin sonunda «Artık politikadan nefret ettim. Kendimi tamamıyle edebiyata vereceğim!» demesinden sezecektim ki, Şahabettin Süleyman İzmir Valisiyle çatışmasından pek de muzaffer çıkmış değildir. Nitekim, sonradan haber aldığıma göre, muarızı istibdat devrinin adamlarından biri olduğu halde, mensubiyetiyle iftihar ettiği

İttihad ve Terakki komitesinin İzmir temsilcileri Şahabettin Süleyman'ı tutacakları yerde, o adamı korumuşlardı.

Bununla beraber, şunu da itiraf etmek lâzım gelir ki, Şahabettin Süleyman'ın romantik mizacı ve harabatî yaşayış tarzı, bazı cemiyet telâkkilerine riayeti, bazı göreneklere uymayı zarurî kılan politikacılığa asla müsait değildi. Nitekim, İzmir dönüşünden sonra, ölünceye kadar siyasî cereyanların hiç birine katılmamış, bir vakitler İttihad ve Terakki komitesinin en coşkun militanlarından biri olduğunu unutmuş ve dediği gibi kendisini tamamıyle edebiyata vermiştir.

İşte, Şahabettin Süleyman'ı hem cemiyetin ahlâk telâkkilerine aykırı yaşayışı, hem de kendini edebiyata vakfedişi dolayısıyle Mehmet Rauf'tan sonra anmış bulunuyorum. Bundan başka her iki yazar bana edebî kariyerleri bakımından da biribirilerine eşit görünmektedir. Öyle ya, Şahabettin Süleyman tıpkı Mehmet Rauf gibi bir müddet parladıktan sonra birdenbire sönerek arkasında hiç bir iz bırakmaksızın unutulup gitmemiş midir? Ancak, şu var ki, Mehmet Rauf, ömrünün son yıllarını yukarıda belirttiğim gibi koyu bir sefalet içinde geçirdiği halde, Şahabettin'in hayatında mutlu bir hadise olacak ve onu aynı akıbete uğramaktan kurtaracaktı. Nasıl? Ne şekilde? Bunu daha ileride anlatacağım. Şimdilik hikâyeme biraz önce bıraktığım noktadan devam ediyorum:

Şahabettin Süleyman, İzmir'den döndükten sonra ortaya bir edebî dernek, kendi tabirince bir «mahfili edebî» kurmak fikrini atmıştı. Bu dernek veya mahfil

Şahabettin Süleyman ve Yakup Kadri

Meşrutiyet'ten sonra belirmeğe başlamış şair ve yazarlardan teşekkül edecekti ve Edebiyatı Cedide karşısında yeni bir edebî okul niteliğini taşıyacaktı. İyi ama bu okul edebiyata yeni olarak ne getirecekti? Bu, henüz malum değildi. Gerçi, Şahabettin Süleyman'ın yazıları şekil ve ruh itibariyle kendisinden evvel yazılanlara benzemiyordu. Gerçi, Ahmet Haşim adında bir genç şairin şiirleri Fikret'in, Cenab'ın şiirlerinden hayli farklı idi ve soluğu bize bambaşka bir ürperiş veriyordu. Gerçi, ortada bir «Serbest Nazım» cereyanı alıp yürüyor ve «Sembolizim» diye bir çığır açılmış bulunuyordu. Fakat, nesirde bellibaşlı bir değişiklik yoktu. Hattâ bazı roman ve hikâyeler Halit Ziya'dan kopya edilmiş gibiydi.

Buna rağmen, edebiyatımızda yepyeni bir devrin başladığına kanaat getiren Şahabettin Süleyman, kalburüstü görünen ne kadar şair ve yazar varsa, kapı kapı dolaşıp aradı, buldu ve sahibini tanıdığı «Hilâl» matbaasının bir odasında —bugünkü deyimiyle— bir açıkoturuma çağırdı. Çağırılanlar arasında tabiatıyle ben de vardım. «Tabiatıyle» dedim; halbuki «Şahabettin Süleyman'ın en yakın arkadaşı olduğum için» demem lâzım gelirdi. Zira, ben ne kalburüstü idim, ne de basında bir satır yazım çıkmıştı. Fakat, katıldığım toplantıda herkesin beni tanıması için Şahabettin Süleyman'ın hakkımdaki mübalâğalı övgüleri kâfi gelmişti. Bununla beraber, adları sanları aylardan beri dillerde dolaşan şöhretliler arasında ben kendimi, bir müddet, hiç de rahat hissetmemiş ve âdeta siner gibi bir köşeye çekilip oturmuştum. Az sonra Şahabettin Süleyman'ın matbaa kapısından içeri girerken, bana Refik Halit diye tanıttığı bir

genç de aynı çekingen tavırla gelip yanıma oturacaktı ve aramızda o dakikadan itibaren bir arkadaşlık havası esecekti. Neden esmesindi? O da ben de toplantıdaki meşhurlar içinde iki meçhul değil miydik?

Bu sırada, odanın ortasında ev sahibi gibi dolaşan ve gelenlere yer gösteren —bana adını söyledikleri halde unuttuğum— ufacık tefecik biri vardı. Refik Halit'e sordum:

«—Bu kimdir?»

«—Müfit Ratip», dedi ve bu ismin bana bir şey ifade etmediğini anlayarak ilâve etti: «Benim mektep ve çocukluk arkadaşımdır. Pek iyi bir tiyatro tenkitçisidir ve toplantıyı tertip edenlerden biri de odur, sanırım. Hilâl matbaasının sahibiyle de bir akrabalığı vardır.»

Bundan cesaret alarak Refik Halit'e diğer orada bulunanlara dair sualler sormağa başladım:

«— Durmadan cıgara içen şu uzun saçlı, şehlâ bakışlı genç adam kim?»

«—Tahsin Nahit. Galatasaray'dan mektep, hattâ sınıf arkadaşımdır.»

«—Ya onun yanında oturan ve Finlandiya'lı bir pehlivana benzeyen delikanlı?»

«—Emin Bülent. Onu da mektepten tanırım.»

Öte yanda, yaşça hepimizden büyük görünen sarı bıyıklı birini gösterdim. Refik Halit yalnız onu tanımıyordu. Sonradan öğrenecektik ki, bu, Doktor Cemil Süleyman'dı. Bilmem hangi dergide tefrika edilen bir romanını şöyle gözden geçirmiştim. Kelime kelime, cümle cümle *Aşkı Memnû*'dan kopya edilmiş gibiydi. Bu bakımdan, ona, pekâlâ İkinci Halit Ziya diyebilirdik. Onun yanında başka bir sarışın genç

vardı. Adının Ali Süha olduğunu söyledikleri halde, edebî kimliğini anlayamadıktı. Meğer, bazı dergilerde birkaç mensur şiiri çıkmış bir Tıbbiyeli imiş. Yine o toplantıda ilk defa tanıdıklarımdan biri de aziz dostum Fazıl Ahmet'ti. Hiç unutmam, herkesle alay ediyor gibi bir hali vardı.

Fakat, bütün bunlar arasında, benim gözlerim Ahmet Haşim'i arıyordu. Gerçi, onu hiç görmemiştim ama, bazı dergilerde yayınlanan resimlerinden bulup çıkarabilirdim. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, orada bulunanlardan hiç biri, edebî değer bakımından beni ilgilendirmiyordu.

«— Ahmet Haşim gelmeyecek mi bu toplantıya?»

Refik Halit müstehzi bir tebessümle gülümseyerek:

«— O, insanlar arasına karışmaz. Vahşinin biridir» dedi ve ilâve etti «Onu görmeseniz daha iyi olur. Haliyle, suratıyle pek hoşa gidecek adam değildir. Onunla da Galatasaray'dan tanışırız ama, uzaktan uzağa...»

Refik Halit'in Ahmet Haşim hakkında verdiği bu menfi bilgiye rağmen, ben, içimden *O Belde* şiirindeki bir mısraı tekrar ediyordum:

Melâli anlamayan nesle âşina değiliz

Tam bu sırada, içeriye, Şahabettin Süleyman'ın tehalükle karşıladığı nârin ve uzunca boylu, kara sakallı bir beyefendi girdi ve herkes ayağa kalktı. Şahabettin Süleyman, bizleri yeni gelene takdim ederken adımızı yüksek sesle, fakat, onun adını kutsal bir sır tevdi eder gibi kulaklarımıza fısıldayarak söylüyordu: Faik Âli.

Bu Edebiyatı Cedide şairinin bizim içimizde ne işi vardı? Gerçi, biz onu bu okulun en parlak şairlerinden biri addediyorduk ve Şahabettin Süleyman ise ona tapıyordu ama, biz buraya yeni bir edebiyat cereyanının temsilcileri olarak gelmiştik.

Çok geçmeden, Şahabettin Süleyman bizim bu hususta tereddütümüzü dağıtacaktı. Onun yaptığı açıklamadan anlayacaktık ki, Faik Âli Bey, aramıza, kuracağımız derneğin geçici başkanı ve isim babası sıfatıyle katılmıştır. Nitekim, onun başkanlığı altında geçen birtakım görüşmelerden ve ileri sürülen tekliflerden sonra «Fecri Âti» adını bize o takacaktı.

Lâkin, işimiz bununla bitmiyordu. Bir de edebiyat alanında açmak iddiasında olduğumuz çığırı belirtecek bir döviz, bir formül bulmamız lâzım geliyordu. Hatırladığıma göre, onu da Şahabettin Süleyman bulmuştu: «Sanat şahsî ve muhteremdir.»

Batı edebiyatında «Sanat sanat içindir» diye ifade edilen bu döviz üzerinde konuşmalar olurken Fecri Âti arkadaşlarımızdan çoğunun edebî kültür bakımından ne kadar yoksun olduğunu görerek bir nevi hayal kırıklığına uğruyordum. Abdülhamit istibdadı kalkar kalkmaz fikir ve sanat alanında ortaya çıkan nesil bu muydu? diyordum kendi kendime. Oysa, ben, Mısır'daki köşemde hürriyet güneşinin doğmasını beklerken bugün için umduğum şey hiç değilse Edebiyatı Cedide kuşağını gölgede bırakacak değerde birtakım genç şairlerin, genç edebiyatçıların, genç sanat ve fikir adamlarının uzun bir kıştan sonra donmuş vatan topraklarını taze bir yeşerme halinde kaplamasıydı ve ben de kendimi bunlar arasına gir-

meye lâyık bir seviyeye eriştirmek için geceyi gündüze katarak çalışmıştım. Lise tahsilimi tamamlamakta bulunduğum bir Fransız kolejindeki klasik edebiyat dersleriyle yetinmeyip abonesi olduğum bir umumî kütüphanenin, on dokuzuncu asırdan bu yana ün almış, bütün edebiyat, felsefe ve tarih kitaplarını büyük bir okuma iştihasıyle sömürdüğüm oluyordu. Ayrıca, Fransa'da çıkan bellibaşlı dergilerde günün fikir cereyanlarını da takibe imkân buluyordum. Bittabi, başta en yakın arkadaşım Şahabettin Süleyman olmak üzere, Türkiye'deki çağdaş meslektaşlarım, yabancı yayınların satılıp alınması şiddetle yasak olduğu için, böyle bir imkândan yoksun kalmışlardı. Nitekim, okumayı çok seven ve hattâ İzmir'de bulunduğu zamanlar oradaki yarım hürriyetten faydalanarak Abajoli adında bir Fransız kitapçısından aldığı «Le Temps» gibi, «Les Annales Littéraires» gibi gazete ve dergileri, herkese teşhir edercesine, Karşıyaka vapurunda açıp okumaktan çekinmeyen Şahabettin Süleyman bile henüz «Estétique» denilen bir sanat felsefesinin mevcudiyetinden haberdar değildi. Bunu neden sonra, kendisine verdiğim bir eserden öğrenecek ve ilmî metodla analitik bir edebiyat kitabı yazmak hevesine bu suretle düşecekti.

Onun için, sanıyorum ki, Fecri Âti'liler «Sanat şahsî ve muhteremdir» dövizini kabullenirken herhangi bir ideolojik mesnede dayanmıyorlar, olsa olsa yaşadıkları devrin edebî gelişmeleri engelleyen birtakım politik ve sosyal şartlarından korunmak hedefini güdüyorlardı. Bu şartların ne olduğunu bugünkü tahminime göre şöyle özetleyebilirim:

Meşrutiyet inkılâbı üzerinden henüz beş altı ay

geçmiştir. Sokakları çınlatan «Yaşasın hürriyet, müsavat, adalet; yaşasın uhuvvet!» naraları henüz dinmiştir ve bunu, derhal iki kampa ayrılan politikacıların sert ve haşin sesleri takibetmeye başlamıştır. Bu kampın bir ucunu Hüseyin Cahit, öbür ucunu Ali Kemal tutuyor. Biri koyu bir İttihadcı, öbürü kızıl bir muhalif. Bunların arasında eline bir kalem geçirmiş ve bir yayın vasıtası bulmuş irili ufaklı demagog yazarlar ise havayı durmadan körüklemekte; o buna «Vatan haini, Curnalcı!» Bu ona «Balkan komitacısı!» diye bağırmakta ve bu yüzden bütün Türk basınında bir kızılca kıyamettir kopup gitmekte.

İşte, Şahabettin Süleyman, biraz önce, kendini politikadan nasıl sıyırmışsa «Sanat şahsî ve muhteremdir» döviziyle Fecri Âti'yi de, bu hengâmeden uzak tutmak amacını gütmüş olsa gerektir. Fakat, şimdi yaptığım nefis muhasebesine göre söylemem lâzım gelirse, hepimizin sonuna kadar bu dövize sadık kaldığımız iddia edilemez. Nitekim, 31 Mart hâdisesinin dumanı henüz üstünde tüterken ve kazan kaldıranların son kurşunları henüz havada vızıldarken, Fecri Âti'ye biraz sonra katılmış olan Ahmet Samim'le mensur şiirci Ali Süha'nın o irtica hareketini lânetlemek için «Hilâl» gazetesinde yazdıkları yazılar yüzünden, hepimizin içinde bulunduğumuz matbaa silahlı bir baskına uğrayacak ve Fecri Âti'nin kurulduğu odanın arka pencerelerinden atlayıp kaçmak zorunda kalacaktık.

İki üç yıl sonra da Ahmet Samim yalnız bu medenî cesareti göstermekle yetinmeyecek; Hüseyin Cahit'le devrin Maliye Nazırı Mehmet Cavit Beyin pek

yakın bir arkadaşı olmasına rağmen, muhalefet safının en önünde İttihat ve Terakki'ye karşı pek şiddetli bir mücadeleye girişecek ve bunun sonunda, bir gece karanlığında ensesinden kurşunla vurulup öldürülecekti.

O sıralarda, biz Hilâl matbaasındaki odamızı terk etmiş ve toplantılarımıza, bir müddet, Nuruosmaniye civarında kiraladığımız bir evde, sonra Beyoğlu'nda tuttuğumuz bir odada devam edip nihayet Ahmet İhsan beyin, Serveti Fünun matbaasında bize tahsis ettiği bir dairede karar kılmış bulunuyorduk. Zaten, Serveti Fünun da bizim yazılarımızın yayınlandığı dergi, yani Fecri Âti'nin organı idi ve o cinayet üzerine, baştan başa Ahmet Samim'e dair ağıtlar, İttihat ve Terakki terörcülerine karşı protestolarla dolu olarak çıkmıştı.

İmdi, biz, böylece sanat ve edebiyat sınırlarını çoktan aşmış, politika alanının en tehlikeli kesimine atılmış oluyorduk. Fakat, buna rağmen, biz yine «Sanat şahsî ve muhteremdir» dövizimizi elden bırakmamak istiyorduk. Yani kalemimizi herhangi bir fikir cereyanının, herhangi bir ideolojinin emrine vermekten kaçınıyor; yalnız kendi hislerimize, kendi zevkimize göre bir «güzellik» yaratma çabası içinde çırpınıyorduk. Nitekim, o zamanlar, ben, Fecri Âti'nin sözcüsü sıfatıyle bu sanat görüşünü Serveti Fünun'da şöyle anlatmağa çalışmışım:

Sanat, bazı şekiller, renkler, sesler ve hayaller karşısında müstesna bir zevk duyan seçkin bir insan azınlığının ruhundan doğar. Sihirli bir gölü andıran bu ruh kendine akseden şeylere, sathındaki ürperişlere

göre, türlü şekiller verir ve onları harekete geçirip canlandırır.

Rahmetli Hasan Âli Yücel'in *Edebiyat Tarihimizden* adlı eserinden, mümkün olduğu kadar sadeleştirip özetleyerek aldığım bu yazımın başka bir yerinde de şöyle demişim:

Sanat kadar sanatkâr da tam bir hürriyete muhtaçtır. Bir şaire «Sen şunu terennüm edeceksin!» veya bir romancıya «Sen filan ve falan çevreleri, filan ve falan insanları anlatacaksın!» emrini vermek mavi gözlü bir kimseye «Senin gözlerin kara olacak» demek kadar gülünç, abes ve tabiata aykırı bir fikir istibdadıdır. Sanat şahsî ve muteremdir. Ben, aşk şiirleri yazarım, siz vatan şiirleri... Fakat, hiçbir vakit sizin bana, kendi yaptığımızı yapmağa zorlamak hakkımız yoktur.

İtiraf ederim ki, bu «égocentrique» ve ferdiyetçi sanat anlayışı bize Edebiyatı Cedide'den miras kalmıştır ve biz bunları söylemekle ortaya yeni görüş getirmiyorduk. Öyle ya, Edebiyatı Cedide'cilerin, hassatan Hüseyin Cahit'le Mehmet Rauf'un, Dr. Rıza Tevfik'le bir estetik bahsi üzerinde tartışırken terter tepinircesine «Güzellik nisbîdir, güzellik nisbîdir!» deyişlerinin bizim «Sanat şahsî ve muteremdir» sözümüzden farkı neydi? Lâkin, şu var ki, onların devri bütün aydınların kendi işlerine çekilmek zorunda kaldığı ve dış âlemle temasa imkân bulamadığı bir devirdi. Oysa, şimdi hayat şartları değişmiş ve ortada kollektif bir ruh hasıl olmağa başlamıştı. Bir sürü memleket meseleleri, başımızı çevirip görmemezlikten gelsek de, bizi her yanımızdan sarıyordu.

Lâkin, hemen söylemem lâzım gelir ki, bize karşı yapılan ilk hücumların bu meselelerle bir alâkası yoktu. *Resimli Kitap* adlı bir aylık dergide Raif Necdet ve M. Rauf isimlerinde her yeniliğe düşman iki yazar bize, ahlâk, fazilet sözleri altında gizlenen gerici bir zihniyetle sataşıp çatıyordu. Nitekim, yukarıdaki sanat tarifim onlarla yaptığım tartışmadan alınmış bir yazı parçasıdır.

Bu iki tanınmış yazarın bize hücumlarını tahrik eden de Şahabettin Süleyman'ın yayınladığı bir tiyatro kitabı idi. *Çıkmaz Sokak* adını taşıyan bu eserin konusunu «sevicilik» teşkil ediyordu. Eski Yunan mitolojisine girmiş ve Safo denilen yarı efsaneleşmiş bir kadın şairin şiirlerinde en güzel ifadesini bulmuş, hattâ, *Tevrat*'taki «Sodom ve Gomore» kıssasıyle dinî kitaplara girmiş bu Platonik aşka dair bir tiyatro kitabı yazmak klasik bir edebiyat kültürüyle yetişmiş kimseler tarafından belki hoş görülebilirdi. Kaldı ki, Şahabettin Süleyman *Çıkmaz Sokak*'ta sevicilik denilen cinsi sapıklığın bir müdafaasını yapmıyor, tam aksine, bunun bir aile içinde yarattığı dramı dile getiriyordu.

Fakat, Raif Necdet'le M. Rauf ne o kültürün yanından geçmiş, ne de Şahabettin Süleyman'ın yapmak istediği şeyi anlayabilmişti. Her ikisi de var kuvvetiyle onu, ahlâka aykırı bir harekette bulunmakla suçlandırıyor, aynı suçu Fecri Âti'ye de teşmil etmekten çekinmiyordu.

Bununla beraber, Şahabettin Süleyman eseri etrafında koparılan gürültüden hiç de üzülmüş görünmemekte, hattâ tam tersine, ağzı memnunluktan kulaklarına varmakta idi. Zira, bunu hem şahsı,

hem eseri için bir reklam telâkki ediyordu. Nitekim, *Çıkmaz Sokak*'tan sonra, yakası açılmadık konular yolunda daha cüretli bir adım attı: Bir zenci Harem Ağasının sarışın bir cariye ile aşk macerasını *Siyah Sûs* adlı bir tiyatro kitabıyle sahnemize getirdi ve bu suretle edebiyat âlemimizde Şahabettin Süleyman'a ve dolayısıyle Fecri-Âti'ye karşı yeni kıyamet daha koptu.

Buna, bir de meşhur hicivci şair Eşref'in adını taşıyan bir derginin çirkin ve kaba bir sataşması karışmasın mı? Bunun üzerine artık tahammülümüz taşmıştı. İlk futbol ekibinden yetişme ve şövaleresk mizaçlı Tahsin Nahit önde olmak üzere bir Fecri Âti'liler grubu, hemen o dergi idarehanesine gitmiş ve epeyce sert bir şekilde imtiyaz sahibinden hesap sormağa kalkışmış, o adam da topumuzu birden dayakla tehdit iddiasıyle mahkemeye vermişti.

Lâkin, bu mahkeme ilk duruşmadan itibaren adalet anallerinde misli görülmemiş bir komedya haline girmiştir. Şöyle ki, mahkeme başkanı her nedense bizim adlarımızı Farsça kaidelere göre birer «terkibi vasfî» şekline sokarak «Tahsini Nâhid», «Hamedallahı Subhî», «Refiki Halid», ve «Yakubu Kaderî» diye telaffuz ediyordu. Biz de kendimizi kahkahalarla gülmekten zor tutarak sanık sıralarına dizilmiştik. Fakat, asıl en gülünç hadise «Eşref» dergisi sahibinin vakaya şahit olarak gösterdiği Baha Tevfik'in, hâkimleri şaşkına çeviren ve arkamızdaki dinleyicileri kızdıran ifadelerinden doğacaktı. Baha Tevfik, Alman filozofu Büchner'in *Madde ve Kuvvet* adlı eserini dilimize çevirmekle ve zamanına göre pek acayip sayılan paradokslar yapmakla tanınmış

bir yazardı ve benim de İzmir İdadisi arkadaşlarımdandı. Hâlâ gözlerim önündedir: Gayet ağır adımlarla ve bir profesör ciddîliğiyle hâkimlerin önüne gelmiş ve aynı tavırla yemin ettikten sonra şöyle demişti:

«— Muhterem hâkimler heyeti; ifademi vermezden evvel sizlere bir hususu arz etmek isterim: Marazı edebiyat denilen bir ruhî hastalık vardır. Buna müptelâ olanlar —ki onlardan biri de bendenizim— hakikati hayalden bir türlü ayıramazlar. Binaenaleyh, (bizi göstererek) bu zevatı ben 'Eşref' mecmuası idarehanesinde mi gördüm, başka bir yerde mi? İçlerinden hangisi ne demişti? Hangisi kimin üstüne bastonla yürümüştü? Bilmiyorum. Bütün bu vakaya dair hatıralarım zihnimin içinde dans ediyor.»

Bunun üzerine, başhâkim, Baha Tevfik'i daha ziyade konuşturmağa lüzum görmeyerek arkadaşlarıyle birkaç dakikalık bir danışmaya çekilmiş ve davayı şu şekilde bir neticeye bağlamıştı:

«İşbu davanın mesnedi hayalâttan ibaret olduğu anlaşılmakla maznunların beraatine ve mahkeme masraflarının müddeîden tahsiline karar verilmiştir.»

Bu suretle Fecri Âti adalet ve hukukça temize çıkmıştı ama, halk arasında yeni bir dedikodu konusu olmaktan kurtulamamıştı sanırım. Fakat, ben o dedikodular üzerinde durmağa hiç lüzum görmüyorum. Zira, bunlar çok geçmeden birer sabun köpüğü gibi dağılıp gitmişti. Lâkin, o sıralarda Selânik'te Ziya Gökalp'ın yöneticiliği altında çıkmakta olan «Genç Kalemler» dergisinin aleyhimize açtığı kampanya bu neviden değildi. Zira, bu kampanyanın, bence, fikrî bir değeri olduğu kadar, ciddîye almamız lâzım gelen bir politik karakteri de vardı. Genç Kalemler

yazarları bizi Edebiyatı Cedide'nin kozmopolit çığırını devam ettirmek ve onun melez dilini kullanmakla itham ediyorlardı. Bundan başka, ortaya bir «Yeni Lisan», bir «Millî Edebiyat» bahsi atmışlardı.

Oysa, biz, tam bunların istediklerini yapmakta olduğumuz kanaatinde idik. Nitekim, hepimiz değilse bile, Refik Halit'le ben hikâyelerimizi gittikçe sadeleşen bir Türkçe ile yazmakta ve hikâyelerin konularını İstanbul şehrinin dar ve kozmopolit çevresine inhisar ettirmeyip bütün memleket hayatından almakta idik. Evet, Refik Halit —ki halis bir İstanbul çocuğudur— ilk yayınlanan hikâyesinde bize bir köylü kızının örneğini vermişti ve bunu, günün birinde *Memleket Hikâyeleri* adı altında topladığı Anadolu kasabalarının canlı ve realist tabloları takibedecekti. Ben ise, İstanbul'a ilk defa on yedi yaşında ayak basmış bir genç olmam itibarıyle ancak Anadolu'dan bahsedebilirdim. Nitekim, hikâyeciliğe birinci ve ikinci adımımı teşkil eden *Baskın* ve *Bir Kadın Meselesi* eserlerimin konusunu hep Manisa'da görüp işittiğim olaylardan almışımdır.

Dil meselesine gelince, biraz yukarıda söylediğim gibi, gerek Refik Halit'in gerek benim üslûbum daima sadeliğe doğru gelişmekte idi ve bir gün gelecek, Genç Kalemler dergisinde «Yeni Lisan» denilen ağdasız ve temiz Türkçenin en munis örneklerini vermek —en az o derginin başyazarı Ömer Seyfettin kadar— bize nasip olacaktı ve yine günün birinde, bu cereyanın büyük önderi Ziya Gökalp, eski edebiyatçıların da bulunduğu bir mecliste, kendisine: «Üstadım, lisanımızdan Farisî ve Arabî kaidelerine göre yapılan terkipleri çıkarıp atalım, mütalaasında

bulunuyorsunuz. Fakat, şimdiye kadar genç ediplerimiz arasında bu şekilde yazı yazmağa kim muvaffak olabilmiştir?» sualini soran Cenap Şahabettin'e, parmağının ucuyla beni göstererek: «İşte bu!» diyecekti. Bundan birkaç yıl sonra çıkardığı "Yeni Mecmua"da başyazarlık vazifesini Refik Halit'e verecekti.

Lâkin, ne yazık ki, iş bu sonuca varıncaya kadar Genç Kalemler'le Fecri Âti'nin organı olan Serveti Fünun arasındaki polemikler çok çirkin bir şekil almıştı. Bu polemikler esnasında benim en çok hücum ettiğim «Yeni Lisan» tabiri idi. Muarızlarımız maksatlarını «Sade Türkçe» veya şimdiki deyimiyle «Öz Türkçe» şeklinde ifade etselerdi bu hücumlara belki de hiç lüzum görmeyecektim. Benim nazarımda Yeni Lisan, yeniden bir dil icat etmek manasını taşıyor ve böyle bir hareket bana tabiati eşyaya, mantığa, sağduyuya aykırı görünüyordu. Demek oluyor ki, dil davası ortaya yanlış bir formülle konulmuş bulunuyor ve bu yüzden onlarla bizim aramızda bir kördöğüşüdür alıp yürüyordu. Bereket versin ki, Fecri Âti'nin o zamanki başkanı Hamdullah Suphi'nin tavsiye ve telkinleriyle, çok sürmeden, Selânik'ten gelen ve nerde ise politik tehditler mahiyetini almak istidadını göstermekte olan sesleri cevapsız bırakmağa karar vermiştik.

Aramızda yalnız Şahabettin Süleyman bu karara uymak istemedi ve Genç Kalemler'in şiddeti gittikçe artan hücumlarına, «Rübab» adıyle çıkan bir dergide tek başına aynı şiddetle karşı koymakta devam etti. Tek başına dedim; hayır Şahabettin Süleyman'a bu dergide kalem arkadaşlığı eden bir yeni yazar

vardı: Ali Naci.* Kimdi bu Ali Naci? Hiç birimiz tanımıyorduk. Fakat, polemik alanında bazı bazı Şahabettin Süleyman'ı geride bırakan hamleler gösterdiğine şahit oluyorduk. Her ikisi de yalnız Selânik cephesine karşı mücadele etmekle kalmıyordu. Edebî şöhret ve otorite namına ne varsa yıkmak için yarışa girişiyordu. Ali Naci kendi adaşı Muallim Naci'yi, bir kere daha mezara sokmak ister gibi bir yaylım ateşine tutuyor; Şahabettin Süleyman ise sırasıyle Edebiyatı Cedide'nin —Faik Âli ile Celâl Sahir hariç olmak üzere— bütün şairlerine, romancılarına ver yansın ediyordu.

Günün birinde Ali Naci'nin aklına —bilmem neden— Hüseyin Rahmi'ye çatmak gelmişti ve bu hareketi, vaktiyle, Lastik Sait'le Ahmet Mithat Efendi arasındaki hadiseyi hatırlatan bir şekil almıştı. Hüseyin Rahmi gayet titiz ve alıngan bir insandı. Ali Naci aleyhine türlü küfürlerle dolu kocaman bir yergi kitabı yayınladı. Ali Naci de aynı büyüklükte bir kitapla onu yerine oturtmak istedi. Fakat, heyhat! Kırk beşine veya ellisine ayak basmış o ünlü halk romancısı ile çocukluk çağından gençlik çağına henüz geçmiş bu toy yazar arasındaki kavga bir dıram halinde başlayıp bir komedya şekline girmiş ve çok geçmeden bugünkü sinema edebiyatında «happy end» denilen bir sonuca ulaşmıştı.

Ben, o sıralarda Ali Naci ile tanışmış bulunuyordum. Zira, birkaç zaman önce, bir akşam geç vakit, Şahabettin Süleyman onu Kadıköy'de oturduğum

* Burada bahsi geçen genç yazar «Milliyet» gazetesinin kurucusu Ali Naci Karacan'dır.

eve getirmişti ve ben, Ali Naci'yi görür görmez hayret içinde kalmıştım. Vay, Rübab'ın kâh baş sayfasında edebî tenkidler, kâh iç sayfalarında serbest nazımlı şiirler yazan bu muydu? Evet, ortalığı karmakarışık eden bu yazar ve şair, daha iki üç yıl evvel Tahsin Nahit'le Kuşdili çayırında gezindiğimiz günlerde sık sık rasgeldiğimiz ve bisikletiyle etrafımızda, durmadan fırıl fırıl dolaştığını gördüğümüz kısa pantalonlu çocuktan başka biri değildi.

Şahabettin Süleyman, Rübab dergisinde yalnız bu körpe istidada gelişme imkânını vermekle kalmamış, hece vezniyle şiirler yazan bir hanımı da basın âlemine tanıtmıştı: İhsan Raif. Bu isim, gerçi, İstanbul'un kibar çevrelerinde, öteden beri, güzelliği ve zarafetiyle ün salmış bir Hanımefendinin ismi olarak işitilmiş bulunuyordu ve bu Hanımefendinin, genç kızlığında, Rıza Tevfik'ten şiir ve edebiyat dersleri aldığını da bizzat hocasından öğrenmiş idik.

Ben ise, kendisiyle, pek beğendiği bir hikâyem dolayısıyle benimle görüşmek istemesi üzerine, bir aile çevresinde şahsen tanışmıştım. Fakat, Beyoğlu'nun sefahat âlemleriyle Babıâli mahallesinin basın bohemi içinde kendini derbederliğe vermiş Şahabettin Süleyman o konak ve yalı Hanımefendisine nasıl ve hangi yollardan yanaşabilmişti? Bunu, Rübab dergisinde İhsan Raif imzalı şiirlerin daima Şahabettin Süleyman imzasını taşıyan yazıların tam orta yerine alınışlarından anlayabilirdik. O şiirlerle bu yazılar Rübab dergisinin sayfalarında âdeta sarmaş dolaş olmuş gibiydiler. Bu sembolik birleşmeyi, daha sonra her ikisi arasındaki mektuplaşmalar gerçek bir kavuşma haline sokacak ve Şişli'de İhsan Raif Ha-

nımın özenle dayayıp döşediği apartmanında bir evlenme ile sona erecekti.

Sona ermek mi? Lâkin, bu evlenme Şahabettin Süleyman için daha ziyade yeni bir hayatın başlangıcı olmuştur. Zira, İhsan Raif Hanımefendi, bir perinin sihirli değneğiyle dokunduğu hırpani bir çoban çocuğunu dibâlar giyinmiş bir Prens heyetine çevirişi gibi, Babıâli mahallesinin harabatî ve pasaklı yazarını, birdenbire, bir Sultan kocası, bir Damadı Hazreti Şehriyarî haline sokmuştu.

Bununla beraber, Şahabettin Süleyman, evlenmesinden birkaç zaman önce, ilk defa İstanbul, sonra Galatasaray lisesindeki edebiyat derslerini ihmal edip kendini rahata vermek şöyle dursun, hattâ eskisinden daha büyük bir özenle vermekte devam ediyordu. Öbür yandan da, birkaç yıl önce Fuat Köprülü ile birlikte yazıp yayınladığı ve Maarif Nezaretine bütün liselerde okutulmak üzere kabul ettirdiği bir edebiyat kitabını daha ilmî, daha geniş bir şekle koymak için uğraşıyordu ve sanırım, bu eseriyle kendisine Darülfünun Müderrisliği yolunu açmak istiyordu. Demek ki, heyecanlı kalbi büsbütün başka türlü ihtiraslara doğru yönelmekte idi.

Fakat, heyhat, o rahat ve mutlu evlilik hayatının kaçıncı yılıydı bilmiyorum, Şahabettin Süleyman, karısıyle birlikte, bir dağ kürü yapmağa geldiği ve birlikte nice neşeli günler geçirdiğimiz İsviçre'nin Davos-Platz kasabasında, henüz otuz beş yaşında ya var ya yokken, dünyaya gözlerini kapamıştı.

Burada, benim iki yıldan beri tedavi altında bulunduğum sanatoryuma inmişlerdi. Bu münasebetle

hemen her gün geceli gündüzlü bir arada yaşamıştık. Tatil saatlerinde, diğer sanatoryum arkadaşlarımızla grup grup olarak kızak gezintilerine çıkıyor; Hameau'larda köylülerle «Fondue»ler yiyip şaraplar içerek eğleniyorduk. Aramızda Bel adında Strasbourg'lu bir genç şair de vardı. Bu genç, Fransızca şiirler yazar Şahabettin'le benim edebiyatçı, İhsan Raif Hanımın da şair olduğunu bildiği için her yazdığı şiiri odalarımıza gelip okur; aynı zamanda biz de İhsan Raif Hanımın koşmalarını, türkülerini fransızcaya çevirip kendisine gösterirdik. Bu arada Şahabettin Süleyman'ın da gazete sütunu şeklinde uzun kâğıtlar üstüne kûfî harflerle dizdiği nesirlerini, tıpkı bir zamanlar bizi Babıâli kitapçı dükkânlarından birine çekip kendine mahsus bir makamla inşat edişi gibi, okuduğu olurdu.

Bundan başka, arasıra, yine birlikte senfonik konserler dinlemeye giderdik. Konser başlarken olmaya ki, ben Şahabettin Süleyman'a fısıltı halinde dahi bir söz söylemeğe kalkışmayayım. Hemen parmağını dudaklarına götürür: «Sus, Mozart Aleyhisselâm» ya da «Chopin radıyallâhü anh konuşuyor» derdi ve bunun üzerine beni bir gülme alınca bütün meloman tiryakiliği başına vururdu.

Zavallı Şahap'ın hayata bu kadar bağlı olduğu ve dünya nimetlerinden bu kadar zevk aldığı bir devrini daha hatırlamıyorum. Kim derdi ki, İspanyol Gribi denilen salgın bir hastalık, onu, üç dört ay sonra, safasını sürmekte olduğu bu Epikür bahçesinden alıp bir köy mezarlığının ıssızlığı içine götürecektir. Evet, harpte yenilmemiz ve bu yüzden memleketle bütün temaslarımızın kesilmesiyle parasız kalmak

endişesine düşmemiz üzerine bize pek pahalıya gelen sanatoryumdan çıkıp taşındığımız ucuz bir otelde o kara hastalığa —bütün ölüm korkusuna ve aldığı türlü türlü önleyici tedbirlere rağmen— Şahabettin Süleyman da tutulmuş ve iki üç gün içinde ahiret yolunu boylayıvermişti.

Oysa, aynı günde, aynı otelde İspanyol Gribinin pençesi beni de yakalamış, yatağa sermişti. Oysa, ben ayrıca akciğerlerimden de hasta idim ve hiçbir tedbir almamıştım. Baş ucumda ise hiçbir bakıcım yoktu. Nasıl oldu bilmiyorum; o gitmiş, ben kalmıştım. Öldüğünü duysaydım, belki, bir şok neticesinde ben de onun akibetine uğrayabilirdim. Fakat, iyi kalpli tanıdık ve arkadaşlarım bu felâketi benden gizli tutmak için lâzım gelen bütün tedbirleri almışlardı. İhsan Raif Hanım da kocasını kaybettiği gece beni görmeden tekrar sanatoryuma gitmişti.

Ama, şu vardı ki, Şahabettin Süleyman'ın, ilk hastalık günlerinde kendi durumu hakkında bilgi vermek ve benim hatırımı sormak için gönderdiği teskerelerin arası birden bire kesilivermişti ve bundan dolayı içime fena bir şüphe düşmüş bulunuyordu. Buna karşı da yine aynı tanıdık ve arkadaşlar onun sanatoryuma kaldırıldığını söylemek suretiyle beni oyalamağa çalışıyorlardı.

Nihayet, bir gün, nekahat devrine girdiğim günlerden birinde, yukarıda adı geçen genç Fransız ahbabımız yatağımın başucuna gelip Şahabettin Süleyman'ın ölümünü bana, bütün teferruatıyle, şöyle anlatacaktı: Yarı açık kalan gözlerini o kapatmıştı. Hıristiyan âdetlerine göre tuvaletini o yapmıştı. O giydirip kuşatmıştı. Ellerini göğsünün üstünde

o kavuşturmuştu. Bunu söylerken: «Sağlığında ellerinin bu kadar güzel olduğunun farkına varmamıştım, diyordu. Zira, bilirsiniz, biteviye harekette idi. Hareketsiz kalınca bütün özellikleri meydana çıktı. Meğer, ne uzun, ne ince ve ne kadar biçimli parmakları varmış. Sanki, fildişinden yapılmış bir sanat eseriydi o eller...»

Şahabettin Süleyman'ın genç Fransız dostu: «Beni üzen şey, diye ilâve etmişti, beni üzen şey boynuna takacak bir smokin kravatı bulamayışımdır. Madam sanatoryuma baygın bir halde sedye ile götürülürken kocasına ait eşyanın hangi bavullarda olduğunu göstermeğe bittabi imkân bulamazdı. Şaşıyorum, vatandaşlarınız arasında bana yardıma gelen de olmamıştı. Şimdi, şikâyet ediyorlarmış. Meğer İslâm dinine göre ölü yıkanır, sonra bir çarşafa sarılıp tabuta öyle konurmuş. Ne bileyim ben? Madamın da aklı başında değildi ki, bana bu hususta gereken talimatı verebilsin. O da üzülüp duruyor. Kocasının cenazesi neden dinî âdetlerinize uygun olarak kaldırılmadı diye... Görüyorsunuz ki, çektiğim bütün zahmetler boşa gitmiştir.»

Fransız ahbabımızın bu sözlerini dinlerken içimden: «Zavallı Şahap, diyordum, şu halde, hayata, bütün göreneklere aykırı olarak nasıl bir derbederlikle girdinse, ahrete de öylece geçmiş bulunuyorsun.» Ve kendi kendime bunu söylediğim sırada bir yandan gülecek gibi oluyor, öbür yandan sıcak gözyaşları döküyordum.

Garabetle karışık bu facia üzerinden uzun yıllar geçti. Alp dağlarının bir yamacındaki çukurda çürü-

yüp giden o ölüyü her düşünüşümde yüreğimin, hâlâ ad veremediğim acayip bir acıyla burkulduğunu hissederim.

REFİK HALİT

REFİK HALİT

Yukarıki dönemlerin bazılarında Refik Halit'le nasıl tanıştığımızı ve tanışır tanışmaz nasıl kaynaştığımızı kısa kısa anlatıp geçmiştim. Oysa, bu şimdi bana üzerinde durulması ve inceden inceye tahlil edilmesi lâzımgelen *psikolojik* bir olay gibi görünmektedir. Bakınız neden: Önce, bazı açılardan birbirimizin zıttı idik. Refik Halit yüksek memur burjuvazisinden bir babanın oğlu idi. Ben ise, eski deyimiyle «Anadolu eşrafından» bir aileye mensuptum ve payıtahta ilk gelip yerleşmem üstünden daha bir yıl bile geçmemiş olduğuna göre, henüz ne şivemi büsbütün değiştirmeye ne de hâl ve tavrıma bir İstanbullu üslûbu vermeye imkân bulabilmiştim. Kaldı ki, bir yıl değil, beş yıl değil, on yıl uğraşsam da yine tam bir İstanbul efendisi gibi konuşmayı, oturup kalkmayı beceremeyeceğimi sanıyordum. Zira, ben İstanbul hakkındaki bütün bilgimi Halit Ziya'nın romanlarından almıştım. Ve bu romanlardaki İstanbullular, bana mertebelerine erişilmez birtakım tabiat-üstü yaratıklar gibi görünmekteydi. Bu bakımdan, meselâ, Celâl Sahir uzun saçlarıyle benim için *Mavi ve Siyah*'daki Ahmet Cemil'in tâ kendisiydi. Refik Halit'in ise, uzaktan uzağa *Aşkı Memnu*'daki hoppa ve züppe Behlûl'u andırır halleri vardı.

Ben ki, yaşıma nisbetle fazla ağırbaşlı, fazla

içime kapanıktım; nasıl olmuştu da Fecri Âti'nin ilk toplantısında böyle bir gencin yanına gidip oturmuş ve onunla sanki eskiden beri tanıdığım bir kimseymiş, sanki bir çocukluk arkadaşımmış gibi hoşbeş etmeye başlamıştım? Ben yavaş sesle ona toplantıda bulunanların adlarını soruyordum. O, kulağıma eğilip, yalnız herbirinin adını söylemekle kalmıyor, alaycı bir tavırla kişilikleri hakkında da ya küçültücü, ya güldürücü birtakım bilgiler veriyordu. Bunların çoğu, onun Galata Sultanisi'nden mektep arkadaşı idi. Söylediklerine göre, hemen hepsi o yüksek ve imtiyazlı lisenin art kapısından sıvışıp gitmiş yarım tahsilli gençlerdi. Refik Halit laf arasında kendisinin de onlardan biri olduğunu kıs kıs gülerek açığa vurmaktan çekinmiyordu ve «Aramızdaki fark, diyordu, bunların edebî şöhret yolunu boylamakta gösterdikleri başarılılıktır.»

Refik Halit'in bu sözlerinde, itiraf ederim ki, ben bir kıskançlık acısından ziyade İngilizlerin «humour» dedikleri bir mizah türünün çesnisini tatmakta ve onu biraz daha canayakın bulmakta idim. Zira, ben de onun gibi basın alanına henüz ilk adımımı atmamıştım ve şiirleri, nesirleri, hikâyeleri, romanlarıyle Meşrutiyet ilânının ilk aylarından beri pırıl pırıl pırıldamaya başlamış yeni edebiyat yıldızları arasında kendimi bir sığıntı gibi hissediyordum.

Lâkin, bu durum ne benim, ne Refik Halit için pek uzun sürmeyecekti. Fecri Âti'nin kuruluşundan, sanırım birkaç hafta sonra «Resimli Kitap» adlı bir aylık dergide *Nirvana* başlıklı bir yazımın çıkışı ve Refik Halit'in başka bir dergide *Zend-Avesta* klişesi altında bir nesir serisini yayınlamağa başlaması

Refik Halit
(1914)

üzerine Fecri Âti arkadaşlarımız arasında biz de hafifçe ışıldar gibi olacaktık.

Gerçi, bu başarıyı bize sağlayan şey —sanırım ki— yazılarımızın özel değerinden ziyade, başlıklarının acayipliği ve konularının özgünlüğü olsa gerekti. Meselâ, ben *Nirvana*'da aşırı zevklere dalmış bulunan ve hiç sebebi yokken birdenbire yaşamaktan bıkıp yokluğa karışmak isteyen bir genç adamın geçirdiği ruh krizlerini bir sahnelik dıram şeklinde göstermeye çalışmıştım.* İyi ama, o zamana kadar Türk edebiyatında ne böyle karışık bir ruh krizine değinildiği görülmüş; ne de Nirvana diye bir lâf işitilmişti.

Refik Halit'in *Zend-Avesta* başlığıyle bunun altındaki nesir serisi de hiç şüphe yok ki, yine bu bakımdan hayret uyandırmıştı. Bundan başka, Refik Halit o yazılarında alışılmış nesir temlerinden hiç birine yer vermemekte, hep cansız şeylerden canlı varlıklar gibi bahsedip durmakta idi. Şunu da söylemem gerekir ki, Refik Halit yalnız bununla bir yenilik ve özgünlük göstermiş olmuyordu. Çok şahsiyetli bir üslûbu da vardı ve bunda Edebiyatı Cedide'nin allı pullu süslerinden hiçbir iz gözükmüyordu. Refik Halit bununla da kalmıyor, gayet sade bir konuşma türkçesiyle yazıyordu ve bu türkçe, henüz şiirde Fikret'in, Cenab'ın, nesirde Halit Ziya'nın etkisinden kurtulamamış Fecri Âti arkadaşlarımızın hiç de hoşuna gider gibi değildi. Hele, çok geçmeden aynı türkçe ile *Bir Baskın*'ı, Refik Halit *Fatmanın Talihi* adlı ilk Anadolu hikâyelerimizi yazmaya başlayınca bu

* Bu yazımda Norveçli dıram yazarı Ibsen'in bir eserinden ilham almıştım.

yadırgama kendini büsbütün belli etmişti. Fecri Âti'de uyguladığımız bir kurala göre, yazılarımız matbaaya verilmezden önce yaptığımız eleştirme toplantılarında okunduğu vakit öbür arkadaşlarımızın şiirleri, nesir ve hikâyeleri çok defa alkışlarla karşılandığı halde bizimkilerin birtakım anlaşmamazlıklara yol açtığını görmemezlikten gelmek mümkün değildi.

Fakat, ne ben, ne Refik Halit bundan etkilenmezdik. Zira, birkaçı dışında Fecri Âti arkadaşlarımızın edebiyat anlayışlarına ve bilgilerine pek önem verdiğimiz yoktu. Onlar, bizce, hâlâ Edebiyatı Cedide çığırında emekleyip duruyorlardı. Oysa Fecri Âti bundan daha ileri bir çığır açmak, Edebiyatı Cedide'cilerden büsbütün başka şeyler yapmak amacıyle kurulmuştu. Hattâ, ortaya attığı «Sanat şahsî ve muhteremdir» döviziyle bu amaca bir çeşit edebî kural niteliği de vermiş bulunuyordu.

Öyle ama, «Edebiyat şahsî ve muhteremdir» sözünden acaba biz ne anlıyorduk? Bu da pek belli değildi doğrusu. Kılık kıyafetinden, yaşayış tarzından, uzun kâğıtlar üstüne dizdiği kûfî elyazısına kadar acayip bir insan olan Şahabettin Süleyman'a sorarsanız, sanatta şahsiyetin bütün gelenek ve göreneklere karşı koymak olduğunu söylerdi, ama, yazılarında Cenab'ın Faik Âli'nin farsça, arapça kaidelerine göre yapılmış zincirleme «terkibi vasfî»lerini meşk etmekten hâlâ bir türlü kendini alamazdı. Onun edebiyatta yaptığı yenilik —daha doğrusu ihtilâl— yalnız yazılarına seçtiği yakası açılmamış konulardı. Bu bakımdan, meselâ *Çıkmaz Sokak* ve *Siyah Süs* adlı iki tiyatro piyesile *Aziz Katil* başlıklı bir hikâyesi basın âleminde

hayli büyük bir gürültüye yol açmış ve dolayısıyle Fecri Âti de birçok hücumlara uğramış*, bu hücumlara cevap vermek görevi de ne çare ki, bana düşmüştü. Zira, Fecri Âti'nin organı «Serveti Fünun» dergisinin kritik ve polemik sütununu ben işgal etmekte idim.

Pek iyi hatırlarım, Fecri Âti namına giriştiğim kalem mücadelelerinin benim için en zorlusu Şahabettin Süleyman'ı savunmak olmuştu. Bana bu mücadelemde yardım eden tek arkadaşım da Refik Halit'ti. Hattâ, bu yardımını öylesine sert bir şekle sokmuştu ki, günün birinde Fecri Âti içinde pek esef verici bir hâdiseye yol açmıştı: Şöyle ki, o polemik yazılarından biri, başta reisimiz Hamdullah Suphi (Tanrıöver) olmak üzre hemen bütün arkadaşlarımız tarafından itirazlarla karşılanmış ve bu yazının dergimizde neşrine müsaade edilmemiş, yani bir çeşit sansür yasağına çarpılmıştı. Bunun üzerine, Refik Halit'le sansürü koymak isteyenler arasında şiddetli bir tartışma olmuş ve neticede Refik Halit, Fecri Âti'den çıkıp gitmişti.

O kadar hızla ve hışımla çıkıp gitmişti ki, arkasından güç yetişebilmiştim. Soluk soluğa yanma vardığım zaman kavgasına benimle de devam edecek sanarak bir süre konuşmaktan çekinmiştim. Oysa, gözümün ucuyla yüzüne bakınca bir de ne göreyim, Refik Halit alaycı bir tebessümle gülümsemiyor mu! Bu sefer öfkelenmek sırası bana gelmişti. «Ne gülü-

* Şahabettin Süleyman, *Çıkmaz Sokak*'ta seviciliği, *Siyah Süs*'te bir haremağasının aşkını konu olarak almış, *Aziz Katil*'de ise aşk yüzünden işlenen cinayeti mazur göstermişti.

yorsun öyle?» diye çıkışmıştım. Babıâli caddesinden aşağıya doğru yürüyorduk. Refik birdenbire durdu ve yarı komik yarı dramatik bir tavır takınarak «Bizim halimize gülmeyeyim de neye güleyim?» dedi. Bunun üzerine ben de sebebini pek iyi bilmeyerek gülmeye başlamıştım. Refik Halit devam ediyordu: «Söyle bakalım; iki mektep kaçkını çocuktan ne farkımız var şu anda? Ne Fecri Âti kaldı, ne Serveti Fünun! Talihimizi şu Babıâli caddesinin kaldırımları üstünde yeniden denemeye mi başlayacağız?»

*

Evet, öyle oldu ama, bu yeniden başlayış Refik Halit'e beklenmedik bir ün, hattâ bir «popularité» kapısını açtı. Bu kapının anahtarı da «Eşref» adlı bir mizah dergisinin baş sayfasında çıkan portreler yazıları idi. Refik Halit bu yazılarında yeni edebî şöhretlerin —ki hemen hepsi dünkü Fecri Âti arkadaşlarımızdı— bir Karagöz perdesi üstünde gibi birbirinden acayip, birbirinden gülünç şekiller alarak geçit resmi yaptıkları görülüyordu ve ne gariptir ki, bu geçit resminin uyandırdığı kahkahaların yankısı yalnız edebiyatçıların dar çevresinde değil, politikacılar, memurlar, kendi halinde kimseler, nihayet bütün gazete okuyucuları kalabalığı içinden duyuluyordu.

Bu suretle, Refik Halit, hemen birkaç hafta zarfında bizim basın dünyamızın en parlak yıldızlarından biri oluverdi. Kalemi, günlük gazeteler, haftalık, aylık dergiler tarafından âdeta «müzayede»ye konuldu. Hattâ, en başta İttihad ve Terakki partisinin organı «Tanin» olmak üzere hemen bütün İstanbul basınından kendisine yapılmadık câzibeli yazı ücreti

teklifi kalmadı. Böylesine taşkın bir rağbet karşısında âdeta şaşkına dönen Refik Halit, nihayet, günün birinde, o zamanlar Türkiye'nin en ünlü karikatürcüsü Cemil'in çıkardığı «Cem»de karar kıldı ve bu suretle, her iki sanatkârın bu işbirliği sayesinde yergi edebiyatımızda da yeni bir çığır açılmış oldu; daha doğrusu, şair Nef'î'den, şair Eşref'e kadar bayağı, kaba ve bazan da iğrenç cinaslarla dolu «hiciv» tarzı son bulup yerini Firenklerin «esprit» dedikleri ince zekânın iğneleme sanatına bıraktı.

Refik Halit, yergi edebiyatımızda böyle bir çığır açtığının farkında mıydı? Okurları, onu bu yönünden değerlendirmesini bilmişler miydi? Edebiyat eleştirmecilerimiz Refik Halit'in yazar dehasının asıl bu mizah tarzında tecellî ettiğini söylemişler miydi? Bilmiyorum; ama bence onun edebiyat tarihindeki yeri bu açıdan tayin edilmek gerekirdi.

Neden itiraf etmeyeyim? Refik Halit'le arkadaşlığımın âdeta bir tiryakilik haline girişinin hep onunla düşüp kalkmaktan zevk duyuşumun sebeplerinden biri insandaki kusurları, ya da kötülükleri hiç hırçınlaşmadan, hiç sinirlenmeden alaya alışları; hattâ... evet, hattâ bazan küçük düştüğünü hissettiği herhangi bir durumunda —Fecri Âti'den kavga ederek ayrıldığı gün yaptığı gibi— kendi haline bile gülüşleri olmuştur.

Bu hafif ruhluluk, bu «épicurien» mizaç, hiç şüphe yok ki, ona hayatı bütün güzellikleri ve bütün çirkinlikleriyle sevişinden geliyordu. Beyoğlu'nda, birlikte geçirdiğimiz akşamlarda imrenerek görürdüm her şeyden ne sömürücü bir iştahla haz aldığını...

Cebimizin müsaadesine göre, kâh Tokatlıyan'da

yemek yemekte, kâh bir bakkal dükkânının köşesinde aburcubur mezelerle rakımızı içmekteyizdir, Refik Halit'in yüzünde aynı neşenin ifadesini okurdum ve geceyarısına doğru her rasgeldiği kızın ona gökten inmiş bir peri gibi göründüğünü sezerdim ve neden söylemeyeyim, ondaki bu yaşama şevkini —bazı bana da sirayet ettiği halde— kıskandığım olurdu. Ben de onunla aynı yaşta değil miydim? Benim de onun gibi gençlik âvâreliklerine, eğlenceye, içkiye, kadınlara meylim yok muydu? Neden, birdenbire yüreğime bir kasvet çökerdi? Neden edip eylediklerimizi birdenbire bayağı görmeye başlar ve içtiğim yediğim bana zehir olurdu? Ve neden Refik Halit'in düşüp kalktığı kızlar bir gecelik sevgililerdi de, benim tanıdıklarım tutkusu aylarca süren «maşuka»lardı. Nihayet, Beyoğlu âlemlerimizin ertesi günü, Refik Halit geçirdiği geceyi tekrar etmeye hazırlanırken ben neden içerim pişmanlık ve bezginlikle dolu, hemen eve dönmeğe can atardım?

Bu soruların cevabını ben kendi kendime ancak şöyle verebiliyordum: Refik Halit doğuştan iyimserdi ve her iyimser tabiatli insan gibi realist bir hayat adamı olmuştu. Ben ise kötümser ve karamsar mizaçlı idim ve bu mizaç arkasından gördüğüm dünyada bana yaşamak şevki verecek hiçbir şey bulamıyordum. Tek zevkim okumak, okumak, okumaktı. On altı yaşımdan beri türkçe, fransızca hatmetmediğim belli başlı edebî ve felsefî eser kalmamıştı sanırım. O yıllarda Mısır'da bulunuşum ve orada abonelerine kitap kiralayan yabancı kütüphanelerin bolluğu bana bu imkânı vermişti. Akşamları, lise tahsilimi yapmakta olduğum bir Fransız kolejinden çıkar çıkmaz soluğu o kütüpha-

nelerin birinde alırdım ve koltuğumun altında kâh Stendhal'in, kâh Balzac'ın bir romanı, kâh Voltaire'le Rousseau'nun bir eseri olduğu halde eve döndüğüm zaman ilk işim odama kapanıp tâ geceyarılarına kadar, hattâ bazan şafak sökünceye dek okumak olurdu. Böylece, sanki ben hayatı bütün problemleri ve insanı bütün alınyazısıyle o kitapların arasından görüp anlamağa alışmıştım.

Biraz yukarıda Refik Halit için «hayat adamı» demiştim. Buna karşılık kendime de bir «kitap adamı» demem lazım gelir. Fakat, edebiyatta her ikimizin güttüğü çığır realizm çığırı değil miydi? Bu faslın başında öyle söylememiş miydim? Evet, pek iyi hatırlıyorum, o zamanlar en örnek realist hikâyeci telâkki edilen Guy de Maupassant'ın eserleri elimizden düşmezdi, Ama, şu var ki, benim Maupassant'ı sevişim onun hayat sahnelerini bir fotoğraf objektifiyle aksettiren sanatı değil, bunun ardında çarpan insan kalbinin sesi ve onu, günün birinde, akıl hastalığına uğratan karamsar dünya görüşüydü. Refik Halit'in ise onu bu yönünden sevip değerlendirdiğini sanmıyorum.

Demek oluyor ki, edebî zevklerimiz ve anlayışlarımızda dahi bir uyuşmamazlık vardı ve bunu Hamdullah Suphi (Tanrıöver) bize dair yazdığı bir eleştirmede, hatırımda kaldığına göre, şu formülle ifade etmişti: «Refik Halit dış âlemin, Yakup Kadri iç âlemin ressamıdır.»

Şu halde, nasıl oluyordu da, edebiyat çevresinde adımız daima yanyana geçer, ve hayatta iki bitişik kardeş gibi birbirimizden ayrılamazdık? Nitekim, bazı özel işlerim için uzunca bir süre Manisa'da

bulunduğum sıralarda idi; Refik Halit birkaç hafta geçirmek üzre gittiği ağabeyinin çiftliğinde ya bir iki gün kalmış, ya kalamamış, hemen seğirtip bana gelmişti. Nitekim, bize yapılıp durulmakta olan «tekrar Fecri Âti'ye girmemiz» teklifini ancak benim de müspet karşılamam şartıyle kabul etmişti.

*

Uzunca bir ayrılıktan sonra, birlikte bırakıp gittiğimiz Fecri Âti'ye yine birlikte dönmüştük ve diyebilirim ki, bu, Fecri Âti'nin âdeta akademi şeklinde yeniden kuruluşu gibi bir şey olmuştu. Aramızdaki konuşmalar artık ikidebir parlamentolardaki tartışmalar haline girmiyordu. Toplantılarımıza tam bir fikir arkadaşlığı havası hâkim olmağa başlamıştı. Yeni yetişmiş edebiyatçıları, önce adaylıklarını koymaları, eserlerini göstermeleri ve gizli oy kullanmak suretiyle ya red ya kabul etmek şartına tabi tutuyorduk. Kabul edilenler için yaptığımız merasimde karşılıklı nutuklar söylüyorduk. Bana şimdi pek özentili görünen bu törenlerde, çok kere, Cenap Şahabettin ve Süleyman Nazif gibi yüksek şöhret sahibi üstadların şeref misafiri olarak bulundukları ve konuşmalarımızı ciddî ciddî dinledikleri göze çarpıyordu.

Aramızda, Fecri Âti'nin bu akademik toplantılarını ciddîye almayan biri varsa o da Refik Halit'ti. Son zamanlarda kendine «Kirpi» lakabını takan bu mizah yazarı bir köşeye çekilir ve adını aldığı yaratığın dikenlerini andıran gülümsemeleriyle ortalığı seyre dalar; hattâ bazı kere kıs kıs güldüğü de olurdu.

Onun bu hali, günün birinde, yine birtakım hâdi-

selere yol açmaya başlayacak ve Fecri Âti belki de bu yüzden yavaş yavaş dağılıp gidecekti.

«Belki de» diyorum. Çünki, bu dağılıp gidişin daha birçok sebebi vardı. Bu sebeplerin en başında memleketin o günlerdeki politik ve sosyal durumunu göz önünde bulundurmak lâzımgelir: Bir yandan İttihat ve Terakki idaresinin gittikçe ağırlaşan baskısı, öbür yandan muhalif partilerin buna karşı gittikçe azgınlaşan direnme hareketleri ve bunlara paralel olarak başgösteren birbirine zıt fikir cereyanları öylesine fırtınalı bir hava yaratmış, ortamı öylesine dalgalandırıp bulandırmıştı ki, devlet gemisini tehdit eden bu dalgalanmalar arasında «Sanat şahsî ve muhteremdir» dövizli kayığın yüzmesine artık imkân kalmamıştı. İşte, başkanımız Hamdullah Suphi kürekleri bırakıp zamanın akalliyet dâvaları ve Osmanlıcılık-Türkçülük kavgaları içinde hayli bir önem taşıyan Türk Ocağı'nın başına geçmişti. İşte, nazenin hanımlar şairi Celâl Sahir şimdi iriyarı komitacılarla düşüp kalkmaya başlamıştı. İşte, dergimiz Serveti Fünun'un yazı işleri müdürü Köprülüzade Mehmet Fuat, Fecri Âti'nin kurucusu Şahabettin Süleyman'ı da arkasına takıp İttihad ve Terakki Merkezi Umumîsi'nin çıkardığı «Hak» gazetesini yönetenler arasına katılmıştı.

Bu gazete bellibaşlı kalem sahiplerini ve hassaten yeni yetişen genç yazarları avlamak için İttihatçılar tarafından kurulmuş bir ağdı. Bu ağa ben de düşürülmek istenmiştim ama, yaptığım tepkinin sonucu Hak gazetesine kapılanmış eski Fecri Âti arkadaşlarımla aramın bozulması olmuştu.

Refik Halit'e gelince, o çoktan muhalefet cephe-

sinin ön safhasında yer almış bulunuyordu. Bilerek, isteyerek ve kendi kararı, kendi iradesiyle mi? Hayır; Refik Halit'e hiçbir vakit politikacı denemezdi. Hele muhaliflere, hele ana muhalefet partisine en ufak bir meyli yoktu. Tam tersine, bunları daima bayağı ve külüstür bulur, küçümserdi. Fakat, ne çare ki, bir yandan İttihad ve Terakki'nin kaba kuvvet idaresine karşı duyduğu tepki, öbür yandan yakınlarıyle dost ve ahbaplarının çoğunlukla İttihadcılar aleyhinde oluşları onu ister istemez muhalefet safına sürüklemiş bulunuyordu.

Fakat, bence bu sebepler de olmasaydı, Refik Halit gibi güçlü bir mizahçının politika arena'sındaki İttihad ve Terakki pehlivanlarını bırakıp da Hürriyet ve İtilâf'ın ancak acınmaya değer cüceleriyle uğraşmak gibi bir zebunküşlüğe düşeceği akla gelemezdi. Kaldı ki, daha ilk siyasî yazılarından itibaren İttihad ve Terakki çevrelerinden gelen sert tepkiler atacağı «hiciv» oklarının nişangâhını ona önceden göstermiş bulunuyordu. Bu tepkiler, ilkin, bir yaylım ateşi halinde, iktidar taraflısı basından gelmeğe başlamıştı. O sıralarda henüz yirmi üç, yirmi dört yaşında olan Refik Halit'in geçmişine âit bir leke bulup gösteremeyen bu basın bütün suçlama ve kötüleme hünerlerini babasıyle ağabeyi üzerinde uyguluyor; hani nerde ise Abdülhamit devrinin en ağır sorumluluklarını bunların omuzuna yüklemeye çalışıyordu.

Daha arkadan İttihat ve Terakki komitesinin eli silâhlı fedaîleri türlü türlü tehditlerle onu sindirmek yolunu tuttular. Hafta geçmez, gün geçmezdi ki, «Cem» dergisindeki masasının üstü, imza yerine kâh bir tabanca, kâh bir hançer resmi taşıyan mektuplarla

dolup boşalmasın. Refik Halit, zavallı dostumuz Ahmet Samim'in uğradığı felâketin de böyle mektuplarla başladığını pek iyi bildiği halde, bunların hiçbirine ehemmiyet vermez, kimini buruşturup kâğıt sepetine atar, kimini de bilmem neden, pek tuhaf bularak açar ve kahkahalarla gülerek okurdu. Hattâ, kimini de o günkü yazısına alay konusu yapmaktan çekinmezdi ve bundan âdeta zevk duyardı.

Bu zevk, bir kahraman ya da bir *martir* mertebesine erişmiş kimselerin göğsünü kabartan bir gurur duygusuna mı verilebilirdi? Hiç sanmıyorum. Refik Halit'te ne bir kahraman ne de bir *martir* olmak hevesi vardı. Yukarılarda da söylediğim gibi, onun yegâne amacı rahat, zevkli ve ferahlı bir ömür sürmekten ibaretti. Nitekim, tabancalı, hançerli mektuplarla birlikte gelmiş olan bir küme sevgi, saygı ve hayranlık mektuplarını da aynı kayıtsızlıkla gözden geçirip bir kenara koyar koymaz soluğu bir mektep kaçkını afacanlığıyle hemen Beyoğlu caddesinde alırdı.

*

Böylelikle ne kadar zaman geçti, bilmiyorum. Nihayet, bir gün gelmiş, İttihad ve Terakki hükümeti devrilmiş, yerine Hürriyet ve İtilâf'ın desteklediği eski devlet adamlarından bileşik bir kabine gelmişti. Refik Halit'in çok sevinmesi ve bundan kendine bir zafer payı ayırıp böbürlenmesi gerekmez miydi? Halbuki, hiç de öyle olmadı. Refik Halit, sessiz sedasız ortadan çekildi. Kalemi, kâğıdı bir yana atarak babasının Erenköyü'ndeki köşkünde kendini rahata ve tembelliğe verdi. Hattâ, bazı akşamlar Beyoğlu'na gi-

dip gelmeye üşenir oldu. Bundan en ziyade memnun olan bendim. Artık, Beyoğlu'nun dar ve mündar sokaklarında sürtmekten kurtulmuş; köşkün geniş bağ ve bahçelerinde derin nefesler alarak dinlenmek imkânını bulmuştum.

Kaldı ki, burada şehrin politika zırıltılarından da uzaktaydık. Yazılarımı çalıştığım gazeteye birisiyle gönderiyor ve bütün öğle sonlarını burada geçirmeye geliyordum. Hele o sıralarda Kızıltoprak'ta oturmakta olduğumdan akşamları da evimin rahatına kavuşmak benim için ayrı bir zevk teşkil ediyordu.

Refik Halit ise yeniden edebiyata dönmüş görünüyordu. Zira, her köşke geldiğim saatte onu kâh Verhaeren'in şiirlerini, kâh Maupassant'ın hikâyelerini okurken bulur ve gülerek Fransızların «İnsan gezer, dolaşır, fakat, yine eski aşklarına döner» mânasına gelen bir sözünü tekrar ederdim. Ve son zamanlarda benim de Maurice Barrès'in etkisi altına girdiğimi bilen Refik Halit «Tam senin tersine bir yol tutmuşum öyleyse!» derdi.

Evet, hayatı tadışlarımızda ve dünya görüşlerimizde olduğu gibi edebî zevklerimizde de, farkına varmaksızın, aramızda bir ayrılık belirmeye başlamıştı.

Refik Halit artık *Zend-Avesta*'nın eşyaya ruh veren nesir yazarlığından uzaklaşmakta, meyvesini bir kaç yıl sonra *Memleket Hikâyeleri*'nde verecek olan bir realizme doğru gitmekte idi. Dünyada gözle görülür, elle tutulur gerçeklerden başka hiçbir şey onu ilgilendiremiyordu artık. Ben ise, Barrès'in büyülü sözlerine kapılarak, önce, gerçeği dış âlemden ziyade iç âlemde arayıp bulmağa çabalıyordum ve bu aramada ben de Barrès gibi her yere başvuruyordum.

On altı on yedi yaşlarımda, benim de onun ardından ilk girdiğim yol sosyalizm olmuş; daha sonra, yine onun ardından bunun tam zıddı olan ferdiyetçilik çıkmazına sapmıştım ve nihayet, günün birinde onunla birlikte millet ve memleket aşkının sırrına ermiş; yeryüzünde iyilik, doğruluk ve güzellik adına ne varsa ancak ana vatan topraklarında bulunabileceğini anlamağa başlamıştım.

Fakat, bütün bu fikir maceralarımdan Refik Halit'e bahsetmeye ne lüzum vardı? O, salt bir sanatkârdı. Hayatı bize olduğu gibi aksettirmekten başka bir iddiası yoktu.

*

İşte, Refik Halit'le babasının köşkünde, Verhaeren'lerden, Maupassant'lardan, Barrès'lerden konuşarak ve gülüşüp şakalaşarak geçirdiğimiz günlerden birinde idi ki, Balkan Harbi patlak vermişti ve ben öğle sonlarımı artık Erenköyü bağ ve bahçelerinde geçiremez olmuştum. Her sabah, erkenden, soluğu Babıâli caddesinde alıyor, o gazete idarehanesinden bu gazete idarehanesine girip çıkarak akşamı ediyor ve geç vakit, kulaklarımda birbirini tutmayan harp haberlerinin uğultusuyle ahmaklaşmış bir halde eve dönüyordum.

Böylelikle kaç gün, kaç hafta geçti, bilmiyorum. Fakat, bana pek uzun bir zaman gibi geldi ve Erenköyü safası tarihin başka bir dönemi kadar uzak görünüdüydü. Bütün günler, bütün o uzun, bitip tükenmek bilmeyen günler boyunca da ne Refik Halit beni, ne de ben Refik Halit'i sorup arayabilmiştik.

Derken, İstanbul'un içi ve hele Sirkeci tarafları bir malışer yerine dönüverdi. Asker ve sivil, birbirine karışmış perişan bir kalabalık ortalığı kapladı. Gittikçe kabardı. Caddelerden taştı. Meydanları, cami avlularını tıklım tıklım doldurdu.

Neydi bu? Buna bir askerî bozgun manzarası denilemezdi. Bu, sıska çocukları, solgun benizli kadınları, saçı sakalına karışmış erkekleriyle *jeolojik* bir âfetten güçbelâ kurtulabilmiş insan yığınlarının *trajik* levhasıydı. Ve kimdi bu insanlar? Bizim çocuklarımız, bizim analarımız, babalarımız ve kardeşlerimizdi. İşte, ben bütün bunlar arasından geçerek ve içim kan ağlayarak gazetelerimi almak için Beyoğlu'na çıktığım bir akşamüstü, çoktandır görmediğim Refik Halit'le Hachette kitabevinin önünde karşılaşmıştım. Bir öfkeli hali vardı. Uzun zamandır, kendisini arayıp sormadığım için bana dargın mı acaba dedim. Meğer değilmiş. Birden durdu: «Gördün mü, asıl vatan haini kimlermiş?» dedi. «Bilirsin, bu adı, biz muhaliflere takmışlardı. Zavallı Samim'i, vatan haini diye öldürmüşlerdi. Beni de aynı itham altında öldürmek üzereydiler. Suçumuz neydi kusurlarını yüzlerine vurmaktan başka? Sen tut, düşmanı hep içerde ara. Dışarda neler olup neler bitiyor farkına bile varma. İtalya Trabulus'a asker çıkarsın, üç gün sonra haber al. Balkan hükümetleri burnunun dibinde askerî ve siyasî andlaşma müzakereleri yapadursunlar, harp hazırlıklarını tamamlasınlar; sen ise elindeki derme çatma kuvvetleri Arnavutluk dağlarında bir avuç âsiye karşı açtığın iç savaşta harca ve bununla da başa çıkamayıp iktidardan çekil git. Felâket gelip çattıktan sonra bütün gafletlerinin, ihanetlerinin mesu-

liyetini şu Kâmil Paşa Kabinesi denilen Dârülâceze'nin sırtına yükle!»

Refik Halit, beni hayretten hayrete düşüren bu *tirad*'ının sonunda birden, soluğu tıkanmış gibi durdu:

« — Hiçbir şeye yanmıyorum, dedi, şu caddedeki mağazalar, nerede ise Yunan bayraklarıyle donanacak, Rumların burnu öyle bir kabardı ki... Haydi dönelim.»

Bu, bana Refik Halit'in ilk «Beyoğlu'ndan dönme» teklifinde bulunuşuydu ve onu ilk defa bu kadar ciddî ve hınçlı görüyordum. Gerçi, her ikimiz de batan bir gemide gibiydik. Fakat, böyle bir durumda kaptana, çarkçıya sövüp saymanın yeri miydi? Memleketin o andaki hali insana öfke değil, ancak acıma duygusu ve yürek sızısı verebilirdi. Nitekim, ben de başımıza gelen felâketin, büyük ölçüde İttihat ve Terakki'nin kötü idaresinden doğduğuna inananlardandım. Fakat, o günlerde bunun hesabını sormaya kalkışmak bana bir çeşit *bizantinizim* gibi görünüyordu. Hele, biraz önce İstanbul semtinde şahidi olduğum yürekler parçalayıcı manzaralardan sonra bende uyanan tepki, elimdeki Fransız gazetelerini Beyoğlu'nun kaldırımları üstüne fırlatıp İstanbul'a dönmek ve Sirkeci sokaklarıyle cami avlularını dolduran perişan kalabalığa katılmak arzusundan başka bir şey değildi.

Refik Halit'le benim aramdaki mizaç, görüş ve duyuş farkları asıl bu noktada, bu hâdise üzerine derin bir ayrılık halini almıştı. Ama, neydi o *psikolojik faktör* ki, günün birinde Refik Halit'i, acayip bir tesadüf eseri olarak, aralarında Pehlivan Kadri ve Refi Cevat gibi kimselerin de bulunduğu elli altmış kişilik bir sürgünler grubu içinde, kara bir

tekneye bindirilirken gördüğüm vakit beni ağlamaklı etmişti?

Yaşamayı bir zevk, bir eğlence haline sokmuş, her şeyi alaya almış o hafif ruhlu arkadaşımı bekleyen âkibet en son bu mu olacaktı? Yergileriyle hattâ düşmanlarını bile güldürmesini bilen o büyük mizah yazarı, en sonunda bana Dostoyevski'nin dıram kahramanlarından birini mi hatırlatacaktı? Bu kara tekne onu alıp nereye, hangi Sibirya'ya götürüyordu? O gittiği yerde ölmese bile, pırıl pırıl zekâsı, kim bilir, nasıl sönecek, dudaklarından hiç eksilmeyen gülümsemesi nasıl silinecekti.

*

Hayır, Refik Halit'te bunların hiçbiri olmamıştı. Sürgüne gittiği günden beri, aradan bilmem kaç hafta, kaç ay geçmişti, ben onun hakkında hep bu karamsar düşüncelerle üzüm üzüm üzüldüğüm sıralarda elden gelen bir mektubunu* açıp okuyunca sanki dünyalar benim olmuştu. Refik Halit, her vakitki düzgün ve güzel elyazısı ve yine aynı mizah üslûbuyle bana Sinop'ta olduğunu bildiriyordu, Ancak şu fark ile ki, bu sefer alaya aldığı bizzat kendisi ve felâket arkadaşlarıydı. «Bunların çoğu buraya neden getirildiklerini bilmiyor ve gülünç bir şaşkınlık içindedir.» diyordu. «Fakat, bana bunlardan daha gülünç görünenler, sanki, birtakım hürriyet kahramanlarıymış gibi böbürlene böbürlene dolaşanlar, ya da sırlarını ele vermekten sakınan ihtilâlciler gibi köşe ve bucaklara çekilip

* Refik Halit bu mektubu kendisini ziyaretten dönen babasıyle göndermişti.

tehlikeli tavırlar alarak sinsi sinsi oturanlardır.» Ve ilâve ediyordu: «Bana gelince —nasıl anlatayım bilmem— kendimi karışık bir melodramda bir kalebent rolü almaya zorlanmış acemi bir aktöre benzetiyorum. Bilirsin, ben, hiçbir zaman ne kahramanlığa, ne ebedîliğe heves etmişimdir. Hattâ, bu gibi heveslere düşenleri pek gülünç bulmuşumdur. Nitekim, bu bakımdan, Magosa'daki kalebentliğinden —sanki bir mağaradan çıkıyormuş gibi— saçı sakalı birbirine karışmış olarak dönen ve bu haliyle birtakım reklam fotoğrafları çektiren Namık Kemal bana Manakyan Efendi tiyatrosunun duvar ilânı resimlerindeki oyun şahıslarından biri gibi görünmüş, saçı sakalı da takma zannını vermiştir. Kaldı ki, büyük vatan şairimiz, işittiğime göre, Magosa kalesinin bir hücresine kapatılmamış, şehrin kale duvarları içindeki bir semtinde bulunan büyükçe bir evde «ikamete memur» edilmiş ve her memur gibi de devlet hazinesinden aylık alarak yaşamıştır. Buradakiler ise meteliğe kurşun atıyorlar, sığınabildikleri evlerin kirasını bin zorlukla ödeyebiliyorlar. Bereket, hovarda bir meyhaneci bulmuşlar. Onlara bol ve nefis mezeleriyle krediye içki veriyor. Yoksa açlıktan ölecekler.» ve acınmayı hiç sevmeyen Refik Halit hemen ekliyor. «Sakın, beni de veresiye rakı içiyorum zannetme! Babam sayesinde hamdolsun hali vaktim yerindedir. Bir Rum kadının evinde pansiyonerim. Tuzlusundan tatlısına kadar hiçbir yiyeceğim eksik değil. Bu kadın bir de genç ve güzel olsaydı keyfime diyecek kalmayacaktı. Ha, biliyor musun, geçenlerde bizim Sofya bu hususta ki yoksunluğumu anlamış gibi bana gönderdiği bir mektupta (Rum harfleriyle türkçe yazılmıştır ve

bizim ev sahibesine okuttum) 'İstersen ben geleyim yanına' teklifinde bulundu ama, 'Gel' demeye cesaret edemedim. Burasının bir Aynaroz'dan, bizimkilerin de Aynaroz papazlarından farkı yok. Kızcağıza saldırırlar diye korktum doğrusu.»

Bu son cümleyi yazarken Refik Halit mutlaka kıs kıs gülüyordu.

Bahsettiğim mektubun yegâne ciddî tarafı benden, başında bulunduğum gazeteye, arasıra suya sabuna dokunmadan bazı mizahî yazılar yazıp yazmayacağını soran haşiyesi idi.

Refik Halit'in bu arzusunu yerine getirmekte zorluk çekmemiştim. Çünki, yazı işleri müdürlüğünü yaptığım gazete eski muhaliflerden Ali Kemal'in, İstanbul Merkez Kumandanı izniyle çıkardığı bağımsız «Peyam» günlüğü idi.

Refik Halit, bu sefer, «Kirpi» adını bırakıp «Aydede» adını takınmıştı. Fakat, herkes, bu ad altında da Refik Halit'i keşfetmekte güçlük çekmedi. Hattâ gelen okuyucu mektuplarından anlaşıldığına göre, Aydede Refik Halit'in bu yazı serisi, Kirpi Refik Halit'in yazı serilerinden daha büyük bir şevk ve hayranlık uyandırdı. Ben de kendi hesabıma aynı şevk ve hayranlığı duyuyordum ve Refik Halit'in bunca mihnet ve felâketten sonra sönükleşmesi lâzım gelen zekâsının eskisinden daha parlak, daha canlı olarak gelişmesi bana bir «mucize» gibi görünüyordu.

Bunun sebebini biraz sonra anlayacaktım: Meğer o sıralarda bir gönül mutluluğu onun kapısını çalmıştı. Şimdi, Sinop'ta ne münasebetle bulunduğunu pek hatırlayamadığım Doktor Celâl Paşa isminde

birinin kızıyle Refik Halit arasında bir sevgi başlamış bulunuyordu ve belli ki, Refik Halit «Aydede» yazılarındaki o canlılığı, o parlaklığı bu sevgi perisinin ilhamından almakta idi. Bu haberi duyunca, neden saklayayım, içimden «Vay kâfir, düştüğün yere bir kedi gibi daima dört ayak üstüne düşersin» diyesim gelmişti.

*

Refik Halit «Aydede» yazı serisine ne kadar devam edebildi pek hatırlayamıyorum. Ya araya İttihat ve Terakki sansürü girmişti; ya da Birinci Dünya Harbinin patlaması, bizim de seferberlik ilân etmemiz üzerine çıkan çeşit çeşit bulıranlar gazetenin kendiliğinden kapanmasını zarurî kılmıştı. Refik Halit'le de, belki yine bu sebepler yüzünden, aramızda ne mektuplaşma, ne haberleşme; bütün münasebetlerimiz kesilmişti. Ne kadar zaman dersiniz? Tam beş yıl!

Birdenbire zorlaşan yaşama şartları, beni gece gündüz çalışmaya mecbur ediyordu. Gündüzleri erkenden Üsküdar lisesinde ders vermeye, öğleden sonra, akşam geç vakitlere kadar, «İkdam» gazetesinin yazı işlerini yönetmeye gidiyordum. Üsküdar lisesinin bulunduğu yerle benim Kadıköy'de oturduğum ev arasındaki mesafe üç dört kilometreden aşağı değildi ve ben bu üç dört kilometreyi, kâh kestirme olsun diye Karaca-Ahmet mezarlığının içinden geçerek, kâh, o zamanlar Tıp Fakültesi olan şimdiki Haydarpaşa hastanesi yokuşunu tırmanarak yapmak zorundaydım. Çünki, seferberlik ilânı üzerine, ortada ne atlı ne motorlu hiçbir taşıt aracı bırakıl-

mamıştı. Bırakılmış olsa da başgösteren bozuk para krizi bunlara binmek imkânını veremezdi.

İkdam gazetesindeki yorgunluklarım ise yalnız «bedenî» değil aynı zamanda «ruhî» idi. Askerî ve sivil iki yanlı bir sansür, en basit görünen havadislerden bile «tahdîşi ezhânı mûcib»* nitelikleri buluyor ve bu yüzden ikidebir ya Matbuat, ya da Emniyet Umum Müdürlüklerine çağrıldığım oluyordu. Matbuat Umum Müdürü o devirde Nâzım Hikmet'in babası Hikmet Beydi. Komşum ve ahbabım olduğu halde bana yapmadığı gözdağı kalmazdı. Emniyet Umum Müdürü ise beni saatlerce ayakta sorguya çekerdi.

Cılız vücudum bu hale ancak bir yıl dayanabilmiş, bir akciğer veremi beni yatağa sermişti ve bunun üzerine başta Ziya Gökalp'le diğer bazı nüfuzlu tanıdıklarım beni İsviçre'de tedaviye göndermek dostluğunda bulundular. Orada, üç yıl bir sanatoryumda kaldım ve Mütareke devrinde, şöyle böyle iyileşmiş olarak, İstanbul'a döndümdü.**

Ama, bu ne dönüştü, vatana bu ne dönüştü ya Rabbim! Her nereye dönüp baksam ya İngiliz, ya Fransız, ya İtalyan subayları. Biz vapurdan çıkarken pasaportlarımızı gözden geçiren onlar, rıhtım boyunda, caddelerde kamçı sallayarak çalımlı çalımlı dolaşan onlar ve polis onlardan, trafik memurları onlardandı. Hele yanlarından bir feslinin, ya da caddeden fesli bir şoförün idaresinde feslilerin bindiği bir otomobilin

* Zihinleri karıştırıcı.

** Hayatımın bu devresine ait hatıraları *Vatan Yolunda* adlı kitabımda bütün tafsilâtı ile yazdığım için burada tekrara lüzum görmüyorum.

geçtiğini görmesinler, hemen kaşları çatılıyor, çeneleri kenetleşiyor ve bir bahane bulup hemen insana çatıyorlardı.

İstanbul, gözümde birdenbire bir mahşer, bir cehennem kesilmişti. Nereye gidecektim, ne yapacaktım, neyle teselli bulur ve kiminle dertleşebilirdim? Annemle hemşiremin bir yıl önce Manisa'ya taşındıklarını İsviçre'de aldığım bir mektuptan öğrenmiş bulunuyordum. Fakat, şimdi Manisa Yunanlıların işgali altındadır. Yanlarına gitmenin imkânı kalmamıştır. Gerçi, İstanbul'da misafir olduğum akrabalarımın evi kendi evim sayılırdı ama, ana hasreti benim için vatan hasretinden farksız bir yürek acısıydı. Bu acıyı ne akraba, ne de dost ve arkadaş sevgisiyle gidermek mümkün olamıyordu. Hem, neredeydi o dostlar, o arkadaşlar? Bir mahşer dediğim bu yerde, ilk günler, hiçbirinin izini bulamamıştım. Yalnız Refik Halit'in Posta-Telgıraf Nezareti ya da Umum Müdürlüğü koltuğunda oturduğunu işitmiştim. Fakat, bir an için olsun, kendisini gidip görmek içimden gelmemişti ve gelmiyordu.

Posta-Telgıraf Nazır veya Umum Müdürü Refik Halit, benim bildiğim Refik Halit olamazdı. Bu yeni durumunu herkesten ziyade kendisinin gülünç bulması gerekirdi. Bir İngiliz yüzbaşısının kurup oynattığı bir kukla hükümette onun ne işi vardı? Ona nasıl bir rol düşebilirdi? O büyük Türk yazarını hangi tesadüfler, kaderin hangi terslikleri dönüp dolaştırıp âkıbet birtakım yabancı subayların acayip ve garip oyuncakları arasına sokmuştu?

Acayip ve garip mi? Hayır; itiraf ederim ki, ben Refik Halit'i bu durumunda, beş yıl evvel Pehlivan

Kadri'ler, Refi Cevat'lar gibi kimselerle birlikte bir kara tekneye bindirilirken gördüğüm sürgün Refik Halit'ten daha acıklı buluyordum. Nitekim, ona bir berber dükkânında ilk rasgeldiğim gün, kendimi tutamayıp «Vah zavallı Refik...» deyesim gelmişti ve başka bir gün de benimle buluşup görüşmek arzusunu bildiren bir mektubuna verdiğim cevapta, doğrudan doğruya şahsî onuruna dokunan bir söz yazmaktan çekinerek «Ben de aynı arzuyu duymaktayım. Fakat, seni gidip görmem için birtakım çamurlu yollardan geçmem lâzım geliyor. Bunu da bir türlü göze alamıyorum» gibi, bir ifade şekli kullanmıştım.

Gerçekten, öyle sanıyordum ki, Refik Halit, bir Hürriyet ve İtilâf bataklığı içindedir ve düşüp kalktığı arkadaşları bu partinin düşmanla işbirliği eden elebaşlarıdır. Ama, çok geçmeden, onu ateşli bir Millî Mücadele gazetesi olan «Akşam» sahipleriyle bir arada görünce, bu zannımda ne kadar yanıldığını anlamıştım: Hiç unutmam, Kızıltoprak'ta, Necmeddin Sadık (Sadak)ın evinde kadınlı erkekli bir çay toplantısında idik. Refik Halit de Sinop'ta iken tanıştığı ve İstanbul'a geldikten sonra evlendiği hanımla birlikte orada bulunuyordu. Her vakitki alaycı, şakacı ve hafif ruhlu Refik Halit! Sanki Beyoğlu'nda buluşup eğlendiğimiz günlerden bu yana hayatında hiçbir değişiklik olmamış, sanki birkaç saat önce benimle birlikte imiş ve sanki buradaki kimselerle kırk yıldan beri tanışırmış gibi hemen herkesle senli benli konuşarak ve beni karısına takdim ederken «İşte, benden hikâyelerini dinleye dinleye bıkıp usandığın Yakup...» demek samimîliğini gösteren ve biraz sonra bir fırsatını bulup kulağıma eğilerek: «Nasıl,

geçtiğin yol korktuğun kadar çamurlu muydu?» diye bana sataşmaktan kendini alamayan şen ve kalender Refik Halit....

Ben böyle bir insanla nasıl dargın durabilirdim? Gerçi, millî dava bahsindeki anlaşmamazlığımız aramızda bir uçurum açmış bulunuyordu. Fakat, ben bu uçurumun bir kıyısında, Refik Halit öbür kıyısında durarak yaptığımız diyaloglar, bizi yavaş yavaş iki düşman kardeş haline düşmekten koruyacaktı.

Önce, ben onun bazı açıklamalarından ve bazı hareketlerinden anlayacaktım ki, hiçbir zaman «düşmanla işbirliği eden Hürriyet ve İtilâf elebaşılarıyle» ülfeti olmamıştır. Hattâ, bunlardan iğrenmekte ve selâm sabahı kesmiş bulunmaktadır. Sonra, bazı alafranga ailelerin ahbaplık etmekten şeref duyduğu İtilâf Devletleri subaylarının hiçbiriyle tanışmamış, tanışmak istememiştir. Hattâ, çok kere —bunu pek yakından biliyorum— çaya veya kokteyle davetli olduğu evlere giderken ya kapı önünde işgal ordusuna ait bir iki otomobil, ya da kapıdan içeri girerken vestiyerde birkaç yabancı subay kasketi görünce tersyüzü geriye dönmüştür.

Bu tepkiler onda millî gururun âdeta bir taassup derecesine vardığını ispattan başka neyi ifade ederdi? Ama, gelin görün ki, siyasî durumu bir yanlış yorum yüzünden Anadolu'daki kurtuluş savaşına karşı dikbaşlılığı da böyle bir kompleksle ilgili sayılabilirdi. Zira onun kanaatine göre, bu savaş gerçek bir kurtuluş savaşı değil, İttihatçılar tarafından, tekrar iktidara gelmek için, yapılan bir kardeş kavgası, bir kardeş boğazlaşması idi.

Ve Refik Halit bu görüşünün doğruluğunu şöyle

bir belgeyle ispat ettiğini sanıyordu: Galip devletler isteseler bu çılgınca hareketi birkaç gün içinde durdurabilirlerdi. Fakat, istemiyorlar, Türk milletinin kendi kendini yiyip bitirmesini işlerine daha uygun buluyorlar! O devirde bu gibi görüş ve düşüncelere sapmış olanlar ve büsbütün yok olup gitmektense Sevr diktasının bize reva gördüğü yarım hayata rıza gösterenler «Ya istiklâl, ya ölüm» diyenlerden pek daha çoktu.

Ancak, şu var ki, bu çoğunluğun büyük bir kısmı hiçbir cezaya çarpılmadığı, hattâ —Refik Halit'in Posta-Telgıraf nezaretinden istifası üzerine, Damad Ferit tarafından aynı makama getirilen biri dahi— Cumhuriyet Hükümetinin yüksek memuriyetlerine atanmak gibi talih lütuflarına erdiği halde, zavallı Refik Halit yirmi yıl vatan sınırları dışında sürünmek ukubetine uğramıştı ve günün birinde büyük insanların en büyüğü Atatürk'ün *şefaati* olmasaydı, o gurbet ellerinde ölüp gidecekti.

Ne? Refik Halit'e «zavallı» mı dedim! Sağ olup da kendisine «zavallı» denildiğini —hele benim ağzımdan— işitmiş olsaydı, bu, ona yirmi yıl vatan dışında kalmaktan, her halde, daha ağır gelecekti ve: «Hayır, diyecekti, reddederim. Ben hiçbir zaman zavallı durumuna düşmedim. Halep'te, Lübnan'da çok hoş vakitler geçirdim. Hele Cunye'de İsviçre'deymişim gibi yaşadım.»

Halbuki, Refik Halit'in oralarda çekmediği kalmamıştı. Kırılan gururu bir yandan, geçim sıkıntıları ve vatan hasreti öbür yandan onu hem maddî, hem manevî ıstıraplarla kasıp kavurmuştu. Başına bir aile felâketi de gelmişti. İlk sürgününde sevişip ev-

lendiği kadın, artık, bu ikinci sürgüne dayanamayıp dört yaşında çocuğunu da yanına alarak onu gurbet diyarında yapayalnız bırakıp gitmişti.

Fakat, bunun üzerinden çok zaman geçmeyecek, kendisinden on sekiz yaş küçük bir genç kız, Refik Halit'in yaralı kalbini tedavi etmesini ve ona başlangıçta bir Romeo - Juliette, sonucunda bir Don Juan masalının tadını tattırmasını bilecekti. Zira, Refik Halit, önce gizli gizli seviştiği küçük hanımı —babasının evlenme izni vermemesi üzerine— bizim Anadolu delikanlıları gibi kaçırarak alacaktı.

Lâkin, bütün bu talih oyunlarına rağmen Refik Halit'in bu yirmi yıllık sürgün hayatına ben yine düpedüz bir macera gözüyle bakamıyorum. Zira, oradayken yazdığı yazılarının birinde, o her şeyi alaya alan, o sinirleri çelikten adamın ikide bir Türkiye sınırlarına yaklaşıp sınır karakollarımız üstünde dalgalanan bayrağımıza yaşlı gözlerle nasıl baktığını okumuş bulunuyorum.

*

Bence, Refik Halit'in affı kararı üzerinde bu içli yazılarının tesiri büyük olmuştur. Atatürk'ün bunları okuyup duygulandığını yakından biliyorum. Fakat, birkaç zamandır gönlünde beslemekte olduğu bu af arzusunun nihayet kanunî bir şekilde uygulanmasına yol açan yazı —buna bir eser de diyebiliriz— öyle sanıyorum ki, Refik Halit'in *Deli* adlı küçük bir komedya kitabıdır.

Atatürk, hiçbirimizin görmediği, bilmediği bu eserciği nereden bulmuştu veya ona kim göndermişti hatırlayamıyorum. Yalnız, dün geçmiş bir olay gibi

noktası noktasına hatırladığım şudur: Bir akşam, Atatürk, sofraya oturduğumuz sırada «Çocuklar, demişti, size bu akşam tadına doyum olmaz bir 'ziyafeti edebiye' çekeceğim.» ve elinde tuttuğu cep dergisi kıtasında bir kitabı göstererek: «Bu, diye ilâve etmişti, Refik Halit'in, yirmi yıllık bir akıl hastasının, şuuru yerine gelip kendini baştan başa değişmiş bir Türkiye içinde bulunca, tekrar delirişini gösteren bir tiyatro piyesidir.» ve gözlüğünü takarak bizzat kendisi okumağa başlamıştı.

Atatürk'ün belirttiği gibi, bu komedyanın kahramanı yirmi yıllık uykusundan uyanınca etrafında her şeyin ve herkesin tanınmaz bir hale girdiğini hayretle görür, karısı veya kızı kapkara saçlarını sarıya boyatıp kıvrım kıvrım kıvırmış, bir peruka haline sokmuş; biri erkek öbürü kız torunları sportif kıyafetleriyle birer ip cambazına dönmüştür. Oğlan ıslık çalarak dolaşıyor, kız çıplak bacaklarını uzatarak yarı yatmış bir vaziyette oturuyor. Adam, herbirine şaşkın şaşkın bakarak kim olduklarını sorar. Aldığı cevaplar onu büsbütün şaşırtır. Nerde olduğunu kendi gücüyle anlamak ister gibi bulunduğu odayı tetkike koyulur. Bu sırada gözü duvarda asılı Gazi Mustafa Kemal'in resmine takılır: «Ya bu İngiliz kim?» der; çocuklarda bir kahkahadır kopar. «A, a... büyük baba, o İngiliz değil, Gazi Paşa.» derler. Adamcağız, bunu yersiz bir şaka sanır, kızarak söylenmeye başlar: «Haydi oradan külhanîler. Benimle alay mı ediyorsunuz? Böyle cascavlak Gazi Paşa mı olur? Benim bildiğim Gazi Paşalar hep saçlı sakallıdırlar. Hele Gazi Ethem Paşanın öyle bir sakalı vardı ki, bütün göğsünü kaplardı.»

Buna benzer daha birçok konuşmalar... Derken

büyük babaya Yakub Efendi denilen bir misafir geldiği haber verilir. Bu Yakub Efendi eski aile dostu bir hocadır. İçeri girer. Büyük babada bilmem kaçıncı şaşkınlık! Yakub Efendide ne cübbe ne sarık, ne de sakal ve bıyık. Başı da açıktır. «Buyurun efendim, kimle müşerref oluyorum?» «Aman Beyefendi hazretleri, beni tanıyamadınız mı? Ben kırk yıllık dostunuz Yakub Hoca değil miyim?» «Fesübhanallah!» «Şimdi Ankara'dan geliyorum, tayyareden iner inmez ilk işim sizin ziyaretinize koşmak oldu.» «Ne vazifedesiniz Ankara'da?» «Türkiye Büyük Millet Meclisi âzasıyım.» Eski delinin gözlerinde, bu sefer, hayretten ziyade korkuyu ifade eden bakışlar ve dudakları arasında «Ankara, tayyare, Büyük Millet Meclisi... Zavallı Yakub Efendi aklını kaybetmiş zâhir!» mırıltıları.

Atatürk sayfalarca süren bu konuşmaları bize okurken, gözlerinden yaş gelesiye gülüyordu.

Oyunun sonu hatırladığıma göre şöyledir: Bir gün adamın torunları kız erkek arkadaşlarını çaya, ya da kokteyle çağırmışlar, gramofonda yeni dans havaları çaldırıp zıp zıp zıplamaktadırlar. Gürültüyü işiten büyük baba, yavaş yavaş, seslerin geldiği salonun kapısına yaklaşır. Kapıyı aralayıp içeriye bakar. Sonra, birden kendini tutamayarak gençlerin arasına katılır. Onlar gibi tepinmeye başlar. Bunun üzerine aile telâşa düşüp doktorunu çağırır. Doktor kısa bir müşahadeden sonra «Artık, bundan böyle iyileşmez, çünki, zır deli.» der.

Atatürk, Karagöz perdesi karşısında bir çocuk gibi kahkahalarla güldükten sonra: «Yazık oldu şuna!» diye söylendi ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya

dönerek «Ne yapacaksak yapalım, onun bir an evvel memlekete dönmesinin çaresine bakalım» dedi.

Şükrü Kaya ilkin şöyle bir çare bulmuştu: Refik Halit'e, talimatlı bir sınır karakoluna gelip teslim olması bildirilecekti. Karakol aldığı talimata göre, onu sözde «tahtel hıfız»* fakat hakikatte nezaketle Ankara'ya yollayacaktı. Ondan ötesi kolaydı artık.

Fakat Refik Halit, meselenin bu çözüm şeklini kabul etmedi. Bunun üzerinedir ki, iş Büyük Millet Meclis'ine dayandı ve oradan çıkan bir umumî af kanunu ile halledildi. Bu suretle, diğer bütün Yüzellilikler de, Refik Halit sayesinde, memlekete dönmek haklarını kazanmış oluyordu.

*

Refik Halit, nihayet, yıllarca gözünde tüten İstanbul'a kavuşunca neler duymuş, ne kadar sevinmişti, bilmiyorum. Çünki, ben o sıralarda Çekoslovakya'da idim ve onunla ancak beş altı ay sonra buluşabilmiştim. Gerçi, görünüşte eski Refik Halit'ten pek farkı yoktu ama, öyle görünmek için kendi üzerinde bir baskı yaptığı da belli idi. Bana, geçmişe ait hatıralardan hiç bahsetmiyordu. Oysa, bu ilk buluşmamızda oturup konuştuğumuz yer nice hoş zamanlar geçirdiğimiz Erenköyü'ndeki köşkün bahçesiydi. Her köşesinin bizde bir hatıra uyandırması lâzım gelirdi. Gerçi, asıl köşk, o geniş verandasıyle yanıp gitmişti. Bunun karşısındaki eski ve ahşap ev ise yıkılmak üzereydi. Orada, sanırım, vaktiyle büyük kardeşlerinden biri otururdu. Yabani otların

* Tutuklu olarak.

Refik Halit Karay
(Son yıllarında)

sarmağa başladığı bahçe de hayli viranlaşmıştı. Benim dilim varmıyordu «Buralara ne olmuş? Kardeşin nerede? Baban sağ mı, öldü mü?» diye sormağa...

Aramızda, sanki bütün bağlar çözülmüş, yeniden bir türlü bağlanamıyordu. Buna sebep, belki de, Refik Halit'in İstanbul'da henüz yerleşmemiş bir durumda bulunuşu, benim de memlekete hep geçici olarak gelip gidişimdi. Nitekim, Refik Halit, yine yazıları aranılan ve *Yezidin Kızı* gibi romanları büyük rağbet kazanan ünlü yazar yerini yeniden aldıktan ve rahat bir aile yuvası kurduktan sonra eski neşesini bulmakta gecikmeyecekti. Yalnız eski neşesini mi? Eski huyları, eski keyfi de yerine gelecekti.

Ben, 1955'te temelli olarak memlekete döndüğüm ve İstanbul'da yerleştiğim vakit onu, işte, bu halde bulmuştum ve aramızdaki çözüntüler hemen dikilivermişti. Tekrar, o bensiz, ben onsuz yapamaz olmuştuk. Lâkin, bu sefer, pek tabiîdir ki, dostluk münasebetlerimiz gençlik âvâreliklerinden fersahlarca uzakta, âilevî bir çevrenin düzeni içine girmişti. Belki bu yüzden, Refik Halit'in ölüm haberini alınca bir meslektaşımı, bir arkadaşımı değil, bir öz kardeşimi kaybetmiş gibi olmuştum.

AHMET HAŞİM

Göl Saatleri şairi şimdi hayatta olsaydı, bu hatıralarımda kendisini hemen Şahabettin Süleyman'dan sonra anışıma, kim bilir, ne kadar kızardı. Zira, bu titiz sanatkârın *Çıkmaz Sokak* yazarına hiçbir değer vermediğini, hattâ yazılarından tek bir satır bile okumamakla öğündüğünü pek iyi hatırlamaktayım. Zaten, Ahmet Haşim'in Fecri Âti arkadaşları arasında kimi beğendiği vardı ki... O, yazdığı şiirler bakımından değilse bile, kafası, yüzü, giyinişi, tavır ve hareketleri bakımından kendisini de beğenmezdi ve bundan dolayıdır ki, uzun bir süre bize görünmekten kaçınmış, Fecri Âti'nin semtine dahi uğramak istememiştir.

Oysa, başta reisimiz Hamdullah Suphi olmak üzere Fecri Âti üyelerinin çoğu Galatasaray Sultanisi'nden onun mektep arkadaşları idi. Benim gibi onu şahsan tanımamış olanlar ve tanımak hasretini çekenler, bunlara, bizden niçin kaçtığını sorunca kesin bir cevap alamıyorlar, ya da, ilk toplantımızda, Refik Halit'in bana «O vahşi bir adamdır. İnsan içine karışmaz. Zaten, onu görmeseniz daha iyi olur» deyişi gibi merakı büsbütün arttıran sözlerle karşılaşıyorlardı.

Nerelerde bulunur? Adresi nedir? Bunu da kimse bilmiyordu. Hususî hayatına dair bilinen bir

şey varsa o da Reji Şirketinde küçük bir memur olduğuydu. Bu işinin ise arada bir bizim toplantılarımıza katılmasına bir mâni teşkil etmeyeceği aşikârdı. Zira, aynı şirketin müdürlerinden olan İzzet Melih pekâlâ her toplantımıza gelebiliyordu.

Şimdi, kim olduğunu pek hatırlayamıyorum, her halde Ahmet Haşim'in huyunu bilenlerden biri: «Sanırım, Haşim, buraya en ziyade İzzet Melih'le karşılaşmak istemediği için gelmiyor» demişti. Bu sözde, gerçi, bir gerçek payı vardı. Ahmet Haşim, İzzet Melih'in Galatasaray Sultanisi'nden sınıf arkadaşı idi. Oysa, şimdi, Reji Şirketinde biri öbürünün maiyetinde bir memur durumunda bulunuyordu ve bu hal Ahmet Haşim gibi içli bir kimsede aşağılık duygusuna benzer bir tepki uyandırmış olabilirdi. Şu da vardı ki, onu bulunduğu işe kayıranlardan biri İzzet Melih'ti ve bundan dolayı, kendisini eski mektep arkadaşına karşı minnet altına girmiş hissetmesi gerekirdi. Minnet altına girmek ise Ahmet Haşim'in onurlu ve âsi kalbinin dayanamayacağı en ağır azaplardan biriydi.

Nitekim, mizacının bu özelliklerini onun pek yakın dostu olmak mazhariyetine erdiğim zaman birer birer keşfetmek fırsatını bulacaktım. Mazhariyet dedim. Zira, Ahmet Haşim'in dostluğunu kazanmak değme babayiğitin kârı değildi. Onu derinliğine anlamak, bütün kaprislerini hoş görmek ve bazı hırçınlıklarına, haksızlıklarına tahammül etmek gerekirdi. Bu bakımdan, övünebilirim ki, onun hışmına uğramayan tek kişi bendim. Bununla beraber, bana da kızdığı, küstüğü; beni de yerdiği zamanlar olmuştur. Fakat, son günlerine kadar, kalbinin pas

Ahmet Haşim
(1930 sıraları)

tutmayan bir köşesinde ayrılmış yerimi özenle muhafaza ettiğine inanmış bulunuyorum. Bu inancımda ne kadar yanılmadığını aşağıda bahsi geçecek olaylar gösterecektir sanırım. Fakat, Ahmet Haşim'le nasıl tanıştık, önce onu anlatmalıyım:

Serveti Fünun'da çıkan yazılarının birinde kendisini büyük bir hayranlıkla övmüştüm. Bunun üzerine, o da bana bir teşekkür mektubu göndermiş ve bu mektubunda benimle görüşmek arzusunu belirtmişti. Bir hafta sonu eski lise arkadaşlarından Ali Sami'nin Çiftehavuzlar'daki köşküne geleceğini yazıyor ve oraya yakın bir yerde buluşmamız imkânı var mıdır diye soruyordu. Bu arkadaşının adı bana yabancı değildi. «Kalem» dergisinde fransızca bazı mizah yazılarını okumuştum ve ünlü dil bilgini Şemsettin Sami'nin oğlu olduğunu da biliyordum. Ahmet Haşim'e arasıra gezintilerimi yaptığım Fenerbahçe'deki Belvü otelinin kazinosunda buluşmayı teklif ettim ve arkadaşıyle birlikte oraya gelmelerini yazdım.

Fakat, tayin ettiğim gün ve saatte Ahmet Haşim, Ali Sami ile değil, beni tanıyan bir arkadaşıyle çıkagelmişti. Bir tereddüt anı, bir söze nereden başlayacağımızı bilememezlik süresi. O beni gülümser gözlerinin ucuyla süzüyor, ben ona şaşkın şaşkın bakıyordum.

«Gülümser gözlerinin ucuyla» dedim. Evet, Ahmet Haşim herkes gibi ağzıyle gülümsemiyordu. Bir istihzayı mı, yoksa bir sempatiyi mi ifade ettiği anlaşılmayan bu gülümsemeleri onun mavi gözlerinin ucunda idi. Mavi gözleri dedim. Belki şaşacaksınız. Zira, *Şiri Kamer* şairinin yüzünü sade resimlerinde

görmüş iseniz ve hele onun Bağdatlı olduğunu biliyorsanız, Ahmet Haşim'i mutlaka karayağız bir insan sanmaktasınızdır. Nitekim, ben de kendisini görünceye dek öyle sanıyordum ve karşıma Ahmet Haşim diye beyaz tenli, kumral bir genç adam çıkınca hayrete düşmüştüm.

Burada, «genç adam» sözü üzerinde de biraz durmam lâzım geliyor. Bu sözü, o tarihte yaşının yirmi altıyı henüz aşmakta olduğunu bildiğim için söylüyorum. Yoksa, yüzünün çizgilerine ve dökülmeye başlamış saçlarındaki tektük aklara bakarak ona hiç değilse olgun bir adam diyebilirdim. İlk görüşte herkes üzerinde yapacağı tesir de, sanırım, bundan başka türlü olamazdı. Ama, bir kere canlı canlı konuşmağa ve keskin zekâsının elvan elvan havaî fişeklerini etrafa saçmağa başladı mı, her şey değişirdi. Kendisi gibi, sözünü ettiği nesneler, kişiler ve olaylar da zaman ve mekân ölçülerinin dışına çıkar; tıpkı «impréssioniste» resimlerde görülen renkleri ve şekilleri alırdı. O vakit, Ahmet Haşim kaç yaşındadır, çirkin midir, güzel midir, hattâ bizcileyin etten kemikten bir yaratık mıdır bilinemezdi. Zira, o, artık katıksız bir «ésprit» haline girmiştir.

Bir «ésprit». Evet, ama, hiç tekin olmayan bir «ésprit». Hoşuna gittiniz mi sizi göklere çıkarır; hoşuna gitmediniz mi yerin dibine geçirirdi. Hele, onu, kızdırmaya görünüz, size öylesine bir çarpardı ki, uzun müddet neye uğradığınızı bilemezdiniz. Bu çarpışla biçimli endamınızın eğrilip büğrüldüğünü, düzgün bakışlı gözlerinizin şaşılaştığını ve her yanınızı birçok kusurların kapladığını görürdünüz.

Fakat, Ahmet Haşim'i öylesine insafsız yergi-

ler yapmağa, daha doğrusu sözle, yazıyla bu kadar çirkinleştirici karikatürler çizmeye sevk eden kızgınlıkları çok uzun sürmezdi. Nitekim, bilmem hangi sebeple bir «galatı hilkat»e çevirdiği Süleyman Nazif'i, bir gün gelir, edebiyat bahçesinde «muhteşem bir çınar»a benzetirdi ve kendisine en büyük düşman saydığı —ki bunda bir bakıma haklı idi— Yahya Kemal'le canciğer dost oluverirdi. Bozuk bir saat rakkası gibi sevgi ve nefret arasında sallanan kalbi Falih Rıfkı ile münasebetlerinde de aynı aksaklıkları göstermişti. Birinci Dünya Savaşı devrinin bilmem hangi müşkül şartları içinde yazdığı bir mektupta «Düştüğüm kuyunun karanlığından başımı uzatıp baktığım zaman görebildiğim yegâne ümit yıldızı sensin!» diye hitabettiği bu genç arkadaşına, bir iki yıl ve belki de daha kısa bir zaman sonra «Cibali İmamının oğlu» lakabını takmıştı.

Ahmet Haşim, yalnız arkadaşlarıyle, dostlarıyle münasebetlerinde mi böyle idi? Heyhat, onun gönül bağlılıkları da hep bu ittiratsızlık içinde düğümlenip çözülür, çözülüp düğümlenirdi. Kaç defa, sevdiği bir kızla hemen evlenmek üzere iken irkilerek geri basmış, hem de birkaç gün önce yanıp tutuştuğu o kızı

Terk etti mi Leylâsını Mecnun

mısraındaki hüznün bir zerresini duymaksızın kalbinden söküp atmıştır. Neden? Çünki, ya onun bir sözünden alınmış, ya da kaynanası olacak kadının bir tavrını, bir hareketini bayağı bulmuştur ve böylece, bütün ömrü hep yarım kalmış aşklar ve sonu gelmeyen evlenme teşebbüsleri içinde geçmiştir.

Ahmet Haşim, acaba, bu âkıbete mahkûm ol-

duğunu önceden sezdiği için midir ki, daha pek genç yaşta iken:

Dalgın, suya baktım ve dedim âh ölebilsem
Mâdâmki yok ağlayacak mevtime kimsem

demişti? Kendi kendime sorduğum bu sualin cevabını ancak onun yakın dostu ve sırdaşı olduğum vakit verebilecektim. Bunun için de ilk görüşmemiz ve onu takibeden seyrek temaslarımız üzerinden iki yıla yakın bir zamanın geçmesini beklemem, daha doğrusu, iki yıl sonra, hemen her günümü tâ geceyarılarına kadar onunla geçirdiğim ortamı bulmam lâzım gelecekti. Bu ortamı da, uzun bir süre boyunca İzmir'de kaldığım sıralarda bulacaktım.

Şöyle ki, günün birinde Ahmet Haşim İzmir lisesine fransızca öğretmeni tayin edilmişti ve bu şehre gelir gelmez ilk işi beni arayıp bulmak olmuştu. Zira, çocukluğundan beri hiç ayrılmadığı İstanbul'dan taşraya bu ilk çıkışı idi ve bu yüzden bir gariplik duygusuna kapılmış olsa gerekti. Benimle buluşmağa can atışı da hiç şüphesiz, bizi birbirimize bağlayan edebiyat aşkından ziyade gurbet diyarında bir kimsenin hemşehrisine kavuşma ihtiyacı mânasını taşıyordu ve böyle bir ihtiyaç içinde olduğu halinden de görülüyordu. Pratik hayatta zaten bir çocuk gibi beceriksiz olan *Şiri Kamer* şairi, her insanı, her yanı kendine yabancı bu şehirde, sanki, kamerin, yani ayın sathına düşmüş gibiydi. Ne yapacağını, nereye gideceğini, nerede yiyip içeceğini, nerede yatıp kalkacağını bilemiyordu. Bu yüzden pek tabiîdir ki, ona kılavuzluk etmek görevi benden başka birine düşemezdi. Bu görevimi, önce, kendisine Karşıyaka'da oturduğum pan-

siyona yakın bir evde döşeli bir oda bulmak, yine Karşıyaka'da akşam yemeklerimi yediğim bir kulübü salık vermekle yerine getirmiştim.

Ondan sonra, artık, ilk perişanlığından kurtulan Haşim'i, şehrin çeşitli yerlerindeki gezintilerimizle İzmir'e ısındırmak pek kolay olmuştu. O kadar kolay olmuştu ki, birkaç hafta geçmeden, İzmir'in tabiat olarak, şehir olarak benim bile farkına varmadığım birçok güzelliklerini Monet'nin, Cezanne'ın tabloları halinde gözlerim önüne o serecekti. Körfezin en hoş manzaralı yerleri neresidir, kıyılarının hangi noktalarında rahatça hayallere dalınabilir, Kordon boyundaki kahve ve kazinoların safası nasıl sürülür; hattâ, evet, hattâ şehrin en iyi yemek yenen lokantaları, aşçı dükkânları hangileridir o bana öğretecekti.

Ahmet Haşim, hoş manzaralara bakmayı, sükûn içinde hayallere dalmayı sevdiği kadar kahve ve kazinolarda keyf çatmaya ve baharatlı, yağlı ballı yemekler yemeğe de düşkündü. İmdi, bu iki türlü Haşim'le, çocukluğumdan beri yaşadığım İzmir'de benim için yeni bir hayat başlamıştı. Çok günler, sabahları erkenden onun odasına çay içmeye gidiyordum. Çünki, Ahmet Haşim, aynı zamanda titiz bir çay meraklısı idi. Bu merak da, onu, sanıyorum ki, Şehzadebaşı'nda, Direklerarası'ndaki Acem çayhanelerine devam ettiği günlerden beri sarmış bulunuyordu. Nitekim, çayı hazırlar, demlendirir ve kaynar suyla yıkayıp ısıttığı bardaklara koyarken gösterdiği özene dikkat edip de o çayhane sahiplerinden birini, adıyle sanıyle Şahin Efendiyi hatırlamamak mümkün değildi. Bu hatırlayışın tam olması için Ahmet Haşim'i, yalnız, pırıl pırıl ışıldayan bir semaverin başında gör-

mek lâzım geliyordu. Ne yazık ki, zavallı Haşim, eksikliğini duyduğu birçok şey gibi bundan da yoksundu ve ölünceye kadar bir semaver sahibi olmanın hasretini çekecekti.

Rahatça bir koltuktan başka neye yaradıkları bilinmeyen bir sürü eşya ile dolu ve karmakarışık odasında çaylarımızı içtikten sonra, Haşim, dersine yetişmek için, her biri bir yana atılmış elbiselerini toplayarak acele acele giyinir; dersi olmadığı günler de dermeçatma bir gecelik kıyafetiyle —sedirine mi diyeyim, yatağına mı— uzanıp benimle kâh edebî, kâh edebiyat-dışı sohbetlere dalardı. Bu sohbetlerimiz edebiyata dair ise, konularını daima iki üç Fransız şairiyle Haşim'in çok beğendiği bir Fransız yazarı veya tenkidcisi teşkil ederdi. O şairler ki, —biri Verlaine, öbürü Rimbaud, üçüncüsü de Henri de Régnier'dir— Ahmet Haşim'le ben kendilerine hayranlıkta âdeta yarış halinde idik. Fakat, Haşim'in çok beğendiğini söylediğim yazar Rémy de Gourmont'u değerlendirmekte her ikimiz aynı ölçüyü kullanmıyorduk. Haşim, bence, Rémy de Gourmont'u mutlaka kendi «refoulement»larını, kendi komplekslerini en iyi ifade eden ve kendindeki paradoks yapma istidadını besleyen bir yazar olarak beğeniyordu. Daha doğrusu, ihtilâçlı mizacının izahını, bütün kıymet hükümlerini altüst eden, bütün yerleşmiş kanaatleri sarsan bu inkârcı, yıkıcı, dağıtıcı fikir adamının yazılarında buluyordu. Onun için, Ahmet Haşim, hayatın çeşitli problemleri üzerinde konuşurken bende Rémy de Gourmont'dan bir parça okuyor hissini uyandırırdı. Aynı hissi, Haşim'in herbiri yakası açılmadık bir görüşün, bir düşünüşün ya

ad bir kuramın ifadesi olan nesirlerinde de duyardım.

Sakın, bu sözlerimden Ahmet Haşim'e bir Rémy de Gourmont taklitçiliği atfetmek istediğim mânası çıkarılmasın. Onun şiiri de, nesri de hiçbir yabancı unsurla karışmamış pınar suları gibi özgündür. Bu bakımdan, onun, yukarıda adı geçen şairlerden meşk aldığı da söylenemez.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru yapılmış bir edebiyat anketinde Paul Verlaine'e «Siz ki sembolizmin babasısınız; bize bu çığıra dair bir açıklamada bulunur musunuz?» diye sormuşlardı. Bu soru karşısında Verlaine'in tepesi atmış: «Sembolizim de nedir? Bu almanca bir söz müdür?» demiş ve ilâve etmişti: «Ben bir kuşum, ötüyorum; nasıl ki, Zola da bir öküzdür, böğürüyor.»

İmdi, Ahmet Haşim de eserlerinde şu edebiyat okulunun ya da bu şairin tesirini arayanlara pekâlâ böyle bir cevap verebilirdi. Ama, o sadece anlaşılmamış bir şair olmaktan şikâyetçi idi. Sabah çayı hasbihallerimizde, bana, yeni yazdığı bir şiiri okuduktan sonra «Göreceksin; bunu da anlamayacaklar!» diye yakınır dururdu. O böyle yakınıp dururken ben de içimden onun ilk gençlik şiirlerinden birindeki şu mısraları okurdum:

Bana yalnızca eski bir budala
Diyen bugünkü beşer
Bu sefil iştihâ, bu kirli nazar
Bulamaz sende bende bir mâna

Yıllar geçecek, bir gün, İsviçre'de tedavide bulunduğum sıralarda, bana gönderdiği *Piyale* adlı

şiir kitabının başındaki önsözde yine bu anlaşılmamak üzüntüsünün tepkilerini görecektim. Ahmet Haşim, bu önsözde okurlarına sâfî şiir hakkındaki görüşünü açıklıyor; daha doğrusu, şiirin her şeyden evvel ahenkli bir kelimeler düzeni, yani söz halinde bir müzik olması gerektiğini bildirmeye çalışıyordu. Ben de ona yazdığım bir mektupta kendisiyle tamamen birlik olduğumu belirtmiştim. Hattâ, o zaman İsviçre'den eski «Milliyet» gazetesine gönderdiğim *Alp Dağlarından* başlıklı seri yazılarımın birinde bunu Haşim'e bir açık mektup şeklinde yayınlamıştım. Bu yazım Ahmet Haşim'in pek hoşuna gitmiş olacak ki, *Piyale*'nin ikinci basılışında bir önsöz yerini almıştır.

Piyale'nin ikinci basılışı dedim. Evet, Ahmet Haşim'in bu kitabı, hatırımda kaldığına göre, birkaç ay içinde tükenmiş ve yeniden basılmıştı. Ama, pek az şaire nasip olan bu rağbet onu yine tatmin etmemiştir sanıyorum. Ahmet Haşim, Fransızların «gloire» sözüyle ifade ettikleri bir şan ve şerefe ermek ve bu şan ve şerefin bütün resmî ve millî nimetlerini toplamak isterdi. Ona derdim ki: «Kendini boşuna üzüyorsun. Bizde olsun, dışarda olsun, hangi seçkin şair, sağlığında senin tasavvur ettiğin mertebeye erişebilmiştir? Büyük hemşehrin Fuzuli'yi ele alalım: Evkaftan bir 'atiye'cik koparmak için devlet dairelerinde sürüm sürüm sürünerek ve 'Selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar' sitemleriyle ölüp gitmedi mi? Nedim, kendi devrinde, nihayet, bir vezirin sefahat sofrasında kâse yalayıcılıktan öteye geçebildi mi? Çok defa, 'namütenahi' sıfatına lâyık bulduğun Hâmit, daha dün, herhangi bir başarısız hariciye memuru gibi, kariyerinin sonuna doğru ancak işgal edebildiği bir

Orta-Elçilikten azledilivermedi mi? Ve Türk edebiyatında yeni bir çığır açan Tevfik Fikret'e bir lise müdürlüğü çok görülmedi mi? Haydi, diyelim ki, bunlar bizim memleketten alınmış misallerdir. Ya, Fransız şiirinin zirvelerinden olan Baudelaire'ler, Verlaine'ler? Her ikisi de gözlerini, yaşanmağa değer kıldıkları bu dünyaya bir gureba hastanesinin ıssız köşesinde kapamadılar mı? Seçkin şair, hele senin gibi bu memlekete sâfî şiir anlamını ilk defa getirmiş bir şair ancak mahdut bir zümre tarafından anlaşılabilir.»

Fakat, Ahmet Haşim'in derdi yalnız anlaşılmamış bir şair olmaktan ibaret değildi. O kendini cemiyet kadar tabiatın da gadrına uğramış sanıyordu. Kafasını biçimsiz, yüzünü çirkin ve bünyesini vaktinden evvel ihtiyarlamış buluyordu. Bu hali ile onu hangi kadın beğenebilirdi? Kimin sempatisini kazanmak ihtimali vardı? İşte, bu kuruntu, bu kuşkudur ki, Haşim'i insandan kaçar, yarı vahşi bir kimse durumuna sokmuştu. Bir gün, o, sabah çayı saatlerinde yüreğini kemiren bu azabı bana şöyle ifade edecekti:

«— Dün gece gözüme bir lahza uyku girmedi. Önce şu alnının çıkıklığını düzeltsem acaba nasıl olurum? dedim. Sonra, baktım ki, burnum da küçülmeye, biçime girmeye muhtaçtır. Haydi onu da yaptım farz edelim. Ya gözlerimin rengini nasıl değiştirebilirim? Ağzımla yanağım arasındaki yara izini nasıl silebilirim? Ya şu, ya bu derken en sonunda bu kafayı dibinden kesip atmaktan başka çare olmadığını anladım!» Ve acı acı gülümseyerek ilâve etmişti: «Kendim bu işi yapamayacağıma göre, karşıma bir Salome çıksa da Yahya Nebi gibi benim de kellemi

uçurtuverse diye düşündüm. Ama, bu Salome belki beni böyle bir mazhariyete lâyık bulmayacaktır. Zira, bilirsin, Tevrat kıssasındaki o cinayet karşılığını bulmamış bir aşk yüzünden işlenmişti.

Ve bu acayip şeyleri söyledikten sonra Ahmet Haşim, Henri de Régnier'nin şu mısralarını mırıldanmaya başlamıştı:

Alors, Pourquoi voulutes-vous ô Salome
Que du tronc nu roula le chef inanimé?
Est-ce à fin que se tût sa voix âpre et farouche
Ou pour voir si parjure â ses rêves divins
Ne tresaillirait pas au feu de votre bouche
*La tête aux yeux fermês qui saignait en vos mains**

Ahmet Haşim, bu mısraları mırıldanırken adetâ şehvanî bir haz içinde yüreğini kemiren deminki azabı unutmuş görünüyordu. Bunda ise benim için şaşılacak bir şey yoktu. İzmir'de her günümüzü birlikte geçirmeye başlayalıdan beri, biliyordum ki, edebiyat ve şiir ona yalnız bir teselli kaynağı değil, bir «âbıhayat» çeşmesiydi. Bu çeşmeden bir avuç su içince kendini birdenbire ebedî gençlik sırrına ermiş gibi kabına sığmayacak kadar genç, dinç ve sevimli bulurdu ve:

Bu cehennemde yetişmiş kafaya
Kanlı bir lokmadır ancak mihenim
Âh, ya Rabbi, nasıl birleşti
Bu çetin başla bu suçsuz bedenim

* Öyleyse, neden istedin, ey Salome — Cansız gövdeden o cansız başın yuvarlanışını? — Sert ve haşin sesi sussun diye mi? — Yoksa ellerinde kanayıp duran gözleri kapalı kesik kafa — Tanrısal düşlerini inkâr ederek — ağzının ateşinde canlanıp titrer diye mi?

diye sızlanan o şair büyük hemşehrisi Fuzuli'nin:

Fakiri padişehâsâ gedâyi muhteşemim

mısraıyla ifade ettiği bir kendini beğenme, kendine güvenme hali içinde, o «çetin başı» pırlantalarla ışıldayan bir taca benzetebilirdi. Böyle bir şiir cezbesiyle değil midir ki, akşam yemeklerimizden sonra gecenin geç saatlerinde, ıssız kıyılarında dolaştığımız Karşıyaka'yı, onun bana çok kere, periler ve hurilerle dolu bir masal ülkesi gibi gösterdiği olmuştur. Kim bilir, belki buna kendisi de inanıyordu. Belki *O Belde*'de hayal ettiği ve hepsine «bir hemşire veya bir yâr» vasfını verdiği «ince, sâf ve leylî» kadınların etrafında dolaştığını hissediyordu.

Nitekim, günün birinde, Haşim akşam yemeklerimizi yediğimiz kulübün lokantasında gördüğü bir İtalyan kızını bunlardan biri sanacak ve ona bir çöl çocuğunun bütün saffeti, hararetiyle gönül bağlayacaktı. Gerçi o kız ne «ince», ne «sâf», ne «leylî» idi. Ne de *O Belde* şairine «hemşire veyahut yâr» olabilecek gibiydi. Hattâ, ona güzel de denilemezdi. Bugünkü sinema edebiyatı tabirlerinden birine göre, «cinsî cazibesi» var mıydı, yok muydu, bunu da hiç hatırlamıyorum. Ancak görüyordum ki, zengin bir levanten aile kızının bütün şımarıklıkları, hoppalıkları onda toplanmış bulunuyordu.

Ama, benim için, Haşim'in böyle bir kıza tutulmasında da şaşılacak bir şey yoktu. Çünki, İkinci Kordon'da geçirdiğimiz bazı geceler, *O Belde* şairinin, hayalindeki kadınlardan büsbütün başka türlülerini seçtiği dikkatimden kaçmamıştır. Nitekim, Karşıyaka kulübü lokantasında yemeğimizi yerken, gözlerinin bizden birkaç masa ötedeki İtalyan kızına

dalıp dalıp gidişlerinde ve kız, rasgele, başını çevirip bizden yana bakınca kendini kaybeder gibi oluşlarında fazla bir acayiplik bulmuyordum.

Fakat, Haşim'in bu halleri, diğer iki sofra arkadaşımızın tuhafına gitmekten hâlî kalmıyor ve çok defa onunla alay etmelerine yol açıyordu. Bu iki arkadaştan biri İzmir İdadisinde tanıdığım Şükrü Saracoğlu, öbürü de aynı okulda benim sınıfının birincisi olan Kasabalı Şevket'ti ve her ikisi de o zaman İzmir Valiliği Maiyet Memurluğunda bulunuyor, ayrıca lisede biri matematik, öbürü tarih dersi veriyordu, Ahmet Haşim'le orada tanışıp ahbap olmuşlar ve biraz bu münasebetle, biraz da benimle eski okul arkadaşlıklarını tazelemek arzusunu duyarak gelip Karşıyaka'ya yerleşmişlerdi.

Gerçi, onlarla bizim aramızda ne mizaç, ne kafa formasyonu bakımından tam bir ahenk yoktu ama, bu ahenksizlik sofra başı yarenliklerimizde silinir gider ve hepimiz aynı neşe içinde kaynaşırdık. Bu kaynaşmada, hattâ lüzumundan fazla sükûtî ve ağırbaşlı olan Kasabalı Şevket bile hiçbir aykırılık göstermezdi. Hele Ahmet Haşim'in şuna buna dair yaptığı bazı ağız karikatürleri, ömründe bir kere eline bir mizah gazetesi alıp da gülümseyebileceğine ihtimal veremediğimiz o somurtkan genci gözlerinden yaş getiresiye güldürdüğü olurdu.

Kasabalı Şevket, böylelikle, bir vilâyette maiyyet memuru vakarını unutup hafiflik sayması gereken bazı eğlencelerimize katılmaktan da zevk duymağa başlamıştı. Hattâ, vezinli konuşma yarışlarına giriştiğimiz akşamların birinde bize hizmet etmekte olan garsona teatral bir inşat tonuyla:

dediğini hatırlıyorum. Ahmet Haşim'e göre bu bir «mısraı berceste» idi ve Şükrü Saraçoğlu «Mısraı berceste de nedir?» deyince vezinli konuşma yarışımız kahkahalar arasında sona ermişti.

Zaten, Karşıyaka Kulübünde kahkahalarla başlayıp kahkahalarla bitmeyen bir gecemiz yoktu ki... Fakat, hayatımızın bu neşeli ve cümbüşlü devri çok uzun sürmeyecekti. Günün birinde, Ahmet Haşim aramızdan ayrılıp gidince o kulüpteki köşemiz suyu çekilmiş değirmene dönecekti. Buna sebep de Haşim'in, İtalyan kızına tutkunluğu yüzünden alaya alınmasıydı. Gerçi, ilk günler buna pek ehemmiyet vermez görünüyor, ya da bunun farkına varmıyordu. Ama, benim bulunmadığım bir akşam baş rolü İzmir eşrafından genç ve yakışıklı bir ahbabımıza oynatılan Saraçoğlu'nun tertip ettiği bir oyun onu tam mânasıyle çileden çıkarmış ve ertesi gün bizi bırakıp gitmişti. Şöyle ki:

O İzmirli genç, sözde İtalyan kızının âşıkı imiş, ailesinden onunla evlenmek talebinde bulunmuş, aldığı red cevabı üzerine de kızı çiftliğine kaçırmaya karar vermiş. Güya, bu kararını o akşam geceyarısına doğru, el etek çekildikten sonra uygulayacakmış. Bu komplo için görevlendirdiği adamlarına Kulüp kapısı önünde pusu kurdurmuş, kendisi de esrarlı tavırlar takınarak dolaşmağa başlamış. İkide bir saatine bakar veya pencerelerden dışarıyı gözetlermiş. O sırada bizim arkadaşlar henüz sofraya oturmadıkları ve kulübün holünde bulundukları için İzmirli gencin bütün bu hareketleri onların gözü önünde cereyan ediyormuş. Zaten, etrafında esrarlı bir hava

yaratılmış olan ve kulağına üstü kapalı birtakım sözler fısıldanmakta bulunan Haşim, bir müddet, o tek aktörün oynadığı sahneyi merakla seyrettikten sonra endişeli endişeli sormuş:

«— Kuzum, ne oluyor bu adama? Pek telâşlı bir hali var...»

Ve şimdi hangisidir hatırlamıyorum, arkadaşlarından biri tarafından şu cevabı almış:

«— Nasıl telâşlı olmasın! Bu gece seninkini çiftliğine kaçıracak. Biz öyle işittik.»

Bunun üzerine, Haşim hemen yerinden fırlamış; kızın ailesine veya polise haber vermeğe kalkışmış ve o zaman, telâşa düşmek sırası da oyunun tertipçilerine gelerek herhangi bir skandalı önlemek için Haşim'e hakikati itiraf zorunda kalmışlar. Ama, ne yazık ki, o andan itibaren bütün neşelerimizin kaynağı olan aziz şairi de elden kaçırmış idik.

Nitekim, hiçbir şeyden haberim olmaksızın mutad sabah çayı saatinde onun oturduğu pansiyona gidince pansiyon sahibi kadının «Kiriye Haşim, çok erkenden eşyalarını toplayıp gitti» demesi üzerine şaşırıp kalmış, bunun sebebini anlamak için soluğu Şükrü Saraçoğlu ile Kasabalı Şevket'in yanında almış, yukarıda naklettiğim hadiseyi de onlardan öğrenmiştim.

Her ikisi de yaptıkları işten son derece pişman görünüyordu. Hele, Kasabalı Şevket âdeta ağlamaklı bir halde idi. Ne etmeli ne eylemeli de Haşim'i bulmalı ve kırılan gönlünü onarabilmeliydi? Hadisede hiç suçlu olmadığım halde bu müşkül vazifeyi yerine getirmek bana düşüyordu. Evet, müşkül, son derece müşkül bir vazife. Zira onu arayıp bulduğum zaman gördüm ki, kendisine karşı tertip edilen oyundan

benim haberim olmadığına ihtimal veremiyordu. «Mutlaka, sen de bana böyle bir 'mauvaise plaisenterie' (fena şaka) yapılacağını biliyordun, dün akşam, kulübe gelmeyişinin sebebi de budur.» diyordu. Oysa, bu, benim kulüp akşamlarında bulunmayışımın ilki değildi. Arasıra, Karşıyaka'da oturan dost bir ailenin veya akrabalarımdan birinin beni yemeğe alıkoyduklarını Ahmet Haşim de pekâlâ bilirdi.

Fakat, ne çare ki, Haşim bir şeye, bir kimseye kızdı mı bütün bildiklerini unuturdu. Ne özür dinler, ne de insafa gelirdi. Böyle anlarında onu bir müddet kendi haline bırakmak ve sinirlerinin yatışmasını beklemek gerekirdi. Benim de kullandığım tedbir bu oldu. Böylece, birbirimizden ayrı yaşamamız üzerinden kaç gün, kaç hafta geçti bilmiyorum, ona bir öğle sonu Kordonboyu'nda Café de Paris denilen bir gazinonun taraçasında rastlayıp, görmemezlikten gelerek gazinonun iç tarafına girmekte iken, güya aramızda hiçbir şey olmamışçasına arkamdan seslendiğini işitmeyeyim mi? Döndüm, baktım: Oturduğu yerden ayağa kalkmış, elinde bir nargile marpucunun kocaman kehribar ağızlığıyle bana işaret ediyordu.

Yanma gittiğim vakit, sanki, biraz önce yarıda bıraktığı bir sözünü tamamlıyormuş gibi:

«— Azizim, dedi, bu saat Café de Paris'nin en sevdiğim saatidir. Nargilenin fokurtusundan, denizin fışırtılarından başka bir ses duymuyorum. Akşam üstü, Frenk mahallesinin, Punta'nın yaygaracı Rum ve levanten kalabalığı buraya dolar dolmaz ben başımı alır giderim.»

«— Nereye gidersin?»

Ahmet Haşim, malızun malızun önüne baktı:

«— Bilir misin nereye giderim? Otelime.» dedi. «Otel sahibi F. Beyi tanırsın. Basit, basit olduğu için de insana rahatlık veren bir adamdır. Onunla laf atarız. İzmir ahvaline dair dedikodular ederiz. Bazan da birlikte İkinci Kordon gezintilerine çıkarız. Ha, söylemeği unuttum, son günlerde otele, kâh Belçikalı, kâh Kanadalı olduğunu iddia eden bir acayip kimse geldi. Bir gözü kara bir bandajla örtülü, öbür gözünün ise nereye baktığı bilinemez. İlk görünüşte bu meçhul şahıs, F. Beyle bana pek emniyet vermemişti ama, şimdi kırk yıllık ahbap gibi olduk. Bize 'Frapp' diye bir kâğıt oyunu öğretti. Akşam yemeklerimizi yedikten sonra salondaki yuvarlak masanın başına geçiyoruz ve bazan tâ geceyarılarına kadar bu oyunu oynuyoruz. Zaten, Belçikalı arkadaşımız «noktanbül»dür. Gündüzleri odasından hiç dışarı çıkmaz. F. Bey de arada bir çok kuşkulanır bu halinden. Kat garsonlarına sorar durur, ne yapar ne eder? diye. Fakat, kendini tatmin edici bir cevap alamaz. Peki, İzmir'e neden gelmiş? Turist midir? Hayır; İzmir'in hiçbir tarafını gezdiği yok. İşadamı mıdır? Benimle otel sahibinden başka hiç kimseyle temas ettiğini görmedik. Ama, doğrusu, herifi ben asıl bu esrarlı tarafıyle enteresan buluyorum. Ne merak uyandırıcı bir polis romanı yazılabilir onun üzerine. Sen ki bir tip yaratıcısısın, onu tanımanı isterdim.»

Ahmet Haşim bu sözleriyle, sanırım ki, Kordonboyu'ndaki hayatını câzip göstermeye ve Karşıyaka'ya gönlümle bağlı olduğumu bildiği halde beni de yanına çekmeğe çalışıyordu. Bütün bunları söylerken keyifli keyifli nargilesini fokurdatmayı da unutmuyordu. Dedim ki:

«— Senin nargile içtiğini hiç görmemiştim.»

«— Çoktan beri içerim. Sen benim İstanbul'daki hayatımı bilmezsin ki... Boş vakitlerimi hep çayhane, kahvehane köşelerinde tanımadığım kimselerle hoşbeş ederek çay, kahve ve nargile içmekle geçirirdim. Sade bir halk adamı gibi yaşamak ne kadar rahat vericidir. Evet, halk adamı kültürsüzdür, bilgisizdir ama, bu kültürsüzlük, bu bilgisizlik onun hayatını 'compliqué' etmekten korumuştur. Entelektüel dediğimiz mahlûk ise sonu gelmeyen kafa tedirginlikleri içinde kıvranan bir zavallıdır ve kendini beğenmişliği, kendini herkesten üstün görüşü onu gülünç bir kukla haline sokmuştur.»

Ahmet Haşim, biraz durdu, düşündü:

«— Bu kuklaların en tipik örneklerini ben Fecri Âti'de gördüm, dedi. Bunlar kendilerine, son zamanlarda bir de «académicién» süsü vermişlerdi. Yeni seçilen âzaları Fransız Akademisi'nde olduğu gibi karşılıklı nutuklar söyleyerek merasimle kabul ediyorlardı. Hattâ, bir defasında, bu maymunluğu yapmak felâketi benim başıma gelmişti. Muhatabım Neyyir'di.* Beni dinleyenler arasında Cenab Şahabettin'le Süleyman Nazif de vardı. Neyyir'den başka hiç kimse ne demek istediğimi anlayamadı. Anlayamadıkları için de benimle alay etmeğe kalkıştılar. Bunun üzerine, ben de söğüp sayarak toplantıyı terk edip çıktım git-

* Neyyir, eski Nazırlardan bir Paşanın torunu idi. Paris'te kimya tahsil etmişti. Bununla beraber, "Nevin" imzalı birçok şiirleriyle edebiyata intisap etmiş bulunuyordu. Aynı zamanda geniş ve çeşitli kültürü vardı. Bundan dolayı, Ahmet Haşim bahsettiği nutkunda, onu dört beş gözlü bir yaratığa benzetmişti.

tim. Sen o sıralarda, yine İstanbul'da değildin; ya İzmir'de, ya da Manisa'da idin. Fakat, o kuklalar sana bu hâdiseyi mutlaka anlatmışlardır ve kim bilir beni ne kadar gülünç bir hale sokarak...»

Belli ki, Ahmet Haşim, eskisi gibi, yine benimle dertleşmek ihtiyacı içinde idi. Fakat, ben bunu fırsat bilip son hâdiseye dair bir yargılaşmaya girmek istemedim; sırf, henüz kapanmamış olduğunu tahmin ettiğim yarasını deşmemek için. Zaten, biraz sonra buna hiç lüzum olmadığını da anlayacaktım. Haşim'le benim aramda hiç bir şey geçmemiş gibiydi ve o da büsbütün başka bir bahse atlamıştı:

« — Şu İzmir'in garip bir füsunu var, demişti. Her saat bir başka renge giriyor; hoşa gitmek için kâh ipeklere, kâh tüllere bürünen şuh bir kadın gibi. Acaba, içimi gıcıklayıp duran şehvanî hisler bu benzeyişten mi geliyor? Hele şu denize bak. İstanbul'da deniz bu kadar canlı, bu kadar hareketli midir? Ben, şimdi, unuttum bile İstanbul'u. Halbuki, bir zamanlar, oradan başka bir yerde yaşayamam sanırdım. Ya manzaraları mı diyeceksin? Bırak canım; İstanbul manzaralarının en âlâsını profesyonel bir fotoğrafçının çektiği boyalı kartpostallarda da bulabilirsin. İzmir'de ise şu deniz, şu ufuklar, şu karşı sahiller dâhi bir ressamın kendi ruhundan bir şeyler katarak meydana getirdiği tablolar gibidir. Geçen gün, civarda, Halkapınar denilen bir yere gitmiştim; suların, ağaçların, kuşların nasıl dile geldiğini ben orada gördüm.»

Oysa benim bildiğim Halkapınar, arasıra birkaç leyleğin, kıyıları cılız sazlarla çevrili su birikintileri etrafında konduğu bir kırdan ibaretti. Ama,

gel gör ki, kısa bir zaman sonra, Ahmet Haşim o yarı çıplak kırdan *Göl Saatleri*'nin çiçeklerini derleyecekti ve o leylekler:

Kenarı âba dizilmiş sükûn ile bekler
Füsûnu mâha dalan pür hayâl leylekler

olacaktı ve şair o cılız sazlara bakarak:

Akşam, yine akşam, yine akşam
Göllerde bu dem bir kamış olsam

diyecekti.

Lâkin, ne yazık ki, Halkapınar gibi bir kır parçasını bir hayal iklimi haline getiren *Göl Saatleri* — aziz dostum Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Ahmet Haşim, Şiiri ve Hayatı* kitabında belirttiği gibi— nice aydınlarımız ve edebiyatçılarımız tarafından bile kaba bir anlayışsızlıkla karşılanmıştır. Hele, *Göllerde bu dem bir kamış olsam* mısraındaki «kamış» sözünün şiir dilinde ifade ettiği sembolik mânayı bilmeyenler Haşim'i birtakım âdi cinaslarla alaya almaktan dahi çekinmemişlerdir.

Acaba, *Göl Saatleri*'nden birkaç yıl sonra çıkan *Piyale*'yi kapışanlar ve bu kitaptaki şiirleri sarhoş edici bir haz ile okuyanlar arasında aynı kimseler de var mıydı? Var idiyseler, herhalde kitabın başındaki şu mısralardan itibaren dillerini yutmuşlardır sanırım:

Zannetme ki, güldür ne de lâle
Âteş doludur tutma yanarsın
Karşında şu gülgûn piyale

Niçin mi dillerini yutmuşlardır? Bundaki Ahmet Haşim yine *Göl Saatleri*'ndeki, hattâ, *Şiri Ka-*

mer'deki Ahmet Haşim değil miydi? Bu yeni şiirlerinde de yine eski şiirlerinde dinlediğimiz derunî müziğin ahengini duymuyor muyduk? Evet ama, itiraf etmemiz lâzım gelir ki, burada o ahenk artık «prélude» faslını geçip tam bir senfoni halini almıştır ve şair, orkestrasında artık aynı âletleri kullanmamaktadır. Nitekim:

Bir taraf bahçe, bir taraf da dere
Gel uzan, sevgilim, benimle yere
Suyu yakuta döndüren bu hazân
Bizi gark eyliyor düşüncelere

kıtasında artık ne kirişli, ne kirişsiz telin, ne kalın ne ince yayın sesini duyarız. Sanki, şairin ruhu hiçbir maddeye değmeksizin doğrudan doğruya bizim ruhumuza akıyor gibidir.

Fakat, Haşim, şiir sanatını böylesine bir inceliğe eriştirmiş olmanın gururunu duymuş mudur? Pek zannetmiyorum. O bütün soylu ve samimî sanatkârlar gibi, ömrünün sonuna kadar, kendine amaç edindiği bir kusursuz ve eksiksiz güzellik yaratabilme çabaları içinde didinmiştir. Şu da var ki, Haşim, şiirlerinin değeri hakkında kendisinin beslediği kanaatten ziyade başkalarının verdiği hükümlerin tesiri altında kalırdı. Bu hükümler ise çok defa yersiz ve insafsızdı. Hele, büyük bir şiir ustası olan Yahya Kemal'in bir gün gelip onun şairliğinden bile şüpheli görünüşü ve «Ahmet Haşim, nesir yazsa daha iyi bir şey yapmış olur» deyişi bu insafsızlığın en sert örneklerinden birini teşkil etmişti. Gerçi, Haşim iyi bir nazımcı olduğu kadar iyi bir nesirci idi ve belki nazmı mı daha iyi, nesri

mi? diye tereddüde düşülebilirdi. Fakat Yahya Kemal, Haşim'in bu iki meziyetinden birini tamamıyle inkâr edip yalnız öbürü üzerinde durmakla, hiç şüphesiz, büyük bir haksızlık işlemiş oluyordu. Bunun sebeplerini araştırmayı hatıralarımın Yahya Kemal'e ait bölümüne bırakarak, burada, şair Ahmet Haşim'den tekrar insan Haşim'e geçiyorum:

İzmir'deki sıkı dostluk münasebetlerimizden sonra, bir yandan gittikçe karışan memleket ahvali, öbür yandan başka başka yönlere doğru gelişen özel hayat şartlarımız, bizi, dört beş yıl, biribirimizden ayıracaktı. İç huzursuzluklar, dış tehlikeler, Tarabulus meselesi, Balkan Harbi, hemen sonra Birinci Dünya Savaşı... Bütün bu büyük hâdiseler sırasında, ben bir gazeteci veya bir lise öğretmeni, o kâh bir memur, kâh bir yedeksubay olarak, ancak birkaç kere, rasgele görüşmek fırsatını bulabilecektik. Bu seyrek görüşmelerimiz ise, her defasında, bize, eski dostluk bağlarımızın biraz daha gevşemekte olduğunu belirtmekten başka bir şeye yaramayacaktı. Çünki, ben birtakım siyasî cereyanların içine dala çıka öz sanatçı ve edebiyatçılıktan uzaklaşmış ve memleketin uğradığı felâketler karşısında koyu bir milliyetçi olmuştum. İşimde gücümde bulunmadığım zamanları hep Türk Ocağı'nda geçiriyordum. Haşim'e gelince o hep, «kendi cevvi»nde, «kendi eflâki»nde uçan ve yere indiği zaman hırçınlaşan, vahşileşen Anka-Kuşu'ydu. Dünyayı yine aynı mistik ve paradoksal gözlerle görüyordu. Askerî vazifesinden, izinli olarak, İstanbul'a her gelişinde ise bize anlattığı şeylerin realitelerle hiçbir alâkası yoktu. Bunlar, hep fantezici yazarların acayip hikâyelerini andırıyordu.

Nitekim, Çanakkale'den döndüğünü haber aldığımız bir gün, harbin bu en mehabetli, en heyecan verici cephesine dair bize, kimbilir, ne destanî bir levha çizecektir diye hepimiz onu bulup dinlemeye koşmuştuk. Lâkin, yedeksubay üniformasında siperlerden kalkan tozun ve dumanın barut kokusunu duyar gibi olduğumuz Haşim, çizmesini beklediğimiz destan levhaları yerine şu iki tuhaf fıkrayı anlatmakla yetinmişti:

Sözde, Sultan Mahmut devrinden mi, yoksa başka bir devirden mi —Ahmet Haşim'in kendisi de bunu tayin edemiyordu— kalma bir havan topu varmış. Ordu içinde hiç kimse bunun nasıl doldurulacağını bilmiyormuş. Sormuşlar, soruşturmuşlar, 'Bu işi bilse bilse, Anadolu'nun ücra bir köyünde yaşamakta olduğu haber alman dokşanlık bir Ahmet Çavuş bilir' demişler ve onu köyünden alıp getirmişler. Adamcağız günlerce çalışmış, uğraşmış; topu sıvamış, hazırlamış, doldurmuş. Fakat, gel gör ki, ateş verilir verilmez, top bulunduğu yerden, olduğu gibi, fırlayıp alevler saçarak düşman siperlerine doğru atlamış. Bunun arkasından, bir de tabur imamı, cübbesinin eteklerini savurarak «Allah Allah!» diye bağırıp koşmaya başlayınca düşman askerlerini müthiş bir panik almış...

Ahmet Haşim, bu paniğin sebebini de düşman askerlerinin Türkler tarafından yeni bir harp âleti icat edildiği zannına kapılmış olmaları ihtimaliyle izah ediyordu.

Haşim'in, yine Çanakkale'ye dair anlattığı ikinci fıkra, kendi ifadesine göre, şu idi:

« — Bir geceyarısı 'Haydi hazır olun, gidiyo-

ruz!' diyerek bizi uyandırdılar. Herkes, uyku sersemi biribirine soruyordu. 'Nereye gidiyoruz? Çekiliyor muyuz?' Hiç kimse kati olarak bir şey bilmiyor. Yalnız, hepimizce, alay kumandanının atma binip tâ önde ilerleyişi bir hareket emri telâkki ediliyor. Zifirî bir karanlık içinde onun arkasından yürüyoruz. Böylece ne kadar yol aldık bilmiyorum. Alay kumandanı birdenbire durdu. O da nereye gittiğini bilemiyor gibiydi. Acaba, pek fena bir vaziyette idik de şaşırıp kalmış mıydı? Hayır, biraz sonra hakikat anlaşılacaktı. Meğer, kumandanımız bir somnambül hali geçirmekte imiş!»

Bunun üzerine, derin bir hayal kırıklığına düşerek Haşim'e sormuştuk:

« — Canım, Çanakkale'de gördüklerin yalnız bundan mı ibaret?»

« — Yok, demişti, bir de düşman bombardımanlarının havada bir patiska çarşafın yırtılışını andıran sesleri vardı.» Ve gözlerinin ucuyla gülümseyerek ilâve etmişti. «Benden bir kahramanlık neşidesi mi bekliyordunuz? Onu da her şey olup bittikten sonra izzet ve ikram ile Çanakkale'ye davet edilen şairlerden dinlersiniz. Şimdi, burada sizinle konuşan sadece ihtiyat zabiti Haşim Efendi'dir.»

Ahmet Haşim'in bu son sözlerinde acı bir sitem hissetmemek mümkün değildi. Öyle ya, hükümet, harbin devamı müddetince top seslerini ancak uzaktan uzağa işitmiş birtakım şair ve yazarları zafer destanları yazsınlar diye Çanakkale'ye gönderirken, aynı vazifeyi, bu zaferin ne pahasına kazanıldığını tâ içinden görmüş ve ateş hatlarının nice tehlikeli

saatlerini bizzat yaşamış olan Ahmet Haşim adında bir şaire de vermek kimsenin hatırından geçmemişti. Belki, geçmişti de, onun Bağdatlı, yani Arap oluşu yüzünden, çoğunu Türkçü ve milliyetçilerin teşkil ettiği o heyete katılması münasip görülmemişti. Nitekim, Süleyman Nazif de Namık Kemal tarzında vatansever bir büyük yazar olduğu halde, Türkçü ve milliyetçi vasıflarını taşımadığı için Çanakkale'yi ziyarete davet edilmemişti ve bundan dolayı gerek hükümet erkânına, gerek Başkumandan Vekili Enver Paşaya karşı ateş püskürüyordu. Ahmet Haşim ise duyduğu öfkeyi, alaycı tavırlar takınmakla örtmeye çalışıyordu. Ama, içini nasıl bir kurdun yediğini ben biliyordum.

Mütarekede hemen hemen bir lokma ekmeğe muhtaç halde sivil hayata döndüğü vakit başvurduğu bütün kapıların yüzüne kapandığını görünce ve şuradan buradan «Senin Türkiye'de işin ne? Bağdat'a gitsene!» gibi lâflar kulağına gelmeye başlayınca, Haşim, yüreğini kemiren bu kurdu şu sözüyle dışarıya atacaktı: «Öyle ya, diyecekti, harp olur, Ahmet Haşim vatan müdafaasına çağrılır; sulh olur, vatandan kovulmak istenir.» Fakat, buna rağmen o büyük Türk şairi, her cevre katlanarak, kültürüyle, kalbiyle bağlı olduğu bu vatandan ayrılmayacak ve — bunu belki kimse bilmiyordur— ve Irak hükûmeti tarafından kendisine vaadedilen bütün refah imkânlarını iterek bir küçük iaşe memurluğunun daracık geçim şartları içinde İstanbul'da yaşamayı gönlünün meyillerine daha uygun bulacaktı.

Oysa, Osmanlı Devletinin son Şeyhülislâmla-

rından biri olan akrabası Âlûsizâde ve şimdi adını unuttuğum öz kardeşi, ilk fırsatta hemen Bağdat'a gitmişler ve yüksek makamlara geçmişlerdi. Ahmet Haşim, bununla beraber, onların haline imrenmek şöyle dursun, hattâ isimlerini bile ağzına almak istemezdi. Kadıköy'ün kenar mahallerinin birinde oturduğu küçük ve harap bir evin Kuşdili çayırına bakan penceresinden, akşamları, renk renk yeldirmeler giyinmiş, beyaz başörtülü İstanbul hanımlarının kırıta kırıta gezinişlerini seyretmek, geceleri ise, Kurbağalıdere'den akseden kurbağa seslerinde ruhunu okşayan ve bizim anlamamıza imkân olmayan bir melodiyi dinleyerek hayallere dalmak onun için, sanki, yeter artar bir mutluluktu.

İsviçre'de geçirdiğim üç yıldan sonra İstanbul'a dönünce Ahmet Haşim'i, işte, bu durumda ve bu halde bulmuştum. Daha ziyade dökülmüş saçlarındaki aklar çoğalmış, yüzündeki çizgiler birbirine karışmış, vücuduna da olgunluk çağının katılığı ve kalınlığı gelmişti. Ama, o yine benim bildiğim yaramaz çocuk huylu, taze ve coşkun ruhlu Haşim'di. Memleketin geçirmekte bulunduğu o felâket devrinde, kalemimle atıldığım Millî Mücadelenin çetin şartları altında, o benim için tıpkı İzmir'deki gibi şiir ve hayal ikliminin kafayı, kalbi serinletici esintilerine açılmış bir pencere olacaktı.

Kaldı ki, ben de Kadıköy'de oturuyordum. Bu suretle, Karşıyaka'daki hayatımıza yeniden kavuşmak imkânını elde etmiştik. O, çalıştığı daireden çıkınca «İkdam» gazetesi idarehanesine beni almaya gelir ve birlikte saat « 6 » vapuruyla karşı tarafa geçerdik. O « 6 » vapuruna yetişmenin Ha-

şim için pek büyük bir önemi vardı. Zira son zamanlarda tutulduğu bir genç kızla o vapurdan çıkarken buluşmak mümkün oluyordu. Bunun için de vapura erkenden binip onun girişini görmemize müsait bir yerde oturmamız lâzım geliyordu ve bu yer vapurun iskeleden yana tarafı idi. Haşim, buraya oturur oturmaz artık benimle hiç konuşmaz, başı hep iskeleye dönük, çakmak çakmak parıldayan gözlerle yolcu kalabalığının içinde o genç kızı arardı ve ancak onu gördükten sonradır ki, kendine gelip aşk üzerine paradokslar yapmağa başlardı. Hele, sevgilisiyle uzaktan uzağa bakışmak fırsatını yakaladığı günler neşesinden yerinde duramaz bir hal alırdı ve bana dönüp:

«— Azizim, ben artık bu kızla evlenmeye karar vermeliyim. Bundan güzelini, bundan iyisini bulamam» derdi. Ben ise, kimbilir bu kaçıncı evlenme kararı olduğu için, yüzüne şüpheli şüpheli bakarak gülümseyince hemen deminki kanaatinde sarsılmış gibi görünür, «Sen daima böylesindir. Benim hoşuma gidenlerde mutlaka bir kusur bulursun. Onu da açıklamadan çekinirsin. Karşıyaka'daki İtalyan kızına yanıp tutuştuğum sıralarda da yüzüme hep bu septik gülümsemenle bakar dururdun.» diye söylenirdi. Bazan da bu halimi, malûm olan aşağılık duygusuna kapılıp, kendi aleyhinde yorumlamaya kalkışır ve malızun mahzun başını sallayarak, «Anlıyorum, derdi, hiçbir kadının beni beğenebileceğine ve benimle evlenmeye razı olacağına ihtimal vermiyorsun.»

O zaman, pek tabiîdir ki, Haşim'in bu iki türlü işkilini gidermek benim için bir dostluk ve insanlık vazifesi olurdu:

« — Hayır, derdim, ne o, ne bu. Ben sadece sana güvenemiyorum. Çünki, gönül işlerinde ne kadar maymun iştahlı ve evlenmek bahsinde ne kadar ciddiyetsiz olduğunu biliyorum.» Ve bunun üzerine, Haşim, körebe oyununda yakalanan bir çocuk gibi kıskıs gülmeye başlardı.

Zaten, o vapur saatlerinde, hele sevgilisi iskelede göründükten sonra, Haşim'e bundan daha ağır sözler söylesem de aldırış etmezdi. Ona her şey hoş görünürdü. Zira, o genç kızla bir vapurda beraberdir. O anda bir fırtına çıkıp vapur batsa da ne zarar. Onunla birlikte boğulacaktır.

İşte, bu ruh hali içindedir ki, 35 yaşını geçmiş Ahmet Haşim, devrin o ünlü şairi, başından ilk aşk macerası geçen bir lise talebesi heyecanıyle Kadıköy'e varılır varılmaz, herkesten önce iskelenin çıkış kapısına seğirtir; alıalına, morumoruna kızı orada beklemeye giderdi. Ben arkasından güç yetişirdim ve kendi kendime, «Bana da ne oluyor?» derdim. Fakat, bilirdim ki, kızla buluştuktan sonra mutlaka beni bekleyecektir. Zira, akşam gezintilerimizde üçümüzün bir arada bulunması artık programlaşmış gibiydi. Zaten Haşim, aşk adını verdiği gönül sıtmalarının en ateşli devirlerinde bile sevgilisiyle başbaşa kalmaktan sıkılan bir acayip âşıktı!

Bundan başka, Kadıköylü kız onunla en geç akşam yemeği saatine kadar kalabiliyordu ve o gittikten sonra, hiç şüphesiz, Haşim ne yapıp ne edeceğini bilemiyordu. Ben ise onu bu hale düşmekten kurtaran bir can yoldaşı idim. Şöyle ki, ona, kâh küçük yeğenlerimin sesleriyle cıvıldayan annemin evinde, kâh *Piyale*'deki şiirlerden birkaçını

bestelemiş olan hala-kızım Cavide Karaosman'ın evinde ona samimî bir aile hayatı geçirmek, arasıra da gün görmüş bazı hanım ahbaplarımın meclisinde geceyarılarına kadar tatlı sohbetlere dalmak imkânını veriyordum. Nitekim, Haşim, Kadıköylü kızla gönül münasebetini öbür münasebetleri gibi kesince, uzun bir süre, yalnız bu masum zevklerle avunup gidecekti. Ama, bu münasebet nasıl sona ermişti? Şairin mizacındaki özelliklerden birini daha belirtmek için bunu şöylece anlatmak isterim:

Sözü geçen akşam gezintilerimizin birinde, Haşim'in sevgilisi bana, arkadaşlarından birinin benimle tanışmak arzusunda bulunduğunu söylemişti ve «Sizin yazılarınıza bayılıyor. Hele, *Erenlerin Bağından* nesirlerinizi okuya okuya âdeta ezberlemiş. Hiç dilinden düşürmüyor.» demişti. Gerçi bu, kadın okurlarımdan bana gelen ilk mesaj değildi. Edebî kariyerimin başlangıcından beri onlardan nicesi güzel kokulu mektupları, daha sonraları bir nicesi de telefonda tatlı sesleriyle gerek yazılarıma, gerek şahsıma ilgilerini bildirmişler; ya da yazılarımla şahsımı birbirine karıştırarak, benden filan nesiri hangi kadın için yazdığımı, falan hikâyemde kendimden mi yoksa başka birinden mi bahsettiğimi sormuşlardır. Ben bunların çoğunu ya bir genç kızın çocukça meraklarına, ya geçkin bir hanımın bulanık duygularına vererek cevaplandırmamışımdır. İçlerinden bazılarının benimle buluşmak arzusunu gösterdiği, hattâ yer ve saat tayin ettiği olmuştu. Fakat, bunların hiçbirine gitmemiştim. Buna sebep de bir oyuna düşmek korkusu idi. Zira, Fecri Âti'de iken, meselâ Şahabettin Süleyman'ı

birtakım uydurma kadın mektuplarıyle aslı esası olmayan rendez-vous'lara koşturduğumuzu pek iyi hatırlıyordum.

Ama, bazı defalar, kâh Beyoğlu, kâh Babıâli caddesinde yürürken yanıbaşımdan geçen süslü püslü hanımların adımı fısıldaştıklarını işitince acep neden ayaklarım birbirine dolaşırcasına kaçar giderdim? Bunun sebebini de sıkılgan huyumda olduğu kadar kadınlarla hep dost ve aile çevrelerinde tanışmak alışkanlığımda aramak lâzım gelir. Şunu da itiraf etmek isterim ki, bu şartlar içinde tanıştığım genç kızlarla da ahbaplığı ileri götürmekten daima çekinmişimdir. Zira, o yaşlarda, Ahmet Haşim'in tamamıyle aksine olarak, ömrümün sonuna kadar müstakil yaşamak için hiç evlenmemeğe karar vermiş bulunuyordum.

Nitekim, Haşim'in sevgilisi, arkadaşının benimle görüşmek istediğini söylediği vakit hayli tereddüte düşmüş, «Bakalım» demekle yetinmiştim. Fakat, buna rağmen, o, günün birinde, akşam gezintilerimize arkadaşı da yanında olarak gelivermiş ve beni bir oldubitti karşısında bırakmıştı. Bu, güzel, zarif ve munis bir kızdı ve her halinden, her tavrından iyi bir aile terbiyesi aldığı anlaşılıyordu. Üzerinde o devrin edebiyat meraklısı küçük hanımlarının his ve fikir snobizmasından da hiçbir iz yoktu.

İşte, Haşim'e, Haşim'in aşkına ne olduysa bu seçkin kız aramıza katıldıktan sonra olmuştur. Haşim, onun giyinişindeki zevk inceliğine, konuşmasındaki tatlılığa, bize karşı muamelelerindeki nezakete baka baka sevgilisinde bazı kusurlar bulmağa ve çok geçmeden bu yeni duygulanmalarını ona karşı sebepsiz birtakım hırçınlıklar ve sert davranışlarla açığa

vurmaktan kendini alamamağa başlamıştır. Bu yüzden, bizim Moda ve Fenerbahçe gezintilerimizin de artık tadı kalmamış, Haşim ise her gönül macerasından sonra olduğu gibi Kadıköy'ün İskele caddesindeki Acemin Kahvesi'ne çekilmişti. Burada, bir yandan çay içerken bir yandan da tavla oynar; bazı günler de kahve halkının mahalle dedikodularını dinlemek, hâtta arasıra bizzat kendisi bu dedikoduların en tuzlu ve biberlilerini yapmakla avunurdu.

Ve böyle zamanlarında, Ahmet Haşim'i kendi haline bırakmam lâzım gelirdi. Zira, onun bir kafa ve kalp dinlendirmek ihtiyacı içinde bulunduğunu bilirdim. Şahsî tecrübelerim bana yeter derecede öğretmiştir ki, böyle bir ihtiyaç da —hele Haşim gibi muhayyelesi bir motor hızıyla işleyen ve kalbi türlü türlü duygularla durmadan kaynayan bir kimse için— ancak basit insanlar çevresinde bir basitleşme kürüyle tatmin edilebilir.

İşte, ben, Mütareke'nin ikinci yılı, Ankara'ya giderken Ahmet Haşim'den —eğer tâbir câizse— bu pisikoterapi devrinde ayrılacak ve bir iki yıl sonra onunla büyük zaferin şenlik havası içinde buluşacaktım. İstanbul'da herkes gibi onun da bir bayram çocuğundan farkı yoktu. Halbuki, o sıralarda, kendisinin ve annemle kız kardeşimin bana anlattıkları son bir evlenme macerası yüzünden yeni bir hayal kırıklığına düşmüş olması lâzım gelirdi: Şöyle ki, Haşim birkaç ay önce tanıştığı ve delice sevdiğini söylediği bir kızı ailesinden resmî bir şekilde istemeleri için annemle kız kardeşime ricada bulunmuş, onlar da kalkmışlar o kızın Aksaray'da oturan anasına gitmişler. Görüşüp konuşmalar, her şey yoluna gir-

miş, söz kesilmiş, iş yalnız nikâh için gün tayinine kalmış. Fakat, bizimkiler bir de bakmışlar ki, Haşim birtakım tereddüt alâmetleri göstermeye ve nikâh bahsi üstünde durmaktan çekinmeye başlamış, çok geçmeden de, açıkça, evlenmeden vazgeçtiğini söylemiştir.

Annem, bana bu hâdiseyi anlatırken sanki bunun başlıca sorumlusu kendisiymiş ve sanki, Aksaray'daki kadıncağız her vakit görüştüğü ahbaplarından biriymiş gibi: «Şimdi, o hanımın yüzüne biz nasıl bakacağız?» diye kızarıp bozarmakta idi. Kız kardeşim ise, Haşim'in, evlenmeden cayışını haklı göstermek için ileri sürdüğü iki acayip sebep karşısında şaşkına döndüğünü söylüyordu. O sebeplerden biri şu imiş: Sözünü ettiğimiz kız, Haşim'le buluşmak üzere, süslenip püslenip Kadıköy'e geldiği bir gün göğsünde o zamanın modası olan yapma meyvalardan bir broş taşıyormuş. Kendisini iskelede karşılayan Haşim, bunu görünce öfkeli öfkeli:

«— Nedir o göğsündeki şey?» diye sormuş. Kızcağız da şaşırmış, ne cevap vereceğini bilememiş. «Pek moda şimdi bu meyveden broşlar» demek istemiş. Fakat, Haşim'in öfkesini bir türlü yatıştıramamış ve aralarına o günden itibaren bir soğukluktur girmiş.

Kardeşime, ikinci sebep bundan daha tuhaf görünüyordu. Ahmet Haşim kaynanası olacak hanımın, incecik boynunu uzatarak konuşurken tıpkı içinden su boşalan bir ibriği andırdığını söylüyor ve «Ben böyle bir kadınla bir evde yaşayamam» diyormuş. Nişanlısı da anasından ayrı yaşayamayacağını bildirince artık Haşim'e, verdiği sözü geri almaktan başka çare kalmamış.

Yine, kardeşim anlatıyordu: Nişanın bozulduğu günün akşamı Ahmet Haşim, bizim eve gelince âdeta bir felâketten kurtulmuş gibi sevinç içinde imiş. Evde önüne kim çıkarsa ve soba borularına kadar gözüne ne ilişirse eski sevgilisi ya da onun anası değildir diye sarılıp öpmeğe kalkışıyormuş.

Bu münasebetle, ben, Haşim'in başka bir nişan bozma hikâyesini hatırlıyordum. Bunu, birkaç defa, kendi ağzından dinlemiştim: O sefer, bahis konusu olan Boğaziçi'li bir kızdır ve onunla bu kız arasındaki münasebetler o kadar ailevî bir şekil almıştır ki, bazı akşamlar yalılarına davet edilmekte ve hattâ gece yatısına alıkonulmaktadır. Kızın anası da kendisine elinden gelen ikramı etmekte ve midesine düşkün olduğunu bildiği için ona kendi eliyle yemekler hazırlamaktadır. İşte, bu akşamların birinde Ahmet Haşim kaynanası olacak hanımın pişirdiği uskumru dolmasını pek beğendiğini söyler. Ertesi sabah vapura binip şehre dönerken elini pardesüsünün cebine sokunca bir de ne görsün! Kâğıda sarılı üç uskumru dolması! Haşim'in o zamanki durumunda herhangi bir kimseyi bir samimîlik ve sevgi eseri olarak memnun etmesi, hattâ rikkate getirmesi lâzım gelen ve âdeta bir ana şefkati sıcaklığı taşıyan o paketçiği bizim *Piyale* şairi tiksinerek denize atar. Ondan sonra da artık Boğaziçi'ndeki nişanlısını diğer bütün nişanlıları gibi defterden siler.

Ahmet Haşim, bu çeşit hareketleri ve halleriyle herkese, hattâ en yakın arkadaşlarına bile, yalnız acayip ve «excentrique» değil bir «hilkat garibesi» olarak görünmüştür. Lâkin, bence Haşim'in bu hareketleri, bu halleri titiz bir sanatkâr ruhunun reflekslerinden

başka bir mâna ifade edemez. O, her hâlis şair gibi hayatta salt güzelliğe, zarif ve latif olan şeye değer verirdi ve bu değer ölçüsüne uymayan ne varsa âdi, bayağı, iğrenç bulurdu. Bu bakımdan, iyilik, doğruluk, hak ve mantık anlamlarının onun dünyasında hemen hiç yeri olamazdı. Yine aynı görüş açısından, *Göl Saatleri*'nin başında:

Seyreledim eşkâli hayâtı
Ben havzı hayâlin sularında.
Bir aksi mülevvendir anınçin
Arzın bana ahcârü nebâtı.

diyen bir şairin hakikatle her karşı karşıya gelişte bir «şok» geçirmesini tabiî bulmak gerektir. Bu «şok»un etkilerini, onun, Ali Naci (Karacan) tarafından çıkarılan *İkdam* gazetesinde yazdığı fıkralarda da buluruz ve her biri, devrini, çevresini yadırgayan bir insanın tepkilerini keskin bir üslûpla ifade eden o nesir parçalarını üstü nakışlı ve içi zehir dolu billûr kadehlere benzetebiliriz. Nitekim, Ahmet Haşim, *Göl Saatleri*'ndeki, *Piyale*'deki şiirleriyle edebiyat âleminde ne kadar derin bir hayranlık uyandırmışsa, İkdam'daki fıkralarıyle basın hayatında kendisine karşı o kadar geniş bir düşmanlık cephesinin kurulmasına yol açmıştır. Bu cepheden, başta Peyami Safa olmak üzere, yaşça hemen bizim arkamızdan gelen birtakım genç yazarlar, onu, ömrünün son yıllarına dek insafsız bir yaylım ateşine tutmuşlardır.

Gerçi, ben de bu ateş karşısında bulunanlardan biriydim. Fakat, daha önceleri siyasî mücadeleler içinde pişkinleşmiş ve kanıksamış olduğum için mi ne dir, bundan Haşim gibi, ya da Haşim kadar alınıp

etkilenmezdim. Nitekim, o gençler arasında, belki de önünde bulunan Nâzım Hikmet, kendisine ettiğim bazı iyiliklere rağmen, en şiddetli yergilerinden birini bana karşı yazdığı halde gülüp geçmiştim de Haşim onun en hafif bir sataşmasına tahammül edemeyerek Peyami Safa'ya çattığı gibi ona da çatmağa başlamış ve Nâzım'ın «Haşim'i rasgeldiğim yerde döveceğim» demesi üzerine cebinde bir de tabanca taşımağa başlamıştı. Sonra da bu tabanca belki kendiliğinden patlayıverir korkusuyle bir kenara atmıştı. Ama, o vakit zaten gençlerle Ahmet Haşim arasındaki çekişmeler, çatışmalar birden bire kesilmiş bulunuyordu. Onun ölümlü bir hastalığa tutulduğunu işiten düşmanları artık kılıçlarını kınlarına sokmuşlar ve hattâ hastaya geçmiş olsun mesajları göndermeye başlamışlardı.

Ben, bu ölümlü hastalık haberini, birkaç yıl önce, aziz şairin kendi ağzından işitmiştim. Ankara'dan İstanbul'a geldiğim bir günün akşamı Moda'da bir dostumuzun sazlı ve içkili meclisinde idik. Haşim ne yiyiyor, ne içiyordu. Üstelik, o zamana kadar hiç görmediğim bir neşesizlik ve mağmumluk içinde idi. «Neyin var Haşim?» diye sorunca kulağıma eğilerek verdiği cevap şu olmuştu:

«— Hastayım, çok ağır hastayım. Doktorlar bana ancak birkaç sene daha yaşayabileceğimi söylediler.» Ve hayatıyle ilgili bu korkunç sırrı, sanki ayıp bir şeymiş gibi, bulunduğumuz yerde başka bir kimseye bildirmek istememiş; hattâ bir müddet keyifli görünmeye çalışmıştı. Fakat, o vakit de Haşim'in deminki hali benim üstüme çökmüştü. Düne kadar hayat denilen şeyin bütün dinamik unsurlarıyle fıkır fıkır kaynayan bu adam henüz genç denilebilecek bir yaşta

nasıl ölebilirdi? Bunu bir türlü havsalama sığdıramıyordum.

Ertesi gün, sabahleyin evine gidip kendisiyle uzun uzadıya görüştüğüm ve hastalığının ne olduğunu sorduğum zaman da yine onu anlayamamıştım. Çünki, bunu Haşim de pek iyi bilmiyordu. Fakat, ondan ayrılıp kendisine bakan Doktor Neşet Ömer'e gidince hakikat bütün korkunçluğuyla, bütün meşumluğuyla bana ayan olmuştu. Meğer Haşim'in böbrekleri kireçlenmekte imiş ve bu, Neşet Ömer'e göre, unulmaz bir hastalıktı.

Unulmaz bir hastalık mı? Ben buna da inanmak istemiyordum. İlk işim İsmet Paşaya başvurup hükümetçe devrin bu büyük şairinin tedavisi için bir yardım teminine çalışmak olmuştu. Lâkin, İstanbul'da Alman hastahanesinden Frankfurt'daki Kurhaus'lara kadar devam eden bütün tedavilerin hiçbiri kâr etmedi ve Haşim, her yanından hayata sımsıkı bağlı Haşim, Kadıköy'deki küçücük evinde kendisinden umulmayan bir sabır ve tevekkülle ölümü beklemeye başladı.

Kırk altı, kırk yedi yaşında ya var ya yoktu. Ama, çoktan yetmişini geçmiş bir ihtiyar gibi görünüyordu. Bir gün bana demişti ki: «—Vaktiyle üstüme saldırmayı bir yırtıcı kuş avı sanıp kahramanlık taslayanlar, şimdi birer birer yanıma sokulup gagamı okşuyorlar. Ama, ben, hâlâ mücadelemde devam ediyorum. Kime karşı bilir misin? Kendime karşı. Hem öyle bir öfke, öyle bir nefretle ki, aynada gördüğüm yüzüme tüküresiye kadar...»

Başka bir defa, şiddetli bir kırizden henüz kendine geldiği bir anda idi; küçük bir bahçeye bakan pen-

ceresinden ufukta ayın doğduğu görülüyordu. *Şiri Kamer* şairini bir avunma vesilesi olur umuduyla:

«— Bak, demiştim, şu güzel manzaraya...»

Haşim, pencereden yana başını bile çevirmeye lüzum görmeksizin:

«— Ah, Yakup'cuğum, bırak, demişti; o manzaralar dediğin şey bana şimdi yalnız ıztırap veriyor.»

Bu, sanırım, Haşim'den işittiğim son sözdü. Çünki, araya benim de hastalığım girecek ve Alman hastahanesinde, hattâ, onun benden önce yattığı odada birkaç hafta kalmam icabedecekti. Bu sırada gerçi, Haşim'le münasebetlerim kesilmemişti. Karım, iki üç günde bir onu ziyarete gidiyor; benden ona, ondan bana haberler iletiyordu. Arada bir de, Haşim'den Güzel Sanatlar Akademi'sinde ders verdiği kız öğrenciler vasıtasıyle mesajlar aldığım oluyordu. Hattâ, bir defasında, o küçük hanımlardan biri, ondan bana bir armağan da getirmişti. Bu, yattığı karyolanın önünde görüp de çok beğendiğimi söylediğim bir seccade idi. Ölümünden bir gün önce, yine Haşim'i görmeye giden karım, onun, kendi hastalığından ziyade benim hastalığıma üzüldüğünü söylemişti.

Ertesi sabah, ona dair son haberi de gazetelerden alacaktım. O sabah ki, ben de sonu pek şüpheli görülen bir ameliyat geçirmek için Paris'e gitmek üzere idim. Bir yandan ağlıyor, öbür yandan giyinip yola çıkmak telâşı içinde çırpınıyordum. Karım böyle bir duruma düşmemi önlemek için elinden geleni yapıp gazeteleri benden saklamak istemişti ama muvaffak olamamıştı. Birkaç saat sonra, ben o halde, vapura bindirilip uğurlanırken Haşim de Yahya Kemal'in «Sessiz Gemi» adını verdiği sonsuz seyahat aracının

içine konulup bir daha dönülmeyen yolculuğa çıkarılacaktı.

O dramatik ayrılık günü üstünden nice yıllar geçti. İstanbul'a, hele Kadıköy'e her uğrayışımda gözlerim daima Haşim'i arar. Nereye baksam, kimi görsem onun eksikliğini hissederim. Birlikte seyrettiğimiz tabiat, birlikte dile getirdiğimiz manzaralar onsuz artık bana bir şey söylemez ve ne işim var diyeceğim gelir: «bu sönen gölgelenen dünyada.»

YAHYA KEMAL

YAHYA KEMAL

Benim gençlik ve edebiyat hayatımın birbirine paralel birkaç seyri vardır. Bunlardan birincisini Şahabettin Süleyman'la, ikincisini Refik Halit'le, üçüncüsünü Ahmet Haşim'le, dördüncüsünü de Yahya Kemal'le birlikte takibetmişimdir. Hatıralarımın biraz önceki bölümlerinde ilk üç ömür seyrinin ana hatlarını çizmiş bulunuyorum. Refik Halit'ten üç dört yıl sonra tanıdığım Yahya Kemal'e geçiyorum:

Tarih 1911. Ben o zamana kadar Yahya Kemal adını işitmiş bile değildim. Bir gün Beyoğlu'nda «Bon Marché» pasajından geçerken birkaç arkadaşıyle birlikte karşı yönden gelen dostum Kıbrıslı Şevket'le rastlaşmış ve Şevket bana yanındakiler arasında kim olduğunu bilmediğim tıknazca bir genç adamı —adını söylemeksizin— yarı şaka, yarı ciddî şu sözlerle tanıtmıştı:

«— Öp elini, büyük edebiyat üstadımızın!»

Baktım; karşımdaki genç adamın edebiyatla herhangi bir ilgisi olabileceğine ihtimal veremedim. Şevket'in, benimle şakalaşmaktan ziyade onunla alay ettiğini sandım ve gülerek elini sıktıktan sonra uzaklaşıp gittim.

Lâkin, o günün akşamı mıydı, yoksa daha ertesi akşamlardan biri miydi, diğer bir dostum Şefik Esat'la Divanyolu'ndaki evinde buluştuğum zaman

öğrenecektim ki, on yıldır Paris'te yaşayan Yahya Kemal adında biri, son günlerde memlekete dönmüş ve bu evde konuklanmakta imiş. Şefik Esat, gerçi, ondan sadece «şair Kemal» diye bahsediyordu ama, ben onun kim olduğunu asıl bu şairlik vasfıyle daha iyi kavramıştım. Paris'ten yeni geldiği söylenen kimse mutlaka Kıbrıslı Şevket'in bana tanıttığı «büyük edebiyat üstadı» olacaktı. Hele Şefik Esat, misafirinin Quartier Latin'de geçirdiği bohem hayatına dair bazı fıkralar anlatmaya başladığı ve bu arada bir de Jean Moréas'ın ahbabı olduğunu söyleyince bu hususta hiç şüphem kalmamıştı. Şefik Esat, ikide birde: «Bilmezsin, diyordu, ne geniş bir edebî kültürü, ne derin bir tarihî bilgisi vardır ve konuşması ne kadar enteresandır.»

Fakat, itiraf ederim ki, Yahya Kemal, biraz sonra, bulunduğumuz odadan içeriye girdiği vakit kendisinde, Şefik Esat'ın bana bildirmek istediği vasıfları uzun bir süre boş yere arayacaktım. Tombul vücudu, güzel, ama çizgileri kalın başı ve tutuk, donuk haliyle, Paris'ten, Quartier Latin'den değil, Osmanlı ülkesinin uzak vilâyetlerinin birinden gelmiş herhangi bir taşralı genci andırıyordu. Dilinde de hafif bir Rumeli şivesi vardı. Bütün bu görünürdeki özellikleriyle bir de söze İttihad ve Terakki, Hürriyet ve İtilâf dedikodularından başlamasın mı! Yok, «Merkezi Umumî» bir hükûmet darbesiyle Ahmet Muhtar Paşa kabinesini devirecekmiş. Yok, Ali Kemal bir an önce Kâmil Paşanın iktidara gelmesini istiyormuş. Gümülcineli İsmail şöyle demiş, Miralay Sadık Bey böyle yapmış ve bunlar arasında Doktor Nâzım'ı, Bahaettin Şâkir'i yakından tanıdığını belirten birtakım fıkralar...

Yahya Kemal
(Gençlik çağı)

Mübarek, on yıl Paris'te Quartier Latin'de yaşamış olmak şöyle dursun, sanki hiç memleket dışına çıkmamış, İstanbul'dan hiç ayrılmamış; hattâ İstanbul'un hep alt katlarında, çayhane ve mahalle kahvelerinde vakit geçirmekten başka bir şey yapmamış gibiydi. Konuştuğu türkçeye birtakım fransızca sözler ve deyimler karıştırmasa onun herhangi bir Batı kültürü aldığına ve hele Jean Moréas gibi Fransız şiirinin ustalarından biriyle ahbaplık ettiğine ihtimal verilemezdi.

Edebiyattan henüz söz açmamıştı ama, açacak olsa, sanıyordum ki, Fikret'ten Cenap'tan değil de Muallim Naci'den bahsedecektir. Evet, Yahya Kemal, ilk görüşmemizde benim üzerimde böylesine bir Şarklı tesiri yapmıştı.

Dostum Şefik Esat, bu tesiri yüzümden okumuş olacaktı ki, kendisi o zamanlar politikanın tâ içinde bulunduğu halde, Yahya Kemal'i, ikide bir fikir ve edebiyat konularına çekmeye çalışıyordu. Boşuna emek! İçkilerimizi içecek, yemeklerimizi yiyecek, nöbet kahvelere gelecekti. Fakat, Yahya Kemal ya susacak ya politika dedikodularına devam edecekti. Yalnız bu ara şunun farkına varmıştım ki, Şefik Esat'ın Paris arkadaşı alaturka yemeklere pek iltifat etmekle beraber rakı kadehine hiç dudak dokundurmamış ve yemekten önce aperitif olarak vermut, yemekte ise su yerine şarap içmişti ve bu içkilerin her ikisinin de şişeleri üstünde Fransız markası taşıdığından şüphe edilemezdi.

Nitekim, Yahya Kemal sofradan kalktıktan sonra, sanırım bunların tesiri altında Babıâli caddesinden yavaş yavaş Quartier Latin'e dönecekti. Sohbetinin konularını hep oraya ait hatıralar, orada yapılmış

kelime oyunları, orada söylenmiş nükteler ve orada yaşanmış olaylar teşkil edecek ve bu konuşması hoş bir monolog şeklini alarak gecenin geç saatlerine kadar sürüp gidecekti. Ama, şu var ki, Yahya Kemal bununla bana şairlik ve «edebiyat üstadlığı»na dair herhangi bir belge vermiş olmuyordu ve ben onu sadece Fransızların «bon causeur» ve Osmanlıların «hoşsohbet» ya da «mîri kelâm» dedikleri bir insan olarak tanımakla kalmıştım.

Fakat, o gecenin üstünden çok zaman geçmeyecekti ki, başka bir akşam bazı edebiyat meraklısı hanımların da bulunduğu bir mecliste, herkesin rica ve ısrarı üzerine, Yahya Kemal ayağa kalkacak ve kendine mahsus bir inşat tarzıyle Hugo'dan, Baudelaire'den, Verlaine'den, Hérédia'dan ve bunlar arasında bizim eski ve yeni şairlerimizden okuduğu şiirler coşkun bir ahenk selinin dalgaları halinde ruhumuzu taşırmaya başlayacaktı.

Yahya Kemal bu şiirleri hiç şaşırmadan, hiç yanılmadan ve her kelimenin fonetiğini, her mısraın ritmini ifade ettikleri hisse göre değerlendiren bir sesle ezbere söylüyordu. Öyle ki, çoğunun eserlerini nice defalar okumuş bulunduğumuz adı geçen şairlerin ne demek istediklerini tam mânasıyle, ancak bu inşat sanatı sayesinde anlamış oluyorduk. Hele, mektep kitaplarımızla birlikte kapayıp bir kenara attığımız Baki gibi, Nedim gibi Divan edebiyatı şairlerimizi, birinin Kanunî Süleyman'a mersiyesini, öbürünün Sâdâbad şarkılarını okumak suretiyle bize o akşam ilk defa Yahya Kemal tanıtmıştı diyebilirim ve itiraf ederim ki, bundan sonra, Paris arkadaşları tarafından ona verilen «edebiyat üstadı» payesini hiç

de fazla görmemişimdir. Hattâ, uzun bir süre Yahya Kemal'e yalnız bu nazarla bakmış ve bu bakımdan onu Stéphane Mallarmé'ye benzetmişimdir.

Bunda pek yanılmamış olduğumu sanıyorum. Her iki şair arasındaki bu benzeyiş hele Yahya Kemal Paris'ten geldiği sıralarda çok belirgindi. O da Mallarmé gibi yeni bir şiir anlayışı getirmiş ve bunu kendi çevresindeki özel sohbetleriyle yaymağa başlamış bulunuyordu. Yahya Kemal'in Mallarmé'-ye benzer başka bir tarafı da bu yeni şiir anlayışına göre yeter örnekler vermeyişi ve hep «nazariyat» vâdisinde kalışıydı. «Şiir şöyle olmalıdır, böyle olmalıdır» diyordu ama, bize bu yolda şair Nedim pastişlerinden ve yarıda bırakılmış birtakım şiir denemelerinden başka bir şey gösteremiyor, bunları da yayımlanmaya değmez bulup aramızda okumakla yetiniyordu.

Gerçi, biz, kendisinin dahi beğenmez göründüğü o pastişleri ve bu denemeleri, hattâ bunlar arasında bazan «hezeliyat»a ya da fanteziye kaçan birtakım nazım parçalarını da büyük bir zevkle dinliyorduk. Zira, bize öyle geliyordu ki, gerek:

O nuğbeçeyle tanıştıktı Lâle devrinde
Fütâdegânına son bir piyale devrinde

gerekse:

Halkı Sâdâbad iki sâhil boyunca fevc 'fevc
Vâdei teşrifine alkış tutarken dûrdan

mısraları hem Lâle Devri'nin, hem Sâdâbâd âlemlerinin havasını bize Nedim'in şarkılarından daha iyi verir gibi geliyordu.

Zaten, Osmanlı tarihinde bir Sâdâbâd veya bir

Lâle Devri üzerinde ilk duran ve bu devre aslında olduğundan çok fazla bir mâna ve değer veren Yahya Kemal değil miydi? Nedim'i öbür Divan şairlerine tercih edişi de o şen ve şuh şairin şiirlerinde o devir âlemlerinin cümbüş seslerini buluşundan ileri gelmiyor muydu? Yahya Kemal bu devri acaba neden bu kadar beğenmiş ve sevmişti? Şuuru altında gömülü birtakım sefahat duyularını okşadığı, canlandırdığı ve dile getirdiği için mi? Hayır; Yahya Kemal, bunda da bir sanatkâr görüşü ve bir edebiyat kültürü dışına çıkmıyordu. Nedim'in şarkılarındaki Sâdâbâd havasıyle Verlaine'in *Fêtes galantes*'larındaki Versailles havasından hemen aynı kokuyu aldığı içindir ki, kendince Damad İbrahim Paşanın lâle bahçelerinden özel bir şiir iklimi yaratmaya kalkışmıştı. Hattâ bu çabasında kendisine ilmî bir yardımı olur zannıyle tarihçi Ahmet Refik'i Lâle Devri'ne dair bir kitap yazmağa da teşvik etmişti. Keşke bunu yapmasaydı. Zira, o kitabın bence ne ilmî, ne de edebî bir değeri vardır ve sözde «romancé» bir şekilde bahsettiği tarihî devri gözümüz önüne getirmede Yahya Kemal'in biraz yukardaki dört mısraıyle bile boy ölçüşemez.

Yahya Kemal yalnız kendine meşk edindiği Nedim'in şarkılarını geçmekle kalmamıştır, dil ve vezin ayrılıklarına rağmen çağının bazı ünlü Fransız şairlerinin şiir sanatı üzerinde de son derece başarılı pastişler yapmıştır. Meselâ, hangi şiirinde olduğunu hatırlamıyorum:

Ve kahramanları tunç, âlihâtı mermerden

mısraıyle Hérédia'nın:

Les deeses de marbre et les héros d'airain

mısraı arasında gerek şekil, gerek ruh bakımından bir fark bulabilir misiniz? Burada aruz vezni âdeta «alexandrin» vezniyle bağdaşmış ve néo-hellenisme soluğu ilk defa Türk şiirine girmiş bulunmaktadır.

Yahya Kemal'in fantezi şeklinde yazdığı şiirlerde de diğer bir Fransız şairinin, Maeterlinck'in izini kolaylıkla bulmak mümkündür. Evet, Yahya Kemal'in:

Mehlika Sultana âşık yedi genç
Gece, şehrin kapısından çıktı
Mehlika Sultana âşık yedi genç
Kara sevdalı birer âşıktı

Vardılar çıkrığı yok bir kuyuya
Baktılar korkulu gözlerle suya

mısralarıyle başlayan bir şiirinde, Maeterlinck kendi iklimi olan Ortaçağ masal âlemi içinden sanki bir Kesik Kerem sesiyle «efsâne efsâne» söylenir gibidir. Bunlar arasında hele:

Ayşe cadı, Ayşe cadı
Ay daha bir yaş kocadı

nakaratlı bir ezgisi bizim gençlik divaneliklerimizin marşı haline girmişti. Dostlarımız Kıbrıslıların yalısında içip coştuğumuz bazı mehtaplı geceler, Kandilli sırtlarındaki korularda veya hemen yalının ardındaki mezarlıkta, hep bir ağızdan ve yüksek sesle bu ezgiyi çağırarak dolaştığımız olurdu.

Ama, gel gör ki, Yahya Kemal bizde böylesine bir lirik ve romantik taşkınlık uyandırmış olmaktan herhangi bir sanatkâr kıvancı duymaz gibiydi. Hattâ bizim o halimize alaycı bir tebessümle gülümseyerek bakardı ve içinden «Asıl yazmak istediğim şiirleri

okudukları zaman, kim bilir, bunlar nasıl bir cezbeye kapılacak» diyen bir tavır takınırdı. Hassaten, ben, kendisiyle başbaşa konuşmalarımızdan anlamış bulunuyordum ki, onun bu hususta ihtirası çok büyüktü. Yahya Kemal Türk edebiyatında, Türk şiirinde yepyeni bir çığır açmak amacında idi ve bu amaca ancak geniş, zengin bir edebî kültürle varılabileceğini düşünüyordu. Buna göre, her sanat dalında olduğu gibi şiirde de yalnız «talent»ın, yani kabiliyet ve istidadın kâfi gelmeyeceğini bilmek gerekirdi. Nasıl ki, resmin, heykeltraşlığın ve müziğin kendilerine mahsus bir tekniği varsa şiirin de öyle bir tekniği vardır. Bu bakımdan, Yahya Kemal, şairin yaratma gücünde «sünûhat» veya «ilham» adı verilen içe doğuşların başlıca rolü oynadığına inanmıyordu. «Her büyük sanat eseri mutlaka çetin bir zekâ çabasının mahsulüdür» diyordu. Yahya Kemal'in bu şiir ve sanat anlayışında Paul Valéry'nin tesirini sezmemek mümkün değildir.

Fakat, bilmiyorum, o tarihlerde Valéry bu yoldaki görüşlerini bir edebî nazariye halinde yayınlamış bulunuyor muydu? Bulunmuş olsun veya olmasın, Mallarmé'nin bu ünlü müridi ile Yahya Kemal arasında müşterek bir sanat ve edebiyat anlayışı sezmekten kendimi alamıyorum. Şiir sanatının bir zekâ ve teknik işi olduğu hakkındaki fikir birliklerini bir yana bırakalım; tıpkı Paul Valéry'nin Mallarmé okulunu Malherbe gelenekleri üzerine oturtmağa çalışışı gibi Yahya Kemal de açmak istediği yeni çığıra Divan edebiyatında kaynaklar arıyordu. Nedim tarzında şiirler yazdığı için kendisine «Harabat şairi» diye sataşan Ziya Gökalp'a verdiği şu ce-

vap bu görüşümde hiç yanılmadığını ispat eder:

Ne Harabî, ne Harabatîyim
Kökü mâzide olan âtiyim

Hangi mâzi? O vakite kadar, bizim için «mâzi» Namık Kemal'ler, Hâmit'ler ve Recaizade Ekrem'lerle başlayıp Fikret'lerde, Cenap'larda son bulan bir devirdi. Bundan ötesini mekteplerde ders olarak okuduğumuz dermeçatma edebiyat tarihi kitaplarından üstünkörü öğrenmiş bulunuyorduk ve üzerinde durmağa değimli saymıyorduk. Oysa, Yahya Kemal asıl bu devire, yani Divan edebiyatı devrine önem vermekteydi. Çünki, onca Divan edebiyatı —sevsek de sevmesek de— bizim klasik edebiyatımızdı ve her klasik edebiyat gibi özünü muayyen bir kültürden almıştı. Ondan sonraki edebî cereyanların ise hangi kültüre dayandığı belli değildi ve bundan dolayı özleri de Yahya Kemal'e bulanık görünüyordu. Abdülhak Hâmit, sözde, Garp anlamına göre birtakım dıramlar, trajedialar yazmıştı. Sözde, Tevfik Fikret bazı on dokuzuncu asır Fransız şairlerinin izleri üstünde yürümeye çalışmıştı. Şimdi de bir sembolizim lakırdısı alıp yürümektedir. Fakat, bütün bunlar Yahya Kemal nazarında birer yeltenmedir.

Şu halde ne yapmalıydı? Hayatta olduğu gibi edebiyatta da garplılaşma yolunda atılan adımları geri basıp Divan edebiyatına mı dönmeliydi? Hayır; ömrünün on yılını Paris'te ve Paris'in Quartier Latin adını taşıyan bir kültür merkezinde geçirmiş olan o genç Türk şairinden böyle bir şey beklenemezdi. Kaldı ki, o kendisini ve Türk milletini ne Asyalı, ne de Şarklı telakki ediyordu. «Biz, Akdenizliyiz,

diyordu. Bugünkü medeniyet ilk ışıklarını bu denizin kıyılarında saçmağa başlamış; insan ve insanlık tam ölçüsünü, tam değerini ilk defa burada bulmuştur. Garplılar bu hâdiseye 'Yunan Mucizesi' adını veriyorlar. Halbuki, buna bir 'Akdeniz Mucizesi' demek daha doğru olur. Zira, Yunanlılara mal edilen fikir, sanat ve medeniyet unsurlarında, Mısırlılar başta olmak üzere, Akdeniz kıyılarında yerleşmiş bütün milletlerin payı vardır. Nitekim, Yunan mitolojisinde yer almış bazı Tanrıların Âsur'dan, Gildan'dan, Hindistan'dan göçüp gelme olduklarını bizzat eski Yunanlı tarihçiler itiraf ederler. Ancak şu var ki, birer 'monstre' şeklindeki o Tanrılar Akdeniz ikliminde insanî biçimlere girmiştir. Bunun gibi, Küçük-Asya denilen Anadolu'dan ve Mısır'dan sızan medeniyet unsurları da yine burada aydınlığa kavuşmuş, yine burada tam ifadesini bulmuştur. Buna göre, Akdeniz'i bütün insanî değerlerin eritilip süzüldüğü bir pota telakki edersek hiç de mübalağaya düşmüş olmayız. İnsanî değerler dedik; zaten Yunaniyatın bir adı da hümanizim, yani insaniyat değil midir?»

Belli idi ki, Yahya Kemal bunları söylerken Mallermé'leri, Hérédia'ları, Baki'ler, Nedim'lerle bir arada bu potanın içinde kaynatıp eriterek ortaya arık bir şiir madeni çıkarmayı düşünüyordu. Bunda muvaffak olabilecek miydi, olamayacak mıydı, bilmiyordum. Bildiğim bir şey varsa o da Yahya Kemal'le bu konuyu her ele alışımızda, prensip itibarıyle, daima mutabık kalışımızdır ve aramızdaki dostluk da bu fikir ve görüş uyuşmasından sonra başlamıştır.

«Prensip itibarıyle» dedim. Zira, Divan edebiyatı bahsinde aramızda geniş bir ayrılık vardı. Ben «kla-

sik» vasfını, dar bir zümre, kapalı bir çevre içinde sıkışıp kalmış Divan şairlerimizden ziyade tesirleri bütün memlekete yaygın mistik, lirik ve destanî halk şairlerimize veriyordum ve bunlarda Akdeniz havasına çok daha yakın bir soluk bulmakta idim. Gerçi, biraz zorlayınca bizim tasavvuf edebiyatımızda Eflâtun'un izlerini keşfetmemek mümkün değildir. Karacaoğlan'ların, Gevheri'lerin lirik ve Köroğlu'nun ezgilerinde, koşmalarında eski Yunan şairlerinin uzaktan uzağa esen rüzgârını duyabiliriz. Nitekim, ben, Homiros'un *İlyada*'sını Türkçeye çevirme denemelerimde halk destanlarımızın dilinden ve üslûbundan çok faydalandığımı hatırlıyorum. Oysa, Divan edebiyatının Asya karanlığı veya Tevratî allegori sınırları dışına çıkmadığı ve «mey», «cânân» motiflerinde ise bir Sardanapal sefahatinin kabalığını taşıdığı bence inkâr kabul etmez bir gerçekti.

Ama, Yahya Kemal bu delilleri kabul etmekle beraber, yine Divan edebiyatı geleneklerinden vazgeçmek istemiyordu. Bunun da başlıca sebebi, aruz veznine bağlılığı idi. «Biz ki, diyordu, konuşurken bile 'med'ler ve 'imâle'ler yaparız, Türkçe bu sayede son derece ahenkli bir dil haline girmiştir. Şimdi, nasıl olur da şiir söylerken hece vezninin dar kalıplarını kullanabiliriz?»

Yahya Kemal'in bu iddiası, bir zaman gelecekti ki, kendisiyle Ziya Gökalp arasında uzun tartışmalara yol açacaktı. Ben ise nazımcı olmadığım için bu tartışmada hangi tarafı tutacağımı bilemeyecektim. Nitekim Ziya Gökalp'ın:

Benim gönlüm kış günü aç
Kalan bülbül gibi muhtaç

Ruhum hasta sensin ilâç
Beni dertten kurtar Tanrım

mısralarıyle başlayan hece vezinli şiiriyle Yahya Kemal'in:

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik
Ak tulgalı Beylerbeyi haykırdı: İlerle!
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle.

diye başlayan aruz vezinli şiirini uzun bir müddet aynı hazla okumakta devam edecektim. Bu, belki, benim edebî zevklerimde eklektik oluşumdan ileri geliyordu. Evet, şiirde ve hattâ güzel sanatların her branşında şu tarza veya bu tarza bağlılığım yoktu ama kendi salıam olan nesirde pek titizdim ve güc beğenirdim. Bunun sebebi de o zamanki dil malzemesinin artık ne hislerimizi, ne fikirlerimizi ifade edebilecek bir yeterlikte bulunmayışıydı. Bütün gayretlerimize rağmen biz hâlâ Edebiyatı Cedide'nin yapma lehçesini kullanmaktan kurtulamıyorduk. Başlarında Ziya Gökalp olmak üzere Yeni Lisan'cıların arapça, farsça kaidelere göre yapılan terkipleri türkçeden atmış olmalarına bu yolda kâfi bir reform mânası verilemezdi. Kaldı ki, «Türkçeye yabancı dillerden kelimeler alabiliriz, fakat kaide alamayız» diyen Ziya Gökalp bile o yabancı kelime köklerinden yabancı kaidelerle «mefkûre» gibi, «maşerî» gibi, «pestzinde» veya «tahteşşuur» gibi birtakım terkipler icad etmekten kurtulamıyordu. Neden? Bu nedeni kendimce ancak şu suretle açıklıyabiliyordum: Çünki, Ziya Gökalp da bizcileyin hâlâ Osmanlı kültürünün

tesiri altındadır ve Osmanlıca düşünmektedir, diyordum.

Şu halde ne yapmamız gerekiyordu? Türkçe yazmak için her şeyden önce türkçe düşünmemiz. Aksi takdirde dilimizi sadeleştirelim, ya da özleştirelim derken onu sadece başka bir dilin, yani Osmanlıcanın tercümesi şekline sokmuş oluruz. Halbuki, bir dilin özelliğini sözlüğünde değil ruhunda, dehasında aramak gerekir. Ben, bu ruhu, bu dehayı da Osmanlılıktan önceki türkçe metinlerle halk edebiyatımızda bulacağıma inanıyordum,

Yahya Kemal, kendisine bu inancımdan bahsettiğim zaman, bana hak vermekte tereddüt göstermemişti. Hattâ, bu yolda yaptığım bazı üslûp denemelerinden de hoşlanmıştı. «Edebiyat üstadı» nın bu hoşlanmasından aldığım cesaretledir ki, İsviçre'de tedavide bulunduğum sıralarda *Erenlerin Bağından* adı altındaki nesirleri yazmıştım. Nitekim, bu nesirlerde «Aziz dost» diye hitabettiğim de Yahya Kemal'di. Aramızda önceden kararlaştırdığımız üzere, yarı Şark tasavvufuna, yarı Garp mistisizmine kaçan ve bazan sıtmalı bir ruhun kırizlerini ifade eden *Erenlerin Bağından*'a karşılık o da *Sevenlerin Bahçesinden* başlıklı yazılar yazacaktı. Bu başlıktan anlaşılıyordu ki, Yahya Kemal'in niyeti benim mistisizmimle kendi Epikürizmi arasında bir diyalog açmak suretiyle bizi yeni bir hümanizmaya ulaştıracak yolu bulmaktı. Fakat, bu, onda hep bir niyet halinde kaldı. Bahçıvanın şahane tenbelliği *Sevenlerin Bahçesinden* tek bir çiçek bile yetişmesine imkân vermedi.

Şahane tenbellik... Evet, Yahya Kemal şahane bir tenbeldi ve bundan ötürü kafasının içindeki hazi-

neden bize pek az şey bırakıp gittiği kanaatindeyim. O hazinenin ne kadar zengin olduğunu ancak birkaç yakın arkadaşıyle bazı müritleri bilirler ve bunlar, onun ölümünden sonra yayınlanan eserlerini bir kere daha gözden geçirirken asıl şahsiyetinin yalnız bu belgelerle ölçülemeyeceğini düşünmüş olsalar gerektir. Nitekim, aziz şairin ölümü münasebetiyle yazdığım bir yazıda böyle bir düşünce üzerinde durmuş ve Yahya Kemal'in yokluğunu en çok özel sohbetlerinden mahrum kalmakla hissedeceğimizi belirtmiştim. Zira, bence asıl Yahya Kemal, her biri edebiyat ve tarih görüşümüze yeni yeni ufuklar açan bu sohbetlerin adamı idi.

Kaç kere, kendisine «Bütün bu söylediklerini niçin bir masa başına oturup yazmıyorsun? Bir gün, hepsi zihinlerde dağılıp gidecek ve korkarım senden, senin en zengin tarafından ortada bir şey kalmayacak», demiş ve onun bu sözümden rahatı bozulup keyfi kaçarak bana cıgarasının dumanlarını savurmakla yetindiğini görmüşümdür.

Bir masa başına oturup yazmak, çalışmak mı? Elçiliklerde bulunduğu zamanlar ne yapardı bilmiyorum. Fakat, bizim aramızda yaşayan Yahya Kemal için böyle bir şeye ihtimal verilemezdi. Gerçi, onu, bir kere, pek kısa bir süre boyunca, yazı işlerinin başında bulunduğum bir gazetenin haftalık edebî ilâvesini hazırlamak vazifesiyle bu ihtimal verilmeyen duruma katlanmak zorunda bıraktığımızı hatırlarım. Masasının üstündeki beyaz müsvedde kâğıtları karşısında cıgara cıgara üstüne, kahve kahve üstüne içerek saatlerce nasıl kıvrandığı da gözlerim önündedir. O sıralarda, bir akşam, daha doğrusu bir gece, geç

vakit onu âdeta acınacak bir halde bulmuştum. Baş mürettip gelmiş, ondan yarım sütunluk daha yazı istiyordu ve Yahya Kemal kan ter içinde bunu yetiştirmeye çabalıyordu. Şu da var ki, yarım sütunluk eksik de kendi imzası altında çıkacak başyazıda idi. Buna başka bir yerden herhangi bir ekleme yapılamazdı. Bunun üzerine onun üslûbunu taklit etmek suretiyle bitiremediği işi benim tamamlamam lâzım gelmişti.

Başka bir defa, yine yazı işlerini idare ettiğim ve sahibi İsviçre'de olduğu için biraz da patronu durumunda bulunduğum «İkdam» gazetesinde Yahya Kemal'i buna benzer bir zorla çalışma azabına sokuşumu hatırlıyorum. Bu, Birinci Dünya Savaşı içindeydi. İkdam başyazarı hastalanmış ve son dakikada benden imzasız bir başmakale yazmamı rica etmişti. Ama, öyle bir anda ki, kendi işim başımdan aşkın bulunuyordu. Masamın üstünde mütercimlerden, muhabirlerden gelen yazılar yığın yığın duruyordu. Bunların hepsini birer birer gözden geçirmek, bir türkçe öğretmeni gibi düşük cümlelerde düzeltmeler yapmak, yerinde olmayan kelimeleri değiştirmek ve her birine bir başlık bulmak zorunda idim.

İşte, tam bu sırada Yahya Kemal beni ziyarete gelince, mal bulmuş mağribîye dönmüş ve ona pek ağır bir külfet yükleyeceğimi bilmekle beraber beni bunalıp kaldığım o sıkıntılı durumdan kurtarması için yalvaryakar olmuştum. Bunun üzerine, Yahya Kemal'in düştüğü hal —ki hâlâ gözüm önündedir— ancak «yıldırımla vurulmuşa dönmüş» deyimiyle tarif edilebilirdi. Karşımdaki masaya âdeta yığılırcasına oturmuş; önüne koyduğum matbaa kağıtlarıyle hokkaya, ka-

leme, sanki, birtakım korkunç şeylermiş gibi dehşetle bakmağa başlamış ve neden sonra boğuk bir sesle:

«— Ne yazayım? Bana hiç değilse bir mevzu ver.» demişti.

Bir mevzu... O devirde, gerçi bu, işin en zor tarafı idi. Harp sarpa sardıkça hükûmetin memleket ve hele basın üzerindeki baskısı artıyordu. Bu gerçeğe rağmen nasıl oldu bilmiyorum, önümdeki müsveddeler arasında almanca mütercimimizin Viyana'da çıkan bir gazeteden alıp çevirdiği bir yazının «Boğazlar Meselesi» başlığı mı gözüme ilişti nedir, ağzımdan bir «Boğazlar meselesi»dir çıkıvermişti. Bunu söylerken onun siyasî tarih bahislerindeki bilgisinin çok geniş olduğunu da düşünmüştüm sanırım. Nitekim, Yahya Kemal, cıgarasının dumanları arkasından, bir süre dalgın dalgın yüzüme baktıktan sonra eline aldığı kalemi hokkaya uzatmıştı. Ben, yazmaya başlıyor diye içim rahatlamış, kendimi tamamıyle önümdeki işlere vermiştim.

Böylece ne kadar zaman, —pardon— kaç dakika geçti bilmiyorum. Yahya Kemal, birdenbire, derin bir «Of» çekmiş ve bana âdeta öfkeyle bakarak:

«— Bu pis matbaa kâğıtları üstünde yazı yazmak bir işkence! Mürekkep dağılıyor ve her kelime ezilmiş bir tahtakurusu şeklini alıyor.» demişti.

Hiç sesimi çıkarmadan, gittim, kendisine en iyi kaliteden kâğıtlar bulup getirdim ve gözümün ucuyla bakıp gördüm ki, öbür kâğıtta on on beş dakika boyunca bir satırcık yazabilmiştir. Acaba kelimelerin ezilmiş tahtakurularına benzemeyeceği kâğıt tabakalarını daha kısa bir vakitte doldurmak imkânını bulabilecek miydi? Heyhat! Akşamın saat altısında baş-

layan bu iş gecenin onuna kadar sürecekti. Bu müddet içinde, ben, ikide bir, «Canım, üslûba itina kaygısıyle kendini boşuna sıkma. Bu, nihayet bir günlük gazete yazısı. Şöyle bir göz atılıp okunacak. Kaldı ki, imzanı da koyacak değilsin.» gibi sözlerle ona kolaylık göstermek isteyecektim. Fakat, hiçbiri kâr etmeyecekti.

Bu, hikâyemin komik tarafı. Ertesi gün, İkdam gazetesinin «Boğazlar Meselesi» başlıklı yazısı, hükûmet çevrelerinde pek vahim bir hâdise olarak telakki edilmişti. Matbuat Umum Müdürü Hikmet Bey, (Nazım Hikmet'in babası) beni telefonla makamına çağırmış, bu yazının kimin tarafından yazıldığını öğrenmek istemiş ve benim Yahya Kemal'i ele vermememem üzerine hakkımızda tahkikat açılmıştı. Bereket versin ki, devrin Dahiliye Nazırı olan Talât Bey (Talât Paşa), Yahya Kemal'i tanıyordu. Yahya Kemal de onun özel kalem müdürünün samimî dostu idi. Hattâ, henüz hâdiseden haberi yokken o gün Babıâli'de bu dostunun yanında bulunuyormuş ve onu pek büyük bir telâş içinde görünce «Ne var? Ne oluyor?» diye sormuş. Özel kalem müdürü de «Sorma birader, demiş. Bugün İkdam gazetesinde imzasız bir başmakale çıktı. Nazır Beyefendi bunu yazanın ortaya çıkarılmasını istiyor. Gazetenin heyeti tahririye müdürü Yakup Kadri Beyden bu hususta bir malûmat alınamamış. Matbaada yapılan tahkikat da bellibaşlı bir netice vermedi. Gerçi, elde yazının müsveddesi var ama, bundaki yazı ne İkdam baş muharriri Aptullah Zühdi'nin, ne Yakup Kadri'nin, ne de öbür muharrirlerin el yazısına benziyor.»

Bu sözler üzerine zavallı Yahya Kemal'in yüreği

ağzına gelmiş olsa gerektir. Zira, hususî münasebetlerinde bile yok yere buluttan nem kapan ve hele memleketin siyasî havasındaki her bulanıştan kendi şahsı için birtakım kuşkular yaratan işkilli tabiatı, tehlike çanının tâ kulakları dibinde çaldığı o anda, Yahya Kemal'i ancak böyle bir hale düşürebilirdi. Oysa, bu sefer, nedendir bilinemez, hiçbir telâş eseri göstermeden sadece boynunu büküp «O makaleyi ben yazdım» demekle yetinmiştir.

Dahiliye Nazırı Talât Beyin Hususî kalem müdürü ise önce buna inanmak istememiş, sonra dudaklarında hafif bir gülümsemeyle:

«—İlâhi, Kemal, öyleyse biz boşuna telâşa düşmüşüz! » demiştir.

Meğer «Boğazlar Meselesi»nin resmî çevrelerde uyandırdığı bu boşuna telâş yine Dahiliye Nazırı Hususî kalem müdürünün, bir dost sıfatıyle ve mahrem olarak, Yahya Kemal'e anlattığına göre, o sıralarda İngilizlerle bir «münferit sulh» yapmak için bir hükûmet darbesi teşebbüsüne girişen ve bu yüzden tutulup kurşuna dizilen Binbaşı Yakup Cemil'le İkdam'ın baş makalesini yazan arasında bir münasebet bulunabileceği şüphesinden ileri geliyormuş! Bunda devrin hükûmet adamları pek haksız değildiler. Zira, bahis konusu yazıda Yahya Kemal, klasik bir siyasî tarih bilgisine göre İngiltere'nin Boğazları hiçbir vakit Rusya'ya terk etmek istemediği ve daima Türkiye'nin elinde bırakmayı tercih ettiği tezi ileri sürülmekte idi.

Fakat, şu vardı ki, Yahya Kemal gibi aktif politikaya hiç karışmamış ve hele Yakup Cemil denilen bir eli tabancalı komitacı ile hiç teması olmadığı

herkesçe malûm bir şairin bununla yarım kalmış bir komployа yardakçılık edeceği kimin aklından geçebilirdi? Nitekim, Talât Bey, Yahya Kemal adını işitir işitmez bir kahkaha salıverip:

«— Hangi Yahya Kemal? Şu bizim şair Kemal mi? Bırakın yakasını, Allahaşkına!» demiş ve hâdise de böylece kapanıp gitmişti.

Lâkin, Yahya Kemal, Dahiliye Nazırı'nın kendisinden «Şu bizim şair Kemal mı?» diye bahsedişinden sevineceği yere, hayli alınmış ve hattâ kızmıştı. Zira «şair» sözünün bizim memlekette hayalî, derbeder, işe yaramaz mânasına kullanıldığı, hele Talât Bey gibi bir aksiyon adamının ağzında bunun ancak bir küçümsemeyi, bir hiçe saymayı ifade ettiği kanaatindeydi. Onun içindir ki, uzun bir süre Talât Paşayı alaya almaktan ve onun hakkında tehzil edici birtakım fıkralar uydurmaktan zevk duydu. Meselâ Dahiliye Nazırı «Boğazlar Meselesi» yazısını okuyunca diyesiymiş ki, «Böyle bir makaleyi ben bile yazmağa cesaret edemem» ve Yahya Kemal bunu anlatırken kıs kıs gülerek «Bizim Boğazlar makalesi her şeye rağmen yine bir işe yaradı; Talât Beye ömründe belki ilk defa doğru bir söz söyletti.» derdi.

Oysa, Yahya Kemal'in birçoğumuz gibi, hattâ belki de hepimizden ziyade, İttihad ve Terakki erkânı arasında babacan bir halk adamı sıfatıyle yegâne sempatik bulduğu Talât Paşaydı. Fakat, gel gör ki, bence onun hiçbir kötü niyete dayanmayıp «Şu bizim şair Kemal mi?» sözü izzeti nefsine dokunmuş bulunuyordu ve bu tarafına dokunuldu mu Yahya Kemal için ne sempati, ne sevgi, ne dostluk, ne arkadaşlık kalırdı. Gözünü, bütün bu duyguları kırıp geçiren

bir öfke bağlardı. Böylece, en başta, alınganlık huyu bakımından kendisinin tam eşiti Ahmet Haşim olmak üzere, hemen bütün yakın arkadaşlarını ucu zehirli yergi oklarıyle delik deşik etmekten çekinmemiştir. Hattâ bir defa, aramızda yapılan bazı dedikodular yüzünden, birlikte geçirdiğimiz nice tatlı ve acı günleri unutarak ve bizi birbirimize bağlayan fikir ve kader bağlarını koparark bana da bu okları yöneltmeye başlamış, bununla da hıncını alamayıp bir düelloya davet mektubu göndermişti.

Bunu dün olmuş bir hâdise gibi hatırlıyorum: Matbaadaki odamda yazımı yazıyordum. Kapıdan içeriye heyecandan eli ayağı titreyen bir genç girdi ve beni selâmlamağa bile lüzum görmeksizin o acayip mektubu masamın üstüne fırlatıp gittiydi. (Bu genç, sonraları tanışıp dost olduğum Ahmet Hamdi Tanpınar'dır). Mektubu okuyunca şaşırdım mı, korktum mu sanırsınız? Hayır; beni sadece bir gülme almış ve ilk işim Falih Rıfkı'ya, olağanüstü bir haber gibi bunu bildirmek olmuştu. Meğer işin olağanüstü bir tarafı daha varmış. Telefonu açıp Falih'e «Biliyor musun?» diye söze başlamama kalmadı, telin öbür ucundan Falih bana hemen şöyle seslendi:

«— Biliyorum, biliyorum. Düello mektubu değil mi? Ben de aldım.»

Onu hayrete düşürmek isterken o beni iki kat hayrete düşürmüştü. Yalnız hayret değil; doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Yahya Kemal'e karşı bir acıma duygusu. Gözünü bürüyen öfke onu öylesine çileden çıkarmış olacaktı ki, akıl, mantık ve sağduyu namına ne varsa hepsini kaybetmiş, hattâ bu hareketinin kendisini ne kadar gülünç bir duruma soktuğu

nun bile farkına varmamıştım ve bir zamanlar, müşterek ahbaplarımızdan Kıbrıslı Şevket'le Mısır Prenslerinden Mustafa Fazıl arasında geçen bir düello olayını dünyanın en komik komedyalarından biri gibi anlatırken şimdi kendisi de öyle bir komedyanın kahramanı haline girmekten çekinmeyecek derecede gözü kararmıştı.

Kaldı ki, hatırladığıma göre, biraz önce adı geçen ahbaplarımız, memleketimizde düello yasak olduğu için şahitleriyle birlikte Romanya'ya gitmişlerdi. Bizim ise o sıralarda memleket dışına bir adım atmamızın imkânı yoktu ve Yahya Kemal bize yazdığı mektupta «Şahitlerinizi gönderin, silâhlarınızı tayin edin» derken bu imkânsızlığı dahi asla düşünmemişti. Onun için, Falih Rıfkı kendisine cevap vermeğe bile lüzum görmemişti. Fakat, ben sinirlerini yatıştırıcı ve bizi birbirimize düşüren dedikoduların aslı esası olmadığını ispat edici bir uzun mektup yazmayı hem dostluk, hem insanlık vazifesi bilmiştim.

Buna rağmen, Yahya Kemal uzun yıllar bize küs kalmış ve onunla, en az dört beş yıl sonra Avrupa'daki ihtiyarî sürgününden dönüşünde Atatürk'ün sofrasında barışmış veya barıştırılmış idik. Ben, gerek bu barışma olayını, gerek Yahya Kemal'in, son postu Madrit Elçiliği'nden niçin çekildiğini ve çekildikten sonra neden «ihtiyarî sürgün» dediğim şekilde uzun zaman memleket dışında kaldığını bir yana bırakarak ona dair hatıralarımı biraz yukarda bıraktığım noktadan alarak anlatmağa devam edeceğim: Hatıralarımın bu kısmı 1911'den 1916'ya kadar hemen daima birlikte geçirdiğimiz yıllara aittir. Daha önce, «tatlı ve acı» diye vasıflandırdığım günleri, ayları ve

yılları da en ziyade bu devrenin içine alabilirim.

Yahya Kemal, Paris'ten dönüşünden beri düşüp kalktığı kimselerin çoğu «Muhalefet»te olduğu, kendisi de hiç dilini tutmasını bilmediği için bir iş bulamamış, müşterek dostlarımızdan Şefik Esat'ın Divanyolu'ndaki konağıyle Kıbrıslılar'ın Kandilli'deki yalısı arasında parasız ve yersiz yurtsuz bir kimsenin hayat şartları içinde yaşıyordu. Gerçi, bu iki dost evinde o —eğer tâbir caizse— bir şeref misafiri gibi ağırlanmakta, el üstünde tutulmakta idi ve birinden öbürüne gittiği vakit yerinin boşluğu doldurulamazdı. Sanki o evden paha biçilmez bir sanat eseri kalkmış, ya da oranın havasında bir ışık, bir ısı sönmüş gibi olurdu.

Evet, Yahya Kemal, bütün mânasıyle bu dost evlerinin şenliği idi. Hattâ, bunlar sahiplerinin politika mücadeleleri yüzünden vakit vakit polis nezareti altına alındığı ve etraflarının gözcülerle çevrildiği sıralarda bile onun sohbetleri, nükteleri, fıkraları, şiir okumalarıyle hepimiz için fikrî hazların, lirik coşkunlukların kaynağı olmakta devam eder ve bu kaynağın, arada bir, yine onun bir nekreliği ya da bir yergiciliği üzerine salıverdiğimiz kahkahalara yol açtığı olurdu. Polis baskısı altında, etrafı gözcülerle çevrili bir evde miyiz? Günün birinde, belki yarın, belki yarından sonra o evin sahipleriyle birlikte zindanları, sürgünleri veya darağaçlarını mı boylayacağız? Bu ihtimallerin hiçbiri aklımızdan geçmezdi; nasıl bir terör havası içinde yaşadığımızı unutur giderdik.

Ama, hayatımızın bu umursuzluk devresi çok sürmeyecekti. Bir gün, bu havanın baskısına dayana-

mayan arkadaşlarımız birer birer memleketi terk edip gitmek zorunda kalınca Yahya Kemal'le ben sudan çıkmış balığa dönecek ve Kızıltoprak'ta annemle birlikte oturduğum daracık bir eve çekilip sığınacaktık.

Bu, etrafı tahta parmaklıklarla çevrili bakımsız bir bahçe ortasında, pencereleri kafesle örtülü küçücük bir evdi ve Yahya Kemal'i ancak bunun salon diye kullandığımız bir odasında yerleştirebilmiştik. Yerleştirmek derken bir mübalağaya düştüğümü hissediyorum. Zira, bu oda gündüzleri yine bir salon vazifesini görür ve geceleri yere bir döşek serilmek suretiyle yatak odası haline çevrilirdi. Anneme bir misafir gelince de Yahya Kemal pılısını pırtısını toplayıp yukarı kattaki sofaya taşınırdı. Bereket versinki, küçücük bir valizden başka eşyası yoktu. Yine bereket versin ki, diyeceğim, bizi, o sıralarda Kurbağalıdere'de oturan Ali Naci (Karacan) den başka kimse ziyarete gelmiyordu. O da gelir gelmez, yazdığı yazıları bize okumak heyecanı içinde ne halde olduğumuzun farkına varmıyor ve kim bilir, belki de, okuduklarını dikkatle dinler görünüşümüze bakarak kendini bir muhteşem köşkte ya da bir sarayda sanıyordu.

Fakat, Ali Naci gibi coşkun bir edebiyat âşıkından başka birinden bu hoşgörürlüğü beklemek ne mümkündü! Kimi zindanlara atılarak, kimi sürülerek, kimi de yukarıda bahsi geçen arkadaşlarımız gibi Avrupa'ya kaçırılarak kökleri kazınmakta olan muhaliflerle düşüp kalktığımız için hemen bütün tanıdıklarımız tarafından hesabı henüz görülmemiş mimlilerden telakki edildiğimize de şüphe yoktu.

Nitekim, bir gün, evde kapanıp pineklemekten

can sıkıntımız son haddine vararak, Yahya Kemal'in Göztepe'de oturan bir Paris arkadaşına — ki o genç adam aynı zamanda benim de ahbaplarımdandı— ziyarete gidince âdeta kovulmaktan beter bir muameleye uğramıştık. Oysa, pek iyi biliyordum ki, Yahya Kemal, bir zamanlar, bu arkadaşının köşkünde nice akşam yemeklerine davet edilmek ve gece misafirliklerine alıkonulmak suretiyle, en sevgili bir aile dostu gibi ağırlanıp nazlandırılırdı.

Lâkin, ben, o günlerde yalnız politika bakımından değil, sosyal durumumuz yüzünden de tabulaşmış bir hale düştüğümüzü sanıyorum. Fransızcada «Bir nekbet tek başına gelmez, ardından başka nekbetler de sürükler» diye bir mesel vardır. İmdi, o sıralarda Yahya Kemal de, ben de garip bir tesadüf eseri olarak, pek büyük bir geçim sıkıntısı içinde idik. Annem bize ufak tefek para yardımlarında bulunmasa ne bir paket cıgara almamızın, ne de kendimize bir iş aramak için Kızıltoprak'tan şehre gidip gelmemizin imkânı vardı. Gerçi, benim elime «İkdam» gazetesine haftada bir defa yazdığım küçük hikâyelerin ücreti olarak her ay üç dört lira kadar bir para geçerdi. Fakat, bu da aramızda paylaşıldığı için, ne bana ne Yahya Kemal'e hayrediyordu. Bu şartlar altında, meselâ, aradabir Fenerbahçe'ye gidip Belvü otelinin kazinosunda birkaç bardak bira içmek, ya da — bundan daha büyük bir hayal kurarak— Beyoğlu'nda, şimdi adını unuttuğum bir Fransız lokantasında, bifteğiyle, şarabıyle bir akşam yemeği yemek bize erişilmez bir mutluluk gibi görünürdü.

İtiraf ederim ki, ben, bu bunaltıcı duruma pek

fazla katlanamamışımdır. Arasıra, zavallı Yahya Kemal'i yalnız başına evde bırakıp soluğu, çoktandır semtine uğrayamadığım Çamlıca Bektaşî tekkesinde almağa başlamışımdır. Gerçi, beni, dert ortağıma karşı böyle bir vefasızlığa sevkeden birtakım zorlayıcı ve sürükleyici sebepler de yok değildi. Birkaç zamandır, bu tarikat arkadaşlarımdan hatırlarını kıramayacağım bazı hanımlar kâh faytonları, kâh uzun arabalarıyle beni almağa gelmekte idiler. İlk gelişlerinde, her ne kadar evimdeki misafirden bahsederek özür diledimse de sonraları artık bu özrümü dinletemez olmuştum. Şu da var ki, o tarihlerde ben yirmi üç yaşında bir gençtim; kadın arkadaşlarımın ısrarlarına nihayet bir dereceye kadar dayanabilirdim. Bundan başka, Yahya Kemal de bahçe kapısı önünde hanımlarla, âdeta bir çekişmeyi andıran uzun konuşmalara oturduğu odanın kafesi ardından bizzat şahit olduğundan beni mazur görmekte tereddüt etmiyordu.

İşte, en çok bundan cesaret alarak aradabir Çamlıca'daki Bektaşî tekkesinin yolunu boyluyordum. Orada ne yapılır? Nasıl vakit geçirilir? Bunu, *Nur Baba* romanımda uzun uzadıya anlattığım için burada tekrar anlatmaya lüzum görmemekteyim. Ancak, şu da vardı ki, çok defa bir gece kaldığımız o yerde bazan iki üç gece kaldığımız olurdu. O vakit, ben, eve derin bir vicdan azabı içinde dönerdim ve Yahya Kemal'i, üst üste içtiği cıgaraların dumanıyle bir akvaryuma dönen odasında bir koltuğa gömülü, elinde o tarihte yazmakta olduğum *Nur Baba*'nın müsveddelerini gözden geçirerek beni bekler görünce, bu azap yüzümü kızartıcı bir utanca

inkılâp ederdi. Bundan dolayıdır ki, günün birinde Yahya Kemal'i de alıp Bektaşî tekkesine götürecektim.

Gerçi, hatıralarımın kronolojik seyri bakımından bu olay bizim Kızıltoprak'taki evde geçirdiğimiz zamana rastlamaz ama, sırası gelmiş diye burada yer bulacaktır:

Hiç unutmam; bir «Nevruz» günüydü. Tekkede her yıl olduğu gibi bir bayramlaşma töreni vardı. Buna «Nevruz âyini» de diyebiliriz. Çünkü, Baba —Âyini Cem de dahil olmak üzere— bütün Hacı Bektaş Veli törelerinin yerine getirildiği «Meydan» adını taşıyan geniş bir salin başköşesindeki postuna oturur ve bayrılık derecelerine göre birer birer önüne gelen kadın erkek müritleriyle tarikat «muhip»lerine elini dizini öptürürdü. O müritler ve «muhip»ler arasında pek kibar ve zarif kimselerle birlikte işçi ve esnaf takımından birtakım insanlar da bulunurdu. Yahya Kemal'i alıp götürdüğüm gün ise bunlar tekkedeki kalabalığın çoğunluğunu teşkil ediyordu. Öbürleri de, bir tesadüf eseri mi demeli, yoksa Nevruz törenlerinin mistik coşkunluklara yer vermeyen resmîliğine mi hamletmeli, hep geçkin hanımlarla ağırbaşlı beylerdi. Yahya Kemal, kendini böyle bir topluluğun içinde bulunca hayli şaşırmış ve irkilmişti. Hele Meydan'a girerken ayağından kunduralarını çıkarmak, benim arkamdan yürüyerek Baba ile «musafaha» etmek, sonra, işin en ağırı, bir koyun postu üstünde diz çöküp oturmak zorunda kaldığı vakit yüzü öylesine ekşimişti ve kulağımın dibinde öylesine mırıldanmaya başlamıştı ki, her an bir hâdise çıkarır korkusuyla

yüreğim ağzıma gelmişti. On yıldan beri diz çökmesini, hattâ belki de bağdaş kurmasını unutmuş bu Quartier Latin adamının yanıbaşımda, oflaya puflaya, kâh sağa kâh sola iğilerek kıvranışları da bana ayrıca azap vermekte idi. Hele, Baba «Nevruzziyye»sini okuyup sıra herkesin birbiriyle sarılıp kucaklaşmalarına ve tarikat erkânına göre omuz başlarından öpmelerine gelince Yahya Kemal, artık, kendini tutamaz olmuştu. Nerede ise, gerilen sinirleri bir gülme kıriziyle boşalmak üzere idi.

Törenin sonunda, biraz soluk almak için tekkenin bahçesine çıkınca Yahya Kemal telâşlı ve endişeli bir sesle sordu:

« — Yakup'çuğum, bütün bir geceyi burada nasıl geçireceğiz? Bu Bizanslı kadın yüzleri, bu Yeniçeri döküntüsü adamların pos bıyıkları karşısında?»

Görüyordum ki, Yahya Kemal, bu acayip âlemin insanlarını avcunun içi gibi bellediği tarihin hangi çağına yerleştireceğini bilemeyecek kadar yadırgamıştır. Bunun üzerine:

« — Hele, biraz daha sabret, dedim. Akşama her şey değişir. Bu, Nevruz bayramının kuru kalabalığıdır. Bunun yerini çok geçmeden «Rint»ler, «Ehli dil»ler —bu sözler Yahya Kemal'in kullandığı tâbirlerdir— cemiyeti alır. Zaten, bugünkü bayram merasimine ben de ilk defa katılmış bulunuyorum ve emin ol ki, bunu senin kadar yadırgamışımdır.»

Yahya Kemal biraz sakinleşir gibi oldu; gözleri bahsettiğim rintlerin, ehli dillerin yolunu beklercesine inişlerden yokuşlardan aşarak tâ aşağıdaki Boğaziçi sularına dalıp gitti. Nitekim, bu bekleme

çok uzun sürmemiş, kuru kalabalık dediğim insanlar topluluğu dağılmaya başlamış ve Kısıklı caddesinden tekkeye doğru kıvrılan bir patikadan kimi yeldirmeli, kimi çarşaflı hanımlarla çelebi ve nazik tavırlı beylerin sessizce ve âdeta gizlice diyebileceğim bir tarzda ikişer üçer geldiklerini görmüştük. Bunlar arasında beni Kızıltoprak'taki evimden alıp götüren kadın ahbaplarım da vardı.

Yahya Kemal, kendisiyle birkaç ay önce tanıştırdığım bu hanımları görünce gurbet diyarında hemşerilerine rastlayan bir kimse tehâlüküyle hemen yerinden fırlayıp yanlarına koşmuştu. Zaten, Yahya Kemal, bir «zâhir» —yani tarikata girmemiş— olduğu halde tekkeye kabulü için Baba nezdinde yaptığım teşebbüslerde beni destekleyenlerin de onlar olduğunu biliyor ve epeyce zamandan beri özel meclislerimize katıldığından kendileriyle ahbaplığı ilerletmiş bulunuyordu.

Bununla beraber, o akşam, hep birlikte, tekrar tekkeden içeri girince Yahya Kemal'e yeniden bir şaşkınlık, bir ne yapacağını, nasıl davranacağını bilememezlik ârız olacaktı. Burada yine bir başka selâmlaşma ve konuşma tarzı, bir acayip merasim havası hüküm sürüyordu. Baba daha önceki asık suratlı, putlaşmış adam değildi ama, yine odanın baş köşesinde bir sedir üstünde kurulmuş oturuyor; yanına yaklaşıp —Bektaşî tâbirine göre— «Niyaz'a varanlara» terbiyeli bir ev sahibinin yapması gereken herhangi bir iltifatta bulunmuyor; hattâ dizleri, elleri öpülürken yerinden azıcık kımıldanmaya bile lüzum görmüyordu. Ve bu hal, bu resmîlik hemen bütün orada bulunanlar arasında da göze çarpmakta

idi. Bizim tanıdığımız, ahbaplık ettiğimiz hanımlar bile bu protokol havası içinde artık bizden uzaklaşmış, bize yabancılaşmış gibiydiler.

Bütün bunları, bittabi, Yahya Kemal'in izlenimlerine göre söylüyorum. O, bir köşede somurtmuş oturuyordu. Hatırlarım ki, sofra başına gittiğimiz ve hepimiz bir büyük içki tepsisinin etrafında, yanyana yer aldığımız vakit de bu somurtkanlığından sıyrılamayacaktı. Yine koyun postları üstünde diz çökme, bağdaş kurma meselesi. Yahya Kemal, buna bir türlü alışamıyordu. O zamanlar, içkiye de pek düşkün değildi. Hele rakı ile hiç ülfeti yoktu! Onun için, ilk kadehleri âdeta yüzünü ekşiterek dudaklarına götürüyor ve bir yudum alıp tepsinin kenarına bırakıveriyordu.

Lâkin, «nefes» ve şarkı okumak faslı başlayınca o sanki bir kâbustan uyanmış gibi oldu. Yampiri bir vaziyette oturduğu yerden doğruldu, gözleri parladı ve herkesin işitebileceği bir sesle:

« — Oh, dünya varmış!» diye söylendi.

İlk nefes, Eşrefoğlu'ndandı ve şöyle başlıyordu:

Eşrefoğlu al haberi, bahçe biziz gül bizdedir

ve hep bir ağızdan söylenen bu nefes'te erkek sesleriyle kadın sesleri birbirine karışıyordu. Bir de baktım, Yahya Kemal önce hafif, sonra gür bir sesle bu koroya katılıvermiştir. Ondan sonra, artık gelsin «dem»ler, gitsin «dem»ler... Yahya Kemal, Baba'nın uzattığı, Bacı'nın sunduğu kadehleri birbiri ardısıra yuvarlıyordu. Derken, bu karma âhengin içinden tek başına bir genç kızın billûr sesi bir «fevvârei zerrin» gibi yükselivermesin mi?

İşte, Yahya Kemal'e ne oldu ise o anda oldu. O andan itibaren Lâle devrinin şuh, şakrak şairi şöyle dursun, şarap Tanrısı Diyonizos dahi coşkunlukta Yahya Kemal'i aşamazdı ve sofrada ve Meydan'ın havasında «Tâ fecre kadar» o hal içinde taştıkça taşacaktı. Hattâ, Âyini Cem, gün ağarırken, yine hep bir ağızdan çağrılan Kesik Kerem'den bir şarkının:

Şarabı aşkında nedir bu esrar
Efsâne efsâne söyletir beni

nakaratıyle sona erdiği vakit Yahya Kemal için her şey son bulmuş olmayacaktı. O, daha nice Âyini Cem'lere, hattâ bensiz bile katılmakta devam edecekti. Çünki, kendisine en yanık aşk şiirlerini ilham eden kadına ilk defa bu tekkede rasgelecekti. O kadın... Evet, Yahya Kemal'i hayatının büyük aşk macerasına sürükleyen ve yıllarca türlü ruh kırizleri, kıskançlık kuruntuları içinde kıvrandıran ve âkıbet ona:

Son zevkın eğer aşk ise, ummana karış tat,
Boynundan o Canan dediğin lâşeyi silk at!

dedirten kadın, Bektaşîlikle hiçbir ilgisi olmadığı halde kaderin garip bir cilvesiyle Yahya Kemal'in karşısına orada çıkacaktı. «Kaderin garip bir cilvesi» dedim. Oysa bu, Yahya Kemal'in derbeder hayatında pek mutlu bir dönüm noktası da olabilirdi, eğer bunu takibeden gönül münasebetleri, biraz yukarıda işaret ettiğim ruh kırizleri ve kıskançlık kuruntularıyle bulanmasaydı; eğer şair, sevgilisini olduğu gibi görebilseydi ve ona, sıtmalı muhayyelesinde:

Kirpikleri süzgün o ihanet dolu gözler
Rikkatle bakarken bile bir fırsatı özler

mısralarıyle vefasız ve fettan kadın hüviyetini vermeseydi, öyle sanıyorum ki, tatlı ve rahat bir evlilik hayatına kavuşacaktı. Zira, o hanım kocasından ayrılmak, çoluğunu çocuğunu, evini barkını bırakmak suretiyle Yahya Kemal'e ne kadar ciddî ve samimî bir şekilde bağlandığını ispat etmiş ve Yahya Kemal'in kafasında yukarıki mısralar çizgilenmeye başladığı sıralarda onunla yeniden kuracağı aile yuvasının hazırlıklarına girişmiş bulunuyordu. Yahya Kemal, acaba İstanbul'un neresinde oturmak isterdi? Onun gibi bir büyük şairin zevkine göre, acaba tutacağı evi nasıl döşeyip dayamak lâzım gelirdi? Gece gündüz hep bunları düşünürdü. Kendisi aynı zamanda ressam olduğu için duvarların dekorasyonunu kendi eliyle yapmak niyetinde idi. Fakat, Yahya Kemal, acaba hangi renklerden, hangi çizgilerden hoşlanırdı? Bütün bunları Yahya Kemal'e sordukça ondan ne gibi cevaplar aldığını şimdi pek iyi hatırlayamıyorum. Fakat, Yahya Kemal'in bu evlenme projeleri üstünde durmaktan çekindiğini ve bunlar her bahis konusu olduğu vakit âdeta telâşa düştüğünü pek iyi bilirim.

Bir gün, bu halinin sebebini bana şu sözlerle açıklayacaktı:

« — Bu kadar dile gelmiş bir kadınla ben nasıl evlenebilirim? Sonra herkes bana ne der? Ne gözle bakar?»

Oysa, ben, Yahya Kemal'in evlenme bahsindeki irkilmelerini bağımsız ve başıboş yaşamaya alışmış, kendi kullandığı deyimle, «kalender» ve «bohem»

bir şairin birtakım sosyal kayıtlar altına girmekten sakınışına vermekte idim. Meğer, ne kadar yanılmıştım. Yahya Kemal, bu sözleri, daha doğrusu bu itirafıyle, karşıma kalender ve bohem şairin büsbütün zıddı bir hüviyetle çıkmış oluyordu. O, benim gözüme artık kendi gönlünün eğilimlerine göre değil, içinde bulunduğu cemiyetin telâkkilerine ve göreneklerine bağlı olarak yaşayan bir insan, yani, yine kendisinin şunu bunu yermek için tekrar ettiği «küçük burjuva» sıfatıyle görünmeye başlamıştı. Hem Yahya Kemal o büyük aşkını hangi cemiyetin göreneklerine ve telâkkilerine feda ediyordu? Kaça göçe riayet etmeyen, sokağa iki kat peçe ile çıkmak âdetine uymayan her genç ve güzel kadına türlü çamurlar atıldığı, birbirinden kaba ve iğrenç adlar takıldığı geri bir Şark cemiyetinin değil mi?

Fakat, Yahya Kemal işi bu tarafından almak istemiyordu. Bunun sebebi de sanırım, o tarihlerde İstanbul Darülfünunu Müderrisliği gibi yüksek ve itibarlı bir vazifede bulunmak dolayısıyle yaşayışının iç yüzünden ziyade dış yüzüne ehemmiyet vermek lüzumunu duyması ve aynı zamanda sevgilisi aleyhindeki dedikodulara inanmış olmasıydı.

Ama, şunu da söylemem lâzım gelir ki, şairi bir aşk çıkmazına, daha doğrusu, bir karasevdaya düşüren ve «canan»ı yürekler acısı bir perişanlığa sürükleyen bu mutsuz gönül sergüzeştinden, bir gün gelmiş, Türk edebiyatının en güzel şiirleri doğmuştur ve Yahya Kemal'in kendisi bu imtihandan, bu ateşten geçtikten sonra artık meclislerimizin şenliği o havaî ve şakrak insan, derinliğine bir olgunluğa, derinliğine bir kemale ermiştir.

Yahya Kemal Beyatlı
(Son yıllarında)

Lâkin, ben, bu *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda herkesin tanıdığı, saydığı, sevdiği ve hayran olduğu Yahya Kemal üzerinde durmayacağım. Zira o, artık yalnız benim gençlik arkadaşım değil, bütün milletin malıdır ve meyvalarını verdikten, yapraklarını döktükten sonra dahi memleketin yüksek bir tepesinde hâlâ dal budak salmakta olan bir ulu ağaç gibi durmaktadır. Onun enini boyunu ölçmek işi ise bu yazılarının konusu dışında kalıyor. İmdi, bunu edebiyat tarihçileriyle eleştirmecilerine bırakarak ben yine onunla birlikte geçirdiğimiz ve acılarıyle tatlılıklarını paylaştığımız zamanların hikâyesine dönüyorum.

O zamanların en güzelini, en şevklisini, en şetâretlisini dostlarımız Tahsin Nahit'le eşinin konukseverliği sayesinde, bize Büyükada'da yaşamak nasip olmuştur. «Tahsin Nahit'le eşinin konukseverliği» dedim. Çünkü, onların Maden'deki evi hepimizin toplantı yeri ve câzibe merkeziydi. Tahsin Nahit her şeyden önce, Adalar, ada çamlıkları, ada mehtapları şâiri olarak tanınmış, hanımı ise Büyükada'da doğup yetişmişti ve diyebilirim ki, bize Ada'nın güzelliklerini öğreten, Ada'yı sevdiren de onlar olmuştu.

Ama, Büyükada derken sakın bugünkü milyoner işadamları ve Twist'çi gençler adasını gözönüne getirmeyiniz. Hele, cazbantlı gazinolarla otelleri hayalinizden bile geçirmeyiniz. Bu, bir vakitler uzun saçlı, solgun benizli şairlerimizin tatlı hayallere daldığı ve sevdalılarla sevgililerin ay ışığında birbirlerini arayıp çam ağaçlarının «nefti gölgeleri» altında buluştukları bir yerdi ve buranın romantik

havasını o devir edebiyatımıza sindiren de Celâl Sahir'le Tahsin Nahit'in şiirleriydi.

Fakat, Yahya Kemal aynı yerin şarkılarını büsbütün başka bir sesle söylemeye başladıktan sonra bu romantik hava «neo-hellenique» diyebileceğim bir rüzgârla dağılıp gitmişti. O andan itibaren, Büyükada, bizim nazarımızda, artık Nenfe'lerle, yarım tanrıçaların konutu ve ölümsüz erlerle ölümlü dişilerin kavuşma yeri olan ve kıyılarında sesleri büyülü sirenler dolaşan, fakat, şimdi hiçbir harita üstünde izleri bile görünmeyen efsane adalarından biri haline girmişti.

Öyle ya, Yahya Kemal Büyükada'ya, Heybeli'yi, Kınalı'yı, Burgaz'ı da katarak:

Şen şarkıların durduğu bir lâhza, kenarda
Yâd et ki, seviştikti ilâhî Adalarda

mısralarıyle bir tanrısallık vasfı vermemiş miydi? Ve yarım kalmış bir şarkısının başında:

Sahilde Deniz Kızları bize hep sîne gerer

derken mitolojik bir rüyaya kapılmış olmuyor muydu? Ve nihayet, bizzat kendisinin çamlıkta şiirler söyleyerek dolaşırken bir Anakreon'dan ve onunla birlikte hepimizin Diyoniziyak bir kafileden farkımız neydi? Aramızdaki kız ve kadın arkadaşlarımızı bazı defalar birer Bakanta'ya benzetmemek ne mümkündü! Hele, akşam rüzgârlarında bunların başörtüleri uçup da saçları darmadağın olduğu ve çığlıklar koparak o beyaz tülleri yakalamak için koşuşmaya başladıkları vakit onlarda böyle bir nitelikten başka ne bulabilirdik?

Bazı akşamlar, Dil'de, bilmem hangi kır mey-

hanecisinin, müşterileri eğlensin diye kurduğu salıncaklarda onlarla birlik, çocuklar gibi kolan vurduğumuz olurdu. Bu çeşit eğlencelerimizin birinde erkek arkadaşlarımızın en yaşlısı Yahya Kemal'le kadın arkadaşlarımızın en genci Bedia Şekip (ilk evlenişinde Bedia Muvahhit adını alan ünlü sahne artistimiz) öylesine bir havalanmışlardı ki, bu sefer, Bedia Hanımın başından yalnız örtüsü değil, sırtından meşlahı da sıyrılıp uçmuştu. O anda, her bakımdan başının döndüğü şüphe götürmeyen Yahya Kemal, «Aman, maşlahınız uçtu!» diyeceği yerde, «Aman, cibinliğiniz uçtu!» diye haykırınca hepimiz homerik bir kahkahayla gülmeye başlamıştık. Ama, çok geçmeden bu salıncak safasından Yahya Kemal'in:

Ben gün gibi yorgun o sebûlar gibi ince
Birdenbire düştük gibi bir gizli sevince
Gezdik, yürüdük yanyana rüzgârlar esince
Sallandık o genç kızla salıncaklarımızda

şiiri doğacaktı.

Zaten, bu Ada âlemlerimizde hiçbir hâdise yoktu ki, —Fransızların «her şey bir şarkı ile biter» dedikleri gibi— Yahya Kemal'ın kâh şen, kâh hüzünlü bir şiiri veya «irticalen» söylediği hezeliyâtıyle sona ermesin. Nitekim, yukarıdaki Salıncaklar şiiri şen günlerimizden birini ifade ettiği gibi aşağıdaki mısraları da içli ve duygulu anlarımızı dile getirmektedir:

Tepelerden yaza ettik de vedâ
Sızlıyor bağrımız üstündeki dağ
Seni hatırlıyoruz Viran Bağ

Acı duymuş diye aşkın tadını
Hepimiz sevdik o solgun kadını
Ve o gün râhibe koyduk adını

Yahya Kemal'in «irticalen» söylediği hezeliyâtına gelince, bunlardan şu beyit benim payıma düşmüştü:

Vaktâki emri Hak cebeli nûrdan gelir
Yâkup eşeksuvâr olarak Tûrdan gelir.

Ama, itiraf ederim ki, Yahya Kemal'in bu tarz hezeliyâtınm pek tuzlu ve biberlileri de vardı. Bunlardan biri, arasıra bize katılan rahmetli Sadrettin Celâl'in* payına düşmüştü; şöyle bir olay vesilesiyle: Bir gece yarısı, Maden tarafındaki kumsalda uzun gezintilerle geçirdiğimiz bir yaz gününün yorgunluğunu gidermek için sessiz, hareketsiz, yere serilmiş dinleniyorduk. Böyle ne kadar zaman geçti bilmiyorum, birdenbire Bedia Şekip'in «Aman, hararetten bayılacağım; bana bir bardak su, bir bardak su...» diye haykırdığını işittik. Bulunduğumuz noktada, hele o saatte, bir bardak şöyle dursun, bir damla su bulmak bile değme yiğitin kârı değildi. Hem de —doğrusunu söylemek lâzım gelirse— Bedia'nın o derece susamış olacağına da ihtimal veremezdik. Zira, çocukluk çağından henüz çıkmış bu genç kızın davranışlarında hâlâ ne kadar çocukça kaprisler ve yaramazlıklar bulunduğu hepimizce malûmdu. Anlaşılan, bunu bir bilmeyen varsa, o da Bedia Şekip'i yeni tanımış ve tanır tanımaz gönlünü kap-

* Sonraları İstanbul Üniversitesinde Pedagoji Profesörü olan eski Fecri Âti arkadaşlarımdan Sadrettin Celâl.

tırmış olan Sadrettin Celâl'di. Nitekim, aramızdan yalnız o telâşa düşüp yerinden fırladı:

« — Ben ne yapar yapar size su bulurum!» diyerek Hiristos yolunu boyladı. Koşa koşa gidiyordu. Fakat, ne kadar koşsa oradaki kır kahvesine yarım saatten önce varamazdı. Varsa bile o geç vakitte kahveyi de mutlaka kapalı bulacaktı. Halbuki bu süre içinde daima olduğu gibi o gün de akşam yemeğimizi yediğimiz ve Ada'ya yerleşmiş bulunan Yahya Kemal'le bir otele inmiş olan Sadrettin Celâl'den başka hemen hepimizin yatı misafirliği ettiğimiz Tahsin Nahit'lerin evine birkaç defa gidip gelebilirdik. Bütün bunları Sadrettin Celâl'in arkasından bağırdık ve geriye döndürmeye çalıştıksa da muvaffak olamadıktı.

Bu sırada, Bedia Şekip kıs kıs gülüyor ve aklından yeni bir şeytanlık geçirir gibi görünüyordu. Nitekim, epeyce uzun bir müddet sonra Sadrettin'in köpek havlamalarına karışan ayak seslerini uzaktan uzağa işitince hemen yerinden kalkmış ve bize:

« — Gelin, şu arka sırttaki koruluğa saklanalım. Bizi bıraktığı yerde bulamayınca bakalım ne yapacak? Allah aşkına gelin!» diye yalvarmağa başlamıştı. O «sebûlar gibi ince» kızın yalvarmasına kim dayanabilirdi?. Birer ortaokul çocuğu hafifliğiyle bu saklanbaç oyununa katılıvermiştik. Zavallı Sadrettin, birtakım şişe ve bardak şakırtılarıyle, soluk soluğa, bizi bıraktığı yere gelince durdu; birkaç dakika şaşkın şaşkın etrafına bakındı; sonra aynı hızla ileriye doğru yürümeğe başladı. O vakit kadın arkadaşlarımızın kalbi bu insafsız oyuna artık daha fazla dayanamadı; Bedia Şekip müstesna, hepsi birden:

« — Buradayız, Sadrettin bey, buradayız!» diye haykırdı. İşte, o anda Yahya Kemal şu beyiti mırıldanıyordu:

Sadri Bedia aşkına tek bekletir bizi
Eşşek sudan gelinceye dek bekletir bizi

Sadrettin Celâl'in bu beyitten haberi olmuş mudur? Hattâ o gece kendisine bir oyun yaptığımızın farkına varmış mıdır? Bilmiyorum. Haberi olmuş, farkına varmışsa bile mutlaka hoşgörüp geçmiştir. Zira, bizim çevremizin havası herhangi bir güçenikliğe yer vermeyecek kadar hâlis arkadaşlık, dostluk ve samimîlik hisleriyle doluydu. Gerçi, bu hislere aradabir bazı gönül sıtmalarının karıştığı oluyordu. Fakat, o sıtmaların ateşi —yine Fransızların «her şey bir şarkı ile biter» sözü gereğince— Yahya Kemal'in bir şarkısı, ya da Tahsin Nahit'in bir şiiriyle tatlı bir hararete inkılâp ediveriyordu.

Bu bakımdan, diyebilirim ki, Orfe çaldığı sazın büyülü ahengiyle antik Trakya ormanlarının yırtıcı hayvanlarını nasıl ehlîleştirmişse biz de Büyükada çamlıklarında söylediğimiz şiirler, çağırdığımız şarkılarla o vahşi yaratıklardan daha zorlu olan aşkı munisleştirmiştik. O şiirler ve o şarkılar uzun bir süre yalnız bizim aramızda değil, ev simsarlarından kır meyhanecilerine kadar her soydan, her sınıftan bütün Adalılar arasında dilden dile dolaşacaktı ve Büyükada'nın bazı yollarına, bazı yerlerine taktığımız adlar herkes tarafından benimsenecekti. Herkes, Nizam caddesinin arkasındaki çamlıktan geçen bir yola Tahsin Nahit gibi «Âşıklar Yolu» diyecekti ve hiç kimse Yahya Kemal'in şiirlerinde «Viran

Bağ» dediği yerin «Eski Bağ» olduğunu hatırlamayacaktı. Biz, bu suretle, Büyükada'yı kendi edebî zevklerimize göre kolonize etmiş olmuyor muyduk?

Şimdi, o devirden bu yana ne kaldı bilmiyorum. Âşıklar Yolu'ndan hâlâ geçenler var mıdır? Viran Bağ'a hâlâ uğrayanlar oluyor mu? Hiç zannetmem. Söylendiğine göre, Büyükada darala darala birkaç dans ve kumar salonundan ibaret kalmıştır ve buranın havasında artık vahşi bir zenci müziğinin çığlıklarından başka bir ses işitilmemektedir.

CENAP ŞAHABETTİN

CENAP ŞAHABETTİN

1908 yılı. Mevsim, sanıyorum ki, ilkbahardı. İskenderiye'den İzmir'e gitmek üzere, «Hidiviyye» vapurlarından birine henüz binmiş ve bavulumu kamarama bıraktıktan sonra güverteye çıkmış, bir aşağı beş yukarı dolaşıyordum. Bu sırada, biraz önce, birlikte seyahat ettiğimiz Mısırlı bir hanımla türkçe konuştuğumu işiten ve o andan itibaren beni gözetleyip duran iki genç deniz subayımız etrafımda birtakım helezonlar çizerek yanıma yaklaşıp benimle tanışmaktan kendilerini alamamıştı. Bu subaylar epeyce zamandan beri Kızıldeniz üslerimizin birinde vazife görmekte imişler ve bana ilk sözleri hâlis Türk şivesiyle konuşulan türkçeyi ne kadar özlediklerini söylemek olmuştu ve bununla da kalmayarak, tam o sırada önümüzden geçen gayet şık bir yolcunun adını kulağıma fısıldamakla yalnız ana dillerine değil, edebiyat dilimize de ilgilerini belirtmekte gecikmemişlerdi. Kulağıma fısıldadıkları ad şu idi:

«— Cenap Şahabettin!»

Ne? Cenap Şahabettin mi? Bütün mânasıyle yüreğim ağzıma gelmişti. Edebiyatı Cedide'nin o en parlak yıldızının, o:

Karlar
Bütün ezhârı riyâzı melekûtun,

Karlar
Bütün ellhânı mezâmîri sükûtun...

gibi mısralarla Edebiyatı Cedide nazmının en müzikal örneklerini veren büyük şairin, burada, şu «Elvaburatul Bostatul Hıdiviyye» güvertesinin alacalı, abur cubur insanları arasında, gırtlaktan çıkan birtakım ahenksiz seslerin birbiriyle çatallaştığı bir hava içinde işi neydi?

Bahriyeli yol arkadaşlarıma:

«— Sakın yanılmayasınız!» demekten kendimi alamadım.

«— Nasıl yanılabiliriz Efendim? Onu kaç defa Cidde'de görmüşüzdür. Biliyorsunuz ki orada, birkaç zamandan beri Karantinalar * müfettişi olarak bulunuyor.»

Karantina müfettişi mi? Hayretimi, şüphemi arttırmak için bir bu eksikti. Gerçi, Cenap Şahabettin Beyin doktor olduğunu işitmiştim ama, bu meslek hayatında Cidde gibi bir cehennem bucağına düşecek kadar gerilerde kalabileceğine ihtimal veremiyordum. O, benim nazarımda, Hac Yolu'nun bu bölgesinde vebalı, koleralı hastalara değil, ancak İstanbul'un kibar çevrelerinde nevrastenik hanımlarla lenfatik genç kızlara hekimlik edebilirdi.

Nitekim, onu, vapur kalktıktan sonra tenhalaşan güvertede yakından gözetlemek fırsatını bulunca bu takdirimde ne kadar haklı olduğumu anlayacaktım: Sırtında bonjur biçimi tirşe kumaştan caketi, ayaklarında fiyangolu rugan iskarpinleri ve

* Bu, sevk ve idaresi, bütcesi yabancıların elinde milletlerarası bir sağlık teşkilâtı idi.

Cenap Şahabettin
(Edebiyatı Cedide döneminde)

başında, kenarlarından kumral saçlarının perçemleri fışkıran hafifçe yana eğik koyu renk, yumuşak fesiyle önümden gelip geçişini seyrettiğim iki dirhem bir çekirdek adamı şiir ve edebiyat dışında bundan başka bir işe lâyık bulmazdım. Hele, birkaç dakika yanımda durarak ufukta beyaz bir çizgi şeklini alan İskenderiye kıyılarına süzgün gözlerle bakıp daldığı sırada onu daha yakından incelemeye imkân bulunca bu düşüncemin doğruluğuna artık hiç şüphem kalmayacaktı. O zamanın modasına göre, en son model plastron boyunbağı ve elinde tuttuğu Calmann Levy basımevinin sarı kaplı kitabıyle Cenap Şahabettin Bey âdeta bir Paris havası taşıyor gibiydi. Zira, ben, o çeşit boyunbağlarını, yalnız Robert de Montesquiou, ya da Edmond Rostand gibi şıklığa düşkün monden şairlerin edebî dergilerde çıkan resimlerinde görmüştüm. Calmann Levy'nin sarı kaplı kitaplarına gelince, bunlar ileri edebiyat cereyanlarının yayınlarıydı.

İşte, bu düşüncelere dalıp çıkarak onu tâ yakından gözetlediğim sıradadır ki, Cenap Bey, birdenbire başını benden yana çevirip yüzüme gülümseyerek bakmıştı. Fakat, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu, sempatiden ziyade istihzayı ifade eden tuhaf bir gülümseme idi. Hani, benim de o zamanki toy ve şaşkın halimle gülünmeyecek bir tarafım yoktu sanırım. Bunu hissettiğim için olacak bütün sıkılganlığımı yenerek ve «dégagé» bir adam gibi görünmeye çalışarak;

«— Beyefendi, dedim, tecessüsümü af ediniz; biraz önce bana sizin Cenap Şahabettin Bey olduğunuzu söylemişlerdi de onun için size böyle dikkatli dikkatli bakıyordum.»

Dudaklarının ucundaki sivri gülümseme birden bire genişledi; bütün ağzı yayıldı ve gözlerinin içi parlayarak bana elini uzattı:

«— Kimle müşerref oluyorum»? dedi.

«— Mısır'da oturan bir Türk genci... hayranlarınızdan biri.» dedim.

Bunun üzerine bana öyle geldi ki, Cenap Beyin yüzündeki memnunluk belirtileri siliniverdi. Neden? Onu biraz sonra kendi kendime şöyle izah edecektim: Mutlaka başımdaki Tarbuşla beni Mısır prenslerinden biri sanmış ve şöhretinin Nil boyundaki Saray çevrelerine yayılmış olmasına sevinmişti. Oysa, ben şimdi onun nazarında, şiirlerini okuyup ezberlemiş Türkiyeli yüzlerce mektep çocuklarından başka bir şey değildim. Cenap Beyde yalnız böyle bir hayal kırıklığı sezmekle kalmamıştım. Onun, biraz da benden şüphelendiğini hissetmiştim. O devirde, «Mısır'da oturan bir Türk genci» belki bir «firarî»* olabilirdi ve böyle biriyle tanışmanın Cidde Karantinalar Müfettişi Cenap Şahabettin Beyi siyasî bakımdan tehlikeli duruma düşürmesi ihtimali vardı. Fakat, aramızda geçen ilk diyalog büyük şairimizi bu ihtimalin verebileceği endişeden kurtarmıştı:

«— Nereye gidiyorsunuz?»

«— İzmir'e...»

«— Aa, ne iyi tesadüf, ben de İzmir'e gidiyorum.»

Bunu söylerken bana karşı biraz önceki çekingenliğinden hiç eser kalmadığını gördüm. Hattâ,

* Abdülhamit devrinde fikir ve politika mücadelesinde bulunabilmek için memleket dışına kaçan, yani bugünkü deyimle «hürriyeti seçen» kimseler.

Cenap Bey, benimle birdenbire samimîleşivermişti. Bu anî samimiyet havası içindedir ki, bana her yıl Hac mevsiminde salgın hastalıklara karşı alınan tedbirleri teftiş için Cidde'ye geldiğini ve bu sıralarda çoluk çocuğunu İzmir Valiliği Mektupçusu olan kaynatasının yanına bıraktığını, her vazifeden dönüşünde onları alıp İstanbul'a götürdüğünü, İstanbul'daki evinin de Kadıköy'de Mühürdar caddesinde olduğunu söylemişti. Cenap Bey, bana, hususî hayatına dair bu sathî bilgileri verirken kaynatasının da İzmir'de Göztepe'nin en yüksek bir noktasında oturduğunu ve bu yüzden, meselâ, bir limon almak lâzım gelince dik bir yokuşu soluk soluğa inip çıkmak zorunda kaldığını söylemeyi de unutmuyordu.

Ben ise, bütün bu havadan sudan sözleri dinlerken Tevfik Fikret'in:

Varsa şairliğe râhunla nüfûzun, hünerin
Dolaşıp neşvei san'atla gülen dîdelerin
Çehrei girye-nikabında hayâtı beşerin
Bir müşerrih gibi teşrîhi nukuş ettinse

Bir şey anlarsın, evet, belki bu sînâdan sen,
Bir şey anlarsın onun şîvei takrîrinden,
*Yazamam yoksa Cenab'ın sana mâhiyyetini.**

diye göklere çıkardığı o büyük şairin bir an önce, sanat ve edebiyat uzayına doğru yükselmesini sabırsızlıkla bekleyip duruyordum.

Heyhat; Cenap Şahabettin, üç gün üç gece süren

* «Eğer sanata, şiire ruhunla nüfuz etmemişsen, eğer hayatın gözyaşlarıyla ıslanmış peçesi altındaki çizgileri teşrih etmek imkânını bulamamışsan sana Cenab'ın mahiyetini anlatamam» mânasına gelir.

bu vapur yolculuğumuz ve güverte sohbetlerimiz boyunca bana, her şeyden bahsetmiş, zekâsının havaî fişekleriyle gözlerimi kamaştırmağa da çalışmıştı ama, her nedense tavuskuşu gibi yerden bir karış yukarıya uçamamıştı.

Aradabir gayrete gelip ondan meselâ Tevfik Fikret hakkında ne düşündüğünü soruyordum.

«— Fikret mi? diyordu. Bilseniz, Bebek sırtında 'Âşiyan' adını verdiği ne güzel bir köşkü vardır ve içerisi ne kadar ince bir zevkle döşenmiştir. İstanbul'a her gidişimde, ilk işim, oraya uğramak ve bazan bütün bir günümü orada geçirmek olur!»

Bu cevaba rağmen ben gene israr ediyordum:

«— Geçenlerde, henüz neşredilmiş olduğu söylenen iki manzumesi elime geçti *Sis* ve *Tarih*... Tabiî görmüşsünüzdür. Nasıl buldunuz?» diyordum.

Bunun üzerine, hiç sesini çıkarmaksızın kırıta kırıta yanımdan uzaklaşıp gidiyordu ve biraz sonra, ben onu Avrupalı veya Levanten olduğunu tahmin ettiğim yolculardan biriyle karşı karşıya oturmuş, satranç oynarken görüyordum. Cenap Beyin, bir salon adamı olarak, benimle konuşup görüşmekten ise bu gibi kimselerle ahbaplık etmekten hoşlandığı pek belli idi zaten. Sanırım ki, bu bakımdan beni pek toy ve çiğ buluyordu. Nitekim, vapurumuz Pire'ye yanaşıp da bir küme turist arasında Atina'yı gezmek için karaya çıkmaya hazırlandığımı görüp de dudaklarının ucunu sivrilten tebessümüyle gülümseyerek:

«— Vay, siz de mi Yunanistan'ı tevaf etmek hevesine düştünüz! Orada herbiri bir tanrının adını taşıyan şu çıplak tepelerden başka ne göreceğinizi

umuyorsunuz?» diye benimle alay etmeğe başlayınca bu sanımda ne kadar haklı olduğumu anlamış ve biraz öfkeyle:

«— Beyefendi, Akropol dururken benim o gösterdiğiniz tepelerde işim ne?» demiştim.

Akropol mu? Kültürce en Garplı bildiğimiz büyük Türk şairi insan dehasının nice şaheserlerini vücuda getirdiği o yerin ne mâna ifade ettiğini anlatamıyor; orada Partenon diye hâlâ ayakta duran eşsiz bir sanat eserinin varlığından bile haberi yok görünüyordu. Zira, bu sözüm üzerine omuzlarını silkerek yanımdan ayrılıp gitmişti. Oysa, ben, okuduğum bir Fransız kolejinde yalnız antik Atina'nın tarihini öğrenmekle kalmamış, Büyük Fransız filozofu Ernest Renan'ın *Akropol Üstünde Dua*'sını da ezberlemiş bulunuyordum ve biraz sonra Renan'a fransızcanın bu en güzel nesrini ilham eden hümanist kültür doruğuna ilk defa varmanın heyecanı içinde idim.

*

Cenap Şahabettin Beyle üç gün süren bu yol arkadaşlığımdan epeyce hayal kırıklığına düşmüş olmakla beraber, itiraf ederim ki, şiirlerinden aldığım tadı kaybetmiş değildim. Hele, bu yolculuktan birkaç ay sonra, Meşrutiyet'in ilânı üzerine çıkmaya başlayan «Tanin» gazetesinde *Zaviyei Felâsife*, yani «Filozoflar Tekkesi» başlığı altında yayınladığı yazılarını, birer yüksek nesir örneği olarak, daha büyük bir zevkle okuyacaktım. Hattâ, bu yazılarda konuşturduğu filozoflar —ki hepsi kendi icadı idi— benim söylemek isteyip de söyleyemediklerimi en iyi şekilde dile getirdikleri için pek hoşuma gideceklerdi.

Neden itiraf etmeyeyim, o zamanlar, ben de Cenap Beyin filozofları gibi «paradoks» yapmayı, yani kökleşmiş kanaatleri sarsmayı ve fikirleri birer kukla gibi oynatıp eğlenmeyi pek severdim.

İşte, çok geçmeden gençlik divaneliklerimden biri olarak telakki edeceğim böyle bir entelektüel hoppalığı içindedir ki, ben tekrar Cenap Şahabettin Beyle görüşmek arzusuna düşmüştüm. O da benim gibi Kadıköy'de oturuyordu ve adresini de «Bostatul Vaburatül Hidiviyye» deki konuşmalarımız sırasında bana bildirdiği için, bir gün, kendisini gidip evinde bulmam güç olmamıştı.

Ama, ne tuhaf! Bu Cenap Bey beş altı aydan beri, tavır ve edası bakımından değilse bile, vücutça, kıyafetçe bir hayli değişmiş görünüyordu: Elbisesinin içine güçlükle sığacak kadar şişmanlamış ve epeyce de göbek salıvermişti. Biraz sarkan gerdanının altında artık inci iğneli plastron boyunbağından eser yoktu; giydiği kostüm ise bir hazır esvap mağazasından alınmışa benziyordu. Bundan başka, bütün o dudaklarının ucuyla gülümsemelerine, bütün o şuh ve «élégant» kıpırdanışlarına rağmen, için için durgun ve düşünceli bir hali vardı. Acaba, vakitsiz ve habersiz ziyaretimle onu rahatsız mı etmiştim?

«—Affedersiniz, dedim, sizi, damdan düşer gibi bu saatte...»

Sözümü kesti:

«— Bilakis, gelişinize çok memnun oldum. Yazılarınızı okuyor, fakat nerelerde bulunduğunuzu bilmiyordum.»

«— Ben de *Zaviyei Felâsife*'nizi büyük bir zevkle takibediyorum. Hele, bugünkü yazınız yok mu,

bundan duyduğum heyecanı size sıcağı sıcağına ifade etmek benim için âdeta...

Tombul elini «adam sen de, değmez o yazılar bu kadar beğenilmeğe» demek ister gibi bir hareketle havaya kaldırarak yine sözümü kesti.

«— Bırakın şimdi bunları. Siz ne yapıyorsunuz? Mısır'dan Türkiye'ye daimî olarak mı geldiniz? Ekseriyetle İzmir'de mi, İstanbul'da mı bulunuyorsunuz?» şeklinde birtakım sualler sormaya başladı. Cenap Bey, bu suretle, beni vapur yolculuğumuzda olduğu gibi hep edebiyat bahsi dışına çıkarıp gündelik hayat konuları üzerine çekiyordu. Böylece, bir saat süren konuşmalarımız sonunda o benim İstanbul'da yerleştiğimi, Kadıköy'de oturduğumu, ben de onun «Sıhhiyye» veya «Karantinalar» Meclisi İdare reisliğine seçildiğini, arasıra da eğlence kabilinden gazetelere yazılar yazmakta olduğunu öğrenmekle kaldık.

Kendisinden ayrılırken büyük ve uzun bir masanın üstünde serili kitaplara bir göz atmak isteyince Cenap Şahabettin Bey, sanırım, yine edebiyat konularına dönerim korkusuyle hafifçe koluma dokunmuş:

«— Bunlar eskiden kalma şeyler. Hiçbirini okuduğum yok. Burada boşuna yer tutuyorlar. Yakında hepsini sandıklatıp evin bodrumuna indirteceğim.» demişti.

Fakat, bu sırada Remy de Gourmont gibi, Max Nordau gibi birkaç paradoksçu yazarın eserleri gözümden kaçmamış ve *Zaviyei Felâsife*'ye bunlardan birçok malzeme aktarıldığını anlamakta güçlük çekmemiştim. Ancak, anlamakta epeyce zaman güçlük

çektiğim şey Cenap Beyin şiir ve edebiyat bahisleri üzerinde durmaktan niçin çekindiği olmuştur. Bu çekingenliği, büyük ustanın bencileyin acemi çıraklarla bu bahislere dair konuşmağa tenezzülsüzlüğünden mi geliyordu? Yoksa, şairlik vasfından daha yüksek bir vasıf taşıma iddiasından mı?

Ben, bu ikinci ihtimali Dr. Rıza Tevfik'i tanıdıktan ve Yahya Kemal'in bazı söylenişlerini işittikten sonra daha kuvvetli bulacaktım. Dr. Rıza Tevfik, şair olarak övüldüğü vakit yüzünü ekşitir: «Benim şairliğim 'arızî' dir, 'aslî' olan filozofluğumdur.» derdi. Yahya Kemal ise, aradabir, devrin büyükleri tarafından kendisine bir devlet ve siyaset adamı nazarıyle bakılmamasından ve yalnız şairliğine değer vermekle kalınmasından yakınırdı: «Bu memlekette bir defa adın şaire çıkmaya gör. Seni hiç bir devlet makamına lâyık bulmazlar. Vatan ve millet yolunda ettiğin mücahedelerin hepsini bir yana atarlar. Meselâ, bilirsin ki, Millî Mücadele'de fikir cephesini tutanlardan biri de bendim. Ama, zamane ricali arasında bunu hatırlayan tek kişi yoktur...» ve saire, ve saire sızlanır dururdu. Hattâ bir gün bu sözlerine muhatap olan eski Hariciye Vekillerimizden Tevfik Rüştü Bey ona: «Kardeşim Kemal, Millî Mücadele'ye katılmış binlerce münevver çıkabilir ama, bunlardan hiçbiri senin gibi bir büyük şair olduğunu iddia edemez.» cevabını verince büsbütün alınmış ve pek eski dostu Tevfik Rüştü Beyle selâmı sabahı kesmişti.

Tevfik Fikret de aynı ruh hali, daha doğrusu, aynı kompleks içinde değil midir ki, Galatasaray Sultanisi Müdürlüğünden alınıp yerine matematik bilgini Salih Zeki Beyin getirilişi ve hele devrin Maa-

rif Nazırının «Bir şair yerine bir âlim getirmekle fena mı ettik?» deyişi üzerine ateşler püskürmüş ve Tanin gazetesine «Bundan böyle benim irfanım artık 'terki tabiiyyet' etmiştir» şeklinde bir beyanda bulunarak Robert College türkçe öğretmenliğine geçmişti. Kendisini bu hâdiseden sonra tanıdığım için söyleyebilirim ki, Tevfik Fikret, hayatının son yıllarını bu ihtiyarî sürgününde memleketine küskün olarak yaşamış ve kahrından ölmüştür.

İşte, Cenap Şahabettin de mutlaka böyle bir azabın acısını çekiyordu ve belki, hürriyet mücadelesi uğrunda hiçbir yararlık gösterememiş olmakla beraber eski bir tâbirle «devri dilârâyi Meşrutiyet»in ikbal ve şereflerinden payını alamamanın husrânı içindeydi ve üstelik o da arkadaşı Fikret gibi bir ecnebi müessesenin hizmetinde bulunuyordu. Gerçi, kozmopolit bir ruh taşıdığını bildiğim Cenap Beyin bundan dolayı izzeti nefis incinmesi duyduğunu söyleyemem; fakat, her Osmanlı aydını gibi gözünün daima devlet kapısında olduğunu da inkâr edemem.

Büyük vatan şairi Namık Kemal bile bütün ömrü boyunca bu ihtirastan kendini kurtaramamıştır. Memurluktan her azledilişinde «Çekildik izzeti ikbal ile bâbı hükûmetten» derdi ama, yeniden bir devlet vazifesine atandığı vakit herhangi bir feragat ve istiğna eseri göstermezdi. Cenap Bey ki, ne Namık Kemal gibi bir vatan ve hürriyet mücahidi, ne de Fikret gibi bir karakter ve medenî cesaret örneği idi; nasıl olur da yüksek bir devlet makamına erişememenin, ya da Edebiyatı Cedide okulunda dünkü peyki Hüseyin Cahit'i şimdi politika eflâkinde bir kuyruklu yıldız misali parlar görmenin acılığını duymazdı?

Cenap Şahabettin Bey, acaba bu acılığın zehrini içine döke döke mi —biraz yukarıda belirttiğim gibi— vücutça yıpranmış, kıyafetçe derbederleşmiş ve bana bir hayli düşünceli görünmüştü? Pek sanmıyorum. Birkaç zaman sonra, edebiyat çevrelerinde dolaşan söylentilerden anlayacaktım ki, kendisini ziyarete gittiğim gün halinde gözüme çarpan bu değişikliklerin sebebini, o sıralarda geçirmekte olduğu bir aşk macerasında da arayabilirdim. Bir aşk... Fakat, bu, yine o söylentilere göre, Cenap Beyi, Halit Ziya'nın *Aşkı Memnu*'u gibi içinden çıkılmaz, dolaşık ve hattâ dramatik bir aile meselesi karşısında bırakıyordu. Çünki, sevdiği hanım-kız, hem kendisinden yaşça pek küçüktü, hem de hısım ve akrabalık bakımından pek yakınıydı.

Ama, gönül ferman dinler mi? Hele, Cenap Bey gibi bir Don Juan'ın gönlü. Nitekim çok sürmeden Tevfik Fikret'in «Yazamam yoksa sana mahiyetini» itirafında bulunduğu bu Edebiyatı Cedide şairi, bütün sosyal geleneklerin, göreneklerin üstünden atlayarak ve kim bilir nasıl bir aile dramının içinden sıyrılıp geçerek o gönülün dileğini yerine getirecek ve sanırım, bu başarının verdiği ilham iledir ki, *Don Juan* başlıklı şu manzumeyi yazacaktı:

Ey, benim münhezim fütâdelerim
Sevdiniz hep sevilmeden beni siz;
Yanmak isterdi göğsünüzde serim,
Âteşimden kül oldu âteşiniz.

Bir kadından geçince diğerine
Zannederdim ki aşkı bulmuştum.

Cenap Şahabettin
(1914)

Usanıp bûseden, kadın yerine
Marazı aşka âşık olmuştum.

Bu manzumeyi Ahmet Haşim'le İzmir'de okuduğumuz vakit hayran gözlerle biribirimize bakakalmış ve: «Bu, Cenab'ın en güzel şiiri olsa gerektir» demiştik. Bu hayranlığımız, öyle sanıyorum ki, bizim şiir anlayışımızdan gelmiyordu. Gerek Haşim, gerek ben Batı edebiyatında Don Juan denilen İspanyol masalı kahramanına dair nice eserler okumuştuk. Fakat, bunlardan hiçbiri bize şimdi onun ruhunu böylesine bir derinlikle tahlil etmiş görünmüyordu. Başta büyük İngiliz şairi Byron olmak üzere bütün on dokuzuncu yüzyıl şairlerinin şiirlerinde, destanlarda, tiyatro piyeslerinde tanıdığımız Don Juan her türlü ahlâkî ve insanî vasıflardan yoksun, ırz düşmanı ve kendi hevesleri, ihtirasları uğrunda dökmediği kan, kırıp geçirmediği kalp, lekelemediği namus bırakmamış merhametsiz bir yaratıktı. Yazdığı şiirlere *Şer Çiçekleri* adını veren ve çağdaşları tarafından «Lanetleme şair» diye anılan Baudelaire bile onu cehennem azabı içinde dahi dize gelmeyen bir günahkâr olarak betimlemişti.

Cenap Şahabettin ise, onu sadece aşk hastalığına tutulmuş ve hastalığın sıtma ateşinde kendini o kadından bu kadının kucağına atmış, en son hiçbirinde aradığı şifayı bulamayarak bütün gençliği boş yere tükenip gitmiş bir bedbaht hüviyetinde tasavvur etmiş; hattâ yukarıki manzumesine derin bir hüznü ifade eden şu mısralarla nihayet vermiştir:

Şimdi ben Kayserin serîrinde
Kimsesizlikten ağlayan neferim

Kendisi, o zamanlar kırkını çoktan aşmış olmakla beraber henüz bu hale düşmemişti sanırım. İmdi, nasıl olmuştu da aşk alanındaki fütuhatı yüzyıllardan beri dillere destan o haşarı masal kahramanını bu acıklı tarafından almasını bilmişti? Bunun için insan ruhunun en derin, en gizli köşelerine dek inmek lâzım gelmez miydi? Yalnız bu kadar değil. Böyle bir özgün görüşe sahip olmak hemen hemen «hümanist» diyebileceğim geniş bir edebî ve felsefî kültüre bağlıydı. Cenap Beyde ise devrin diğer bütün edebiyatçıları gibi, bu kültürden en hafif bir iz bulunmadığını biliyordum. Şu halde? Evet, şu halde?

Garip bir tesadüf eseri olarak o günlerde elime geçen bir denemede çözmeye çalıştığım bu meselenin anahtarını bulur gibi olacaktım. Deneme, Rus yazarlarından Turgenief'in pek eskiden Fransa'da fransız diliyle yazılıp yayımlanmış küçük bir kitabıydı ve konusunu Don Juan'la Don Quichotte (Don Kişot) teşkil ediyordu. Turgenief'e göre, ne Don Juan şanslı bir kadın avcısı, ne de Don Quichotte gülünç bir tiptir. Bunların her ikisi de ideallerine varamadan ölüp giden birer zavallı insan örneğidir.

Pek ince bir tahlille yazılmış bu eseri okuduktan sonra Cenap Şahabettin'in de mutlaka onu okumuş ve ondan ilham almış olacağını düşünmüştüm. Lâkin, yine o sıralarda ikinci bir tesadüf bana bu düşüncemde ne kadar yanıldığını gösterecekti. Şöyle ki, bir gün, yakın akrabalarımdan ve pek aziz arkadaşım Suphi (Kocamemi) ile İzmir'den Manisa'ya gitmek üzere bindiğimiz trende Cenap Beyle karşı karşıya gelmiştik. *Evrakı Eyyam* şairi eski şuhluğunu, şakrak-

lığını yeniden bulmuş görünüyordu. Yeniden şıklaşmış, tazeleşmişti. Seyahatinin sebebi de, kendi ifadesine göre, o zaman Manisa mutasarrıfı olan kaynatasını ziyaret etmek ve nedendir bilmiyorum, hâlâ onun yanında bulunan çocuklarını görmekti. Lâkin, ben, Cenap Beyin bu hususta bize bundan fazla malûmat vermesini beklemeden hemen sözünü kesmiş:

«— Beyefendi, demiştim, *Don Juan* manzumenizi büyük bir zevkle okudum. Hâlâ da onun tesiri altındayım. Maceraları asırlardan beri türlü yanlış tefsirlere uğrayan bu aşk kahramanını gerçek hüviyetiyle ilk defa siz dile getirdiniz.»

Cenap Şahabettin, her zamanki gibi, dudaklarının ucuyla gülümseyerek bana şu cevabı vermişti:

«— Adam sen de, bu pek eskiden yazdığım bir fantezidir.»

«— Ben öyle bulmuyorum. Bilakis, bu manzumenizde pek derin bir felsefî görüş var. Bilmem, Turgenief'in aynı mevzua dair yazdığı etüdü okudunuz mu?.»

Omuzlarını silkerek:

« —Turgenief mi? dedi. Şu Rus romancısı Turgenief mi? Hayır, onun birkaç hikâyesinden başka bir şeyini okumadım.»

Böyle söyleyerek akrabam Suphi'ye döndü:

«— Siz daimî olarak Manisa'da mı oturursunuz?»

Ve bundan sonra artık hep onunla konuşmağa başladı. Suphi, edebiyattan ziyade matematikten metafizike kadar her ilim kanadında bilgili eklektik bir gençti. Bu yüzden ikisi arasındaki konuşmalar vagonumuzu bir ilim akademisi haline çevirmekte

gecikmemişti. Bahis, önce, fizyolojist Charles Richet'nin son zamanlarda çıkan bir eserinden başlayarak sosyolog Gustave Lebon'un «Kuvvetlerin Tekâmülü» nazariyyesine kadar dayanmıştı. Görüyordum ki, Cenap Bey, bize şairlik yönünden ziyade bilgiçlik yönünü göstermekten hazzediyordu ve en çok bu yönüyle övünür gibiydi. Onun bu haline bir entelektüel snobizmasından başka ne denilebilirdi?

*

Bir gün, üstada Kadıköy'den Köprü'ye hareket eden vapurda rasgelmiştim. Beni uzaktan görüp yanına çağırdı ve gene birtakım havaî sözlerden sonra:

«— Eğer İstanbul'a mühim bir iş için inmiyorsanız, gelin, sizi bir edebî toplantıya götüreyim» dedi ve ilâve etti: «Biz her hafta Tokatlıyan'da buluşup şiir ve sanat bahisleri üzerinde konuşuyoruz.»

«Siz kimler?» diye sormama kalmadı. Hâmit, Süleyman Nazif, Ali Ekrem ve Süleyman Nesip gibi bazı ünlü şair ve yazarların adlarını sıraladı. Şüphe yok ki, bencileyin çiçeği burnunda bir edebiyatçı için öylesine kodamanlar arasında bulunmak büyük bir şerefti. Cenap Beyin teklifini hemen kabul ettim.

Tokatlıyan'a girdiğimizde, bunlardan yalnız Süleyman Nazif Bey gelmiş, otelin holunda tanımadığımız iki kişiyle öbürlerinin gelmesini bekliyordu. O iki kişinin görünüşlerinde ise şiir ve edebiyatla ilgili olabileceklerine dair hiçbir belirti sezmek mümkün değildi. Birisi iriyarı gövdesi, karayağız çehresiyle taşra eşrafından herhangi bir efendiyi; öbürü de, sarkık bıyıkları, tombul yanakları ve arkaya doğru

Cenap Şahabettin
(Karikatürcü Cem'in kalemiyle, 1918)

itilmiş kalıpsız fesiyle Anadolu kasabalarından örneklerine pek çok rastgelinen bir tapu veya âşar memurunu andırıyordu. Fakat, Süleyman Nazif, bize, bunlardan birincisini Diyarbakır Mebusu Pirinççizade Feyzi Bey, ikincisini üstad Ziya Gökalp diye tanıtır tanıtmaz her şey değişivermişti. Gerçi, Feyzi Beyin kişiliğini tayinde pek yanılmamıştım ama, Ziya Gökalp hakkında son derece büyük bir zehaba kapılmıştım. Benim, Anadolu kasabalarında dolaşan âşar memurlarına benzettiğim bu adam, o sıralarda hem edebiyat, hem fikir, hem de siyaset âlemimizin en yüksek burcu idi.

Nitekim, Cenap Bey, onun adını işitir işitmez öylesine bir saygıyla eğilip elini sıktı ve öylesine ufa-

larak, büzülerek yanıbaşına sokuldu ki, yalnız beni değil, sanırım, Süleyman Nazif'i de hayrete düşürdü. «Üstadım şöyle, üstadım böyle...» Fakat, Ziya Gökalp, Edebiyatı Cedide zirvesinin kendi karşısındaki bu eğilişlerinin hiç farkında değil gibiydi. Gözlerini kâh tavanda, kâh yerde bilinmedik bir noktaya dikiyor ve Cenap Beyin kulağı dibinde döktüğü tatlı dilleri ya hiç duymamazlıktan geliyor, ya da bazı monosilaplarla karşılandırıyordu. Hattâ, bir ara, Cenap Bey, kendisini pek çok ilgilendiren dil meselesine dokunduğu vakit de bu sükûtîliğinden ayrılmadı ve Cenap Beyin:

«— Üstadım, öteden beri arabî ve farisî kaidelere göre yapılan terkiplerin lisanımızdan atılmasını istiyorsunuz. Fakat, şimdiye kadar bu yolda bir edebî eser meydana koymuş olan var mıdır?» sorusu üzerine: «Var!» dedi ve parmağının ucuyla beni göstererek ilâve etti:

«— İşte bu!»

Ziya Gökalp, sanki ortaya bir bomba atmıştı; o bombanın içindeki patlar madde de sanki bendim. Böylece, Ziya Gökalp, dil dâvasındaki muarızlarını sindirmek için beni bir âlet olarak kullanmış oluyordu. Buna bir yandan sevinmekle beraber öbür yandan üzülüyordum. Hattâ, bu üzüntüme utanca benzer bir his de karışmıştı. Başımı önüme eğmiş, ne Cenab Beyin, ne Süleyman Nazif'in yüzüne bakabiliyordum. Osmanlı edebiyatının o iki devi «İşte bu!» sözünü acaba nasıl karşılamışlardı? Her ikisi de bir şok geçirmiş gibi suspus olduğuna göre, hiç şüphesiz, bencileyin bir cücenin kendilerinden üstün tutuluşunu bir hakaret saymışlardı. Cenab Beyin pembe yanakları, hiç

şüphesiz, sapsarı kesilmişti; Süleyman Nazif'in kara sakalı, hiç şüphesiz, diken diken olmuştu. Bu hallerini, gerçi gözlerimle görmüyordum ama, ortaya çöken sessizlikten böyle bir durumda bulunduklarını anlıyordum.

Bereket versin ki, beklenenler gelmekte çok gecikmediler. Ali Ekrem, Süleyman Nesip ve daha arkadan Abdülhak Hâmit Beyler aramıza katıldılar. Hep birlik kalkıp yandaki salona geçtik. Orada neler konuşuldu, pek iyi hatırlamıyorum. Her halde dil bahsine —o zamanki deyimiyle (Yeni Lisan) meselesine— hiç dokunulmadı ve toplantıdan sonra Cenap Bey beni gene yanına alıp Kadıköy'e götürdü. Hattâ, yolda, Ziya Gökalp'la aralarında geçen hâdiseyi tamamıyle unutmuşçasına yine dil bahsini açtı:

«— Nasıl olur efendim? İlim lisanımızda arabî farisî kaidelerine göre yapılmış ve öylece yerleşmiş bir sürü tâbir var. Bunları da mı altüst edeceğiz?» diyor ve ilâve ediyordu: «Bir türlü anlamıyorum doğrusu Ziya Beyin şu Yeni Lisan cereyanıyle bizi nereye götürmek istediğini...»

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, itiraf ederim ki, o zamanlar benim de bu cereyan hakkında açık bir fikrim yoktu. Hattâ, «Yeni Lisan» tabiriyle alay edenlerden biri de bendim. Ziya Gökalp'ın Yeni Lisan'a örnek olarak göstermek istediği yazılarımı ise ben sadece o sıralarda Halk edebiyatından aldığım zevkin ve belki biraz da içgüdümün tesiri altında yazıyordum; yoksa herhangi bir çığırın nazariyyelerine uymak için değil.

Ama, yukarıda hikâyesini ettiğim hâdisenin

üstünden yıllar geçecek, Ziya Gökalp dünyadan çekilip gidecek; günün birinde ikimizin de mebus olarak buluştuğumuz Büyük Millet Meclisi'nde Prinçizade Feyzi Bey Tokatlıyan'da geçen dil münakaşasına dair hatıram üstüne şu ışığı serpecekti:

«— Bilir misiniz? diyecekti, o gün sizden ayrıldıktan sonra yolda giderken rahmetli Ziya Bey bana ne söylemişti? Ellerini sevinçle oğuşturarak demişti ki: Yakup Kadri'yi onlar bizim elimizden almaya çalışırken ben onların elinden aldım.»

«Biz» ve «Onlar». Yani türkçecilerle, osmanlıcacılar. Tahminimde yanılmamıştım: Ziya Gökalp, Cenap Beye parmağının ucuyla beni göstererek «İşte bu!» derken her iki fikir cereyanı arasındaki çarpışmada beni bir silâh olarak kullanmıştı. Fakat, bununla ne büyük bir zafer kazanmış, ne de benimle onların arasını açmış olduğunu söyleyebilirim. Gerçi, bir gün gelecek, gerek Cenap Şahabettin'e, gerek Süleyman Nazif'e karşı bir mücadele cephesi açacaktım, ama, bunun sebebi edebî olmaktan ziyade siyasî idi.

Şöyle ki: Cenap Bey Mütareke'nin ilk günlerinden itibaren Millî Mücadele ruhuna aykırı bir yol tutmuş ve Ali Kemal'in çıkardığı «Peyamı Sabah» gazetesinde birtakım menfi yazılar yazmağa başlamıştı. Bunlardan bir tanesi *Kılıçlara, Mahmuzlara Veda* başlıklı bir yazısı bende şiddetli bir tepki uyandırmış ve kendisine İkdam gazetesinde *Kılıç ve Kalem* başlığını taşıyan bir yazımla* sert bir

* Bu yazımı *Ergenekon* adlı kitapta topladığım diğer Millî Mücadele yazılarımla birlikte tekrar yayınladım.

karşılık vermiştim. Bunun üzerine o da bana çatarak aramızda epeyce ateşli bir polemik açılmıştı.

Millî Mücadele İstanbul'unun havasını bilenlerce, Cenap Şahabettin'in bu polemikten nasıl bir bozgunluk içinde çıktığını tahmin etmek güç değildir. İşte o hava içinde *Mahmuzlara, Kılıçlara Veda* yazısıyla Cenap Bey, Damat Ferit hükûmetinin Sevr diktası hükümlerinden birine göre Türk ordusu subay kadrosunun tasfiyesine başlayışını alkışlıyordu.

Çok geçmeden Süleyman Nazif de Peyamı Sabah sütunlarında Cenap Beyin yanıbaşında yer alacaktı ve asıl bu olay bende yalnız bir vicdan tepkisine yol açmakla kalmayacak, acı bir hayret de uyandıracaktı. Kozmopolit tabiatlı Cenap Şahabettin'den öyle bir hareket zaten beklenebilirdi. Fakat, her memleket dâvâsında bir arslan gibi kükremesini bilen Süleyman Nazif'ten aynı harekette bulunacağı hiç umulmazdı. Sen, Franchet d'Esperey adında bir Fransız ordu kumandanının bir fatih cakasıyle at üstünde İstanbul'a girdiği günü *Kara Bir Gün* diye ilân etmek kahramanlığında bulun; Pierre Loti için Darülfünun konferans salonunda tertip edilen bir törende ve İşgal Orduları Subaylarıyle Veliahtı Saltanat Mecid Efendinin katıldığı en az bin kişilik bir dinleyiciler yığını karşısında «Biz bu harbe güle güle, seve seve girdik!» diye haykırmak, sonra dönüp Mecit Efendinin yüzüne «Ceddi azamınız Fatih Sultan Mehmed burada bir Rum Patrikhanesi bırakmakla pek büyük bir hatâ işlemiştir!» gerçeğini çarpmak cesaretini göster, sonra git, bütün millî heyecanlara karşı koyan Peyamı Sabah gazetesinin bir köşesine sığın ve bununla da

kalmayıp o gazetenin başyazarına «Sen haklı imişsin» demek küçüklüğüne düş; işte bu, yalnız millî şuurun değil, aklın, mantıkın kavrayamayacağı bir sapıklıktı.

Lâkin, ben, bu ruhî hastalığın teşhisini Süleyman Nazif'e ayırdığım bölüme bırakarak yeniden Cenap Şahabettin'e döneyim ve ona dair yazdıklarımı şu birkaç satırla bağlayayım:

Kozmopolit ve inkârcı mizacının kurbanı olan bu Türk şairi, Büyük Zafer'i mütəakip, birkaç ay Millî Hükûmet rejimine ayak uydurmaya çabaladıktan sonra bir türlü tutunamayıp memleketten çıkıp gitmiş ve Paris'te yerleşmek istemişti. Fakat, bunda da muvaffak olamayarak ters yüzü geri dönmüş, ömrünün son yıllarını İstanbul'da bir köşeye çekilerek geçirmişti.

SÜLEYMAN NAZİF

SÜLEYMAN NAZİF

Meşrutiyet'in ilânından beri, bana sık sık yatı misafirliğine gelen Şahabettin Süleyman, bir akşam, her vakitki telâşlı ve heyecanlı haliyle üzerime yürürcesine «Erken yemek yiyelim; Süleyman Nazif'i ziyarete gideceğiz.» demişti, Şahabettin Süleyman'ın bir büyük müjde gibi verdiği bu haber, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bende ne bir sevinç, ne bir ilgi uyandırmıştı. O zamanlar, bence Süleyman Nazif, İstibdat devrinde Edebiyatı Cedide şairleri arasında İbrahim Cehdi diye takma bir adla orta değerde birtakım şiirler yazmış olan, Meşrutiyet'ten sonra da Ebuzziya'nın yeniden çıkarmağa başladığı «Tasviri Efkâr» gazetesinin baş sütununda kendi adıyle makaleler yazmakta bulunan bir kalem sahibi idi.

Gerçi, bu makalelerin birçok gazete okurlarında derin bir hayranlık uyandırdığını biliyordum ama, ben, o sıralarda edebî ve felsefî yazılardan başka bir şey okumadığım ve hele günlük gazeteleri elime bile almadığım için bu hayranlığın ne derece yerinde olup olmadığını ayırt edebilecek bir durumda değildim. Nitekim, bir vakitler, hikâyelerinden, romanlarından ve edebî tenkidlerinden büyük bir zevk duyduğum Hüseyin Cahit, işi siyasî gazeteciliğe döktükten sonra gözümden düşmüş, «Tanin»deki başyazılarının, ikidebir, ortalığı neden velveleye verdiğini anlamak

merakıyla da olsa, bunlardan bir satır okumak külfetine katlanmamış bulunuyordum.

Fakat, Şahabettin Süleyman her iki yazar hakkındaki telakkilerime asla katılmıyordu. Onca, hele Süleyman Nazif, devrinin en büyük nâsiri idi ve tonunda Namık Kemal'i andıran bir ihtişam vardı. Yine, Şahabettin'e göre, Süleyman Nazif yalnız ifade tarzı bakımından değil hayattaki feveranları bakımından da vatan ve hürriyet şairine benzetilebilirdi. Onun da gençliği öbürününki gibi, Abdülhamit istibdadına karşı siyasî mücadelelerle geçmişti. Nitekim, Meşrutiyet'in ilânı üzerine sürgünden* döneli beş altı ay olmuştu.

Arkadaşım bana bunları söyleyerek Moda'nın dar sokaklarından birinde iki katlı bir küçük evin önünde durdu. Kapıyı çaldı. Mintanlı bir uşak bizi içeriye aldı ve üstadın bulunduğu odaya götürdü. Üstad, ufacık bir masa başında, abajurlu bir gaz lambasının ışığında bir saz kalemle yazı yazıyordu. Bizi görünce cızır cızır işleyen kalemini mürekkep hokkasının içine bırakarak ayağa kalktı. Bu, uzunca boylu, geniş omuzlu, kapkara sakallı ve gözleri kor gibi parlayan yağız bir adamdı. Kılık kıyafeti bakımından ise tam mânasıyle bir Osmanlı devlet adamının resmîliğini taşıyordu. Fesi kaşlarının üstüne doğru eğik ve redingotunun düğmeleri yukarıdan aşağıya sımsıkı ilikliydi. Bu hali karşısında onunla, elimi uzatarak mı, yoksa kandilli bir temennah savurarak mı selâmlaşacaktım, bilememiş, şaşırıp kalmıştım. Fakat, Süleyman Nazif Bey, hafifçe dışarıya fırlak iki ön dişini gösteren

* Şahabettin Süleyman'ın "sürgün" dediği şey Bursa Vilâyeti Mektupçuluğudur.

Süleyman Nazif
(1914)

bir tebessümle gülümseyerek ellerimizi sıkıp tekrar yerine oturduktan ve bizimle bir meslektaş gibi konuşmağa başladıktan sonra her şey değişti; ortada yalnız, vakit vakit üzerimizde gezdirdiği dik bakışlarının dokunaklı tesirinden başka bir şey kalmadı

Sözleri «nükte»ler ve «cinas»larla doluydu ve hafif bir Diyarbakır şivesi bu sözlere baharatlı bir tad katıyordu. Hep o söylüyor ve biz dinliyorduk. Bu sırada, nasıl oldu bilmiyorum, Şahabettin Süleyman, bir Namık Kemal bahsidir açıvermişti. Sanırım, «Ne yazık, Namık Kemal, yolunda o kadar mücadele ettiği hürriyet ve Meşrutiyet devrine erişemedi» demek istemişti. Bunun üzerine, Süleyman Nazif'in, o insanı ısıracakmış gibi dışarıya fırlak dişleriyle gülümseyerek şöyle söylediğini hatırlıyorum:

«— İyi ki erişemedi. Aksi takdirde, Abdülhamid'e takdim ettiği arîzaların meydana çıkarılışı karşısında çok müşkül bir vaziyete düşerdi» ve bu sözlerine şunu da ilâve etmişti: «Hem, merhum Kemal Bey pek de şuurlu bir Meşrutiyet taraftarı değildi. Mithat Paşaya yazdığı bir mektubu bugün oğlu Ali Haydar Beyin elindeki tarihî vesaik arasındadır. Merhum bu mektubunda der ki: «Eğer, meşrutiyet dediğiniz idare şekli 'zerretümâ' Şeriata mugayir ise ben bu dâvaya kat'iyyen iştirak edemem.»

Şahabettin Süleyman'la ben dona kalmıştık. Hele Şahabettin âdeta aptallaşmıştı. Üstaddan ayrılıp eve dönerken yolda, ikidebir, şöyle söyleniyordu: «Sanki, vücudumdan bir parça kopmuş gibi geliyor bana!»

Bir genç adam, hayatında ilk defa uğradığı hayal kırıklığını bundan daha iyi ifade edemezdi. Şaha-

bettin Süleyman'ın o andaki hayal kırıklığı ise iki kattı. Zira, hem Namık Kemal, hem onun benzeri Süleyman Nazif birdenbire gözünden düşmüş, her ikisi hakkında ne düşüneceğini şaşırıp kalmıştı.

Bana gelince, ben, yalnız, biraz önce gördüğümüz adamın kişiliğinden sızan gizli bir kuvvetin tesiri altında idim. Bu kuvvet, diyebilirim ki, onun keskin zekâsından olduğu kadar fizik özelliklerinden, bakışlarından, gülümseyişlerinden, susuşlarından da geliyordu ve nedendir bilmiyorum, onu, bu halleriyle «Tanzimat Efendisi» kıyafetine rağmen, hayalimdeki Asur hükümdarı Buhtulnasr'a benzetiyordum.*

Her ne hal ise... işte, ben o geceden sonra Tasviri Efkâr gazetesinin başyazılarını büyük bir dikkatle ve devamlı bir surette okumağa başlamıştım. Her okuyuşumda, Süleyman Nazif benim gözümde Osmanlıca nesrini en son kemal mertebesine çıkaran ve bu nesire hattâ yeni bir soluk getiren bir «edip»** olarak yükseldikçe yükseliyordu.

Evet, Süleyman Nazif'in nesri, bence artık eski Osmanlıca nesri gibi kuru bir «cümleperdazlık» —yani üstü şişkin, içi boş laflar sıralamak marifeti— değil hacmini muhtevasından alan yeni bir *beyan* sanatı idi ve bu suretle, tıpkı Osmanlı mimarîsinin

* Burada Buhtulnasır adını Süleyman Nazif'in babası Sait Paşanın Âsur ve Gildan tarihinde okumuş olmam dolayısıyla hatırlamıştım sanırım.

** Edebiyatçı yerine "edip" sözünü onun ruhuna azap vermemek için kullanıyorum: Süleyman Nazif «ci» edatını hiç sevmezdi. Biz kendimize «Türkçü» dediğimiz vakit «Bir kunduracı aynı zamanda kundura olamayacağı gibi, bir Türk de hem Türk hem de Türkçü olamaz» diye kükrerdi.

Koca Sinan'da en son kemal derecesine erişi gibi, Osmanlı edebiyatı da Süleyman Nazif'in nesrinde en özlü belâgat örneklerini vermiş bulunuyordu.

Her iki sanatkâra bu başarıyı sağlayan neydi? Hemen söyleyeyim: Birinin dinî vecdini, öbürünün insanî heyecanını şekle hâkim kılması, daha doğrusu, şekli bu vecit ve bu heyecanla yuğurması idi. Sanatın her kolunda başarının ilk sırrı da zaten bu olsa gerektir ve öyle sanıyorum ki, bütün çağdaşları arasında Süleyman Nazif, üslûbundaki şahsiyetle bu sırra en çok ermiş tek yazardır. Ahmet Haşim'in bir çınara benzettiği bu adam yanında, nesirci olarak Halit Ziya ile Cenap Şahabettin bize birer saksı çiçeği gibi görünürler. Gerçi, güzel kokular, elvan renkler saçarlar ama, bununla nihayet hoşumuza gitmekten öteye geçemezler. Süleyman Nazif'in nesri ise bizi ruhumuzun tâ derinliklerinden kavrar ve her cümlesi birer vecize gibi zihnimize oyulur. Bunun için değil midir ki, gerek günlük gazete yazıları gerek hitabe ve mektup şeklinde yayınlanmış o nesirlerin birçok parçaları, nice yıllar sonra, bizim gibi Meşrutiyet devri genç okurlarının hâlâ ezberindedir ve 31 Mart denilince ilk hatırımıza gelen onun «Mizan» gazetesi sahibi Murat Beye yazdığı «açık mektup»tur, Balkan Harbi denilince, o millî felâket günlerinin en yanık sesini *Mihritad'ın Tacı* başlıklı bir makalesinde tekrar duyar gibi oluruz. *Kara Bir Gün* yazısıyle Pierre Loti töreninde söylediği hitabe ise, aradan kırk beş yıl geçmiş olmasına rağmen, daha dün okuyup dinlemişiz gibi bizi heyecanlandırmaktadır.

Bu bakımdan, ben Süleyman Nazif'i ne Namık Kemal'e benzetir, ne de aralarında bulunduğu Ede-

biyatı Cedide'cilerden biri sayabilirim. O belki Namık Kemal'den pek çok şey almıştır ama, hepsini kendi şahsiyetinin mayasıyle yuğurmuş, ruhunun ateşinde has ekmek haline sokmuştur. Bununla her ikisi arasında bir değer tartısı yapmak ve birini öbüründen üstün göstermek istediğim anlaşılmamalıdır. Hiç şüphesiz, Namık Kemal olmasaydı Süleyman Nazif olmazdı. Hiç şüphesiz Namık Kemal Osmanlıca nesri başı yok, sonu yok, virgülsüz, noktasız bir sürü kelime yığını ve basmakalıp bir «inşâ» şeklinden kurtarıp ona canlı bir söz bünyesi mahiyetini vermemiş olsaydı, daha doğrusu, şimdiki anlayışımıza göre «müptedâ»sı, «haber»i ile *cümle* terkibi yolunu açmamış bulunsaydı, diğer birçok nesircilerimiz gibi Süleyman Nazif'in de yetişmesi imkân dışında kalırdı.

Ancak, şu var ki, Edebiyatı Cedide yazarları bu yolda anarşik diyebileceğimiz bir aşırılığa saptıkları halde Süleyman Nazif klasik adını vermemiz lâzım gelen bir nizam içinde ilerlemiştir ve onun cümle mimarîsinde ne Halit Ziya'nın, ne Cenap Şahabettin'in rokoko cümle mimarîsinde olduğu gibi birtakım helezonlar, girinti ve çıkıntılar vardır; ne de Namık Kemal'in bazı yazılarında sırıtan «Vaktâki mukaddemâ...» şeklinde acayip yamalardan eser görülür.

Bu bakımdan, biraz yukarıda Süleyman Nazif'le Sinan arasında bir münasebet buluşum boşuna değildi. Nasıl ki, Sinan'ın kurduğu binalarda en ufak bir kusur göremeyiz ve şurası böyle olmasaydı, burası şöyle olsaydı diyemeyiz; Süleyman Nazif'in yazdığı yazılarda da herhangi bir pürüz, herhangi bir düzensizlik bulamayız. Bu yazılarda bütün kelimeler tam

yerli yerindedir; hiçbirinin tekrarlandığına, ya da eş mânalı olanların yanyana sıralandığına rasgelinemez. Hele klişeleşmiş, harcı âlem sözlerden tek bir iz bile bulmanın imkânı yoktur. Ama, şunu da söylemem lâzım gelir ki, dil kurallarına ve cümle düzenine bu titiz bağlılık birçok «puriste» yazarlar gibi, Süleyman Nazif'i dar ve kurak bir ifade tarzına asla sürüklememiş; romantik ve coşkun ruhunun bütün heyecanlarını bu kural ve düzen setlerini yıkmaksızın dalga dalga akıtmasını bilmiştir.

Herbiri toplum hayatımızın muhataralı günlerinde birer çıkmazı, ya da birer dönüm noktasını belirten bu dalgaların bir «alarm» işareti haline girdiği olurdu. Bu bakımdan Süleyman Nazif'in yazılarından çoğunu yalnız Osmanlı edebiyatının değil, doğrudan doğruya Osmanlı Saltanatı'nın son devri tarihinde bir merhale telakki etmek, bizzat Süleyman Nazif'i ise birer siperi andıran bu merhalelerde saz kalemini çelik kılıç gibi kullanarak savaşan son Osmanlı olarak görmemiz lâzım gelir.

Süleyman Nazif bu savaşı sade kalemiyle yapmazdı. Kaleminden daha keskin olan dili, kullandığı ikinci mücadele silâhıydı ve «Kinim dinimdir» parolasıyle açtığı taarruz cephesinde en ziyade bu silâhın kuvvetine dayanmıştır. Eski Osmanlı Padişahları gibi kellelerini uçurmak istediği düşmanlarına da en ziyade bu silâhla hücum ederdi ve onda böylesine bir gazap uyandıranların başında, tanıdığım insanların en masumu, en iyisi olan şair Mehmet Emin Bey gelirdi. Fakat, ne çare ki bu insan bir kere *Biz Nasıl Şiir İsteriz?* diye, hem de hece vezniyle şu mısraları yazmış bulunuyordu:

«Köroğlu» ne? Anadolu dağlarında görünen,
Hep evleri, yapıları çamurlara bürünen
Köycüklerde, rençberlerin yurtlarında okunur:

Bir kitap ki, ya bir yetim keçisini çaldırtır,
Ya bir çiftçi çocuğunu ıssız dağa kaldırtır.
Öyle şeyler belletir ki akıllara dokunur.

Süleyman Nazif'e göre, Baki'den Hâmid'e kadar bütün büyük Osmanlı şairlerini inkâr mânasını ifade eden bu sözlerden daha «şenî» bir küfür, daha saçma bir hezeyan olamazdı ve garibi şu ki, Türk Ocağı memleketin «mefahiri»ne karşı böylesine bir tecavüzde bulunmuş olan adamı «Millî Türk Şairi» ilân etmek cüre'tini göstermişti. Bu çifte «şenaat» önünde Süleyman Nazif nasıl kayıtsız kalabilirdi? Nitekim, çok geçmeden, zavallı Mehmet Emin Beye «Balıkçı Salih Reisin oğlu» veya «Rüsumatçı Mehmet» gibi adlar takmakla yetinmeyecek, onu, bir gün, Türk Ocağı'nın hariminde, yüzlerce kişilik bir topluluk içinde tahkir etmek fırsatını bulacaktı.

Bu topluluğu birçok tanınmış şahsiyetlerle erkek ve kadın bir alay milliyetçi gençler teşkil ediyordu. Herkes, konferans salinin henüz perdesi açılmamış sahnesi karşısında, biraz sonra yapılacak bir törenin başlamasını sessiz sessiz beklemekte idi. İşte, tam bu sırada, birdenbire şu sözleri haykıran bir sesin yükseldiği işitilmişti:

«— Görüyor musunuz, bu adamın karşınızdaki resmi neyi ifade ediyor? Ben buraya kendi 'kadri kıymetim' dolayısıyle değil 'Rabbimin fazlı' sayesinde konmuş bulunuyorum, diyor. Ne veciz bir intâk-ı hak!»

Başlar sesin geldiği tarafa dönünce Süleyman Nazif'in ayağa kalkmış olarak, Mehmet Emin'in sahnenin sağ tarafında yüksek bir yere asılmış kocaman bir fotoğrafını ve bu fotoğrafın üstündeki «Hâzâ min fadli Rabbi» yazılı bir levhayı eliyle işaret ettiği görüldü. Dönen başlar arasında en ön safta oturan Mehmet Emin Beyin başı da vardı.

Bunun üzerine, yine ön sıradan biri yerinden fırlayıp hızlı adımlarla sahneye doğru yürüdü ve aynı hızla sahnenin yan basamaklarından çıkıp kapalı perde önünde dimdik durarak aşağı yukarı şöyle konuştu:

«— Burası millî mefkûreye bağlı kimselerin yeridir. Aksi kanaatte olanların aramıza girip fitne ve fesat sokmaya hakları yoktur. Hele demin bağırıp çağıran zat gibi Ocağımızın temiz havasını birtakım şahsî gayızlarla bulandırmaya hiç hakkı yoktur. Böylelerine karşı almak mecburiyetinde kalacağımız tedbirlerin ise ne olabileceğini izaha lüzum görmüyorum.»

Buraya son derece kısaltarak ve pek eksik olarak yazdığım bu sözleri söyleyen Türk Ocağı başkanı Hamdullah Suphi idi ve aklımda kaldığına göre, Süleyman Nazif, Hamdullah Suphi'nin bu sözlerini birtakım karşılıklarla keserek konferans salinden çıkıp gitmiş; fakat, Türkçülük cereyanı ve Türk Ocağı ile mücadelesi asıl bundan sonra başlamıştı. Hele, bu hâdiseden önce, bir aile dostu olarak pek samimî münasebette bulunduğu Hamdullah Suphi'ye karşı gözünü öyle bir öfke bürümüştü ki, ona düşmanlığı «Bu isimde bir adam tanımıyorum.» diyecek kadar ileri götürmüştü. Rahmetli Ruşen Eşref'in *Diyorlar ki*

adı altında topladığı edebiyat anketlerine verdiği yazılı cevapta onun Hamdullah Suphi bahsine şöyle dokunduğunu görürüz: «Merhum Suphi Paşanın oğullarından tanıdıklarım vardır. Hattâ bunlar arasında Vahap Beyefendi pek aziz dostumdur. Fakat, Hamdullah ismini ilk defa işitiyorum.»

Bununla beraber, Süleyman Nazif'in ateşli, kinci huyu, övmekte olduğu gibi yermekte de sınır bilmeyen taşkın mizacı, itiraf ederim ki, onu, hiçbir zaman ne eski kasidecilerimizin kendileri yerde sürünüp övdüklerini göklere çıkarma, ne de eski «heccav»-larımızın yerdiklerini kaba ve iğrenç cinaslarla kirletme çığırına sürüklemiştir. Meselâ tapınırcasına beğendiği Abdülhak Hâmid'e yalnız «dâhii âzam» veya «kudreti külliyeden bir cüzü» demek ve şair olarak hiç beğenmediği Namık Kemal Zade Ali Ekrem Bey için «Şu, Allahın hikmetine bakın; kâh babasız bir çocuktan bir Peygamber* çıkarır, kâh büyük bir babanın oğlunu bir hiç menzilesine indirir» sözünü söylemekle kalırdı.

Bunun gibi, bir vakitler araları pek açık olan Ali Kemal'den her bahsedişinde «O, ansiklopedik bir cehalet içindedir» derdi. Birinci Cihan Harbi'ndeki davranışları yüzünden, daha doğrusu Erkânı Harbiye Riyaseti tarafından Çanakkale'ye davet edilen yazar ve şairler arasında kendi adının unutulmuş olması üzerine, gözünden düşen Enver Paşaya şu sitemde bulunmakla yetinirdi «Harbiye Nazırı Enver Paşa hürriyet kahramanı Enver Beyi öldürdü.» Kendisini, her Dahiliye Nezaretine geçişinde Valilikten azle-

* Süleyman Nazif, İsa Peygamberi kasdediyor.

den Halil Beyden ise —şişmanlığından kinaye— «O, bin kiloluk bir sıfırdır» diye bahsederdi. Ancak, günün birinde, sanırım yine Halil Beyin gadrına uğradığı bir sırada idi, bizi ona dair başka bir nüktesiyle hayli güldürmüştü. Hiç unutmam, Lebon çayhanesinde sohbet ederken aramızda, bilmem neden, «Cemal Paşa frankofil (Fransızsever), Enver Paşa germanofildir (Almansever)» diye bir söz konusu açılmıştı. İçimizden biri, bunu fırsat bilerek —mutlaka Süleyman Nazif'i kızdırmak için— «Ya Halil Bey nedir?» diye sormuştu. Bunun üzerine, üstad ön dişlerini birer süngü ucu gibi uzatarak şu cevabı vermişti: «O mu? O sadece fildir.»

Görülüyor ki, Süleyman Nazif'in yergiciliğinde eski Şarklı ve Osmanlı heccavlığı geleneklerinden bir iz bile yoktur ve o, Refik Halit'in mizah sanatımıza avrupaî bir çeşnî getirişi gibi yergi dilimizi Nefî'nin, Eşref'in bulaştırdığı çamurlardan temizlemiştir.

Süleyman Nazif, hele sataşma ve takılmalarında sataşılıp takılanları bile güldürecek bir incelik ve zariflik sahibiydi. Meselâ, bir gün, Abdülhak Hâmid'le Beyoğlu'na çıkmışlar; bir yere gidip birkaç kadeh içecekler. Süleyman Nazif «üstadı âzam»ına Tokatlıyan'a gitmeyi teklif ediyor; «üstadı âzam» ise «Hayır, Lebon'a gidelim» diyor. Çünki, o gün, o saatlerde Âyan Meclisi Umumî Kâtibi İsmail Müştak'la orada buluşmak üzere sözleşmiş imiş ve onunla görüşülecek mühim bir işi varmış. Lakin Süleyman Nazif yine israr eder. «Beyefendi, Müştak sözünde durmaz. Bu çayhanede boşuna pinekleyip kalırız.» dermiş. Hâmid, dinlemeyip Lebon'a girer. Tabiî, Süleyman Nazif de ardından. Bir de ne görsünler! İsmail Müştak bir masa başında

onları bekleyip durmuyor mu? Bunun üzerine Süleyman Nazif ellerini havaya kaldırıp şöyle söylenir: «Yahu, ne acayip adamsın sen! Bir sözünde durmamak şöhretin vardı, şimdi onu da kaybettin. Üstelik, Beyefendiye karşı beni de yalancı çıkardın!»

Bunu, bana, gülerek anlatan bizzat İsmail Müştak'tı. Haydi diyelim ki, İsmail Müştak şakadan anlar rint meşrepli, geniş yürekli bir insandı ve Nazif'in bu sataşmasını hoş görüp geçmişti. Fakat en yakın arkadaşıyle münasebetlerinde dahi bir an resmîlik dışına çıkmayan, titiz ve alıngan Abdülhak Şinasi (Hisar)'a ne demeli? Dostum Şinasi, ömrünün son yıllarına kadar, Süleyman Nazif'in kendisini alaya alışlarından, aynı hoşgörürlükle, kahkahalar atarak bahsederdi. Hattâ, bunlardan birkaçını yayınladığı kitapların birinde pek beğendiği «esprit» ler sırasında yazmıştır. Ben burada, üstadın bizzat şahidi olduğum iki alayını anlatmakla yetineceğim: Bir akşamüstü, her üçümüz Lebon'da oturmuş, konuşmakta idik. Bir aralık Abdülhak Şinasi'nin Galatasaray lisesinde okuyan küçük kardeşi bir şey almak için pastahaneden içeri girmişti ve bizim önümüzden selâm vererek geçerken ağabeyi ona: «Geliniz, sizi Süleyman Nazif Beyefendiye takdim edeyim» demişti. Bunun üzerine üstad şaşkın bir adam tavrıyle Abdülhak Şinasi'ye dönüp şu sözü söylemişti: «Azizim Şinasi Bey, sizin ağzınızdan hiç 'sen' hitabı çıktığı vaki değil midir? Görüyorum, küçük kardeşinize bile 'siz' diye hitap ediyorsunuz» ve biraz durduktan sonra gülerek ilâve etmişti: «Kuzum, siz Paris'te bulunduğunuz zaman Sen nehrine de 'Siz nehri' mi derdiniz?»

Başka bir gün, Büyükada'da yine bir çay masası

başında, Süleyman Nazif'in rahmetli arkadaşımın vehim derecesine varan temizlik merakıyle şöyle alay ettiğini hatırlıyorum: Abdülhak Şinasi, çay takımlarını önüne koyan garsona: «Fincanı, kaşığı kaynar suyla iyice yıkadınız mı?» diye sorup da garson «Evet» cevabını verince üstad hemen atılmış, gayet ciddî bir tavırla: «Suyu da yıkadın mı oğlum?» demişti. Garson şaşkın şaşkın bakınıyor; biz gülmekten kırılıyorduk. Buluttan nem kapar bildiğimiz Abdülhak Şinasi ise, kendisini oldukça gülünç bir duruma düşüren bu alay çelmesinden hiç de incinmiş görünmüyordu.

Süleyman Nazif'in, eski tabirlere göre, ancak «hezelgû», «nüktedan», «mûzip» ve «müstehzî» diye tarif edebileceğim bu sivri ve çıkıntılı tarafları, öyle sanıyorum ki, şahsiyetinin en belirli, en çekici özelliğini teşkil ediyordu. Bir vakitler, tunçtan veya mermerden levhalar üzerine oyulmuş kitabeler gibi görünen yazıları belki silinip gitmiştir ama, biraz önce bazı örneklerini verdiğim sözlerinin yankıları hâlâ kulaklarımızda çınlamaktadır. Türkçülük, Osmanlıcılık ve dil bahislerindeki bütün ayrılıklarımıza ve bütün yaş farklarımıza rağmen onu hiç yadırgamamış olmamızın sebebini de burada aramak lâzım gelir.

«Fikir ayrılığı, yaş farkı» dedim. Fakat, Süleyman Nazif'le konuşurken biz ne bu ayrılığın, ne de bu farkın tesirini hissetmezdik. Onun coşkun ruhunda, ateşli ve atılgan mizacında kendi yaşımızın dinamik unsurlarını bulurduk.

Hakikatte de Süleyman Nazif ölünceye kadar genç kalmıştır. Kapkara sakalı önce kırlaşmış, sonra ağarmağa başlamış, fakat, ne kaleminin, ne sözünün

canlılığına, ne zekâsının parlaklığına, hattâ ne de gözlerinin ferine bir halel gelmiş, yaşayış tarzında ise daima bir talebe boheminin kalenderliklerini muhafaza etmiştir. Devlet memuriyetlerinde uzun müddet duramayışının sebeplerinden biri de belki bu hali idi. Bir valinin oğlu olarak yetişmiş ve pek erkenden, kâtiplik, mümeyyizlik gibi hükûmet vazifelerinde bulunmuş olmasına rağmen, bir türlü bürokrasi hayatının kayıtlarına alışamamıştı. Bulunduğu valiliklerde ya beş, ya on ay kalabilir ve soluğu bir mektep kaçkını gibi İstanbul'da alırdı.

Sanırım, son memuriyeti olan Kastamonu Valiliğinden dönüşünde idi. Beyoğlu caddesinde benimle karşılaşınca kollarını açarak üzerime yürümüş ve «Asâsız, abâsız kaldım» başlığı altında yazmış olduğum bir nesirden ezberlediği parçaları okuyarak: «Elin nurdan kopsun, Yakup Kadri! Kastamonu'daki mihnethanemde yegâne teselliyi senin bu nesrinde buldum.» demişti.

O yazıda hatırladığıma göre, Süleyman Nazif'in en çok hoşuna giden şöyle bir cümle vardı:

Ey, saçlarımı tarumar eden soğuk rüzgâr! Eğer nesimlerle bir rabıtan varsa, sarışın beldeler sükkânına benden selâm götür ve de ki, buzlar ve sisler ikliminde bir seyyah asâsız ve abâsız kaldı.

Şimdi düşünüyorum da bu romantik «tirad»ın büyük nesir üstadını öylesine heyecanlandırması mutlaka kendisini Kastamonu'da garip ve kimsesiz hissetmesinden ileri geliyordu. Yoksa, kim bilir, o yazımda ne kadar retorik ve sentaks yanlışları bulabilirdi.

Nitekim, bir gün gelecek, sözü geçen nesir parçası münasebetiyle, beni nerede ise Şairi Âzam mertebesine çıkaracak olan üstad, günlük gazete yazılarımın birinde, bilmem kimden bahsederken, bilmem neden dolayı «vazifesini yaptı» diye bir tabir kullandığım için başka bir gazetede beni bir ortaokul öğrencisi gibi paylamış ve «Şu 'yapmak' fiili çıkalı birçok şeyler yıkıldı» diye kükremişti.

İtiraf ederim ki, o günden beri, ben hâlâ «yapmak» fiilini kullanırken tereddütten tereddüde düşerim; hele türkçede «vazife görmek, vazifesini yerine getirmek» gibi söz şekilleri varken «vazifesini yapmak» demekten ürkerim ve günlük gazetelerin baş sayfalarının 36 puntoluk manşetlerinde sık sık gözüme çarpan «Konuşma yaptı, açıklama yaptı» gibi lâflar karşısında, üstadın hayalini diken diken sakalı ve sivri sivri dişleriyle üstüme saldırır hissederek irkilir kalırım.

Süleyman Nazif, iyi ki, vaktinde öldü. Yoksa, elinden ve dilinden çekmeyeceğimiz kalmayacaktı. Yoksa, aklını oynatıp bizi boğmaya kalkışacaktı. Hayır, belki de türkçeyi yeni öğrenmeye başlamış bir ecnebiyi taklit ettiğimizi sanarak kahkahalarla gülecekti. Ya da bize şöyle sataşacaktı: «Mademki, 'konuştu' yerine 'konuşma yaptı' diyorsunuz; neden 'geldi' yerine 'gelme yaptı', 'gitti' yerine 'gitme yaptı' demiyorsunuz?»

Öbür yandan, düşünüyorum ki, rahmetli üstad, basın ve hattâ edebiyat dilimizdeki sentaks ve gramer yanlışları furyasını acaba nasıl bir dehşetle karşılardı. Yazı masama oturmazdan biraz önce okuduğum bir sabah gazetesinden gelişigüzel şu cümle ve fık-

raları alıyorum: «Kıyameti söktüler», «Amerikalı 35 genç iş adamı» , «hastalığı düzelmeyen», «Yurt dışı edilenler açıklandı» ve içimden Süleyman Nazif sağ olsaydı bu bozuk düzen, bu hiçbir mânaya gelmeyen çetrefil ifadelere karşı kim bilir nasıl bir yaylım ateşi açardı.

Evet, üstadım, *Yapmak* fiili çıkalı birçok şeyler yıkıldı. Fakat, itiraf et ki, bir gün geldi, sen de kendi elinle kendi heykelini yıktın ve bu sakar hareketin yüzünden Darülfünun konferans salonundaki coşturucu hitabenle düşman kuvvetlerine karşı arkandan sürükleyeyazdığın milliyetçi Türk gençliğini karşında buldun. Ben de bu gençliğin içinde idim ve o hitabenden «ulvî» diye bahsetmiştim. Sonra da, karşına dikilenlerin önünde sana hücum etmek, hattâ, sana «bozguncu» demek bedbahtlığına uğradım. Bil ki, bunu yaparken, bunu söylerken içim kan ağlıyordu. Fakat, sen, beni, iki eli kara bir müfteri yerine koyarak diğer iki mücadele arkadaşımla (Falih Rıfkı ve Ahmet Haşim'le) birlikte mahkemeye verdin. Savcılığa yazdığın bir açık mektupta şöyle diyordun: «Bize, herbiri hiyaneti vataniye ile müteradif ve idamı müstelzim ağır cürümler atfetmektedirler. Namus ve şerefimize bu suretle tecavüzde bulunanların adalet huzurunda ya müddealarını ispat etmelerini ya edemedikleri takdirde aynı cezaya çarpılmalarını rica ve istida ederiz» ve bu mektubun altında aziz dostun Cenap Şahabettin'in de imzası vardı. Çünki, bizim hücumlarımıza senden ziyade hedef olan oydu. Sen bizim nazarımızda, hukukî bir tabire göre,

«fer'i fâil»din. Nitekim, adalet huzurunda da hakikat böyle tecelli etmişti. Cenap Şahabettin'in gazetelerde çıkan yazılarından başka, Darülfünundaki derslerinde de Millî Mücadele aleyhinde konuştuğu ve hattâ, bir kere, «Yunan ordusu bize medeniyet yolunu açıyor» demek gibi bir hezeyanda bulunduğu mahkemeye şâhit olarak çağırılan talebelerinin ifadesiyle anlaşılmıştı.

Seni suçlu gösterecek tek belge ise Ali Kemal'e Malta'dan gönderdiğin bir mektuptan ibaretti. Bu mektubunda Ali Kemal'e «Meğer, sen haklı imişsin» diyordun ve bunu demekle vatan ve millet yolundaki mücadelenden pişman olduğunu, düşmana boyun eğmekten başka çare kalmadığını ikrar ediyordun. Ama, o mektubu, kim bilir, ne kadar düşkün, ne kadar ümitsiz bir anında yazmıştın. Zira, o sıralarda, sen Malta'da Büyük Britanya İmparatorluğu ordusunun devşirme çavuşlarından birinin elinde âkıbeti karanlık bir kalebenttin ve üstelik, belki de, «O sadece fildir» dediğin eski Dahiliye Nazırı da dahil olmak üzre, senin durumunda bulunan vatandaşların tarafından hiçbir ilgi ve yakınlık görmüyordun.

Böylece, denize düşmüş bir insanın bir tahta parçasına sarılışı gibi, Ali Kemal'den medet ummuştun. Gerçi, bu hareketin bir zaaf eseri idi ve diyelim ki, insanî bakımdan mazur da görülebilirdi. Fakat, bir gün gelip de beklediğin kurtarıcı el sana Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinden uzandığı vakit yine Ali Kemal'in ocağına düşüşünü ve Mustafa Kemal'e sırt çevirişini neyle izah edebilirdik?

Sen ki, daha Millî Mücadele hareketi başlamadan evvel düşman zorbalığına ilk isyan bayrağını açan

söz ve kalem sahiplerinden biri idin. Sen ki, bizden yalnız teslimiyet isteyen, yalnız diz çöküp af dilememizi bekleyen Müttefik Devletler ordusu subaylarının saf saf dizildikleri bir toplantıda «Biz harbe seve seve, güle güle girdik. Eğer icap ederse yine gireriz!» diye meydan okuyan adamdın. Nasıl olmuştu da bir yıl geçmeden, düşman önünde boyun eğme ve harbe girmemizden pişmanlık getirme gibi bir politikanın savunucuları ile fikir ve kalem arkadaşlığı yoluna saptın? İşte, bende sana karşı bir öfkeli tepki uyandıran o davranışlarındaki bu karanlık noktalardır.

Buna rağmen, ben sana vatan haini dememiştim. Sadece bozgunculuk ettiğini söylemiştim. Bugün ise seni yalnız dalâlete düşmüş bir kimse olarak görmekteyim. Nitekim, Ali Kemal'i de; bir bakıma, öyle telakki ederim. Her ikiniz de «Düveli Muazzama» denilen bir emperialist devletler koalisyonunun bütün insanların kaderine ve bütün dünyaya hâkim olduğu ve bu arada memleketimizi bir yarı sömürgeye çevirdiği bir devirde yetiştiniz. O devrin görüş ve düşünüşlerine göre bu devletler ittifakına karşı gelmek bir delilik sayılırdı. Gerçi, sen vatan tehlikeye düşünce ve Düveli Muazzama ordularının nasıl bir zorbalık, çapulculuk teşkilâtı olduğunu yakından görünce o deliliği, o kutsal deliliği yapmaktan çekinmedin. Ama, çok geçmeden şuurunun altındaki yılgınlık duygusu ve Tanzimat Osmanlısı'nın tavizci ruhu, kim bilir, hayatının ne gibi mihnet ve ezaları yüzünden tepivermişti.

Bu sırrın perdesi, günün birinde, Nişantaşı'nın arka sokaklarındaki küçücük bir evin, daracık bir

odasında, bir demir karyolada ölü olarak bulunduğun zaman gözlerimizin önünde açılacaktı. Yanında ne bir dostun, ne bir yakının, ne de bir bakanın vardı ve baş ucundaki tahta masanın üstünde ısırıp bıraktığın bir elma duruyordu.

ABDÜLHAK HÂMİD

ABDÜLHAK HÂMİD

Abdülhak Hâmid'le eski edebiyatımızın, daha doğrusu, Tanzimat devri edebiyatının zirvesine vardığım şu noktada okurlarıma kısa bir açıklamada bulunmak lüzumunu duyuyorum. Zaten, hatıralarımın başından beri bu lüzumu duymakta idim. Buraya kadar bahsi geçen şair ve yazarları niçin edebiyat tarihimizdeki kronoloji veya değer ölçüleri bakımından sıraya koymamışımdır? Buna göre, Abdülhak Hamid'in en başta gelmesi ve onu Tevfik Fikret'lerin, Cenap Şahabettin'lerin takip etmesi gerekmez miydi? Bu sorulara hemen «evet» diyebilirdim, eğer yazdıklarıma bir edebiyat tarihi, ya da bir edebî tenkid denemesi mahiyetini vermek iddiasında bulunmuş olsaydım.

Oysa, böyle bir iddia hiç aklımdan geçmemiştir. Ben, burada sadece genç bir edebiyat meraklısı olarak yakından tanımak fırsatını bulduğum şair ve yazarlara dair hatıralarımla, onların üzerimde bıraktıkları tesirleri anlatıyorum ve herbirini ancak yakından tanıma tarihlerine göre sıraya koymuş bulunuyorum.

Nitekim, ilk gençlik çağımda, Abdülhak Hâmid, benim için yerde mi, gökte mi olduğu bilinmeyen bir mitolojik varlıktı. Eserlerini okurken bana hâtiften birtakım sesler duyuyormuşum gibi gelirdi. Bunları

bizcileyin etten kemikten bir yaratığın yazmış olacağına ihtimal veremezdim. İlk defa Serveti Fünun dergisinde çıkan fotoğrafını görünce de onda böylesine bir üstünlük bulmaktan kurtulamamıştım. Gördüğüm yüz, bence, sanki, bir fotoğraf makinasının objektifinden aksetmiş değildi de dâhi bir ressamın hayalinden doğmuş sembolik bir simâ idi. Neyin sembolü, nelerin sembolü? Bunu tayinde epeyce güçlük çekmiştim. Bakıyordum ve baktıkça bir şeyin derinliklerine daldığımı hissediyordum. Sanırım, Tevfik Fikret de bu resim karşısında aynı hayranlığa düşerek şu mısraları yazmıştı:

Açık bir cebhe, mûnis bir nazar, bir fıtratı mahrem.
Fezâyi bî-tenâhîsiyle, ebhâr ü cibâliyle,
Frûğu şûh ezhâriyle, zulmâtı leyâliyle,
Bütün volkanlarıyle, berkı ra'di pür celâliyle,
Şuûni reg-rengi, inşirâhü infiâliyle
*O fıtrat pür garâib bir tecellîgâh, bir âlem**

Burada, Tevfik Fikret, fotoğraftaki Hâmit'in kalıbı kıyafeti, tavır ve edası üstünde hiç durmuyor. «Açık bir cebhe, mûnis bir nazar, bir fıtratı mahrem» deyip hemen şairin iç dünyasına giriyor. Bu dünya yukariki mısralardan anlaşılacağına göre, Victor Hugo'nun dünyası gibi, birbiriyle bağdaşması imkânsız birtakım zıt unsurların çarpıştığı, kâh şimşekler çakıp yıldırımlar düşerken bahçelerde elvan

* Sonsuz fezasıyle, denizleri dağlarıyle, parlak renkli çiçekleri, gecelerinin karanlıklarıyle, bütün volkanlarıyle, korku saçan şimşekleri ve yıldırımlarıyle, türlü türlü olayları, sevinçleri ve kızgınlıklarıyle garabet dolu bir yaradılış, bir görünüş, bir âlem...

Abdülhak Hâmid
(Karikatürcü Cem'in kalemiyle, 1918)

elvan çiçeklerin açıldığı, kâh bir yanına karanlıklar basarken öbür yanında güneş ışıklarının parladığı ve şimdi ağıtlarla inlerken, şimdi şenlik şarkılarıyle çınlayan bir acayip âlemdir.

Fakat, fotoğraftaki adamın böyle bir kahotik âlemle hiç münasebeti yok görünüyor. O ne Victor Hugo gibi saçı sakalına karışmış, ne de Lord Byron gibi göğsü bağrı açık saçık romantik şairlere benziyor. Hele, resminin altında ismini okumamış bulunsaydım, onu, ilk bakışta bir şairden ziyade ya meşhur Avrupalı diplomatlardan, ya da Londra kibar âleminin Dandy'lerinden biri sanacağıma şüphe yoktu.

«İlk bakışta» dedim. Fakat, sonra bu resmi daha dikkatle gözden geçirirken onda yalnız zarafet değil asalet ve azamet gibi özellikler de bulmağa başlamıştım. Fikret «mûnis nazar» diyor. Doğrudur ama, bence gözlerinin insana tepeden bakan veya derin hulyalara dalmış bir adamın gözleri gibi insanın üstünden kayıp giden bir ifadesi de vardı. Hele, sağ gözündeki ince kaytanlı monoklu bu ifadeye olempiyen bir mahabet katmıştı.

Sözün kısası, Abdülhak Hâmid, bu resmiyle benim üzerimde eserlerinden daha büyük bir tesir yapmıştı. Öyle ki, yaşıma başıma, boyuma bosuma bakmadan ben de onunki gibi bir resim çıkartmak hevesine düşmüştüm. İlk gençlik çağımın, daha doğrusu son çocukluk yıllarımın bu özentisi, bir gün gelip bana yüksek yakalı kolalı gömleğim, şatafatlı kravatım ve son modaya göre biçilmiş kostümümle bir fotoğrafçının önünde Şairi Âzam'ın pozunu almak hevesini verecekti.

O tarihte on altı yaşımda ya var ya yoktum ve modelim olan haşmetli ihtiyarla ancak sekiz yıl sonra karşı karşıya gelecektim. Yalnız karşı karşıya gelmek mi? Hattâ bir grup hayranları arasında onunla birlikte resim çektirmek şerefine erecektim.

Yıl 1911 - 1912. Abdülhak Hâmid Beyefendi, o zaman İstanbul basınında bazı polemiklere yol açan haksız bir muameleye uğrayarak Brüksel Elçiliğinden alınmış ve İstanbul'a henüz dönmüş bulunuyordu. İşte, başka bir yıldızdan inişi andıran bu dönüş münasebetiyledir ki, günün birinde, başta Süleyman Nazif ve Süleyman Nesip Beylerin bulunduğu bir tertip heyeti tarafından onun şerefine Tokatlıyan otelinde bir öğle yemeği verilmiş ve yeni yetişen bazı edebiyatçılarla birlikte ben de bu ziyafete davet edilmiştim. Hattâ, sebebini pek iyi hatırlamadığım bir gecikme yüzünden bu ziyafete en son katılan da ben olmuştum.

Herkes çoktan gelmiş ve yemek yenmeğe başlanmıştı. Ayaklarım birbirine dolaşarak gidip yerime oturduğum anda kalbim öylesine çarpıyordu ki, az kalsın bir baygınlık geçirecektim. Bereket versin, o kırk elli kişilik sofrada, hiç kimse ne geç gelişimin, ne de orada bulunuşumun farkında değil gibiydi. Bütün davetlilerin dikkat merkezini Şairi Âzam teşkil ediyordu. O kendisine durmadan bir şeyler söyleyen Maliye Nazırı Cavit Beyi dinliyor ve arada kısa kısa sözlerle mukabelede bulunuyordu. Ne dediğini işitmiyordum. Çünki, alçak bir sesle konuşuyordu. Bununla beraber, ben o seste kulaklarımı okşayan bir ahenk seziyordum. Doğrudan doğruya göğüsten ve derinden gelen kalın, yumuşak, tatlı bir erkek sesiydi

bu. Öyle ki, ben yanımdaki arkadaşlardan birine eğilip, şimdi ne mâna ifade ettiğini pek anlamadığım şu sözleri mırıldanmıştım:

«— Sesinde bile 'dâhiyane' bir ton var bu adamın!»

Belki öyle ama, gözümün ucuyla kendisine her bakışımda bu «dâhiyane»likten hiçbir iz bulamamakta idim. O kır sakallı altmışlık şiir üstadı, zorlu mümeyyizler huzurunda imtihan geçiren bir mektep çocuğu gibi şaşkın ve sıkılgandı. Nitekim, yemeğin sonuna doğru söylenen nutuklara* mukabelede bulunmak sırası gelince önceden hazırlanmış bir nutuk suretini cebinden çıkarıp bir başkası tarafından okunmasını reca etmiş, bu şerefli vazifeyi de İsmail Müştak yerine getirmişti.

Neredeydi, benim sekiz yıl evvel gördüğüm fotoğraftaki «harikulâde» insan? Ondan yalnız bir kalıp kıyafet kalmıştı. Ama, yine ne kalıp, ne kıyafet! En yaşlımızdan en gencimize kadar hepimiz onun yanında birer mahalle çocuğu gibi kalıyorduk...

İnce, dik ve uzunca boyu, her kıvrımından, her çizgisinden zarafet akan redingotu ve nazik, kibar tavırlarıyle ağır ağır aramızda dolaşırken hissediyorduk ki, o başka bir devir, başka bir medeniyet örneğidir. Hangi devir, hangi medeniyet? Buna Tanzimat devri mi diyeceğiz? Tanzimat devrinin İstanbul şehrinde meydana getirdiği konak ve yalı medeniyeti mi? Bunu hâlâ tayin edemiyorum.

Abdülhak Hâmid, doğum ve yetişme tarihleri

* Bu nutukların en güzelini, en özlüsünü Hamdullah Suphi (Tanrıöver) söylemişti.

bakımından, şüphesiz ki, bir Tanzimat Efendisi, bir konak ve yalı çocuğu idi ve bu özellikleri tanıdığım birçok Tanzimat Efendilerinden, konak ve yalı çocuklarından prototipik bir surette taşıyordu. Fakat, bunun arkasında başka bir Abdülhak Hâmid vardı ki, nerelerden geldiği, ne gibi sosyal ve kültürel tesirlerin altında yetiştiği hiç belli değildi. Bütün ölçüleri aşan taşkın mizacı, bütün görgüleri, gelenekleri kırıp geçiren yaşayış tarzı ile, çok geçmeden, o bize her şeyden evvel zaman ve mekân dışında bir varlık gibi görünecektir.

Bu bakımdan, Süleyman Nazif'i bir ulu çınara benzeten Ahmet Haşim, Abdülhak Hâmid'i acaba hangi ağaca benzetebilirdi? Bana öyle geliyor ki, *Göl Saatleri* şairinin sınırsız muhayyilesi gerçeklerin üstüne çıkıp onu ancak, kökleri gökte olan Tûba ağacına benzetebilirdi ve bununla pek de aşırı bir «teşbih»te bulunmuş olmazdı. Zira, Hâmid'in bizzat kendisi, bakınız, kendini nasıl anlatmıştır:

Sanmayın, yer katında bir bodrum;
Açmışım gökyüzünde bir uçurum
Ki derûnunda ben varım ancak...

Bununla beraber, biz, yine, Abdülhak Hâmid'i yeryüzüne çekmeye çalışalım ve onu zaman ve mekân dışına çıkaran faktörlerin neler olduğunu araştıralım. Bu yolda, bize en iyi rehber onun biyografyasıdır: Buna göre, Hâmid'in, gözlerini dünyaya devrin en parlak kültür ışığıyle aydınlanmış bir aile çevresi içinde açtığını, ilk tahsil ve terbiye çağını bir yanında o zamanın hür fikirli ulemâsından Hoca Tahsin Efendinin, öbür yanında Edremitli Bahaettin

adıyle tanınmış diğer bir aydın Hocanın gölgelerinde geçirdiğini görürüz. 10 yaşında ya var ya yokken bu hocalardan biriyle Paris'e gitmiş; orada bir okula devam etmiş; bir yıl sonra İstanbul'a dönüşünde tekrar bir ecnebi Colejine girmiş; derken, Tahran Elçiliğine tayin edilen babası onu alıp İran'a götürmüş; orada Fars edebiyatının içine dalmış; daha sonraları da Golos, Bombay konsoloslıklarından başlayarak Büyükelçilik Başkâtibi ve Müsteşarı vazifeleriyle tam yirmi yıl Londra'da bulunmuş; Londra'dan Elçilik pâyesiyle Lahey'e, Lahey'den Brüksel'e geçmiş, ve bu suretle demek oluyor ki, bütün gençlik ve olgunluk çağları boyunca yeryüzünün son Güney bölgesinden, son Kuzey bölgesine kadar türlü türlü iklimlerde, türlü türlü memleketlerin, cemiyetlerin sosyal şartları içinde yaşayarak hep yurt dışında kalmıştır.

İmdi, böyle bir insana —yergileme maksadıyle değil, harfi harfine lûgat manasıyle— kozmopolit, yani «dünyanın adamı» demekten başka ne denilebilir? Gerçi, Abdülhak Hâmid «Milletim nev'i beşerdir, vatanım rûyi zemin» sözünü kendine bir hayat düsturu olarak almamıştır ama, her gittiği yere kendi vatanı gibi bütün kalbiyle bağlandığına ve hele ömrünün son yıllarını derin bir Londra hasreti içinde geçirdiğine şüphem yoktur. Vakitsiz ölümüyle ona edebiyatımızın en yanık ağıtlarını ilham eden Fatma hanımdan sonra ise gönül verdiklerinin hep yabancı kadınlar olduğu herkesçe bilinen bir hakikattır.

Abdülhak Hâmid, altmış yaşını aşmış olarak İstanbul'a dönünce bekliyorduk ki, ya gidip çocuk-

luk çağının tatlı hatıralarıyle dolu Boğaziçi'nde bir yalıya, ya da ilk ilham kaynağı olan Çamlıca'da bir köşke yerleşecektir. (Nitekim yıllardan beri görmediği kızkardeşi şair Fahrünnisa Hanımefendi orada oturmakta idi). Oysa Hâmid, bunun tam tersini yapmış, uzun bir süre Beyoğlu'nda Tokatlıyan otelinde kalmıştı. Kendisine İstanbul'un hoş ve «âsûde» bir semtinde oturmayı tavsiye edenlere de şu cevabı veriyordu:

« — Ben sessiz, ıssız yerleri hiç sevmem. Burada büyük bir şehrin gürültüleri var diye oturuyorum. Hele, geceleri el ayak çekildikten sonra oteldeki elektrik motorunun sesi yok mu, bana âdeta ninni gibi geliyor.»

Abdülhak Hâmid'in Beyoğlu'nda yaşamayı tercih edişinin sebeplerinden biri belki de sefahate düşkünlüğü ve gece hayatına alışkanlığı idi. Nitekim, bazı arkadaşlarla Tepebaşı'nda «Garden Bar»a gidişlerimizde ona sık sık rasgeldiğimiz olurdu. Önce, yanına yaklaşmaya cesaret edemeyerek uzaktan seyrine dalardık: Şairi Âzam, vakit henüz pek geç değilse, Süleyman Nazif ve Süleyman Nesip* gibi birkaç hayranıyle birlikte içki içip sohbet etmekte ve vakit bir hayli geciktikten sonra ise —«*Cemşidi koyar bu hal merakta - Meyhane yıkıldı mest ayakta*» mısralarının ifade ettiği hale kendi durumuyla örnek vermek istercesine— önünde bir viski kadehiyle tek başına kalmakta, bakışlarını durmadan bar kızlarının üzerinde dolaştırmaktadır.

* Meşhur Süleyman Paşanın oğlu, Edebiyatı Cedide şairlerinden bir zat.

Hemen hepsi Fransa'dan getirilmiş o kızlar birbirinden güzel görünürdü bize. Ama, bunlar arasında Mariette adında bir dansöz vardı ki, gerek sahnede oynarken, gerek ortada dolaşırken yüreğimiz ağzımıza gelir gibi olurdu ve uzaktan baktığımız zaman Hâmid'in de en ziyade onunla ilgilendiğini sezerdik. Bu yüzden Mariette'in değeri gözümüzde bir kat daha artardı.

Bir gece, ne yapıp ne edip ve hepimizin cebinde ne varsa bir araya getirip onu masamıza çağırmak cüretinde bulunduktu. Fakat, kızcağız, bizim yanımıza gelmek üzere kırıta kırıta yürürken bir de ne gördüktü! Hâmid Beyin masası önünde duraklayıp kalmasın mı? Hâmid Bey, oturduğu yerden ona bir şeyler söylüyor, o da «ben şu masaya angajeyim» demek ister gibi eliyle bizim tarafı gösteriyordu. Şairi Âzam monoklunu taktı; Mariette'i bileğinden tutmuş olarak uzun uzadıya bulunduğumuz noktaya baktı. Bizi gördü mü, görmedi mi? Gördü ise tanıdı mı, tanımadı mı? Bilmiyorum. Tanımamış olacak ki, bizi hiçe sayarak bileğinden tuttuğu kızı çekip yanına oturtmuş, ya da tanımış olacak ki, biraz sonra Garden Bar'ın başgarsonunu gönderip bizi masasına davet etmişti.

Herhalde, bu hâdise, öyle karışık bir durum yaratmıştı ki, hepimiz şaşırmış kalmış ve birer somnambul şuursuzluğu içinde üstadın masasına gitmiştik. Üç kişiydik ve Mariette'le birlikte, o saçlı sakallı «muhteşem» ihtiyarın çevresinde herkesin dikkatini çeken acayip bir daire teşkil etmiştik. Ona, kızını, oğul veya torunlarını (çünki aramızda bol bol kırk yıllık bir yaş farkı vardı) etrafına top-

lamış bir baba, bir büyük baba, bize de bir aile reisinin sofrasında oturan çocuklar denilemezdi.

Kaldı ki, o anda Hâmid Beyefendi tam mânasıyle sarhoştu ve bizimle muamelesi ilk andan itibaren o kadar yarence, Mairiette'e karşı davranışları o kadar lâubali bir şekil almıştı ki, görünüşümüze türlü türlü şüphe uyandırıcı mânalar verilebilirdi. Şairi Âzam ikide bir kadehini kaldırıp bizimle toka ediyor ve her yudum içkiden sonra Mariette'in şurasına burasına öpücükler konduruyordu. Sonra, bize dönüp:

« — Bu, mezelerin en tatlısı. Fırsat kaçırmayın; siz de öpün bu nâdide mahlûku.» diyordu. Önceleri, utancımızdan yerin dibine geçeyazdık. Fakat, yavaş yavaş biz de açılmaya başladık. Kâh, Şairi Âzam'la şakalaşıyor, kâh onun tavsiyesini yerine getirmek teşebbüslerinde bulunuyorduk. Ama, doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu teşebbüslerimiz daima yarıda kalıyordu. Zira, Mariette hep onun kolları arasında idi ve ensesinde, gerdanında, kulaklarının ardında, hattâ dudaklarında boş bıraktığı bir nokta kalmıyordu.

Biz, arada bir:

« — Üstad, Auteuil (Otöy)de, Lak'ta Kaskat'ta da Fransız dilberleriyle böyle mi vakit geçirirdiniz?» diyor ve şu şiirini okuyorduk:

Üç «fiyakr» üzre kenârı «Sen»de
Bir gece hep Otöy'e gitmiş idik,
Seyri mehtâba dalıp gülşende
Ne safâlarla sabâh etmiş idik...

O ise, bizi kâh işitmemezlikten geliyor; kâh

tatlı uykusundan uyandırılan bir adamın mahmur ve karık sesiyle:

« — Kim yazmış bu hezeyanı? Otöy de neresi?» diye söyleniyordu. Bunun üzerine hep bir ağızdan *Divaneliklerim*'deki şu mısraı tekrar ediyorduk:

Lak'ta, Kaskat'ta anınla randevular var idi...

Lâkin, Hâmid Bey, bize artık cevap vermeye bile lüzum görmüyor, Mariette'in kulağına bir şeyler fısıldıyor; Mariette ise kıkır kıkır gülüyordu.

İşte, o gece, biz de Garden Bar'da böylece «sabahı etmiş idik.» İş bununla kalsa iyi... Fakat, Şairi Âzam bizi «hâibi hâsır» bırakarak Fransız güzeliyle birlikte sallana sallana çıkıp gitmiş idi. Nereye? Ne yapmak için? Bunu, önümüzdeki gecelerin birinde Mariette'e sormuştuk:

« — Seni alıp götürüyor. Ya sonra ne oluyor?»

Ve Mariette şuh bir kahkaha atarak:

« — *Mais, qu'est que vous eroyez, mes petits Messieurs? İl est un tigre.*»* demişti.

Fransız kızının bu sözünü, elli üç yıl sonra bile hâlâ kelimesi kelimesine fransızca olarak hatırlayışıma göre, anlaşılıyor ki, bende pek derin bir tesir bırakmıştır. Neden mi, diyeceksiniz? Biz yaşta bir kızın altmış beşlik bir adamdan «kaplan» diye bahsedişinin ve bunu söylerken bir de bu sözüne «*Mes petits Messieurs*» hitabını katışının delikanlılık gururumuza ne kadar dokunmuş olduğunu burada açıklamaya hacet yoktur sanırım.

Kaldı ki, bunu söyleyen kız, kaç zamandır, uğrunda nice uykusuz geceler geçirdiğimiz güzel,

* Ne sanıyorsunuz, Küçük Beyler? O bir kaplan.

şuh ve işveli Mariette idi. Ve bu yüzden, —neden itiraf etmeyeyim— Mariette'in bende uyandırdığı kıskançlık yüzünden Şairi Âzam, benim gözüme bir kaplan değil, o sıralarda müsveddelerinden bazı parçalar okuduğum *Finten*'deki Davalaciro'nun ta kendisi gibi görünmeye başlamıştı.

Fakat, bir gün gelecek, onun hakkında sevgili karısı Lucienne Hanımın ağzından işittiğim bazı sözler ve edindiğim bilgiler sayesinde Mariette'-in kullandığı *kaplan* vasfının ne kadar yerinde olduğunu anlayacaktım ve Hâmid Beyle aramızdaki eski rakabet (!) çoktan silinip gittiği için onu Davalaciro'ya benzetmek asla aklımdan geçmeyecekti.

Lucienne Hanım derdi ki: «Ben, Beyefendiden başka iki kocaya daha varmış bir kadınım. Onların her ikisi de yaşça küfvüm olan kimselerdi. Fakat, itiraf ederim ki, tanıdığım tek erkek Beyefendidir. Bütün ihtiraslarıyle aşk denilen şeyi yalnız onda gördüm.»

«Bütün ihtirasları...» Yani bütün feveranları, fırtınaları ve kıskançlıklarıyle! Burada sözü yine Lucienne Hanıma bırakıyorum:

« — Benim arzum üzerine Bebek'te bir eve yerleşmiştik. Çok geçmeden oradaki sakin hayatımız Beyefendiyi sıkmağa başlamış olacak ki, akşamları geç vakitlere kadar şehirde kalıyor, bazan da geceleri hiç eve dönmüyordu. İlk zamanlar, kendisini sabahlara kadar beklediğim olurdu. Gerçi, sokak kapısının anahtarı ondaydı ve eve istediği saatte girebilirdi ama, o gelmeden gidip yatmağa yine gönlüm razı olmazdı. Aklıma bir sürü kötü

Abdülhak Hâmid ve Lucienne Hanım

ihtimaller gelirdi. Ya yolda bir kazaya uğradıysa, ya fazla içkili olup da bir yerde sızdı kaldıysa diye gözüme uyku girmezdi. Fakat, zamanla insan her şeye alışıyor, yahut da insanın sinirleri gerile gerile birden gevşeyiveriyor. Ben de her şeyi oluruna bırakarak, en geç geceyarısı yatıp uyumağa başlamıştım. Beyefendi, dilediği saatte gelir, anahtarıyle sokak kapısını açar, kâh sessizce, kâh yüksek sesle bir şeyler söylenerek yatak odamızdan içeri girerdi.

«İşte, bu gecelerin birinde idi; derin uykumdan dehşetli bir gürültü ile uyanmış ve yatağımdan fırlayarak merdiven başına koşmuştum. Bir de ne göreyim? Beyefendi, korkunç bir hal almış, avazı çıktığı kadar bağırarak ve sövüp saymaları arasında durmadan 'Söyle o herif nerede?' sözünü tekrar ederek üstüme yürüyor.

«Nutkum tutulmuş, donmuş kalmıştım. Beyefendi beni elinin tersiyle iterek yatak odasından içeri daldı. Karyolanın altına bakıyor, perdelerin arkasını yokluyor, elbise dolabını açıp içini araştırıyordu. Derken beni kolumdan yakalayıp çekerek evin bütün odalarını, bütün köşe bucaklarını aynı heyecanla araştırmaya başladı. Ne mutbak kaldı, ne bodrum kaldı, ne de hizmetçi odası. Burada yatan aşçı kadının ne hale uğradığını pek hatırlamıyorum. En son olarak ben kendimi «entre»de, sokak kapısının ardında bulmuştum. Burada ilk gözüme çarpan şey kapının zorlanmış kilidinin örselenmiş ve emniyet zincirinin* yerinden fırlamış

* O gece emniyet zincirinin neden takılmış olduğunu pek iyi hatırlamıyorum. Y. K.

olmasıydı. Fakat, o anda Beyefendinin gözüne büsbütün başka bir şey çarpmıştı: Vestiyerde kendine ait olmayan bir baston! Kolumu bıraktı, iki eliyle o bastonu kavradı ve bana dönerek hışımla sordu: «Bu baston kimin? Söyle, bu baston kimin?» «Ne bileyim? Sizi ziyarete gelenlerden birinin unutup gittiği bir baston olacak...» demek istedim. Fakat, Beyefendi hiçbir söz dinleyecek halde değildi.»*

Şimdi, bu drama sebebiyet veren olayı, yine Lucienne Hanımın verdiği tafsilâta göre ben size anlatayım: Hâmid Bey, anahtarını çevirip kilidi açınca bir de bakmış ki kapının ardına, ilk defa olarak, emniyet zinciri takılmıştır ve bu mutad hilâfı tedbir Lucienne Hanımın âşık kocasında derhal acı bir şüphe uyandırmış, bu şüphe bir kıskançlık feveranına inkılâb ederek Hâmid Beye, bütün hızıyla kapıya yüklenip zinciri sökmek ve her şeyi kırıp geçirmek gücünü vermiştir.

Böyle bir hâdisenin kahramanı olarak Şairi Âzam'ı *Finten*'deki Davalaciro'dan ziyade Otello'ya benzetmek daha yerinde olmaz mı? Şüphenin zehri, kıskançlığın ateşi o Berberî'nin damarlarındaki kan gibi Hâmid'in kanını da ağılayıp tutuşturmuştur. Hattâ, bu iki eşit ruh sıtması üzerinde Desdemona'nın mendiliyle kime ait olduğu bilinmeyen bastonun aynı rolü oynadığı söylenebilir. Çünki, Hâmid de —yine Lucienne Hanımdan işittiğime göre— vakanın ertesi günü veya günleri, şuraya buraya vurarak kırdığı o bastonun sapını tıpkı Othello'nun avucundaki buruşuk mendil gibi, eline

* Düşünmeli ki, bu vaka hesapça bizim Garden Bar âlemleri yaptığımız gecelerin birinde vuku bulmuştur.

alıp taraf taraf dolaşarak sahibini aramağa çıkmıştı. Çünki, o bez parçasıyle bu odun parçası her iki kıskanç âşık için yegâne «ihanet» belgesiydi.

*

Lâkin, bir gün gelecek, Şairi Âzam'ın feveran halindeki kalbi sönmüş bir volkanın tepesi gibi küllerle örtülecektir. Artık, yaşı yetmiş beşi aşmıştır. Lucienne Hanıma aşkı yavaş yavaş bir baba şefkati yumuşaklığını almaya başlamıştır. Onunla birlikte Pera Palas otelinde oturmakta ve Beyoğlu'nun levanten cemiyet hayatı içinde yaşamaktadır. Davetler, soiré'ler, çay ve yemek ziyafetleri... Hâmid Bey bunların hepsine yanında Lucienne Hanım olduğu halde katılmakta ve genç karısının dans etmelerini, şu veya bu genç adamla konuşup gülüşmelerini geniş bir hoşgörürlükle karşılamaktadır.

Nitekim, günün birinde, o danslar, o gülüşüp konuşmalar Lucienne Hanımla bir İtalyan Kontu arasında ciddî bir münasebete yol açınca, Hâmid Bey, herhangi bir tepkide bulunmak şöyle dursun, bu münasebeti meşru şekle sokmak için büyük bir feragat gösterecek, yani Lucienne Hanımı boşayıp o İtalyan Kontu ile evlendirecektir.

Burada, sözü yine Lucienne Hanıma bırakıyorum:

« — Nikâhımızın kıyıldığı günün akşamıydı. Hep birlik oturduğumuz Pera Palas otelinde dostlar arası bir düğün ziyafetinden sonra Beyefendi kulağıma eğilip demişti ki: «Sen git, odana çekil. Yeni kocanla ben bu gece kendi aramızda bir âlem yapacağız. O bekârlığa vedanın ilk gününü, ben de

evliliğimin son gününü birlikte kutlayacağız. Ne vakit döneceğimiz belli olmaz. Sen yatağına girer, uyursun. Fakat, sakın, arakapıyı kitleyeyim deme! Ben yatmazdan evvel seni bir kere daha görmek ve mesut olman için dua etmek isterim!» Bunun üzerine, her ikisi de beni otelde yapyalnız bırakarak kolkola, çıkıp gitmişti. Ben, Beyefendinin talimatına göre, hemen odama çıkıp yatağıma girdim ama, uyuyabilirsen uyu... Bir sağa bir sola dönüyor; durumumun acayipliği içinden bir türlü çıkamıyordum. Böylece saatler geçti; nihayet uyuyakalmışım.

«Lâkin, sanırım, sabaha karşı idi, koridordan akseden birtakım konuşmalar, gülüşmeler ve kahkahalarla uyanmıştım. Bu konuşma ve gülüşmeler arasında önce yeni kocamın 'Bonne nuit, bonne nuit...' diye bağırarak sağ bitişiğimdeki odasına, biraz sonra da eski kocamın türkçe bir şeyler söyleyerek sol bitişiğimdeki odasına girdiğini işittim. Fakat, kendimi hiçbir şey duymamış ve uykudaymışım gibi yaptım. Nitekim, bir çeyrek, yirmi dakika sonra Beyefendi arakapıyı açıp bana bakınca uyumakta olduğumdan sanırım hiç şüphe etmemişti ki, yavaş sesle şu küfürleri savurmağa başlamıştı: 'Kaltak! Orospu! Tu sana!' ve bu küfürleri ikidebir kesip ellerini havaya kaldırıyor, birtakım dualar mırıldanarak üzerime üfürüyordu. Zilzurna sarhoştu ve ayakta duracak mecali yoktu. Doğrusu, bu hali pek içime dokunmuştu; fakat, ne yapabilirdim? Olan olmuştu ve onun arzusuyla olmuştu.»

Evet, onun arzusuyla olmuştu ama, aradaki bağlar bir türlü kopmasını bilmemişti. Lucienne

Hanım evlendikten birkaç gün sonra İtalya'ya gidecek, orada birkaç yıl Beyefendisinden uzak kalacak, Beyefendi de kâh Viyana'da oğlunun yanında, kâh İstanbul'da dost ve ahbapları arasında Lucienne Hanımın boş bıraktığı yeri doldurmağa çalışacaktı ve ona gönderdiği mektuplarda «Ne seninle ne de sensiz yaşanabilir» diye yazacaktı. Lucienne Hanımın gönderdiği mektuplar ise, eski tâbiriyle, birer «ilânı aşk»ı andırıyordu. Bunlardan bir tanesini Hâmid Bey bana göstermişti; sonu şöyle bitiyordu: «Je baise votre front de génie et vos yeux de caresse»*

Bu hasret devrinde, Abdülhak Hâmid'i çok defa yalnız başına Beyoğlu'nda dolaşırken gördüğümüz olurdu. Sakalı iyice ağarmış, üstübaşı eski düzenini kaybetmiş ve bütün mânasıyle derbederleşmiş olmakla beraber, yine gözündeki monoklu ve dimdik yürüyüşüyle, sokak kalabalığının içinde, kadın erkek herkesin başını kendinden yana çevirten bir başkalığı vardı.

Acaba yine eskisi gibi gece âlemlerine devam ediyor muydu? Hiç sanmıyorum. Şairi Âzam'ın buna bedenî gücü yetse bile, mâlî gücü asla elvermezdi. Çektiği geçim sıkıntısı hepimizce malûm olan acı bir gerçekti. Zaten, kendisi de bunu saklamıyordu. Viyana'da, rengi atmış bir pardesü ve altı aşınmış kunduralarla dolaşışını tasvir eden bir şiiriyle nasıl bir yoksuzluk içine düştüğünü âleme ilân etmiş bulunuyordu. İstanbul hükûmeti memlekete dönebilmesi için ona ancak bir yol parası gönderebilmiş; bu kadarcık bir yardım da bazı de-

* «Dehâlı alnınızdan ve okşayıcı gözlerinizden öperim.»

magogların söylentilerine yol açmıştı. Abdülhak Hâmid'in o söylentilere verdiği cevap —ki bir gazetede yayınlanmıştı— hâlâ hatırımdadır. Bu cevabında Şairi Âzam özetleme şöyle diyordu: «Benim kalemim harcı âlemdir. Devletten olsun, milletten olsun, gördüğüm yardımların hesabını kimseye vermeye mecbur değilim.» Sanırım ki, Hâmid Beyin siyasî polemiklere karışışının ilki ve sonu da bu olmuştur.

*

Buraya kadar bahsini ettiğim Hâmid, benim gençlik hâtıralarıma karışmış olan Hâmid'dir. Onunla ancak yıllar sonra, kirası İstanbul Şehremaneti tarafından ödenen ve Lucienne Hanımın zevki, özeniyle döşenip dayanmış olan bir apartman dairesinin rahat, ferah salonunda tekrar buluşacaktım. Şairi Âzam, Lucienne Hanım yanına döneli, artık Beyoğlu caddesinde gördüğüm düşkün ve perişan halinden kurtulmuş, İstanbul Milletvekili olduktan sonra* ise malî vaziyeti düzelmiş, giyinişi eskisi gibi itinalı, vücutça —aradan beş altı yıl geçmiş olmasına rağmen—, kendisini ilk tanıdığım zamanlardaki kadar dinçti. Bir salıncaklı koltukta hafif hafif sallanarak erkek kadın bir grup ziyaretçisiyle sohbet ediyordu.

Karımla ben salondan içeriye girdiğimizde, bizi birkaç saniye derinden derine süzmüştü. Beni derhal tanımıştı, ama, karımı bu ilk görüşüydü. Hemen yerin-

* Abdülhak Hâmid bir ara seçiminde Milletvekilliğine aday gösterilişini, evvelce kendisi hakkında yazdığım yazıların tesirine atfederek bana karşı sevgisi bir kat daha artmıştı.

den kalktı ve onunla selamlaşmak için uzattığı elinin öpülmek istendiğini görünce:

«— Yok, Hanımefendi, olmaz. Ben sizin elinizi öpmeliyim.» dediydi.

Böylece Hâmid Beyi, ilk defa olarak, bir de salon adamı durumunda görüyordum. Çok konuşmuyor ziyaretçilerinin sözlerini kısa kısa cümlelerle karşılıyordu. Ama, bu cümlelerin her birinde kâh bir Garplı «esprit»sinin, kâh bir Şarklı nüktesinin tadını almamak mümkün değildi. Bu bakımdan, Şairi Âzam, bana *Finten*'in birinci perdesinin birinci tablosundaki «Fesli Adam» tipini hatırlatmağa başlamıştı. O Fesli Adam, Londra'da Grosvenor Square'da oturan kibar bir İngiliz kadınının çayına davetlidir. Lady Dick adını taşıyan bu kadınla Fesli Adam arasında şöyle bir konuşma olur:

Lady Dick — Biraz önce «Hakaret muhayyerdir, red olunur» dediniz. Bu sözü oldukça beğendim. Musikiyi sever misiniz?

Fesli Adam — Herkes kadar...

Lady Dick — Müstesna bir surette sevmeli değil misiniz? Çünki, musiki de şiir ailesindendir.

Fesli Adam — Birkaç kızkardeşin hepsini birden beğenmek olur, ama, sevmek olmaz zannederim.

Bu arada şahıslardan Dr. Thomas adında biri söze karışır.

Dr. Thomas — Bu güneşsiz memleketi nasıl buluyorsunuz?

Fesli Adam — Güneşi pek seyrekse de yıldızlarının çokluğundan güneşin yokluğu hissedilmiyor.

Tekrar Lady Dick konuşur.

Lady Dick — Finten adındaki kırmızı yıldıza siz de hayransınızdır elbet.

Fesli Adam — Gayet uzaktan...

Salondakilerden başka biri sorar.

— Sizin mi yeriniz uzak, onun mu yakın değil?

Fesli Adam — Bilmem.. (Lady Dick'e dönerek) Yalnız bilirim ki, sizin yanınızda yerim son derece yüksektir.

İşte, Hâmid Bey Maçka Palas apartımanının yer katındaki dairesinde tıpkı böyle konuşuyordu. Kocasından daima hayranlıkla karışık bir hayretle bahseden Lucienne Hanım, o sırada kulağıma eğilip demişti ki:

«— Şu neşeli neşeli konuşan adamın üç gün önce oğlunun ölüm haberini almış bir baba olduğunu kim söyleyebilir?

«— Nasıl? Nasıl?...

«— Aa, bilmiyor musunuz? Beyefendinin oğlu Londra'da vefat edeli bir hafta olmadı.. Fakat, başsağlığı dilemeye kalkmayın. Telgrafı aldığı vakit çok üzülmüştü. Sonra, birden kendini toparlayıp 'Bu bahsi kapatalım artık' dedi.»

Lucienne Hanımın bu sözleri üzerine, Hâmid Bey benim gözümde *Finten*'deki Fesli adamdan ziyade Victor Hugo'yu andırmağa başlamıştı. O büyük Fransız şairi de, biyografyacılarının, özel hayatına dair verdikleri bilgilere göre, iki yetişmiş evlâdını gömdükten sonra Paris'teki konağının salonlarında eşe dosta ziyafetler çekerek böylesine gamsız ve kayıtsız bir ömür sürmüş değil miydi?

Bu aklıma gelince, Hâmid Beye şu suali sormaktan kendimi alamamıştım:

«— Beyefendi, Paris'te bulunduğunuz tarihlerde Victor Hugo'yu yakından görüp tanışmak vesilesini bulmuş muydunuz?

Ve Türkiye'nin en büyük şairi, Fransa'nın en büyük şairine dair bana yalnız bu baştan savma cevabı vermekle yetinmişti:

«— Ha, evet; şimdi pek iyi hatırlamıyorum. Sanırım, Etoile Meydanı civarında bir büyük evde otururdu. Her hafta mı, her ay mı bilmiyorum, bir kabul günü vardı. İşte, o kabul gününe birkaç kere ben de gitmiş, onu yakından görmüştüm. Fakat, her gidişimde etrafı o kadar kalabalıktı ki, kendisiyle konuşmak nasip olmadı.»

«— O kalabalık arasında genç ve güzel kadınlar da var mıydı?

«— Vardı ve Hugo hepsine yiyecek gibi bakardı.»

«Nasıl, o yaşta bile mi? » diyecektim. Bereket versin ki, Lucienne Hanımın söze karışıp «Meğer, bunda da birbirinize benziyormuşsunuz» demesi ve Hâmid Beyin «Neden olmasın? Kadın eti her zaman 'leziz' dir.» cevabını verdikten sonra bana dönüp yavaş sesle «Fakat, hazmı güç.» diye mırıldanması, öyle bir pot kırmamı önlemişti.

Lucienne Hanım, aynı zamanda, Şairi Âzam'ı şiir ve edebiyat bahislerine sürüklenmekten de kurtarmıştı sanırım. Zira, benim «Victor Hugo'yu tanıdınız mı?» diye açmak istediğim sohbet konusu bundan başka bir şey değildi. Hâmid Beye, bunun ardından Victor Hugo'nun lirik ve dıramatik eserlerinden hangilerini beğendiğini soracaktım. Daha sonra, bazı

edebiyatçılarımızın telakkisine göre, en çok tesiri altında kaldığı sanılan bir diğer büyük şair hakkındaki fikrini ve bilgisini anlamağa çalışacaktım. Bu büyük şair de Shakespaere'den başka biri değildi.

Oysa, Hâmid Beyin bütün bu çeşit edebî konular üzerinde durmaktan kaçınır bir hali olduğu öteden beri gözümden kaçmamıştır ve bundan dolayı hiç de hayrete düşmemişimdir. Zira, bilirdim ki, yüksek değerde ve geniş ün sahibi şair, yazar ve sanatkârların çoğu kendilerine «selef» veya «üstad» tanımayı sevmezler. Tanıdıkları takdirde, yaratıcılık vasıflarına gölge düşmesinden korkarlar. Hele, şu veya bu çığırın kurallarına, geleneklerine bağlı görünmeyi hiç istemezler. Çünki, her şeyi yoktan var ettikleri kanaatindedirler.

Abdülhak Hâmid de acaba böyle bir gurura kapılanlardan biri miydi? Belki evet, belki hayır. Bu hususta hâlâ kesin bir hükme varmış değilim. Ancak, eserlerini tekrar gözden geçirirken yaptığım bazı müşahadelerin ışığında, ne kadar içinden çıkılmaz bir kaos karşısında bulunduğumu anlıyorum. Tevfik Fikret, bu hali «pür garaip bir tecellîgâh» diye ifade etmiştir. Fakat, neden garabetlerle dolu? Bunu şimdiye kadar edebiyat eleştirmecilerimizden hiçbiri bize açıklayamamıştır. Sebebi, öyle sanıyorum ki, Hamid'i insan olarak yakından tanımamış bulunmalarıdır.

Yukarıdan beri anlatmağa çalıştığım bu insana, kusursuz bir garplı kalıbı içinde tam bir şarklı denilebilir. Fakat, onun doğup yetiştiği devrin hangi fikir, sanat ve edebiyat adamını, kısaca hangi aydınını bu tarifin dışında bırakabiliriz? Bu bakımdan Fikret,

bize, Hamid'den başka türlü mü görünür? Hattâ, bugün çoğumuz hâlâ garplı kalıbı içinde birtakım şarklılar değil miyiz? İç yüzümüz dış yüzümüzle hâlâ bir sürü tezatlarla çelişip durmuyor mu?

Öyleyse, neden yalnız Abdülhak Hâmid'i bu tarifin içine sokmakla kalıyorum? Çünki, bu çelişme Hâmid'de bir savaş haline girmiştir de ondan... Evet, daha açık bir ifadeyle diyebilirim ki, Tanzimat devrinin Şark kültürüyle Garp kültürü arasındaki çatışmaları, ilk meydan muharebesini onun ruhunda vermiştir. Aynı devrin örnek simalarından hiçbirinin böyle bir duruma düştüğü söylenemez. Şinasi'ler, Namık Kemal'ler, Ziya Paşa'lar o iki zıt kültürü kendi nefislerinde bir «muvazaa» ipliğiyle bağlamasını bilmişlerdir. Bu da onlar için çok güç olmamıştır sanırım. Zira, garplılıkları şarklılıklarıyle boy ölçüşebilmek gücünden hayli yoksundu ve herhangi bir zorlanmaya hacet bırakmaksızın biri öbürüyle uzlaşabiliyordu. Hattâ, burada «uzlaşma» yerine «mezc olup gitme» demek gerçeğe daha uygun düşer. Öyle bir mezc olup gitme ki, yazdıkları eserlerin hiçbirinde yaşadıkları çağın Garp edebiyatından ve fikir cereyanlarından ne ruh, ne şekil itibariyle bir iz bulamazsınız. Hepsi de, başlarında fesleri, sırtlarında istanbulinleri ve yarımyamalak fransızcalarıyle gittikleri Avrupa'dan derinliğine bir şey görmeksizin, açıkça bir şey anlamaksızın, yine aynı kıyafette, yine «münacat»lar, «ilâhi»ler, «kaside»ler ve «gazel»ler okuyarak dönmüşlerdir.

O çağda ki, İngiltere'de Byron'ların, Moor'ların Keats'lerin; Fransa'da Chataubriand'ların, Lamartine'lerin, Hugo'ların; Almanya'da Novalis'lerin, Schil-

ler'lerin, Kleist'ların romantik soluğu ruhlar ve kafalar üstünde hâlâ büyük bir rüzgâr gibi esiyordu.

Tanzimat devrinin şair ve yazarları arasında bu rüzgârı alnında hisseden yalnız Abdülhak Hâmid olmuştur. Fakat, ne yazık ki, onun kendisini değil, ancak uğultusunu getirebilmiş ve bu uğultuyu da kâh ehramları, kâh Babil Kulesini, kâh eski Fars tapmaklarını andıran bir «beyan» mimarisinin içine sokmuştur. Burada artık ne Shakespaere'i, ne Hugo'yu bulmamızın imkânı vardır; ne de Almanların «Sturm und Drang» adını verdikleri büyük romantizim fırtınasının insanı enginlere sürükleyip götüren kudretini.

Şu halde Abdülhak Hâmid'i hangi sınıf şairler arasına katabiliriz? Abdülhak Hâmid ne yapmıştır? Yukarıda söylemiştik ki, o gerek şahsı, gerek eserleri bakımından zaman ve mekân dışındadır ve kendi çığırını kendisi açmış, kendisi kapamıştır. Bu çığır bazı açılardan bize kahotik görünebilir ama, her oluş halindeki âlem gibi azametli, hayret ve dehşet verici fenomenlerle doludur ve bunların hepsi birden Hâmid'in damgasını taşır. Namık Kemal ona yazdığı mektupların birinde şöyle başlar: «Hâmid; sana kendi adından daha yüksek bir hitap bulamadım.»

Ben de onun için son söz olarak «Hâmid Hâmid'di» demekle yetineceğim.

TEVFİK FİKRET

TEVFİK FİKRET

Tevfik Fikret, Fecri Âti edebiyatçılarınca, eskiler arasında, değeri sözgötürmez bir şiir üstadı ve kişiliği dokunulmaz bir *fazilet* örneği sayılır tek insan olduğu halde kendisini şahsen tanımakta hayli gecikmişimdir. Bu gecikmem ne onu görmek isteksizliğimden, ne de gençlik ve toyluk gereği bir çekingenliğe kapılışımdandı. Tam tersine, edebiyat âlemine ilk adımımı attığım günden beri onunla buluşup görüşmeye can atıyordum. *Sis*'i, *Tarihi Kadim*'i, *Gökten Yere*'yi yazan nasıl bir adamdır? Nasıl yaşar? Ne çeşit özelliklere sahiptir? Hep bunları anlamak merakı içindeydim. Zira, biraz önce sözünü ettiğim ve ancak o sıralarda okuduğum şiirleriyle Tevfik Fikret, benim gözüme, yalnız Edebiyatı Cedide çığırının önderi değil, bu memlekette hür düşüncenin, insanlık ve medeniyet yolunun akıncılarından biri olarak görünmeye başlamıştı ve o zamanlar bizim özlediğimiz, beklediğimiz *Büyük Adam* da bu vasıfları taşıyandan başka bir kişi değildi.

Eski devirde bu vasıfları taşır, fakat, adına istibdat denilen bir zulüm rejiminin karanlıkları içinde bunlardan hiç birini gösteremez sandığımız nice fikir ve kalem sahipleri Meşrutiyet inkılâbının ışığında ortaya çıkmışlardı ama, heyhat ki, birkaç iyi niyet hamlesinden sonra herbiri başka bir yönden günlük

politika ihtiraslarının girdaplarına kapılıp gitmişlerdi. Bize, o zamanın gençlerine, bunlar arasında yalnız Tevfik Fikret yüksek bir kayaya tırmanarak kendini böyle bir âkıbetten kurtarmış görünüyordu. Gerçi, bu kaya sarp ve çetindi ve bunun üstünde Fikret, ömrünün sonuna kadar, tıpkı Promete gibi türlü türlü azaplar çekmek zorunda kalacaktı ama, günün birinde:

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perrü bâl,
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim.
İnhinâ tavkı esaretten girandır boynuma,
*Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şâirim.**

diyebilmek şerefi için bütün bunlara katlanacaktı. Fakat, bu katlanış, bu tahammül onda asla bir «tevekkül» halini almayacaktır. Bir boradan önceki ağır, tazyikli havayı andıran susmaları arada bir gökgürültüleri, yıldırım sesleriyle kesilecektir ve bu gökgürültüleri devrin nimet sofralarına üşüşen açgözlülerin kulaklarında uğuldayacak; bu yıldırımlar ikbal tepelerine tırmanan fırsat düşkünü politikacıların kafaları üstüne düşecektir, aşağıdaki mısralarda görüleceği gibi:

Bu sofracık, efendiler —ki, iltikama muntazır
Huzurunuzda titriyor— şu milletin hayatıdır;
Şu milletin ki, muztarip, şu milletin ki muhtazır...
Yiyin, efendiler, yiyin bu hân-ı iştihâ sizin,
*Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin.***

* Kimseden gürlük ummam, kol kanat istemem, — kendi fezamda, kendi göklerimde kendim uçarım. — Eğilmek esirlik boyunduruğundan ağırdır boynuma, — fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim.

** Bu sofracık ki, efendiler, yutulmayı bekler — huzurunuz-

Tevfik Fikret
(Edebiyatı Cedide dönemi)

Kimlerdir o gözleri doymaz yağmacılar? Fikret'e, daha bir iki yıl önce yazdığı *Rücu* manzumesiyle *Sis*'teki lânetlemelerinden tövbe ettiğini söyleten *Hürriyet Kahramanları!* Ve Fikret, bunlar arasında ve belki de en ön safta eski fikir arkadaşlarını görmenin kırgınlığı içindedir. İşte, Hüseyin Cahit, onun yalnız arkadaşı değil, hattâ müridi olan Hüseyin Cahit, bir vakitler o kadar samimiyetle inandıkları ilkeleri savunmak için birlikte kurdukları ve isim babası olduğu «Tanin» gazetesinden ayağını kaydırıp* o gazeteyi İttihad ve Terakki komitesinin organı haline sokmak suretiyle kendisine bir sıçrama tahtası gibi kullanmağa başlamıştır ve Tevfik Fikret'in asıl ağırına giden, bir gün gelip de Galatasaray lisesi müdürlüğünden kaba bir tarzda atılınca, o Hüseyin Cahit kendisini ancak yarım ağızla savunmak ve Tanin'e gönderdiği bir açık mektubu iç sayfa sütunlarında yayınlamakla yetinmiştir.

İşte, gene bir vakitler, iktisadî meselelere dair yazdığı yazılarına başında bulunduğu Serveti Fünun dergisinde yer vererek bir iktisat bilgini şöhretine kavuşturduğu Mehmet Cavit Bey, şimdi, bu sıfatla devlet makamlarının en yükseğine erişmişti de ondan yana dönüp bakmıyordu bile... Ve işte, Edebiyatı Cedide'nin nice irili ufaklı şairleri, yazarları ki, hemen hepsi onun kanatları altında yetişmiş, şiirlerini birer

da titriyor, milletin hayatıdır; — şu milletin ki, dertlidir, can çekişmededir.... Bu iştah açan sofra sizin...

* Tanin gazetesini kuran üç kişiden biri ve o gazeteye bu adı veren Tevfik Fikret'ti.

Amentü gibi ezberlemişlerdi; şimdi dönüyordu da arkasında hiçbirini göremiyordu.

Onun peşinde, kala kala, Galatasaray lisesinde hocalık ettiği bir avuç gençten başka kimse kalmamıştı ve o lise müdürlüğünden atılışında grevler ilân ederek, sokaklarda protesto gösterileri yaparak ve devlet kapılarına başvurarak yalnız bu bir avuç genç karşı koymağa çabalıyordu. Fakat, hiç kimse bunların haykırışlarına, ağlayıp sızlanışlarına kulak asmıyor, devrin maarif nazırı* ise: «Ne var sanki! Bir şair yerine bir âlim getirdimse fena mı ettim?» demekle yetiniyordu.

Bir şair... Evet, ama istibdat idaresi devrinde bir köşecikte pinekleyen o Efendiye devletin en yüksek makamlarından birine yol açan hürriyet savaşında o şairin de büyük bir rolü olmamış mıydı?

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.
Göz yumma güneşten, ne kadar nuru kararsa,
Sönmez ebedî; her gecenin gündüzü vardır.

diyerek nice hürriyet savaşçılarının kalbini tutuşturan o şair değil miydi? Ağızlarımıza kilit, kalemlerimize kement vurulduğu ve hepimizin kurtuluştan umudu kestiğimiz günlerde bize gizliden gizliye:

Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler
Tulûu haşre kadar sürmez, âkıbet bu semâ,
Bu mavi gök size bir gün acır, melûl olma!

diye seslenen o şairden başka biri miydi? Hayır; oydu

* Emrullah Efendi.

ve bize müjdelediği sabah da olmuştu, ama bunların hepsi unutuluvermişti. Zira, Fikret, artık bildiğimiz Fikret değildi ve olan sabaha ancak bir «fecri kâzib» denilebilirdi. Aydınlığı öğle vaktini bulmadan sönmüş, Fikret de herkese, her şeye küsüp Bebek sırtlarında, kocaman bir kuş kafesini andıran Âşiyan'ına, yani yuvasına çekilmişti.

İşte, bir gün, Yahya Kemal'le ben Filozof Rıza Tevfik'in refakatinde Fikret'i orada görmeğe gitmiştik. Fakat, ben, onu, hele bu herkese kızgın, bu insandan kaçar, nice zamandan beri sesi sadası kesilmiş şairi, nihayet, kendi evinde görüp tanımak heyecanından ziyade, için için endişeye benzer bir hisse de kapılmakta idim. Zira, bir yıl önce, şimdi adını unuttuğum bir dergide Tevfik Fikret'i elvan elvan güzel tüylerini yerin tozundan, çamurundan sakınıp yüksek bir ağaç dalında tüneyen tavuskuşuna benzettiğimi hatırlıyordum ve bu yüzden, ya bana da kızmışsa diye, Aşiyan'a giden yokuşu çıkarken âdeta dizlerimin bağı çözülüyordu.

Bereket versin ki, oraya vardığımızda bize kapıyı açan hizmetçi kız, Beyefendinin Kolejde derste olduğunu ve on, on beş dakika sonra geleceğini söylemek suretiyle bana biraz soluk alıp kendimi toparlama imkânını vermiş oldu. Hele, Rıza Tevfik'in teklifi üzerine bekleme süresini bahçede, Fikret'ten bazı ınısralar kazılı bir kayanın dibinde, ağaç kütüklerinden yapılmış kanapelere oturup kâh Boğaz'ın güzel manzaralarına dalarak, kâh havadan sudan konuşarak geçirmemiz yüreğimi hayli serinlendirmişti, diyebilirim. Kaldı ki, Rıza Tevfik'in hoşsohbetliği, şakacılığı tam üstünde idi. Yahya Kemal'in açmak istediği

edebiyat bahislerini bir «hezel» konusu haline sokuyor ve hep gülüşmelerimizle sonuçlaştırıyordu. Nitekim, bu «hezel»lerden bir tanesi hâlâ hatırımdadır. Yahya Kemal;

«— Doktor, Hâmid'de birtakım kafiye hatâları buluyor musunuz?» diye sormuştu. «Meselâ Eşber'in sonunda '*Mucip ne hakarete apansız - Tarihi yazan benim yapan siz*' mısralarındaki *sız* ve *siz* kafiyeleri...»

Rıza Tevfik, hemen Yahya Kemal'in sözünü kesmiş:

«— Bu hata Hâmid'e ait değildir. Çünki, bunu Batlamyos söylüyor ve Batlamyos bir Yunanlı olduğuna göre *apansız*'ı, *apansiz* diye telâffuz eder tabiî...» cevabını vermişti.

İşte, biz böyle şeyler konuşup gülüşürken Üstad, arka taraftan çıkagelmişti. Bu, uzunca boylu, geniş omuzlu ve henüz genç görünen bir adamdı. Yüzünün sert çizgilerine, gözlerinin keskin bakışlarına ve bir kartal yavrusunun gagasını andıran burnuna rağmen hiç de haşin bir hali yoktu. Hattâ, ilk bakışta, ben, onu pek sade, yumuşak ve belki biraz da silik bulmuştum. Tevfik Fikret'e bu haliyle, adını sanını bilmeksizin herhangi bir yerde raslamış olsaydım: «İşte, Babıâli ketebesinden biri» ya da «belki bir devlet düşkünü!» diyebilirdim.

Evet, daha ziyade bir devlet düşkünü... Fikret, bizi selamlayıp nazik bir eda ile evinden içeri buyur ettikten sonra, benim üzerimde ancak gün görmüş kibar bir insan tesiri yapacak ve yüzünün biraz önceki sert çizgileri bana, yalnız, gördüğünden olmuş bir kimsenin yürek acısını ifade edecekti ve evin içi

Âşiyan

gerek bugünkü deyime göre, dekorasyon, gerek eski deyime göre döşenip dayanma bakımından o kadar epok dışı, o kadar özel ve özgün bir üslûp taşıyordu ki, Fikret'in buraya girdikten sonra, geçmişe, geleceğe ve bulunduğu memlekete dair her şeyi unutacağından şüphe edilemezdi. Zira, bu salt kendi zevkinin, daha doğrusu kendi fantezisinin, kendi eliyle kurulmuş bir dekoruydu ve bu dekorun her tarafına, sanki, Edebiyatı Cedide şiiri damgasını basmış gibiydi. Zira, göze çarpan bütün eşyaların nitelikleri ancak o çığır şairlerinin kullandıkları sözler ve tabirlerle tarif edilebilirdi: Meselâ, tül perdelere «esirî», kuştüyü yastıklara «sînei nermin», koltuk veya sedirlere «âğuşu ârâm», tavandan sarkan cami kandilleri biçimindeki avizelere «âvengi nücûm» ve bütün bunlara birtakım suluboya resimleri, masa, vitrin cicibicilerini katarak, dışarıdan kuş kafesine benzettiğimiz Âşiyan'a içerisinden bir «haclei hulyâ» diyebilirdik.

Fakat, bu «haclei hulya» sakininde hiç de hulyaya dalmış bir kimse hali yoktu. Bize karşı, misavirsever bir ev sahibinin bütün ilgilerini, ihtimamlarını gösteriyordu ve arada bir bakışları, derin bir dikkatle kâh bana takılıyor, kâh Yahya Kemal'in üzerinde duruyordu. Önce, beni oldukça rahatsız eden bu bakışlar, biraz sonra, öyle hissettim ki, bana yönelince bir sempatiyi, Yahya Kemal'e çevrilince bir tecessüsü belirtmektedir. Bunun sebebini anlamakta gecikmeyecektim. Zira, çok geçmeden, Tevfik Fikret Bey, bir söz arasında bana şu iltifatta bulunacaktı:

«— Yazılarınızı zevkle okuyorum. Hattâ, beni tavuskuşuna benzettiğiniz makalenizi dahi çok beğendim.» ve Yahya Kemal'e dönüp:

«— Sizi ismen tanıyorum ve senânızı işitmiş bulunuyorum. Fakat, şimdiye kadar, maalesef bana hiçbir şiirinizi okumak nasip olmadı.» diyecekti.

Nasıl olabilirdi ki, Yahya Kemal o zamanlar, bir tek şiirini bile yayınlamamıştı ve bundan dolayı üstadın bu sözü de onu hiç gücendirmemişti sanırım. Hele, bunun üzerine bir konuşma fırsatı bulan Rıza Tevfik'in hemen ortaya atılması ve Yahya Kemal'i göklere çıkarırcasına övmeğe başlaması onu büsbütün tatmin etmiş olsa gerekti. Lâkin, Rıza Tevfik bu yolda neler söylemişti? Şimdi pek iyi hatırlayamayacağım. Zira aziz filozofun daldan dala konan ve başı sonu pek belli olmayan bir konuşma tarzı vardı. Nitekim, o sefer de böyle yapmıştı; dönmüş, dolaşmış, bahsi bahçedeki kafiye konusuna dökmüştü:

«— Yahya Kemal yalnız şair değil, büyük bir edebiyat münekkididir. Hâmit'in manzumelerinde bile kafiye hataları bulur» diyerek «sız» ve «siz» meselesini anlatmış ve meseleyi nasıl bir «esprit» ile çözdüğünü söylemek suretiyle Fikret'i güldürmek istemişti. Ama, Fikret hiç gülmemiş, hattâ gülümsememiş, işi gayet ciddîye alarak:

«— A Doktor, demişti, ben bu izahınızı size hiç yakıştıramadım. Hamit'in *Eşber* gibi bir dramada eşhasından birine Rum taklidi yaptıracağına nasıl ihtimal verebilirsiniz? Pekâlâ bilirsiniz ki, eskiden kafiye kulaktan ziyade göz içindi.* Bu telakkiyi değiştirmek yolunda ettiğimiz mücadelelerde siz de bizimle beraber değil miydiniz?»

* Arapça elifbede ı harfi olmadığı ve zaten kelimeler klişe halinde yazıldığı için eski imlâda *sız* la *siz* arasında bir fark göze çarpmazdı.

Doktor Rıza Tevfik:

«— Bilmez miyim, bilmez miyim... O sözüm bir latifeden ibaretti, canım...» diyerek Fikret'in vermek istediği edebiyat dersini kesmeye çalıştıysa da bir türlü başaramadı.

Ben ise bundan çok memnundum. Zira, üstad, bu münasebetle, Edebiyatı Cedide'nin Türk veya Osmanlı şiirine ne gibi yenilikler getirdiğini açıklıyordu. O açıklamalardan anlıyordum ki, şiirimiz, ilk defa olarak, onun ve Cenap'ın elinde, sadece aruz kalıpları içinde bir vezinli söz olmaktan çıkarak insan ruhundan ve tabiattan gelen çeşitli seslerin ahenkleştirilmesiyle bir melodi, bir müzik haline girmiştir. Bu müziğin ses ölçüleri gene aruz vezni olmakla beraber, onun eski şarkılardaki «düm tek» leri andıran «Fâilâtün Fâilâtün» ya da «Mef'ûlü, Mefâilün» ve saire gibi monoton yankıları işitilmemektedir. Meselâ, Fikret'in bir gönül acısını ifadesi şu:

Ettin mi zahmi kalbimi his, ağlıyor musun,
Âh, ey medârı bende melâlü meserretin?..

ya da:

Bir gül koparıp koklamadan toprağa düşmek,
Ben böyle mi sandım seni ey ömrü gamâlûd...

mısralarında ve *Yağmur* başlıklı manzumesinin:

Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
Kafeslerde, camlarda pür ihtizaz
Olur dembedem navhager, nağmesâz,
Kafeslerde, camlarda pür ihtizaz,
Küçük, muttarid, muhteriz darbeler...

kıtasında olduğu gibi. Gerçi, o gün, Tevfik Fikret

eski şiirimizle Edebiyatı Cedide şiiri arasındaki farkları anlatırken bize kendinden örnekler vermiyor; bu örnekleri hemen yalnız Cenap Şahabettin'in manzumelerinden alıyor ve herbirini, o zamana kadar işitmediğim bir inşat tarzıyle okuyordu. Ama, biz biliyorduk ki, bu işin ustabaşı gene Fikret'tir. Nitekim, bir gün gelecek bir mısraın sonu ile öbür mısraın başı arasında yaptığı bağlantılarla şiirlerine âdeta bir «cadencé» nesir şekli verecek ve bu suretle gelecek şair kuşaklarına —bilmeyerek— serbest nazım yolunu açacaktı. Böylece iyi bir şey mi olacaktı? Bilmiyorum. Ben o vakitki gibi bugün de nazım tekniği hakkında fikir söylemeğe kendimi yetkili bulmuyorum. Bu konuda ne öğrenmişsem Yahya Kemal'den öğrenmişimdir. O ise, Fikret konuşurken hep susuyordu ve bu sükûtu tasdik mânasına mı geliyordu; pek belli değildi.

Fakat Fikret, yeniden Hâmid bahsini açıp da «Büyük bir kalp acısının bundan daha veciz bir ifadesi olamaz» diye *Makber*'den:

Akrep mi yedim? yılan mı yuttum?

mısraını okuyunca, yüzünü ekşitmesinden sezdim ki, Yahya Kemal, belki vezin ve nazım anlayışında değilse bile edebî zevk bakımından *Rübabı Şikeste* şairiyle hiç de uyuşmamaktadır. Nitekim, Fikret onun bu halinden nem mi kapmıştı, yoksa bize bir edebiyat dersi verir gibi görünmekten mi çekinmişti bilmem; sohbeti, hemen şundan bundan konular üzerine aktarıvermişti. Biraz daha sonra döndü, dolaştı; devrin olaylarına, zamane kişilerine karşı yüreğini dolduran nefret hislerini saçıp dökmeye başladı. Buna

da —ne tuhaf!— benim akrabamdan birinin düğünüyle ilişikli bir hâdise vesile veriyordu:

Şöyle ki, halamın oğlu Karaosmanzade Kâni Bey, birkaç ay önce İstanbul'da Tevfik Fikret'in yeğeni bir hanım kızla evlenmiş ve bu münasebetle üstad gelinin ailesi tarafından düğüne davet edilmişti. Fakat, Tanin gazetesinde idare müdürü olan kızın dayısı veya ağabeyi davetiyeyi Tanin antetli bir zarfa koyup gönderdiği için, bunu Hüseyin Cahit'ten gelen bir mektup sanarak açmadan yırtıp sepete atmıştı.

Tevfik Fikret, hâdiseyi bana böylece anlattıktan sonra:

«— İşte, bu suitefehhüm yüzündendir ki, düğünde bulunamadım. Bizimkilere, bu hususta lâzım gelen izahatı verdim ve özür diledim. Siz de akrabanıza benim tarafımdan özür dilemek lûtfunda bulunursanız, beni minnettar edersiniz.» demişti.

Fakat, bu nezaket sözleri asıl söylemek istediklerine bir girişti. Söylemek istedikleri ise, kurmak, adını koymak gafletinde bulunduğu Tanin gazetesinden tiksintisi idi ve onun başına geçirdiği Hüseyin Cahit'e karşı kırgınlıkları, öfkeleri, kinleriydi. Fikret, Tanin için «O Tanin değil Cenin»* diyordu. Hüseyin Cahit adını «Hüseyin Fâsit»e çeviriyordu. Bu gazeteyle bu başyazarın sözcülüğünü ettiği İttihad ve Terakki Cemiyeti yerine ise «İrtikâp ve Tedenni Çetesi» tâbirini kullanıyordu.

Evet, onca memlekette bir Meşrutiyet inkılâbı yapmak ve millete hürriyet getirmek iddiasında bulu-

* Dölüt.

nan o siyasî teşekkül bir eşkiya çetesinden başka şey değildi. Bu çetenin elebaşıları —ki bunlar arasına Tevfik Fikret ikidebir Hüseyin Cahit'i de katıyordu— üç yıl zarfında Abdülhamit'in otuz yılda yapamadığı «maddî ve manevî tahribat»ın* on mislini yapmışlardı. Fikret, esefle başını sallayarak ilâve ediyordu:

«— Meğer, 8 Temmuz 1324'te biz bir baskına uğramışız da farkına varmamışız. Farkına varmak şöyle dursun, o günü alkışlamışız. Ben *Rücu*'u yazmışım; (Rıza Tevfik'e dönerek) siz, elde bayrak, halkın önüne düşüp heyecanlı nutuklar irad ederek sokak sokak dolaşmışsınız. Meğer, meğer...»

Tevfik Fikret, bütün bunları söylerken sesinde öfkeyle hüzün birbirine karışıyor ve bu yüzden bende bir isyandan ziyade bir acıma hissi uyandırıyordu. Zira, onu, sert ve katı gerçekler karşısında bozguna uğramış, her şeyden umudunu kesmiş bir ülkü adamının en tipik örneği halinde görüyordum. Oysa, biz buraya kalbimizi umut ve cesaretle kuvvetlendirecek bir önder bulmağa gelmiştik. Ne hatâ, ne gaflet!.. Bir vakitler:

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır

diyen şair, şimdi kendi oğluna hitap ederken bile:

Bu memlekette de bir gün sabah olursa Halûk...

mısraıyle yalnız Halûk'un değil, bütün Türk gençliğinin o sabaha inancını uzak bir ihtimale bağlamış olmuyor muydu? ve bu, Namık Kemal'in:

* Tırnak işareti içine aldığım sözler Tevfik Fikret'e aittir.

Ölürsem görmeden millette ümmid ettiğim feyzi
Yazılsın sengi kabrimde vatan mahzun ben mahzun

beyitindeki şüpheden, füturdan başka neyi ifade ediyordu?

Bu satırları yazdığım sırada, Namık Kemal'in aynı şüphe ve füturu başka türlü belirten:

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini?

beyitini hatırlıyorum. Bir gün gelecek, Fikret'in farz ettiği «sabah»a karşı Mustafa Kemal adında bir gerçek önder bunun üzerinde şöyle bir düzeltme yapacaktı:

Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini.

«Bir gün gelecek» dedim. Çok zaman sonra değil; ya sekiz ya dokuz yıl içinde... Ve Tevfik Fikret sağ kalsaydı o zaman elli, elli bir yaşlarında olacaktı. Yani henüz gücü kuvveti yerinde bir adam. İşte bu adam, acaba, Bebek sırtındaki fildişi kulesinden çıkıp gerçek önderin Anadolu yaylalarından akseden sesine koşar mıydı? Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bu noktada zihnim cevabını bulamadığım bir soru işaretine takılıp kalıyor. Bu hususta, Fikret'in son yazdığı şiirlerden ve kendisiyle gerek Balkan Harbi, gerek Birinci Dünya Savaşı günlerindeki konuşmalarından edindiğim izlenimlere göre ancak birtakım «indî» tahminlerde bulunabilirim:

Tevfik fikret, son şiirlerinde bize yalnız medeniyetçi ve insaniyetçi tarafıyle görünür. Fakat, medeniyet ve insanlık anlayışının Tanzimat devri aydınlarından kalma pasif bir Avrupa hayranlığından ileri gittiği de hissedilmez. Oğlunu İngiltere'de

tahsile yollarken yazdığı *Halûk'un Vedaı* adlı bir şiirinde şöyle der:

«Ey, Bizans'ın çürük, düşük kollarından sevinçle — sıyrılan Yolcu! Bakma arkana hiç; — onun (yani Bizans'ın) ahlâkı solduran gözleri — seni bir an heyecanlandırmasın. — Git, daima önde, daima yukarı.»

«Arkana bakmadan git!» Fakat, nereye varmak için? Günün birinde «şu muhitin», yani Bizans dediği İstanbul'un uyuşuk kafasına taş, iğne ne bulursa fırlatmak için. Ya bunu yapmakla ne olacak? Bunu da yukarıki mısraları gibi öz türkçeye çevirdiğimiz şu mısralarıyle belirtir:

«O biraz belki canlanır ve senin — zahmetine, himmetine karşılık, — koyar elbet vatan, bu hasta nine — bir sıcak öpücük terli alnına...»

«Belki canlanır.» Buradaki «belki» Fikret'in şüphesinden, umutsuzluğundan başka neyi ifade eder? Ve «vatan»a «hasta nine» derken Avrupalıların o zamanki Türkiye'ye taktıkları «Hasta Adam» adını hiçbir isyan duymaksızın kabullenmesi mânasına gelmez mi? Bu sorulara, o vakitler, evet demeğe dilim varmıyordu ama, şimdi canlanan bir hatıramın ışığında hayır demeğe de imkân bulamıyorum:

Balkan Harbi'nin bozgun havası içinde idi. Düşman ordusu Çatalca'ya gelip dayanmıştı. Sabahları oradan gelen top sesleriyle uyanıyorduk. İşte, böyle günlerin birinde Karaköy Köprüsü üstünde Tevfik Fikret'e rasgelmiştim ve aramızda on on beş dakika süren şöyle bir konuşma olmuştu:

Ben: « — Beyefendi, bu ne felâket!»

O: «— Felâket değil; işlenen cinayetlerin cezası...»

Ben: «—Bu telakkinize iştirak edemiyorum. Biz, Avrupa devletlerinin himayesi altında hazırlanmış korkunç bir suikasta kurban olduk. Cinayet adını verdiğiniz hataları işlemeseydik de bizi gene bu âkıbete uğratırlardı. Nitekim, hatırlarsınız, Meşrutiyet İnkılâbı'nın ertesi günlerinde de böyle bir suikastın küçük bir denemesi karşısında kalmıştık: Avusturya-Macaristan devleti Bosna-Hersek'i ilhak etmiş ve aynı zamanda Bulgaristan bizden tamamıyle ayrılmıştı. Nitekim, Birinci Meşrutiyet de Rusya'nın bize karşı açtığı harp sonunda ortadan kalkmıştır. Kanaatim şudur ki, bizi taksime karar vermiş büyük Avrupa devletleri, biz her ıslahat yoluna girmek istedikçe önümüze türlü gaileler çıkarmaktadırlar.»

O: «—Çünki, bu ıslahat hareketlerimizde samimî olduğumuza inanmamaktadırlar. (Yüzüme hem acımayı, hem istihzayı ifade eden bir gülümsemeyle bakarak) Görüyorum ki, Merkezi Umumî hocalarıyle Ocaklılar sizi de zehirlemişler.»

Bunun üzerine artık ağzımı açıp bir kelime söylememiş ve sözü hep ona bırakmıştım. Meşrutiyet'in ilk günlerinde, memlekette din ve cins ayrılıkları tamamıyle kalkmış ve hocalarla papazlar bile birbiriyle sarmaş dolaş olmuşken ortaya bir «Milleti hâkime» lafı atarak milletin muhtelif unsurları arasına nifak sokan kimdi? Hüseyin Cahit. Orduyu siyasete âlet etmek suretiyle bugünkü perişanlığına sebep olanlar kimlerdi? İttihadcılar. Hür dünyanın kalesi İngiltere'den (!) yüz çevirip Abdülhamit'in dostu Wilhem Almanyasının kucağına atılmak

politikasını güden hangi hükûmetti? İttihad ve Terakki hükûmeti. Ve saire, ve saire..

Bütün bu sözlerinden anlıyordum ki, Tevfik Fikret'te İttihadcılık düşmanlığı her duygunun, her düşüncenin, her kaygının üstünde yer tutuyordu. Onun için, şimdi «Acaba, sağ olsaydı Millî Mücadele'ye katılır mıydı? Yoksa bu mücadeleyi de bir İttihadcılık hareketi sanıp küskün küskün, fildişi kulesinin içine çekilir kalır mıydı?» soruları önünde tereddütten tereddüde düşüyorum.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, ikinci ihtimal bana daha kuvvetli görünüyor. Hele, Galatasaray lisesi müdürlüğünden çıkarıldığı sıralarda Tanin gazetesine yazdığı bir protestosunda «Benim irfanım, bundan böyle, terki tâbiiyet etmiştir» deyişini hatırlayınca, Tevfik Fikret'in, Millî Mücadele'ye katılmak şöyle dursun, belki de Mütareke devrinin Amerikan mandacıları arasında yer alabileceğini düşünüyorum. Zira, «İrfanım terki tabiiyet ediyor»un mânası onca bir Amerikan Kolejinin edebiyat hocalığına girmiş olmak değil miydi? Bundan başka, Fikret, yalnız irfanını değil, oğlunun ardısıra, kalbini de «vakar ve hürriyet dolu medeniyet köşesi» dediği İngiltere'ye göçürmüş bulunmuyor muydu?

Size, bu tahminlerimi haklı gösterecek ikinci bir olaydan bahsedeceğim:

Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci yılında idi; Tevfik Fikret'e, son defa olarak, Ada vapurunda rasgelmiştim ve vapurun tenha güvertesinde tek başına oturduğunu görerek yanına gitmiştim. Çökmüş, zayıflamış, bitkin ve ıztıraplı bir hali vardı. Benim, yanına sokuluşumdan tedirgin olmuş, ya da o halini

Tevfik Fikret
(Son yıllarında)

bana göstermekten sakınıyormuş gibi yüzünü denize çevirerek şöyle konuşmağa başladı:

«— Son zamanlarda kendimi iyi hissetmiyorum. Doktorların tavsiyesi üzerine birkaç zamandan beri Heybeli'de bir tebdili hava kürü yapmaktayım. Fakat, bundan hiç istifade etmiş değilim. Iztıraplarım gittikçe artıyor. Şu menhus harp seyahat yollarını kapamamış olsaydı, oğlumun yanına gidecektim. Orada, herhalde derdime bir çare bulunacaktı. Fakat... (Sustu. Bir yerine şiddetli bir sancı saplanmış gibi kıvranarak) fakat, işte, bu menhus harp!» diye söylendi. «Başımızda bulunan denâet erbabından her kötülüğü beklerdim ama, bizi, günün birinde böyle bir bâdireye sürükleyeceklerini ummazdım. Zavallı millet, zavallı millet... Bu maceraperestlerin divanelikleri uğruna kanı oluk oluk akıyor.» Durdu ve gözlerinde tuhaf bir parıltı ile ilâve etti: «Ümid ederim ki, çok sürmez bu. Yegâne tesellimi bu ümitte buluyorum. Dün Marne, bugün Verdun derken gelip kurtarırlar elbet...»

Kimler kimi kurtarır diye sormağa dilim varmadı. Bu, bizim kuşağın, hayata ilk adımlarını attığından beri büyüklerinin ağzından işittiği bir söz, bir slogan'dı. «Bizim adam olacağımız yok: Düveli muazzamadan biri elimizden tutup medeniyet yoluna sokmadıkça. Bakınız, İngiltere beş on yıl içinde Mısır'ın çehresini nasıl değiştiriverdi ve o memleketin sefil ve esir halkını nasıl refaha, hürriyete kavuşturdu!» Adlarına «Jön Türkler», yani Genç Türkler denilen hürriyet ve medeniyet mücahidi aydınlarımızdan çoğunun fikri de bu idi. Nitekim, 1902'de İngiliz İmparatorluğu Güney Afrika sömürgesinde pat-

layan ve yıllarca süren Boer'ler kurtuluş mücadelesine karşı açtığı kanlı savaşı kazandığı gün, bunu medeniyetin zaferi sayan bir Edebiyatı Cedide şairiyle ileri fikirli geçinen bir sarıklı Hoca İstanbul'da İngiliz Büyükelçiliğine giderek tebriklerini sunmuşlardı. Nitekim, 1908'de Mebusan Meclisi'nin açılış merasimine giden İngiliz Büyükelçisinin arabasını, gene bu çeşit hürriyetseverler atları koşumlarından çıkararak Divanyolu'ndan Sultan Ahmet meydanındaki Meclis kapısı önüne kadar çekmişlerdi. Nitekim, 1921'de askerî şeref ve itibarın en yüksek mertebesine erişmiş ve namuslu, haysiyetli bir devlet adamı olarak tanınmış Sadrazam İzzet Paşa, Heyeti Nâsıha'nın başında Anadolu'ya gittiği zaman Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşaya «Fena mı olur sanki, şu mücadeleyi bıraksamız da sulh yoluyla İngiltere'nin himayesine girsek» demeği şanına, şerefine yakıştıracak kadar bir gaflete düşmüştü.

Bütün bunları, o devirlerdeki bozgun ve perişanlık havasında böyle görüş ve düşünüşlerin nihayet bir umutsuzluğu ve bir perişanlığı ifade edebileceğini belirtmek için anlatıyorum. Bu bakımdan Tevfik Fikret'in vatanseverliğini şüphe altında bırakmak pek büyük bir haksızlık olur. Yalnız şunu söylemek isterim ki, onda adalet, hürriyet, medeniyet, fazilet ve hakikat ideallerine bağlılık her halde harcıâlem bir vatanseverlik anlayışının üstünde idi.

Bu satırları yazarken son devrin en ünlü Fransız edebiyatçılarından Albert Camus'nün *Bir Alman Dostuma Mektuplar* adlı küçük bir kitabında okuduğum şu sözler aklıma geliyor:

Siz bana «Memleketinizi sevmiyorsunuz» demiştiniz. Evet, bunu kendi memleket anlayışınıza göre doğru söylediniz. Biz, Fransızlar memleketimizi Almanlar gibi (her şeye rağmen) sevmeyiz. Ancak, bize adalet ve hürriyet içinde yaşamak imkânını ve şerefini verdiği için severiz ve sizinle savaşımız, kana ve yalana dayanan bir zafer hedefini değil, bu manevî değerleri korumak ülküsünü gütmekte idi.

İşte, Tevfik Fikret'in vatan sevgisini, ben, şimdi bu sözlerin ışığında açıklayabileceğimi ve o büyük Türk şairini, yukarıda adlarını saydığım Osmanlı kozmopolitlerinden ancak bu suretle ayırabileceğimi sanıyorum. Yalnız şu fark ile ki, bu sözleri söyleyen, daha doğrusu bu vatanseverlik tarifini yapan Fransız, memleketinin manevî değerlerini koruma savaşında zafere ermiş genç bir yazardı. Oysa, Tevfik Fikret, ömrü boyunca yaptığı bu savaşta bozgundan bozguna uğrayarak vaktinden önce yıpranmış, ihtiyarlamış bir şairdir ve bana «Gelip kurtarırlar» derken artık kimin neyi kurtaracağını bilmez bir hale girmişti.

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Edebiyat âlemine ilk adımlarımı attığım günden beri tanışıp dost olduğum Abdülhak Şinasi'yi gençlik ve edebiyat hatıralarında bahsi geçen şair ve yazarların en sonuna bırakışımın sebebi bu hatıraları yazdığım sıralarda onun henüz hayatta oluşuydu. Yukarıda da haber verdiğim üzere kişiliklerini her yönden belirtmek için karakterlerinin iyi ve kötü taraflarıyle özel hayatlarını anlatmak mecburiyetinde kaldığım şair ve yazarlar arasına yaşamakta olanları katmaktan çekindim, belki kendileri hakkındaki izlemlerimden ve görüşlerimden memnun olmazlar ya da bir güceniklik ve kırgınlık vesilesi çıkarırlar endişesiyle. Böyle bir tepki, hele Abdülhak Şinasi tarafından, benim için pek büyük üzüntülere yol açabilirdi. Zira, ondaki içliliği ve alınganlığı ne çağdaşlarımda, ne de benden evvelkilerin hiçbirinde görmemişimdir. Ahmet Haşim ki, bu hususta örnek tiplerden biri olarak tanınmıştır, Abdülhak Şinasi'nin yanında bana çok defa tahammüllü bir insan tesiri yapardı. Hem de içerlemeleri, alınmaları pek uzun sürmezdi ve bu yüzden kalbini tutuşturan öfkelerinin bir saman alevi gibi parlayıp sönmesi bir olurdu. Halbuki, Abdülhak Şinasi bir kere birine kızdı veya gücendi mi, bu, artık yıllarca sürer giderdi.

Öyle sanıyorum ki, rahmetli arkadaşım bu huyu-

nu bildiği için akraba, dost ve akran olarak düşüp kalktığı kimselerle kendi arasında aşılması güç bir resmîlik kordonu germiş ve bu suretle herhangi bir sataşmaya karşı kendini karantina altına almış bulunuyordu. Evet, eski çocukluk ve mektep arkadaşlarına, hattâ, —Süleyman Nazif'ten bahsederken anlattığım gibi— küçük kardeşine bile «Siz» diye hitap edişinin sebebi belki de aldığı aile terbiyesinden ziyade herkesi kendine karşı nazik davranmağa mecbur etmek düşüncesiydi.

Yine öyle sanıyorum ki, aramızda en geniş edebî kültür ve en ince edebî zevk sahibi olduğu halde, onu uzun yıllar boyunca tek bir satır yazmaktan, yazdı ise yayınlamaktan ya da bizlere okumaktan meneden şey, ortaya koyacağı eserin herhangi bir tenkide uğraması endişesiydi. Elli yaşını geçe yazdığı ilk eserini, *Fahim Bey ve Biz* romanını baskıya verdiği sırada ne büyük tereddütlere düştüğünü ve ne buhranlar geçirdiğini pek yakından görmüşümdür. Diyebilirim ki, benim ısrarlı teşviklerim olmasaydı, Abdülhak Şinasi, son dakikada bu teşebbüsünden vazgeçmek üzereydi.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, ben de onu bir yandan teşvik ederken öbür yandan kendimi bazı şüphe ve endişelere kapılmaktan alamıyordum. Zira, *Fahim Bey ve Biz* o zamana kadar bizde hiç görülmemiş ve alışılmamış yeni bir roman tarzının örneği idi. Bundan başka, yazarının ancak «original» diye vasıflandırılabilecek çok şahsî bir üslûbu vardı. Gerçi, ben ne bu roman tarzını, ne de bu üslûbu yadırgıyordum. Hattâ, dostumun bu eserini her iki bakımdan bana hayranı olduğum büyük Fransız romancısı Marcel Proust'tan bir çeşni getirdiği için daha müsvedde

Abdülhak Şinasi Hisar
(1940 sıraları)

halinde iken derin bir zevkle okumuş bulunuyordum. Fakat roman okuyucularımız arasında acaba kaç kişi bu zevkimi paylaşabilecekti? *Fahim Bey ve Biz*'e karşı bu anlayışı gösterecekti? İşte, bütün kuşkularım bu nokta üzerinde toplanıyordu. Kaldı ki, o sıralarda Marcel Proust'u memleketimize tanıtmak için ondan türkçeye çevirdiğim bir romanın edebiyat âlemimizde nasıl bir yankı uyandırdığını da henüz bilmiyordum.

Meğer, ne kadar boş yere üzülmüştüm. *Fahim Bey ve Biz* yayın alanına çıkar çıkmaz yalnız edebiyat âlemimizde değil, geniş bir okurlar çevresinde dahi beklenmedik bir rağbetle karşılanmış; hattâ birkaç ay sonra Halkevleri tarafından tertiplenen bir roman yarışmasında üçüncü gelmişti.

Elli yaşına kadar adı ve sesi işitilmemiş bir yazarın ortaya koyduğu ilk eseriyle böyle bir başarı elde etmesi okurların büyük bir kısmında epeyce hayret uyandırmış olsa gerektir. Fakat, pek iyi hatırlarım ki, bu hâdise edebiyatçılar arasında ne hayrete, ne de herhangi bir menfî tepkiye yol açmış; hattâ benim *Fahim Bey ve Biz* hakkında yazdığım baştan başa övgülerle dolu bir eleştirme geç ve yaşlı hiçbir meslektaşım tarafından tek itiraza uğramamıştı.

Bunun sebebi bence *Fahim Bey ve Biz*'in her şeyden evvel bir insanî öz taşımasıdır. Eserde, yazı sanatı ve roman tekniği bakımından, belki de, şekle ait birtakım kusurlar bulunabilir. Fakat, «insanî öz» dediğimiz hayat unsuru bunların hepsine o derece hâkimdir ve bizi birden bire öylesine kavrar, öylesine kendi içine alır ki, «Fahim Bey» in kaderinden «Fahim Bey»in kişiliğinden başka bir şeyle ilgilenmez oluruz. Hattâ, yazı sanatı, roman tekniği dediğimiz şeyler birer

kaide halinde araya girseydi onu bu kadar yakından tanımaya, onunla bu kadar haşır neşir olmaya imkân bulamazdık diye düşünebiliriz.

Lâkin, Abdülhak Şinasi bu eserini ve bunu takibeden *Ali Nizami Beyin Alafırangalığı ve Şeyhliği* ile *Çamlıcadaki Enişte*miz hikâyelerini, gerçekten, yazı sanatına, roman tekniğine aldırış etmeyerek mi yazmıştır? Buna evet veya hayır demek yetkimizi biz ancak bu sanat ve teknik hakkındaki anlayışlarımızdan, görüşlerimizden alabiliriz. Ama, bu hususta vereceğimiz hükmün de çok defa «enfüsî» (öznel) bir karakter taşıyacağını bilmeliyiz. Meselâ, bence bir yazı güzeldir, tesirlidir, ne vakit ki, kalbimde sessiz duran birtakım hisleri dile getirir ve yazarın iç âlemiyle benim iç âlemim arasında bir kavuşmaya yol açar. O yazar, çoğuzaman, hiç tanımadığım, görmediğim, hattâ başka memleketten, başka çağdan bir kimsedir. Nasıl olur da coğrafî sınırların ve tarihî uzaklıkların ötesinden gelip beni bulmuştur ve benimle kırk yıllık dostummuş gibi içli dışlı konuşmak imkânına yol açmıştır? İşte, bunun sırrı yazı sanatı dediğimiz «meleke»dedir.

Size söyleyebilirim ki, yıllardan beri tanıdığım Abdülhak Şinasi'yi, gerçek mânasıyle, ben ancak *Fahim Bey ve Biz*'de beliren bu melekesi sayesinde tanımışımdır. Onunla 33 yıldan beri sürmekte olan konuşmalarımız, mektuplaşmalarımız doğrudan doğruya kalpten kalbe bir hasbihal şekline girmiş, edebiyat ve sanat hakkındaki bazı fikir ayrılıklarımız ortadan kalkmış, hayat ve insan görüşlerimizde tam bir uyuşma hasıl olmuş ve o zamana kadar üzerimde bir «diléttante» tesiri yapan Abdülhak Şinasi, bana, her

şeyi derinliğine sezip anlayan bir edebiyat ve sanat adamı olarak görünmeye başlamıştı. «Meğer, demiştim kendi kendime, etrafında olup bitenlere hiçbir ilgi duymaksızın bakar, hele sosyal ve entelektüel değerden yoksun bulduğu kimseleri insandan bile saymaz, ellerini sıkmaya tenezzül etmez ve halka karışmaktan, olur olmaz yerlere girip çıkmaktan irkilir, temizliği, hattâ zarifliği şüpheli şeylere dokunmaktan çekinir, iğrenir bildiğim o kibarlık örneği, o fildişi kule sakini; Fahim Bey, Nizami Bey ve Çamlıca'da damı akan bir harap köşkte oturan vali mazulü Hacı Vamık Efendi gibi silik, alelâde insanların kaderi üzerine eğilmiş, dertlerini, kederlerini paylaşmış, ruhlarının, kendilerince bile sondalanmaz, derinliklerine inmiş ve onlardan herbiri ayrı ayrı ilgimizi çeken, kalbimize dokunan ya da tuhafımıza giden roman kahramanları meydana getirmişti?»

İşte, bence bunu da roman tekniği bakımından büyük bir başarı saymamız lâzım gelir. Zira, roman tekniği her şeyden önce hayatta gördüğümüz şeylerden daha gerçek ve yakından tanıdığımız kimselerden daha canlı tipler yaratma gücüdür. Romancı, o şeylerin ve o kimselerin ham maddesini, gerçi, yine hayattan alır ama kendi tahlil ve terkip potasında eritip süzerek içlerinden öz cevherlerini çıkarmasını bilir ve bu işlem, bazı defa, Abdülhak Şinasi'de olduğu gibi, âdeta bir «alchimie» mahiyetini alır; yani bir bakır parçasını bir altın sikkeye çevirmek gayretini güden eski simyacıların muhayyile çabasını andırır.

«Alchimie» deyip de geçmeyelim. On sekizinci yüzyılın ünlü Fransız filozofu ve matematikçisi Diderot'nun söylediği gibi «Alchimie, muhayyelenin

büyük yolunda birçok büyük gerçeklerin keşfine imkân vermiştir.» Nitekim, Abdülhak Şinasi'nin muhayyele lâboratuvarından, böylece, bana nice gizli gerçekler ayan olmuştur ve yolum üstünde rasgelip de silik, değersiz ve mânasız bularak üzerlerinde bir an durmak istemediğim insanlar onun tuttuğu aynada bana önem ve şahsiyet sahibi kişiler gibi görünmüştür.

Meselâ, bunlardan biri «Fahim Bey», öbürü «Nizami Bey» dir. Ben onların her ikisini de tanımış, her ikisiyle de ahbaplık etmiştim. Hem de Fahim Bey'i romanda çalar saat meraklısı hanımıyle birlikte tanımıştım. Bu, Fatin Bey adında, sanırım, vaktinden önce emekliye ayrılmış bir memurdu ve o durumda bulunan her eski memur gibi çekingen, düşünceli ve suspus olmuş bir hali vardı. Buluştuğumuz komşu toplantılarında hemen hiç konuşmaz, sözü daima pek cerbezeli karısına bırakırdı ve bu hanım döner dolaşır hep kocasına ait bir «iş»ten bahsederdi. O «iş» neydi? Şimdi hatırlayamıyorum. Ama, Fatin Beyin bütün sıkıntılarından kurtulmak, hattâ zenginliğe kavuşmak umudunu ondaki başarıya bağladığını anlıyordum.

Nizami Bey'e gelince, onda hele romanın «Şeyhlik» faslını okur okumaz, bir vakitler Sütlüce Bektaşî dergâhında rasgelip tanıdığım İlhami Bey adında bir zavallı adamın hüviyetini sezmemem mümkün değildi. Yolunu şaşırıp kazara bir evin açık penceresinden içeri girmiş de ürkek ürkek çırpınır bir kuşu andıran o adam, nihayet, bu haliyle dikkati çekebilirdi. Nitekim, dergâhta herkesin ona «Bu da kim? Bu da nereden gelmiş, katılmış aramıza?» der gibi bir ba-

kışı vardı. Sofraya oturulduğu zamanki durumu, davranışları da bir acayipti. Ne yerdi, ne içerdi, ne de konuşurdu. Yalnız, arasıra, Baba'nın yanıbaşına büzülmüş ufacık, incecik vücuduna hiç uymayan kalın bir sesle ve koyu bir Rumeli şivesiyle, her heceyi, her vurguyu dört beş misli uzata uzata:

«— Bâbaaa erenler, müsaade buyurursanız, size son yazdığım bir Nefes'i okuyayım.» diyerek söze karıştığı olurdu.

O vakit, neden saklayayım, hepimiz bir iç tedirginliğine kapılırdık. Zira, bilirdik ki, İlhami Beyin Nefesleri şundan bundan aşırılmış ve gelişigüzel sıralanmış, vezinleri birbirine uymaz bir sürü mısralardır ve bunlar arasında tasavvuf edebiyatıyle hiç alâkası olmayanlar vardır. Zavallı İlhami Bey, dergâhta okumak fırsatını bulamadığı o Nefeslerini, ertesi gün, bana gelip bir gazete veya dergide yayınlanmasına delâlet etmemi isterdi ve pek tabiî olarak ben de bu arzusunu yerine getiremezdim.

*

Abdülhak Şinasi, Fahim Beyin altında Fatin Beyi ve Ali Nizami Beyin arkasında İlhami Beyi keşfedişimden pek memnun kalmamıştı sanırım. Çünki, her soylu romancı gibi o da tiplerinin kendi yaratıkları olmasını isterdi elbet. Lâkin, yine sanıyorum ki, Abdülhak Şinasi sanatta "yaratma gücü" dediğimiz şeyin yoktan var etme olmadığını bilecek kadar geniş edebî kültür sahibiydi. Buna göre, bir sanatçının muhayyelesi ne kadar kuvvetli olursa olsun, meydana koyacağı eserin malzemesini mutlaka hayattan almak zorunda bulunduğunu da inkâr etmezdi.

Bu malzemeler nelerdir? Çocukluğumuzdan beri görüp geçirdiğimiz olaylar, tanıdığımız kimseler, seyrettiğimiz manzaralardır.

İşte, Abdülhak Şinasi bütün bunları değerlendirmesini, bütün bunlardan büyük ölçüde faydalanmasını ve her birinden bir özgün insan ve tabiat anlayışı çıkarmasını bilmiştir. Ama, nasıl? O olayların ardındaki gerçekleri, o kimselerin içinde saklı kişilikleri meydana çıkarmak, o manzaraları dile getirmek; yani hayatın, insanın, tabiatın dış yüzünden iç yüzüne girerek oradan künhüne varamadığımız kimse veya nesneleri, göründükleri gibi değil, oldukları gibi önümüze sermek suretiyle. Bu işi başarabilmek içinse bütün o kimseler ve nesnelerle hiç irkilmeden, hiç iğrenmeden haşır neşir olmak gerektir.

Oysa, benim tanıdığım Abdülhak Şinasi, etrafındaki kimseler ve nesnelerle haşır neşir olmak şöyle dursun, değinip dokunuşmadan bile çekinirdi. Onun bu huyu ilk görüşümde neydiyse son görüşümde de öyleydi ve elli yıllık dostluk münasebetlerimizde hemen hiçbir değişiklik göstermemişti. Hattâ, herkesle ve her şeyle kendi arasında açtığı mesafe, yaşı ilerledikçe daha ziyade genişlemişti. Hep, bize uzaktan görmüyor gibi bakan tavrını muhafaza etmişti. Gençlik çağımızda biz buna snobizim der geçerdik ve Paris'ten yeni gelmiş bir gençte bunu pek büyük bir kusur saymaz, hoşgörürlükle karşılardık.

Öyle ya, o vakitler, bizce Paris'ten yeni gelmiş bir kimse, haklı olarak, bir üstünlük duygusuna kapılabilir, muhitimizi yadırgamaktan da kendini alamazdı. Kaldı ki, Abdülhak Şinasi Paris'e Meşrutiyet'ten

önce, birçok tehlikeleri göze alarak gitmiş bulunuyordu ve o Nur Şehri'nden, herhangi bir seyyah gibi, yalnız gözleri kamaşarak değil, kafası ve ruhu aydınlanarak dönüyordu. O şehrin hâlis şiir ve sanat adamları çevresi sayılan Quartier Latin'inin edebî kahvehanelerinde kim bilir kimlerle tanışmış, kimlerle düşüp kalkmış, neler görmüş, neler işitmişti? Biz bunları, mevsimine göre, mutad buluşma yerlerimiz olan Lebon pastahanesiyle Tepebaşı bahçesinin bayağı ve aşağılık havası içinde ona sormağa bile cesaret edemezdik. Bununla beraber, hatırlıyorum ki, bir akşam her ikimiz Tokatlıyan'da başbaşa yemeğimizi yerken o bana ençok sevdiğim Fransız yazarlarının kimler olduğunu sorup da ben Anatol France'la Maurice Barrés'in adlarını söyler söylemez, o âna kadar kendisinden hiç görmediğim bir sevgi hamlesiyle âdeta boynuma sarılmak istercesine birtakım coşkun dostluk jestleri yaparak:

«— Ah, ne iyi, ne iyi... Sizinle aynı edebî zevki taşımak beni çok sevindirdi.» demiş ve Paris'e gider gitmez o iki büyük yazarı yakından görüp tanımak için ne çarelere başvurduğunu, günlerce nasıl arkalarından dolaştığını, evlerinin kapıları önünde saatlerce nasıl beklediğini, adreslerine üstüste ne kadar mektuplar gönderdiğini, sanki bir aşk macerasından bahseder gibi sesi titreyerek anlatmağa başlamıştı.

«Sanki bir aşk macerası» dedim. Burada «sanki»ye hiç lüzum yok. Edebiyat, Abdülhak Şinasi'nin bütün ömrü boyunca yegâne aşkı idi. Hattâ, diyebilirim ki, hayat onun için yalnız edebiyattan ibaretti. Edebiyat aynasına aksetmeyen canlı veya cansız varlıkları, bir kelimede dünyaya hiçbir değer vermezdi ve bizim

Beyoğlu âlemlerimize katıldığı bazı geceler, yanımızda hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey işitmiyormuş gibi kendi içine kapanmış, uzaklaşmış bir hali vardı. Biz yerken, içerken ve yanımızdaki kızlara yeşillenirken o edebî hayallerine dalıp gider ve bizim onun varlığını unutuşumuz gibi o da bizim varlığımızı unuturdu.*

Gerçekten unutur muydu? Bu soruya şimdi evet diyemeyeceğim. Zira, *Fahim Bey ve Biz*'i, *Ali Nizami Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*'ni, *Çamlıca'daki Eniştemiz*'i okuduktan sonra Abdülhak Şinasi'nin ne kadar uyanık ve keskin bir müşahadeci olduğunu anlamış bulunuyorum ve kendi kendime «Kim bilir, diyorum, bizim o sefahat gecelerindeki derbederliklerimizi, avareliklerimizi nasıl bir gözle seyretmiştir. Kimbilir, o içki sofralarındaki konuşmalarımızı, şakalaşmalarımızı ne kadar kabasaba bulmuştur ve hele, parmaklarının ucunu bile dokundurmaktan çekineceği birtakım kızları okşayışlarımız karşısında neler düşünmüştür.»

Her halde, Abdülhak Şinasi'nin kafası bütün o davranışlarımızı bir televizyon âleti gibi «enregistré» etmiş olsa gerektir. Eğer, günün birinde bizi de Fahim Bey'lerin, Nizami Bey'lerin peşi sıra bir roman perdesi üstüne aksettirmemişse bunun sebebini yine edebiyat aşkında aramamız lâzım gelir. Onun bizimle dostluğu ne bir mizaç, ne bir görgü, hattâ ne de bir yaşayış

* Abdülhak Şinasi, yaşayışına yön veren bütün gelenekler ve görgüler gibi bu edebiyat aşkını da ailesinden almıştı sanırım. Zira, ona Abdülhak Şinasi adını koyan babası bir yandan Abdülhak Hâmid'e, öbür yandan Şinasi'ye hürmetini göstermiş ve oğlunun bu iki büyük edebiyat adamına benzemesini dilemiştir.

tarzı, bir hayat telakkisi uyuşmasına dayanıyordu.. Onun nazarında biz yoktuk, yazılarımız vardı ve bizimle —dostluk diyemeyeceğim— arkadaşlık etmeye katlanışı bunları beğenişinden, sevişinden ileri geliyordu. Nitekim, hiçbir durumda, hiçbir vesile ile heyecana düştüğünü görmediğim o tepeden tırnağa kadar ilikli, kapalı genç bu yazılar üzerine konuşmağa başladı mı öylesine bir açılır saçılır, öylesine samimîleşirdi ki, ancak o vakit aramızda arkadaşlığın, dostluğun üstünde bir gönül bağlılığının mevcut olduğunu hissederdik.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, başka türlü onunla ülfet hayli zordu. Önce şunun için zordu: Bizi, yukarıdan aşağıya süzen bakışları vardı. Sanki, ya giyinişimizde, ya el kol hareketlerimizde, ya da konuşma tarzımızda birtakım kusurlar buluyor gibiydi ve bu hali son derece rahatsız eder, hattâ bazan sinirlendirirdi de... Evet, hasseten sinirlendirirdi. Zira, bize öyle gelirdi ki, Abdülhak Şinasi, etrafında oturduğumuz bir masanın üstündeki örtüye, bardaklara, tabaklara da aynı gözle bakmaktadır. Yalnız şu fark ile ki, o örtüde bir leke, o bardak veya tabaklarda bir kir izi bulduğu vakit titizliğini türlü hırçınlıklarla açığa vurduğu halde bizim üstümüzde başımızda keşfettiğini sandığımız kusurları yüzümüze vurmaktan çekinmektedir. Bunu da, hiç şüphe yok, sinirlerine, içgüdülerine kadar hâkim olan aile terbiyesine vermemiz gerekirdi.

Kendisiyle tanıştığım zamanlarda bu aile, gerçi, maddî ve manevî bir perişanlık içinde bulunuyordu. Abdülhak Şinasi'nin babası annesinden ayrılmış, Beyoğlu'nda pek de düzgün olmadığını sandığım bir

yaşlı bekâr hayatı sürüyordu. Aile ocağı Rumelihisarı'ndaki ahşap yalının aşı boyası soluk bir renk bağlamış, kayıkhanesinin direkleri çürümeye yüz tutmuş ve belki de damı her yanından akmaya başlamıştı. İçerisinde ise, eşyalar bir hayli yıpranmış, taban tahtalarını örten ince örgülü hasırlar yer yer aşınmış idi. Burada, bir eski refah ve ikbal devrini hatırlatan birkaç sitil mobilya ve bir Bohemya avizesi ve bir Venedik aynasıyle altmış yetmiş yaşlarında iki hotozlu kalfadan başka bir şey görülmüyordu. Abdülhak Şinasi'nin yazı odasında ise yüzlerce cilt kitap ve eski dergi kolleksiyonları yerlerde, masa ve koltukların üstünde karmakarışık yığınlar halinde duruyordu. Lâkin, bütün bunlara rağmen o yalının havasında yine bir asalet, bir devlet düşkünü asaleti hissedilmekte idi.

Ne yazık ki, Abdülhak Şinasi bunun hiç farkında değildi. Arasıra kendisini ziyarete gidişimizde, bizi, halinden utanan bir ev sahibi sıkılganlığıyle karşılıyor; lüzumsuz yere birtakım özürler diliyor; bununla da kalmayıp «Hiç rahat değiliz bu yalıda... Annem Nişantaşı'nda bir eve taşınmak istiyor, ben de bu fikirdeyim. Münasip bir yer arıyoruz. Bulunca hemen çıkıp gideceğiz.» diye söyleniyordu.

Biz de biliyorduk ki, Abdülhak Şinasi, yalnız oturduğu yalıyı değil, bu yalının bulunduğu Rumelihisarı'nı da sevmez, âdi bir mahalle telakki ederdi. Zira, İstanbul'un kibar semti, birkaç yıldan beri Şişli ile Nişantaşı olmuştu. Bu semtte oturmayı kibarlığı bakımından değil ama, Beyoğlu'na yakınlığı için biz de —yani Abdülhak Şinasi'nin iki ayrılmaz arkadaşı Refik Halit'le ben de— tercih ederdik.

Zira Refik Halit'in Erenköyü'nde, benim Kadıköy'de oturuşumuzun Beyoğlu safalarımızı bazan gülünç, bazan da mihnetli bir macera şekline çevirdiği olurdu.

Belki, «Ne suretle?» diye sormak isteyeceksiniz. Bunu anlatmadan geçemeyeceğim: Meselâ, mevsimine göre saat dörtle beş arasında, ya Lebon'da, ya Tepebaşı bahçesinde buluşmuşuzdur. Neşeli neşeli çaylarımızı içiyor, konuşuyor, gülüşüyoruzdur. Lebon'da isek devrin —sanırım— yegâne milyoneri Bağdat Demiryolları Şirketi'nin idare meclisi reisi Mösyö Hügenen'in özel masası, gümüş buz kovaları içinde yaslanan şampanya şişeleri ve durmadan işleyen vantilatörü ile dikkat ve ilgimizin cazibe merkezini teşkil etmektedir. Tepebaşı bahçesinde* isek gözlerimizi, etrafımızda dolaşan kadınlı erkekli seçkin bir kalabalıktan alamamaktayızdır. «Seçkin» diyorum; zira bu kalabalık içinde çoğunlukta olan kimseler Beyoğlu'nun en güzel şuhlarıyle en şık hovardalarıydı ve bunlar arasında Recai-zade Ekrem, Abdülhak Hâmid, ya da Süleyman Nazif gibi eski zevk ehillerini de görmek mümkündü.

İşte, Refik Halit'le benim gözlerimiz o güzel kadınlara ve Abdülhak Şinasi'nin gözleri edebiyatımızın bu ünlü şahsiyetlerine dalıp giderken bir de bakardık ki saat altıyı geçmiş, yediye gelmek üzeredir. Eyvah! Ne yapmalı? Bütün bu seyrine doyum olmaz âlemi bırakıp Abdülhak Şinasi'yi Rumelihisarı'na, Refik Halit'le beni Haydarpaşa ve Kadıköy'üne iletecek son vapura yetişmemiz için beş on dakikamız

* O zamanki Tepebaşı, pek şık bir eğlence yeriydi.

kalmıştır. Acele etmemiz, hattâ koşarak gitmemiz lâzım gelmektedir. Fakat, bu lüzuma ne irademiz, ne ayaklarımız uyardı. Her üçümüz de ince yapılı, tığ gibi delikanlılar olduğumuz halde üstümüze öyle bir ağırlık ve hantallık çökerdi ki, vapur iskelelerine varıncaya kadar vapurlarımız yarı yolu boylamış olurdu. Bunun üzerine hemen telgrafhaneye koşar, evlerimize şu telgrafı çekerdik: «Vapuru kaçırdık, bu akşam gelemiyoruz.» ve bu suretle bizi merak içinde beklediklerini bildiğimiz annelerimize karşı duyduğumuz vicdan azabını da giderirdik. Daha doğrusu bu vapur kaçırma oyunuyla hem annelerimizi, hem kendimizi aldatmış olurduk.

Her neyse, bu, işin komedya tarafı idi. Asıl macera bundan sonra başlardı: Biz gidip gelinceye kadar saat sekizi bulmuş, Tunel de seferlerini tatil etmiştir. Bu ne demektir bilir misiniz? O vasıtasızlık devrinde Beyoğlu'na Yüksekkaldırım'dan çıkmak, ondan sonra da soluğumuz kesilmiş bir halde Doğruyol'da (bugünkü İstiklâl Caddesi) bir aşağı beş yukarı dolaşarak kendimize bir otel aramak ve gecenin programını münakaşa etmek demekti.

Abdülhak Şinasi, öyle olur olmaz otelleri beğenmez ve herhangi bir lokantaya gitmek istemezdi. Hele Refik Halit'le benim, yemekten önce bir meyhaneye uğrayıp birkaç kadeh rakı içmek arzumuzu hiç yerinde bulmazdı ve iş otel bahsine dayandı mı aramızdaki tartışma büsbütün şiddetini arttırırdı. Zira, yatı misafiri olarak kaldığı arkadaş evlerinde bile yatak çarşaflarını, yastık yüzlerini, kâfi derecede temiz midir, değil midir diye, kâh lâmba ışığına tutup gözden geçiren, kâh burnuna yaklaştırıp koklayarak sabahı

ettiğini bildiğimiz ve bu huyunu bir nevi ruh hastalığına verip mazur görmek istediğimiz zavallı arkadaşımız titizliği o dereceye vardırırdı ki, nihayet, biz de sinirlenmekten kendimizi alamaz, ondan ayrılmak zorunda kalırdık. Bunun üzerine o nereye giderdi, nerede yer bulurdu bilmezdik ama, bizim kaldığımız oteli de beğenmemekte, çok defa, ne kadar haklı olduğunu anlamakta da gecikmezdik ve ona karşı ettiğimiz muamelenin cezasını evlerimizdeki yatağımızın hasretini çekmekle öderdik. O, çarşafları, yastık yüzleri beyaz sabun ve lavanta çiçeği kokan yataklarımız ki bir sevgilinin terütaze teni gibi burnumuzda tüterdi.

*

Biraz yukarıda Abdülhak Şinasi'nin Rumelihisarı'nı beğenmez, oturduğu, belki de, doğup büyüdüğü yalıyı yadırgar göründüğünü anlatmış ve bütün emelinin Nişantaşı'nda bir eve taşınmak olduğunu söylemiştim. Nitekim, bir gün, o yalı, İstanbul'un diğer birçok yalıları, konakları gibi yanarak bir kül yığını haline girdikten birkaç gün sonra rasgeldiğim Abdülhak Şinasi, bu yangın faciasından bana olağan bir hâdise gibi bahsedip geçecek ve en ziyade bundan önce yalıda vuku bulan bir intihar vakasını büyük bir teessürle anlatacaktı. Hani, yalının ikbal ve refah devrini hatırlatan bazı eşyalar arasında sözünü ettiğim iki hotozlu ihtiyar kalfa vardı ya, işte intihar eden bunlardan biriydi. Abdülhak Şinasi, sesi titreyerek:

«— Ben sebep oldum kadıncağızın ölümüne...» diye sızlanıyordu. «Ne bileyim, öteden beri canı bir şeye sıkıldı mı, 'kendimi denize atacağım' der du-

rurdu. Bir gün, yine aynı sözü tekrar edince kendimi tutamadım 'A kalfa hanım, hep böyle söylersiniz ama, bir defa olsun bunu yapmağa kalkıştığınızı görmedim.' Bu sözüm üzerinden yarım saat ya geçti ya geçmedi, kalfa hanım kendini yalının alt kat pencerelerinin birinden denize atmış, boğulup gitmişti. Ne büyük bir vicdan azabı içindeyim bilemezsiniz.»

Evet, Abdülhak Şinasi, içinde doğup büyüdüğü ve his âleminin geliştiği yalının kim bilir ne kıymetli aile bergüzarlarıyle birlikte yok olup gitmesine hemen hiç acımıyordu da, bütün içliliğini yalnız o bergüzarlardan biri üstünde toplamıştı. Gerçi, bu içliliğinde, kendi söylediği gibi, bir vicdan azabının etkisi vardı. Fakat, bence o ihtiyar kadında intihar sabit bir fikir haline girdiği için ne de olsa günün birinde, bunu herhangi bir vesile ile yine yapacaktı. Abdülhak Şinasi'ye, teselli olsun diye bu düşüncemi söylemeğe lüzum görmedim. Zira, yeniden Nişantaşı'nda bir ev bulmak bahsini açmıştı. «İyi bir ev bulundu; şimdi simsarla birlikte görmeye gideceğiz.» diyordu ve bunu söylerken demin hüzünle gölgelenen gözleri, âdeta sevinçle parlıyordu. Yangın, onu, hem viran bir yalıda, hem de âdi bir mahallede oturmaktan kurtarmıştı.

Lâkin, Nişantaşı'nda ev bulunmuş ve Abdülhak Şinasi annesiyle oraya taşınıp yerleşmiş miydi? Hiç hatırlamıyorum. Yalnız bildiğim bir şey varsa, onun, yıllar ve yıllar boyunca ve hattâ ölünceye kadar, Boğaziçi'nden elini eteğini çekmiş bulunması, bütün hayat sahasının Şişli ile Beyoğlu arasında sıkışıp kalması ve ağzından bir kerecik bile Rumelihisarı'ndaki yalıda geçirdiği günlere dair tek bir söz çıkmamış olmasıdır.

Bununla beraber, nasıl olmuştu da «Hisar» soyadını almıştı? Nasıl olmuştu da otuz yıl sonra yazdığı *Boğaziçi Mehtapları*'nda çökmeye yüztutmuş yalıları —ki bunlar arasında kendi yalısı da vardı— şöylesine yanık ve dokunaklı bir dille anmıştı:

Artık tedavilerine imkân olmayan bu yalılar, ölüme razı olmayan bütün vücutlar gibi, bilinmez neleri, bilinmez şeyleri bekliyorlardı. Bu eski yalıların birçoklarının görünüşlerinde, yüzlerinde artık ihtiyarların o için için durgun, dalgın, fersiz, şikâyetli, somurtkan ve ölgün yüzleriyle gözlerindeki mânalar peydah olmuştu.

Bu satırları okurken yüreğimiz sızlayarak hissederiz ki, Abdülhak Şinasi o eski yalılarla kendi arasında bir benzerlik, bir kader birliği bulmağa başladığı çağa varmıştır; o da tıpkı bu yalılar gibi tedavileri imkânsız, ne bekledikleri bilinmez fakat yine de ölüme razı olmayan vücutlardan biri haline girmiştir. Ancak, şu fark ile ki, Abdülhak Şinasi kendini tedavi etmesini ve kışın kuruyan ağaçların yaz gelince tekrar yeşerip çiçek açması, meyva vermesi gibi, yeni bir hayata, bir «Vita Nuova» ya kavuşmasını bilecektir.

Hangi sihir, hangi kerametle? Sanatın sihri, şiirin, edebiyatın kerametiyle ve bunun sayesinde aradan geçen yıllar —ki her biri bizden bir şey koparıp gitmiştir— sanki geçmemiş gibi olacak ve Abdülhak Şinasi uzak bir geçmişin tatlı saatlerini tekrar yaşamaya başlayacaktır. «Büyük bir zafer gibi doğan» Boğaziçi sabahını, penceresini açarak her gün tazelenen bir heyecan ve muhabbetle yeniden seyre dalacak ve bu heyecanını bize şu sözleriyle aktaracaktır:

«....perdeler çekilip kenarlarındaki tüller altından istorlar kaldırılınca Boğaziçi'nin kendine mahsus güneşli ve serin, sükûtlu ve sesli, lezzetli ve mavi bir günü derhal bizim olurdu.»

Bu «bizim olurdu» da âdeta bir vuslata ermenin, sevgili bir vücudu koynumuza almanın hazzını ifade eder bir mâna yok mudur? Elbette vardır. *Boğaziçi Mehtapları*'nın böyle nice cümlelerinden bellidir ki, daha çocuk denilecek bir yaştan beri, Abdülhak Şinasi'nin her çeşit hissî gelişmesinde olduğu gibi erotik duygularının uyanışında da yalı hayatının ve Boğaziçi'nin derin tesirleri olmuştur. Bu bakımdan onun anlattığı Boğaziçi'ni toy ve acemi bir erkek çocuğunu türlü işveler ve cilvelerle erginleştiren tecrübeli, olgun bir şuh kadına benzetmek pek yerinde bir «teşbih» olsa gerektir. Ama, şunu da söylemek lâzım gelir ki, böyle kadınların elinde yetişmiş birçok gençler gibi Abdülhak Şinasi de bütün ömründe yalnız bir tek sevgiliye bağlı kalmış, onu muhayyelesinde süsleye süsleye ve onun tadını yutkuna yutkuna kocayıp gitmiştir.

Bakınız, elli yaşını geçe hâlâ neler söylüyor:

«*Bütün bu güzelliklerin* (yani Boğaziçi güzelliklerinin) *gözlerle, gönülleri doyuran ve dolduran bir iklim gibi ruhlara nasıl nüfuz ettiğini anlamak için, ihtimal ki, asıl burada doğmuş, yahut senelerce burada yaşamış olmak lâzım gelir. O zaman Boğaziçi size o kadar işler ki, ruhunuzda onun tabiatının, sularının, rutubetinin beslediği çiçeklerden biri açılır. Senelerce, aynı manzaraların birbirlerine kalboluşlarının lezzetli teselsülleri içinde geçen hayat ruhta öylesine bir iz bırakır...*»

İşte, Abdülhak Şinasi'yi ömrünün sonuna doğru, başı hep arkaya çevrik, hep bu iz üzerinde yürür, duyar ve düşünür görürüz. Arada bir, durup bize der ki: «*Yalıların içi baharın genç teni gibi kokardı.*» Bahardan bir genç ten kokusu almak! Bu da erotik bir duygu değil midir? Lâkin, ne yapalım ki, küçük Şinasi, Boğaziçi'ne ne tarafından baksa kendisini hep bu çeşit duygulara kaptırmaktadır. Bir ay aydınlığında gördüğü «bütün yüzler ve gözler» ona «bir aşk macerası imkânını düşündürmektedir» ve Abdülhak Şinasi bize bu düşüncelerini şöyle nakletmektedir:

«*... bazan, geçen sene sünbül mevsiminde görmüş olduğumuz bir perçemin nazirini (benzerini) görürdük. Bazan, bize hitap etmemiş ağızlardan duymayı istediğimiz sözler duyar gibi olurduk. Tesadüflerimizde uzaktan sevmiş olduğumuz gözlerin, şimdi, bakışlarıyle ruhumuzu ısıttıklarını ve bizi aşkımızın cennetine kavuşturduklarını hissederdik.*»

Abdülhak Şinasi bütün bunları duyduğu zaman, hiç şüphesiz, çocuk denilecek bir yaşta idi. «Hiç şüphesiz» diyorum; çünki, *Boğaziçi Mehtapları*'nın bir bölümünde şair Nigâr Hanımı aynada saçlarını düzeltirken hayran hayran seyrettiği bir akşam on üç, on dört yaşlarında olduğunu bizzat kendisi söylemektedir.

Ruhundaki o ince, seçkin ve kıymetli duygular hazinesinden bize bu incileri bahşetmek için acaba neden kırk yıl bekledi? Zira, Boğaziçi'nde yaşadığı tatlı macera onun muhayyelesinde henüz bir peri masalı haline girecek kadar mazileşmemişti. Mazi? Burada sözü yine Abdülhak Şinasi'ye bırakmak ihtiyacını duyuyorum:

«Mazi hepimiz için Âdem'in, kovulduğunu hatırladığı cennettir. Annelerimizin yüzleri ve muhabbetleriyle yuğrulmuş çocukluğumuzun sevinçleri ve emelleriyle örülmüş bu mazi, ömrümüze ikidebir çiçeklerini veren bu bahçe, ikidebir ahenklerini salan bu musiki, ruhumuza eski kuvvetlerinin yeni bir hamlesiyle esince, duyduğumuz bahtiyarlık içinde anlarız ki, mazinin sükûtu ve sesleri de, hüznü ve zevkleri de gönlümüzde 'hâl' in gürültülerine ve hislerine her zaman galip gelecektir.»

Ve bu satırların biraz daha aşağısında:

«Zira, der, *biz onu* (maziyi), *daima gönlümüzün süzgecinden geçmiş olarak hatırlarız ve ondan ancak gönlümüze göre tasfiye edilmiş bir hatıra buluruz. Zira, uzaktan gördüğümüz şeyler bize daima daha çok güzel görünür ve daha çok hoşumuza gider.* (Ve o zaman) *hâlin bütün dikenleri gözlerimize batar.»*

Abdülhak Şinasi, bunları yazarken acaba bize kendi dıramından bahsettiğinin farkında mıydı? Boğaziçi, geçmişe karışıp gittikten sonra, halin dikenleri batmasın diye, bütün ömrü boyunca yaşadığı çağa karşı gözlerini kapayıp kendi içine çekildiğini biliyor muydu? Biliyor muydu ki, büyük İngiliz şairi Milton da yüzlerce yıl önce bir nekbet devrinin mihnetleri, cefalarıyle kör olan gözlerini kendi içine çevirmiş ve oradan bize *Kaybolmuş Cennet* adlı ölümsüz neşidesini çıkarmıştı? Herhalde, Abdülhak Şinasi'nin «Mazi hepimiz için Âdem'in kovulduğunu hatırladığı cennettir» cümlesini okurken bana o neşideden bir mısra okuyorum gibi gelmiştir. Nitekim, Milton'un da *Kaybolmuş Cennet*'inde bize macera, Âdem'in

cennetten koğuluşundan ve oranın hasretini çekişinden başka bir şey değildir. Onca Âdem, ömrünün sonuna kadar yeryüzünü yadırgamış; sularını bulanık, toprağını kara, yemişlerini tatsız bulmuştur.

Çocukluk ve ilk gençlik çağının «feérique» Boğaziçi'sinden cüdâ düşen Abdülhak Şinasi de ondan sonra yaşadığı İstanbul'un içinde kendini biraz böyle hissetmiyor muydu? Herkeste bir kabalık, bir bayağılık ve her şeyde bir kirlilik, bir çirkinlik bulmuyor muydu? Kadınlardan irkilmesi biraz da onları mehtaplı gecelerde görüp beğendiği kibar, nazlı ve zarif Hanımefendilere benzetememesinden ileri gelmiyor muydu? Ve bizim eğlentilerimizden hoşlanmaz görünüşünün sebebi bunlarda Boğaziçi âlemlerinin «musiki», «sükût» ve «aşk» fasıllarından hiçbir yankı, hiçbir koku alamayışı değil miydi? Ve hattâ, evet, hattâ, Fahim Bey'le Nizami Bey gibi iki silik insanı birer roman kahramanı haline sokuşu, o âlemler devrinden arta kalmış iki devlet düşkününü temsil edişlerinden başka neye hamledilebilir? Abdülhak Şinasi, kim bilir belki de onlarda «tedavilerine imkân olmayan», buna rağmen «ölmeye de razı olmayan» ve ne bekledikleri bilinmeyen vücutları andırır yalıların hüznünü ve garipliğini bulmuştur, diyemez miyiz?

HALİDE EDİP ADIVAR

Meşrutiyet'in ilânı üzerine, günlük gazeteler, haftalık, aylık dergiler o zamana kadar adları işitilmemiş bir sürü şair ve yazarların şiirleri, nesirleriyle dolup taşmağa başlamıştı. Çoğu yeni çıkmış o gazete ve dergilerin hemen hepsi de basın meydanını birbiri ardısıra böylece kaplamış bulunuyordu. Buna, tam mânasıyle, bir yayın furyası demek câizdi.

Fakat, ne tuhaftır ki, bu bolluk içinde dahi ben kendimi yine aç hissetmekte idim. Bütün o yığın yığın edebiyat mahsulleri bana aradığım ruh ve fikir gıdasından bir damla bile vermiyordu. Bunların kimi henüz olmamış, kimi de vakti geçmiş yemişler gibi tadsız ve özsüzdü. Bazıları ise, sofra ortalarına süs olsun diye konulan yapma armutlara, elmalara ve üzüm salkımlarına benziyordu.

Oysa ben, memleket hürriyete kavuşur kavuşmaz fikir ve edebiyat âlemimizde ne kadar feyizli bir bahar, ne kadar hareketli bir yaz bekliyordum. Kuru toprak birden bire yeşerecek, her yanında taptaze bir hayatın canlılığı ve sıcaklığı fışkıracak sanıyordum. Buna göre, meselâ eski devrin yaşını başını almış söz ve kalem üstadları bile gençleşecek ve «istibdad»ın baskısı altında tutulan dilleri çözülerek bize birçok yeni şeyler söyleyecekti. Halit Ziya'nın nesri bir duvar dekorasyonu olmaktan çıkıp ruhtan ruha akan bir

ahenk haline girecekti ve Tevfik Fikret artık *Rübabı Şikeste*'sini bir yana atıp Orfe'nin sazını çalacaktı. Oysa bunların her ikisi ve her ikisinin ardındakiler bize eski nağmelerini tekrarlamaktan başka bir şey yapmadılar.

Buna da hiç lüzum yoktu doğrusu... Çünki, yeni yetişenler —bazı ufak tefek inhiraflarla— onların izinde yürümek suretiyle böyle bir tekrarlanmayı «fuzulî» kılmakta idiler. Bunlar arasında birtakım çiçeği burnunda hikâyeciler ve romancılar da vardı ki, Halit Ziya Beyi hemen hiç aratmıyordu. *Mavi ve Siyah* ve *Aşkı Memnu*, gerçi biraz solmuş, gölgeleşmiş olarak, onlarda devam ediyordu. Bir çok genç şairler vardı ki, onlara, ancak, Fikret'le Cenap'ın, yani Edebiyatı Cedide bahçesinin o iki büyük ağacının dalları, budakları denilebilirdi.

Ve işte, tam bu sıralarda idi; bir gün —hâlâ dün olmuş gibi hatırlarım— Tanin gazetesinin ikinci sayfasının baş sütununda bir yazı gözüme iliştı. Bu yazının gözüme ilişmesi ise edebî bir nitelik taşıdığından değil, altında ilk defa gördüğüm bir kadın imzası bulunmasından ve daha ziyade bu imzanın bir erkek adıyle çiftleşmiş olmasındandı. O vakite kadar bizde kadınlar ne babalarının, ne kocalarının adını alırlardı. Eski devrin üç ünlü şair kadını Mihrünnisâ, Leylâ ve Nigâr Hanımlar arasında yalnız bu sonuncusu kendi adına bir «Binti Osman» —yani Osman'ın Kızı— eklemekle yetinirdi. Bu da doğrudan doğya bir erkek adı takınmak sayılamazdı. Cevdet Paşanın kızı, tanınmış romancılarımızdan Fatma Aliyye Hanım ise bu kadarına da cesaret edememiş, Meşrutiyet'ten sonra yazdığı eserlerini dahi hep Fatma Aliyye diye imzalamıştı.

Halide Edip
(1918)

Şu halde, kimdi bu kadın yazar ki, bizde ilk defa olarak bu geleneği kırmış ve «Halide» adının sonuna bir«Salih» eklemek yeniliğini göstermişti? İşte, ben, yukarıda sözü geçen yazıyı bu merakla okumağa başlamıştım ve okurken, daha ilk satırlardan itibaren, gösterdiği yeniliğin yalnız imzasında değil, bu yazıda da göze çarptığını hissetmiştim. Ele aldığı konu edebiyatla ilgili olmamakla beraber* ifade tarzı bakımından bende uyandırdığı duyguya edebî dememek mümkün değildi. Halide Hanım bana yalnız bu zevki vermekle kalmıyordu. Nice zamandır beklediğim özgün ve şahsiyetli yazarın edebiyat ufkunda nihayet görünmeğe başladığını müjdeliyordu.

Ama, bir endişem de vardı: O hanım, her kim ise, bu günlük mesele yazısını yazmakla mı kalacaktı? İşte bu endişe ile her gün, başta Tanin olmak üzere, bütün gazeteleri, dergileri gözden geçiriyor, hepsinin sütunlarında Halide Salih adını arıyordum. Çok geçmeden, sanırım yine Tanin gazetesinde *Harap Mabetler* başlığı ile yayınlanan bir nesir serisinin altında bu adı bulur bulmaz bir çocuk gibi bayram etmiş ve o nesirleri acayip bir «cezbe»ye kapılarak âdeta şarkı çağırır gibi yüksek sesle okumaya koyulmuştum.

Büsbütün başka bir dille konuşuyordu bu kadın veya bu kız... Hattâ, konuşmuyordu da sesleniyor gibiydi ve bu ses sıcak, yumuşak, kırık dökük bir kadın sesiydi. İçe dokunan bir şeyler mırıldanıyordu kulağa... Ne diyordu? Ben bunu anlamağa bile lüzum

* Halide Hanım o yazısında Meşrutiyet'ten biraz önce ölmüş hürriyetsever bir zatın anılmayışından şikâyet ediyordu.

görmüyordum. Kendimi o sesin derunî ahengine bırakmakla yetiniyordum. Zaten, benim için, nesirde olsun nazımda olsun, her şey bu derunî ahenkten ibaret değil miydi? *Harap Mabetler* yazarı, bu harap mabetlerin kendi çocukluk mabedimiz olduğunu anlatadursun, ben buna o kadar önem vermiyordum. Nice şair ve yazarlar çocukluk çağında kurdukları masal dünyasının yıkılışını türlü şekillerde, türlü türlü duygu açılarından bize anlatmışlardır. Fakat, Halide Hanım «*...nihayetsiz yeşil ormanlardan direkleri, engin denizlerin çağıltısından 'ahenkdar' ilâhileri olan mabet, çocukluk mabedimiz! Bütün çiçekler, bütün ağaçlar, bütün kayalarla konuştuğumuz zaman, bütün böcekler, bütün kuşlara tapındığımız 'mukaddes' yer...*» derken bana, bambaşka ve esrarlı bir şeyler söylüyor gibi gelmişti. Hele bunun biraz aşağısındaki şu «*...sarışın, kumral, esmer aşk hayalleri ve bu 'mabut'lar için yaptığımız fâni mabet*» sözleri kalbimin üstünden bir keman yayının hüzünlü ezgisi gibi geçmişti.

Gerçi, şu anda *Harap Mabetler*'i tekrar okurken aynı hislere kapılmamaktayım. Fakat, itiraf ederim ki, *Harap Mabetler*'i takibeden *Aşk Efsaneleri*'nden aşağıya aldığım nesir parçaları, benim içimde hâlâ elli yıl önceki tesirleri uyandırmaktadır:

1 — Hindistan'ın en güzel «rakkase»siydim. Küçük vücudum Seylan incilerinin krem renkli yumuşak donukluğuyla esmerdi.

2 — ...en sonra, İpatya yeşil damlaları silkinerek birdenbire Nil'in kenarına çıkar; dirsekleri dizlerinde, kumral başı ellerinde, yaldızlı gözlerinin nemli nazarlarıyle, uzun müddet, Nil ile hasbihal eder.

*3 — Babilyonya'nın asma bahçeleri benim için inşa edilmişti. Ben, Buhtulnasır'ın sevgilisi Aştarta idim. İsmini taşıdığım İlâhe kadar güzeldim. Onun gibi bütün erkek kaplerini saydeden (*avlayan*) ipekten bir ağ giyerdim.*

Bu nesir parçalarıyle Türk diline yalnız tatlı bir serinlik gelmiyor; Türk edebiyatında yeni bir iklim, yeni bir hayal iklimi açılmış oluyordu. Halide Hanım, bununla kalmayacak, çok geçmeden, *Seviye Talip* ve *Handan* romanlarıyle bize özel ve özgün bir hayat ve insan anlayışı getirecekti. Bu romanlarda her şeyi ve herkesi, gerçekliklerini kaybetmeden idealleştirilmiş bulacaktık. Meselâ, gelmiş geçmiş bütün romancılarımızın ezelî konusu olan «Aşk», bir cinsel buhran olmaktan çıkıp destanî bir kalp savaşı şekline girecektir. Bu savaşta erkek ve kadın kişiler bize hangisinin yendiği, hangisinin yenildiği bilinmeyen kahramanlar gibi görünecektir.

Gerçi, bunlardan bazısının (*Seviye Talip*'teki Fâhir ve *Handan*'daki Handan gibi) cenk meydanında can verdiklerini görecektik. Fakat, bunların, ölümü bir yenilgi değil, aşkın ölüm üzerinde kazandığı bir zaferdir. Onun içindir ki, meselâ Seviye Talip'in âşıkı Fâhir'in: «...ismetini, vakarını kıskanç bir itina ile muhafaza eden» karısına ettiği ihanetle kirlenen maddesi, yine hep aynı aşkla yana tutuşa bir «nârıbeyzâ» halini alır. Meselâ, sefih kocası Hüsnü Paşanın vefasızlıklarından çekmediği kalmayan ve nihayet ölüm yatağına serilen Handan son nefesini vermezden biraz önceye kadar yine onu sayıklayıp durur: «*Hüsnü mü geldi?* der. *Söyleyiniz onu affettim. Cennetten, cehen-*

nemden bir serseri ruhun affını belki isterse... Olur mu?» ve baş ucundaki hizmetçi kıza hitaben şu sözleri mırıldanır. «—*Mod, geceliğimi ver. Yatakta ne var da bakıyorsun, kızım? Paşa uyuyor... Peki, peki; banyoyu yıka... Şimdi geleceğim.*»

Ve bu son sözleriyle kendini çoktandır bozulan evlilik hayatının düzeni, alışkanlıkları içinde hisseder.

Fakat, ben bu hazin can çekişme sahnesini okurken bile Handan'a acımıyordum. Çünki, onda her şeye rağmen, kırılan kadınlık onuruna, çektiği kalp buhranlarına ve gençkızlığının bu hissî dalâletlerine rağmen son demine kadar sönmek bilmeyen bir aşk ateşinin alevlerinden başka bir şey görmüyordum. Gözlerim bununla kamaşmış ve bunun harareti tâ iliklerime kadar işlemişti ve işte böyle bir tesir altındadır ki, *Handan* romanı hakkında yazdığım bir yazıyı yirmi bir, yirmi iki yaşımın en çoşkun heyecanlarıyle doldurup taşırmaktan kendimi alamamıştım.

Hatırladığıma göre, bu bir eleştirme değil, bir «ilânı aşk»tı. Kime? Handan'a mı, Halide Hanıma mı? Bilmiyordum. Herhalde, o yazının sonuna doğru «Bu bir romandan ziyade bir otobiyografyaya benziyor» demekle her ikisini de birbirine karıştırmış oluyordum. Yazımı okuyanların çoğu da buna öyle bir mâna vermişti. Hattâ, Halide Hanımı yakından tanıyan aziz dostum Celâl Sahir, otobiyografya sözünü büsbütün kötüye yorumlayarak benimle selâm sabahı kesmişti ve çok geçmeden kulağıma değen dedikodulardan anlayacaktım ki, bu sözü kullanmakla, farkına varmaksızın, bir pot kırmışımdır: Meğer, Halide Hanım ilk evlilik hayatında Handan gibi bedbaht olmuş, aynı ruh kırizlerini geçirmiş ve çok bağlı

olduğu kocasından ayrılmak zorunda kalmış ve hâlâ da bu durumun acılıkları içindeymiş.

Oysa, benim, bütün bunlardan hiç haberim yoktu. *Handan* romanını bir otobiyografyaya benzetişimin sebebi, sadece romancının, hikâye ettiği macerayı bizzat yaşamış ve yarattığı kişileri kendi mizacının, kendi karakterinin, daha doğrusu kendi benliğinin mayasından alıp çıkarmışçasına bir gerçeklik ve canlılıkla müşahhaslandırmış olduğunu belirtmekten ibaretti. Büyük Fransız romancısı Flaubert, «Madame Bovary» için «O kadın ben»im dememiş miydi? Kaldı ki, Handan, Madam Bovary soyundan günahkâr ve âvâre bir kadın da değildi. Fakat, bunu kimseye anlatamıyordum.

Herkes, roman hakkında yazdığım sütunlar dolusu övgü ve hayranlıkları bir yana bırakmış, yalnız otobiyografya sözü üstünde duruyordu. Halide Hanımın dostları buna kızıyor; düşmanları ise —ki hasseten kadınlar arasında pek çoktu— bundan pek memnun kaldıklarını bana bildirmekte birbirleriyle âdeta yarışa girişiyorlardı. Böylece ben, hiç yoktan, çirkin bir hâdisenin kahramanı ya da kurbanı olmuştum. Bu durumdan kurtulmak için sözle, yazıyla yaptığım tepkilerin hiçbiri kâr etmiyordu.

Ya, bu sırada Halide Edip Hanım acaba ne düşünüyordu? Beni en ziyade endişeye düşüren buydu ve günün birinde onun da alınmış olduğunu işitince bu endişem bir vicdan azabı haline girmişti. Anlayışlılığından ve kültüründen emin olduğum Halide Edib'e bir izah mektubu yazmayı düşünmüş, fakat, buna bir türlü cesaret edememiştim. Ona bir yerde rasgelmekten bile çekiniyordum ve bu yüzden, çok defa, toplantı-

larına katıldığını bildiğim Türk Ocağı'na dahi gidemez olmuştum.

Lâkin, —yukarıda bahsettiğim hâdisenin üzerinden bir yıl geçe— Hamdullah Suphi'yi görmek için Ocağa gittiğimde, o gün bir toplantı günü olmamakla beraber, en aksi şartlar içinde, Halide Hanımla yüz yüze gelmeyeyim mi! Hamdullah Suphi, her zamanki gibi birtakım tertipler ve hazırlıklarla meşguldü ve benimle konuşmaya vakti yok görünüyordu. Karşılaştığımız holün eşiğinden dönmek istedim. «Olmaz» dedi ve beni tutup yandaki odalardan birine aldı. Buna «aldı» demek belki pek yerinde değildir. «Zorla soktu» desem gerçeği daha iyi ifade etmiş olurum. Çünki Hamdullah beni kolumdan çekerek «Bak, seni kimlerle tanıştıracağım» demesiyle kendimi odanın içinde bulmam bir olmuştu.

Bu küçük bir yazı odasıydı. Halide Edip, yanıbaşında Nakiye Hanım ve karşısında Hüseyin Cahit Beyle oturmuş konuşuyorlardı. Hamdullah Suphi beni kendilerine takdim edip çekilince üçü birden suspus olup önlerine bakakaldılar. Benim halim ise, sanırım, tarife sığmaz bir perişanlığı ifade ediyordu (Burada şunu da söylemek isterim ki, birkaç yıl önce yayınladığı *Hayatı Hakikiye Sahneleri* adlı bir kitabını acı bir dille tenkid ettiğim için Hüseyin Cahit'in de bana gücenmiş olduğunu biliyordum).

Onların donup kalışları ve benim perişanlığımla bir azap hücresi halini alan o odada geçirdiğim on, on beş dakikalık süre bana bir asır kadar uzun gelmişti. İçimden Hamdullah Suphi'ye öylesine kızıyordum ki, bir daha yüzüne bakmamaya karar vermiştim. Nitekim, biraz sonra misafirleriyle beni de

çaya davet edince ondan hiç özür dilemeden kaçıp gitmiştim. Oysa sonradan anlayacaktım ki, Hamdullah'ın, ne *Handan* romanı hakkında yazdığım yazıya dair çıkarılan dedikodulardan, ne de Hüseyin Cahit'in kitabını tenkid ettiğimden haberi varmış!

*

Halide Edip'le ikinci buluşmam, kendi çağırışı üzerine (!) yine Türk Ocağı'nda olacaktı. Evet, kendi çağırışı üzerine... Bunu söylerken okurlarımı ne kadar hayrete düşürdüğümü hissediyorum. O zaman ben de bu davet karşısında hayli şaşırıp kalmıştım. Fakat, doğrusu, bu şaşırmamda beklenmedik bir mutluluğa ermenin sevinci de vardı.

Halide Edip *Kenan Çobanları* adını verdiği küçük bir piyes yazmıştı ve bunu Türk Ocağı'nın sahnesinde kız erkek lise öğrencilerine oynatacaktı. Eski devrin telakkilerine göre, pek büyük bir devrimci adım sayılan bu oyun, davetli dışında tiyatro salini dolduran ve çoğunu ayakta bırakan bir seyirci kalabalığı çekmişti. Ben de o ayakta kalanlar arasında idim. Fakat, nasıl oldu bilmiyorum, perde açılmadan beş on dakika evvel Ocaklı gençlerden biri yanıma sokulup «Halide Hanım sizi bekliyor» diyerek beni aldı, sahnenin kulisine götürdü.

Halide Edip hem yazdığı, hem de rejisörlüğünü yaptığı piyesin sahneye konuluşu sırasında diğer piyes yazarları gibi telâş içinde değildi. Gülümseyerek elini uzattı:

«— Bir hususta sizin fikrinizi sormak istedim, dedi. Biliyorsunuz, *Kenan Çobanları*'nın mevzuunu ben Yusuf kıssasından aldım. Belki halk anlamaz diye de

perde açılmazdan önce, *Tevrat*'tan kıssa ile alâkalı bazı parçaların —prolog olarak— okunmasını münasip buldum. Siz ne dersiniz?» ve arkasını dönüp «Nakiye Hanım, Nakiye Hanım!» diye seslendi.

Nakiye Hanım, elinde birkaç tabaka kâğıtla, bize yaklaştı ve Halide Edip:

«— Verin onları Yakup Kadri Beye; bir gözden geçirsin.» dedi.

Halide Edip, hangi dildeki Kutsal Kitap'tan türkçeye çevirmişti o Yusuf kıssasını bilmiyorum. Fakat, herbir parçası beni o zamana kadar tatmadığım edebî bir heyecan içinde bırakmıştı:

«— Hanımefendi, demiştim, bunların okunmasını hassaten rica ederim.»

Bu heyecanım, sanırım ki, biraz da, karşımda duran Hanımefendinin şeklinde, yüzünde Handan ile bir benzerlik buluşumdan ileri geliyordu. O romanda, Handan'a dair, kendisini henüz görmemiş bir genç adamla onun pek yakın arkadaşlarından Neriman adında bir genç kız arasında şöyle bir konuşma cereyan ettiğini hatırlıyordum:

— Handan'ı ne kadar seviyorsun, Neriman! Herhalde senin kadar güzel değildir. Hem de senden yaşlı olacak.»

Neriman, kendi çehresinin Handan'dan daha güzel olmasına hükmedişimi tuhaf bulmuş gibi güldü, güldü.

— Evet, benden üç yaş büyük. Yirmi üç yaşında.

— Ya güzelliği?

— Onu ben de bilmem.

Halide Edip
(Kurtuluş Savaşı yıllarında)

— Fotografı yok mu?

— Hiç kendine benzemez.

— Tarif et.

— Dur bakayım... Birçok kızıltılı, açıklı koyulu acayip saçları vardır. Saçlarını iyi düzeltir. Saçlarının renginde büyük büyük gözleri vardır.

— Çehresinin başka yerleri?

— Handan'da insan sade gözleriyle saçlarını görür. Başka yerlerini düşünemez.

— Endamı? Vücudu?

— Güzeldir.

— Boylu? Etli?

— Yok, yok.. Ne tuhafsınız! Orta, ince. Fakat, birçok inhina, hat ve güzel kımıldanış.

İşte, benim de Halide Edip'in «şeklü şemail»inde bulduğum özellikler aşağıyukarı, bundan başka değildi. Ancak, bunlara ilâve edebileceğim şey ağzının, dudaklarının acımsı çizgisiydi.

Nitekim, sonraları, kendisini Burgaz adasındaki evinde her ziyarete gidişimde gözlerim saçlarından, gözlerinden ziyade bu çizgiye takılıp kalmıştır.

Acaba, Halide Hanım, hâlâ kocasından ayrılışının ıztırabını mı çekiyordu? Hâlâ genç kızlığının ve kadınlığının ilk hayal kırıklığı içinde mi yaşıyordu? Ve bu uzlet köşesinde, kendisini hararetli bir çalışmaya verişi derdini unutmak için miydi?

Evet, Halide Edip, durmadan dinlenmeden, âdeta geceyi gündüze katarcasına çalışıyordu ve böylece, okurlarına hemen her altı ayda bir yeni bir eser yetiştirmek başarısını göstermiş oluyordu. *Yeni Turan*, *Mev'ûd Hüküm*, işte o verimli çaba devresinin mah-

sulleriydi. Fakat, itiraf ederim ki, ben bunlarda ne *Seviyye Talip*'ten, ne de *Handan*'dan aldığım tadı bulamamakta idim. Daha doğrusu, bu iki roman bana *Seviyye Talip*'le *Handan*'ın tekrarı gibi geliyordu. Her ikisinde de aynı kadın ve erkek tipleri ve aynı ruh ve karakter tahlilleriyle karşılaşıyordum. Fakat şu var ki, bu tipler *Seviyye Talip* ve *Handan*'daki örnekleri kadar canlı değildiler ve bu ruh ve karakter tahlilleri eski derinliğini kaybetmiş görünüyordu. Meselâ Halide Edip'in *Yeni Turan* adlı ütopi romanında «fiction» tipi olarak ortaya çıkardığı siyasî veya millî lider bir yandan *Handan* romanının idealist filozof Nâzım'ını, öbür yandan devrin Dahiliye Nazırı Talât Beyi hatırlatmak suretiyle benim üzerimde pek bulanık bir tesir bırakmıştı. Meselâ, *Mev'ûd Hüküm*'deki psikolojik tahlil konusu teşkil eden kalp ve vicdan çatışmalarında Seviyye Talip'le Mâcit'in ruh dıramını bulamıyordum.

Bununla beraber, Halide Edip benim için yine o devrin en çekici yazarlarından biriydi ve aynı zamanda milliyetçilik ve memleketçilik cereyanlarının hem fikir, hem aksiyon alanında yer almasına ve bir yandan Millî Eğitimişlerinde çalışarak, öbür yandan konferanslar vererek geniş adımlar ve büyük hamlelerle kitaptan hayata atılmış olmasına rağmen yine edebî değerinden bir şey kaybetmeyecek, edebiyat onun başlıca ilgilerinden biri olarak kalacaktı.

Nitekim, o sıralarda tedavide bulunduğum İsviçre'den yazıp «Yeni Mecmua»ya gönderdiğim *Erenlerin Bağından* adı altındaki nesirlerimin onda uyandırdığı heyecan bence bunun delillerinden biriydi. O nesir parçalarının henüz ikincisi yayınlanmıştı ki, Halide Edip, aynı derginin bir hafta sonra çıkan sayı-

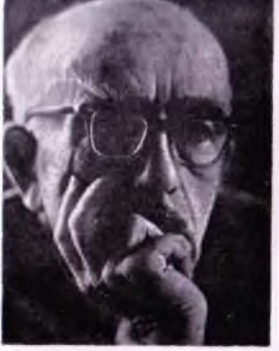

Halide Edip Adıvar
(Son yıllarında)

sında bunu «Edebiyatımızda yeni bir güzellik yıldızı doğuyor» diye karşılamış ve bu suretle aksiyon hayatında hâlâ ne kadar sanata bağlı olduğunu göstermişti. Öyle sanıyorum ki, Halide Edip'le benim aramdaki gerçek dostluk da bundan sonra başlamıştır. Zira, bu yazıyla sadece sanatçı gururum okşanmakla kalmıyor; aynı zamanda —ve belki daha ziyade— o nesirlerde mistik bir dille ifade ettiğim ruh sıtmalarını, ilk defa olarak, bir hemşire-ruh paylaşmış oluyordu.

Ama, üç yıllık bir gurbetten sonra memlekete dönüşümde, Halide Hanımla buluştuğum zaman görecektim ki, aramızdaki bu his ortaklığı bir fikir ve ülkü arkadaşlığı haline girmiştir. Artık, ne o *Harap Mabetler*'in, ne de ben *Erenlerin Bağından*'ın lirik veya mistik yazarlarıyızdır. Millî Mücadele'nin büyük rüzgârı bizi alıp memleket gerçeklerinin ortasına sürüklemiştir.

Bu noktadan itibaren ben artık Halide Edip'i Edebiyat ve Gençlik Hatıraları'nın içine sığdıramayacağım ve ona ancak bu kitabı takibedecek olan siyasî hatıralarımda yer verebileceğim.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, anılarını şu kitaplarda toplamıştır: «Anamın Kitabı» (çocukluk anıları, 1957, 1965), «Vatan Yolunda» (Kurtuluş Savaşı anıları, 1958), «Zoraki Diplomat» (elçilik anıları, 1955, 1967), «Politikada 45 Yıl» (siyaset anıları, 1968). Anıların arada boş kalan halkası elinizdeki «Gençlik ve Edebiyat Hatıraları» kitabıyle tamamlanmış oluyor. Yazar, eserinin tefrika edildiği dergi temsilcisiyle görüşmesinde, bu anıları niçin yazdığını ve yazarken nasıl bir yol tuttuğunu şöyle anlatmıştır:

«Ben bu hatıralarımda, benim gençlik hayatıma karışmış olan edebî hâdiseleri gözden geçiriyorum. Bunu gözden geçirmekten maksadım, her ihtiyarlayan edebiyatçı gibi, eski gençlik hatıralarını tazeleyerek, 'Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer' dedikleri bir zevke kapılmak değildir: aynı zamanda memleket gençliğine edebiyat tarihi bakımından bir hizmette bulunmak fikriyle bunları kaleme almış bulunuyorum. O zamanki büyük şahsiyetleri, hem insan olarak, hem yazar olarak, kendi görüşüme göre tahlil ediyorum. Yazılarım bir edebiyat dersi telâkki edilmemelidir. Aksi halde, sıkıcı bir şey olurdu. Bir edebiyat öğretmeni gibi davranmadım, hatıralarıma roman havası verdim. Harf reformu olduktan sonra bütün bir nesil tamamiyle o maziyle ilgisini kesmiş bulunuyor; birdenbire bir şey kopuyor ve bu kopan şeyi okullarda öğretmenler pamuk iplikleriyle bağlamağa çalışıyorlar. Şimdi ben bu pamuk ipliklerini bu hatıralarımla daha kuvvetli bir bağ şekline sokmaya, perçinlemeye gayret ediyorum. Öyle tahmin ediyorum ki, bu yazılarım gençler arasında değilse bile, benim çağımla o çağ arasındaki kimseler tarafından hazı itirazlara uğrayacaktır. Meselâ Tevfik Fikret'in karakteri, şahsiyeti hakkındaki görüşlerim, Abdülhak Hâmid'in özel hayatına ait ifşâlarım, Cenap Şahabettin'in Millî Mücadele'de takındığı tavırlar, hareketler... Bütün bu yaptığım tenkidler, belki birçok itirazlara uğrayacaktır; diyeceklerdir ki, 'bu adam bunların aleyhinde yazıyor.' Halbuki, bilirsiniz, ben her şeyden önce romancıyım; aldığım insanları tahlil etmeyi severim. Her insan kompozedir, yani iyi tarafları da vardır, kötü tarafları da. Ben bahsettiğim şahısları olduğu gibi göstermeğe gayret ettim. Meselâ vatan meselelerinde düşünceleri neydi, niçin bizim gibi düşünmezlerdi? Bu suallerin cevaplarını arıyorum ve gösteriyorum. Binaenaleyh, aynı zamanda o devrin edebî tarihi arkasındaki fikir cereyanlarının eleştirmeci gözüyle bir tahlilini de yapmış oluyorum. Bu hatırat içinde en çok bahs ettiğim benim en yakın iki arkadaşım olan ve hayatımın büyük bir kısmını birlikte, hattâ bir evde geçirdiğimiz Ahmet Haşim'le Yahya Kemal'dir. Bunların dışında Fikret'ten, Abdülhak Hâmid'den ve devrin diğer zirvelerinden bahs ediyorum. O devirde tanıdığım daha pek çok şair ve edipler vardı, onları artık tekrar etmedim, çünkü onlar devrin tepeleri değillerdi; ben yalnız tepeleri aldım.»

Anılarına "bir roman havası" verdiğini söyleyen Karaosmanoğlu'nun bu eserinde çeşitli devirlerin önde gelen on bir şair ve yazarının özel ve sanatçı kişiliklerini merakla okuyacaksınız.

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1969

12,5 LİRA